#8 56a -V.

Nedaj se i budi svoj u svome,
Hrvat na ognjištu hrvatskome!

Ivan Nep. Jemeršić

Kopnom i morem

na

Plitvička jezera.

Putne uspomene u slici i rieči.

Napisao

IVAN NEP. JEMERŠIĆ.

Sa slikom pisca.

ZAGREB
VLASTITA NAKLADA A TISAK ANTUNA SCHOLZA
1904.

Sva književna prava u smislu zakona pridržaje si nakladnik i pisac.

8 B

DRŽAVNA GRAĐANSKA ŠKOLA U VIRJU

PRIKAZUJEM
OVO DJELO

HRVATSKOJ DOMOVINI
I
HRVATSKOJ SVIESTI!

POIMENCE

HRVATSKOM GORSKOM KRAJU,

HRVATSKOM I ISTARSKOM PRIMORJU
I
HRVATSKOJ LICI!

Upoznajmo se, pa ćemo se znati i više štovati a po tom i iskrenije ljubiti majku svoju zajedničku domovinu Hrvatsku!

PISAC.

2283
R15
otp.

PREDGOVOR.

Burni valovi, koji proljećem godine 1903. uzburkaše hrvatsku sviest i žrtvom progutaše i na tisuće ponositih hrvatskih sinova, zahvatiše i mene u svoj vrtlog, te baciše u tmine patnje i stradanja.

Moji prijatelji širom hrvatske domovine za moga i preko polgodišnjeg tamnovanja po bjelovarskim i zagrebačkim uzama bjehu vrlo zabrinuti za moje zdravlje i moj život . . . Tisuć i tisuć srdaca kucalo je za mene i sa mnom za Hrvatsku . . . Ja sam osjećao u tamnici svojoj svu toplinu ljubavi mojih prijatelja, divio sam se njihovom zamjernom nastojanju, da me iz neugodnog položaja izbave, ali sviestan si svoga držanstva nikako nisam mogao ni smio popustiti . . . Kad domovina žrtve traži, tada se za milost ne pita. — Kad hrvatski seljak trpi i strada, valja da mu i gospodin pomaže nositi križ. U križu je jedini spas, u križu je utjeha a i sjegurno jamstvo za bolju budućnost naše drage hrvatske otačbine.

Moje živovanje u tamnici dakako baš nije bilo najugodnije, jer sam nastupom dosudjene mi kazne drugovao većinom sa zločincima i najgore vrsti, dok mi se i jelo vadilo iz zajedničkog kotla. Naučan na patnje i to mi nije bilo težko . . .

U svakom položaju mora se čovjek znati snaći, a i zadovoljstvo ne samo u dobru već i zlu sam sebi stvoriti. Najglavnija briga u svim zgodama i nezgodama života neka ti bude, da imadeš mirnu savjest, a onda ćeš moći ako trpiš za dobru stvar spokojne duše makar i na vješala. — Reći mi je, da je tielo moje bilo zatvoreno — ali duh uživao je podpunu slobodu . . . Dok sam tako jedne burne noći na svom uzničkom ležaju koješta razmišljao, najednoč sunula mi u glavu misao, kako bi bilo, da si živo predstavim, e da nisam u tamnici, već da sam od kuće odputovao u najljepše krajeve moje mile hrvatske domovine . . . Ovo mi težko nije bilo, jer sam pred par godina tražeći lieka i odmora i zbilja svuda bio tielom, kuda sam zamislio sada i opet duhom putovati . . .

Da odluku svoju provedem, izvadio sam drugi dan odmah iz žepa svoje bilježke (notes), što ih ponesoh sobom u zatvor. Ovdje nalazili se razni zapisci, dnevnici, a i kojekakvi papirići, što štampani, a što opet većinom i olovkom na kojekake ceduljice izpisani . . . To su bili izvori za ovo moje djelo. Dozvoliše mi imati papira i tinte, pa sam bio sav sretan, što sam se u tamnici mogao predati možda još dosele nečuvenom zanimanju, koje bi se moglo nazvati i domorodnim uzničkim putovanjem. — Kraj ovog posla vrieme mi je tako brzo prolazilo, kao lastavica zrakom, a kraj toga uživao sam toliku zabavu, da sam po kojiput i posve zaboravio na svoju „menažu“, koju mi „moji kolege“ u zdjelicama ostaviše. Kadkada zazvečila je i oštrije hrpa ključeva u rukama moga staroga uzničkoga nadziratelja, pa kad je odškrinuo vrata i gledao onako još netaknutu čorbu i grah, ukorio me kano sladogorko riečima: „zašto ne jedete, bit će ladno“ . . . Kad mu odgovorih da nemam vremena, umirio se, priključao vrata i opet otišao. — Čuo sam samo gdje hodnikom brunda:

— O joj — joj — čudan čovjek, mudrijaš, još nisam toga nikada čuo, u reštu je, a veli da nema vremena jesti!?

Ja sam se dakako na takve i slične monologe moga „poštovanoga gazde“ uvieke sladko nasmiešio. — Gdje je on mogao pojmiti moje duševno razpoloženje, a tko bi mu bio i mogao utuviti u glavu, da čovjek može biti vidljivo u isto vrieme „u reštu“, a nevidljivo i u najljepšem zemaljskom raju, u najdivnijim gorskim, morskim i jezerskim predjelima. Zar je on i bio kadar dokučiti, kako se i zagušljivi reštantski zrak dade nekom sugestijom promjeniti i u najzdravije, najnježnije i okriepljujuće uzdušje liepe i divne, čarne slobode?

Kad sam uzničkim perom napisao ove moje putne uspomene, dadoh ih pročitati jednom vrlo odličnom hrvatskom književniku i pjesniku, koji me je molio, da ih svakako objelodanim i štampam, jer da imade u njima i mnogo zanimivosti i pouke, dok „mnije, da su neki opisi upravo i nedostiživi“. — Vriedna tiskara g. Antuna Scholza pomogla me i nekim slikama iz „Prosvjete“, a druge dao sam i sam načiniti. Po tom dadoh se evo sklonuti, pa predajem ovo uzničko djelo i u javnost pod naslovom: „Kopnom i morem na Plitvička jezera“.

Priznajem iskreno, da će možda tkogod i opravdano koječem u ovoj knjizi prigovoriti, ali neka znade, da nijedno ljudsko djelo nije savršeno, a kamo li da bude i ovakav jedan uznički putopis . . . Tà moja uznička celica bila je vrlo malena, tek pet koračaja dugačka, a tri široka, dva metra visoka; stajala je u njoj mala škulja sa rešetkom, kroz koju je probijalo dnevno svjetlo. Svak me po tom lako može izpričati, ako nisam mogao sve divne hrvatske krajeve, rieke i planine, gore i doline, kopno i more, kojim putovah, zgodno smjestiti u tako maleni prostor. Ako pak nisam možda što jasno opisao ili gdje možda i prevršio, neka se dobrostivo odbije na varavo i slabo uzničko svjetlo, koje mi nije dalo,

da gledam na široko. Tek mrvičak podnebja bio svaki dan na dohvatu mojim očima, a znadeš poštovani čitatelju i sam, da bez svjetla, toploga sunca i jedva što uspjevati može. — Mučno je opisivati šarenu različitost tolikih predmeta, nu još je mnogo teže o stvarima sud izreći, koje je čovjek jednom mimogred vidio. Što drugi možda i spomenuo nebi, to mi i nehotice iz uspomene u pero došlo; pa može nešto biti manje važno spomenuto i preobširno, a drugo važnije tek površno i kratko. Možda će tkogod tražiti u ovoj mojoj knjizi ono, što mu ja nisam mogao izpisati, a možda će opet naći ono, čemu se nije nadao. — Tà tko bi svima jednaki kolač umjesio, a tko se i rodio, da bi svima ugodio? — Svak nek' sudi po svome, što mu prija neka prihvati, a što nije dobro, neka u buduće svojim perom izpravi i ljepše okiti. — Meni kao domoljubu i piscu molim, da se mnogo oprosti, jer i ja mnogo opraštam, a i mnogo trpim i ljubim. Da su druge tiskarske prilike, ja bih bio prazninu ili možda suhoparnost zanimivije izpunio, ali tako morao sam se ograničiti i na najčednije granice moje duševne slobode. Kad sam i najljepšu i najidealniju misao napisao, morao sam ju i nekoliko puti prekrižati i prekrojiti, jer k čemu da pravim neugodnog posla g. kr. državnom odvjetniku, kad ga i onako previše imade. A odkale bi i ja jadnik namirio gubitak i trošak, da mi i opet ovo djelo pade pod Damoklesov mač — da mi se zaplieni.

Priznajem da imade putopisa i mnogo ljepših i boljih od ovoga moga, ali se ipak nadam, da i u ovom mom skromnom djelu ako ne plivaju zlatne ribice, to će se ipak možda naći i po gdjekoji šaran medj pieskom i muljem. Neka primi hrvatsko poštovano čitateljstvo i ovo moje skromno nastojanje onom ljubavlju i simpatijama, kakovima je i dosele pratilo moj rad i život i dojakošnje moje književne publikacije.

Putopisne ove moje uspomene i crtice izdao sam u

obliku dnevnika, jer držim da će vriednom čitatelju biti ovako zanimivije a i lakše probavljive. Svrha je ovome djelu u obće eminentno domoljubna, dok nastojim svojim načinom zainteresovati hrvatski sviet za naše domaće — za hrvatsko ognjište. Imade u miloj našoj domovini predivnih mjesta i veličanstvenih prizora u izobilju, koji se mogu mjeriti i sa inostranima u svakom pogledu, ali malo imade ljudi, koji bi sviet s njima s raznih gledišta upoznali; nema umjetnika, koji bi ih perom ili kistom oživili i proslavili ... Ako takovi i obstoje, to radje opisuju i uzvisuju tudja mjesta i strane krajeve, njima se dive i njih obožavaju, zar je onda čudo, što se naša šira publika za svoje ne zauzima, što u tudjini troši svoj novac, a za svoju rodnu grudu ni ne pita, ni ne mari. Žalostno je, kad se Hrvat u tudjini smatra domaćim, a kod kuće tudjincem. Mnogi se povlače po raznim mjestima Njemačke, Francezke, Italije, Štajerske, Tirola i kojekuda, pregledavaju neumornom marljivošću muzeje, galerije i kojekakve ine „znamenitosti". Kraj toga robovi su svoga Bädekera ili Griebena ili i kojekakvih cicerona. Pa ipak priroda je najkrasnija i najbogatija galerija svieta, imade vrata uvieke otvorena, dok se njezina čudesa mogu gledati i bez tiskanih kataloga i skupih provodića, a kraj toga može se udisavati rajski i okriepljujući zrak.

U drugu ruku dužnost je svakoga sina domovine, majku svoju Hrvatsku što temeljitije i točnije poznavati. A da i u tome zlo stojimo, ne treba mnogo dokazivati. Čuo sam nedavno kako je neki seljak blizu Zagreba jednoga vrlo uvaženoga župnika i domoljuba pitao: gdje su Delnice? U kojoj zemlji? A svakomu je poznato, da takovih i tomu sličnih pitanja imade i po cieloj Hrvatskoj gotovo i više. — Rekao je neki mudrac (Cassiodor): ništa nije tako ružna, kao u svojoj domovini tudjinac biti ... Tko domovine svoje pravo ne poznaje, taj je i ljubiti ne može, a tko je ne ljubi, taj joj i

služiti ne može. Bog bi dao, da i ovo moje djelo štogod doprinese k tomu, da domovinu svoju bolje spoznamo, da ju ljubimo i da joj svom dušom i srcem odano služimo, pa da tako dočekamo sretnije i bolje njezine dane!

Pisah u uzama kr. sudbenog stola u Zagrebu na Božić godine 1903. i na Novo ljeto 1904.

Ivan Nep. Jemeršić.

U Tvom hramu, mili rode,
Četiri su još oltara;
Sigurno ih Vječni čuva,
Kad ih vrieme ne razara.

Mjesto žižka sunce Božje
Pred njima u danu gori;
A za suncem bliedi mjesec
Zviežđjanom ih noći dvori.

Na tom svjetlu podrhtava
Nježna zelen, bajno cvieće;
Što ih liepa gorska vila
Na oltare sama meće.

Izmedj' cvieća iztiče se
Srebren krst i zlatna kruna;
On se kao koralj žari,
Biserja je ova puna.

Više puta s krsta toga
Rumena se kaplja toči;
A na svako biser — zrno
Zlatne krune — suza skoči.

Svaku ovu kâp i suzu
Dobre vile velom suše;
Pa se onda u dubinu
Jezera i mora ruše.

Crven krvcu bieli veo
Tad površjem modrim nosi;
I sa burnim valovima
Rodu spas od Boga prosi.

Smirio se val i veo,
Vile opet u hram kreću;
Pa kraj svakog od oltara
Domovini mole sreću.

Samo jedna — ponajljepša
U tom svjetlu knjigu piše;
Kadkad joj se oko smieši,
Kadkad ruka suzu briše.

Iz te knjige, mili rode,
Najljepše Ti nudjam cvieće;
Jer dok njegvim dahom dišeš
Hrvatska nam propast ne će!

I.

(Odlazak i oproštaj s domom. — Moji župljani. — Posjet i razgovor u Vel. Grdjevcu. — Put u Bjelovar. — Dvie tri rieči o samom gradu. — Nezgoda na putu. — Dolazak u sv. Petar-Čvrstec. — Prikaza Majke Božje. — Domoljubni kršćani.)

Bilo je sredinom kolovoza 190*. Dan bistar ko ribje oko. Oprostih se sa svojim bielim domom i sjedoh u kola, da se odvezem putem Bjelovara. Lagodni jutarnji zrak ugodno je djelovao na moje duševno razpoloženje i nosio mi maštu po svim onim divnim hrvatskim krajevima, koje sam naumio da ovom prigodom, posjetim i razgledam.

Nisam išao na put samo da mi se tielo odmori i uživa, već više i s toga, da mi se i duša raztrese i razvedri u razmatranju novih predmeta, da nešto novoga vidim, da se nečemu naučim, pa da si sakupim i po koju uspomenu, koja će mi prodrieti i u zvonjavu večernjih zvonova moga života.

Kad sam nešto odmaknuo iz sjedišta župe a na njezinoj granici oprostih se u duhu sa svojim vriednim župljanima i zaželjeh im svaku sreću, mir i blagoslov Božji. — — Stanovničtvo moje župe sastoji se iz smjese malo ne svijû austrijskih narodnosti. Ako se uzme u obzir, da izmedju osam hiljada duša imade u njoj tek osam stotina rodjenih Hrvata, onda će biti jasno s kakvom cjelinom imadem računati.

Priznati moram, da su mi kao dušobrižniku i Madjari,

Česi, Niemci, Slovenci i Talijani svi jednako mili, dok bi opet kano Hrvat želio, da ih sve pretvorim u dobre sinove hrvatske domovine, što ih ona hrani i koja imade i od njih pravo zahtjevati, da se bore za njezinu čast i slavu, za njezine zakone i njezin boljitak.

Neka nitko ne misli, da sam drago svoje stado ostavio bez duhovne obskrbe, pa da sam u tom bio sličan nekom dušobrižniku, o kome valjda od šale vele, da odilazeć na nekoliko mjeseci iz svoje župe, oprostio se sa svojim župljanima uz rieči: „prepuštam vas Bogu i dragomu Isusu. On sada neka upravlja župom, jer On je sigurno najbolji duhovni pastir . . .“ Ne — ja sam za svoju odsutnost imao i dozvolu svoga nadbiskupa, dok sam u drugu ruku i župljanima ostavio i dva duhovna pomoćnika, da se „uz dragoga Isusa“ za njih skrbe i da im budu na duhovnu uslugu.

Za sat i pol ugodne vožnje, zaustavih se u Vel. Grdjevcu kod svoga odličnoga druga, uzornoga domoljuba i vriednoga bivšega župnika Š., koji se vrlo iznenadio nad osnovom moga putovanja. Gotovo da nije ni vjerovao mojem planu, ali u koliko je računao na moju odlučnost, znao je ipak dobro, da ću uz pomoć Božju i provesti, što sam bio odlučio. Moj plemeniti drug i prijatelj najviše mi želio, da se odmorim pa da nadjem izgubljeno zdravlje, koje mi otela tegotna duhovna služba moje župe, dok sam još samotan u njoj obavljao duhovno pastirstvo. Dà — tek što sam bio godine 1887. preuzeo duhovnu službu, odmah sam lebdio u najvećoj pogibelji života, dok su u župi vladale crne kozice, a svaki dan imao sam svu silu bolestnika, a više put i po deset mrtvaca za sprovod . . . Ciele dane i noći drndao sam se po kolima a kadkada i gladan i žedan, dok me i nekoliko puti u zimi napola smrznutog dovedoše kući . . . Zar je onda čudo, što sam nastradao i što svake godine odsele potrebujem nekoliko tjedana mira i odmora?

Rekoh još svome prijatelju, — idem u sviet, da tražim dobre ljude, koji će nam htjeti biti na pomoći i u Hrvatskoj s nama probudjivati medju dobrim našim seljačkim narodom zadriemalu hrvatsku sviest . . .

— Zar misliš i one zadojiti hrvatskom sviešću — nadoda šaljivo prijatelj — koji se u Hrvatskoj Srbima zovu . . .?

Znao je, da je ovo pitanje ljuta rana bolje budućnosti hrvatske otačbine . . . s toga mi ga češće a i danas predao kano na put — za razmišljanje.

Nisam mu i ovaj krat ostao ipak dužan odgovora.

Predjel iz Grubišnopolja.

Nepobitno stoji, tko se rodi i stanuje u hrvatskoj zemlji, pa htio se on nazivati Srbinom, Madjarom, Švabom ili Čehom . . . bilo mu prosto, ali u državljanskom smislu svakako najsvetija dužnost valja da mu bude — da u duši i srdcu svome nosi, a ustima da ističe hrvatsku sviest . . . a prema tome valja da i radi samo za sebe, za milu svoju Hrvatsku.

— Oj brate — rekoh još na razstanku, valja da živo gušimo medju našim milim narodom svaku mržnju, razdor i neslogu, pa da se bez obzira na svetu našu katoličku ili i pravoslavnu vjeru svi uztrajno borimo za svoje stare hrvatske pravice!

— Moj me prijatelj očito ganut srdačno zagrlio i činilo mi se, kao da u bratskom zagrljaju u taj trenutak zaboravismo na sve križeve, težkoće i skrbi svakdašnjega života.

Još jednom stisnusmo si ruke, pa se uz srdačan uzklik: Živila Hrvatska! — razstadosmo.

Put iz Vel. Grdjevca do Bjelovara težko mi je opisivati, jer ako se i ne može reći, da je ova okolica bez svake različnosti, to ipak nema ni osobite zanimivosti. — Dva, tri sela uz cestu nešto malo šume, livade i oranice u ravnici, to je sve blago priproste, ako i mjestimice bujnim usjevima okićene prirode. Ovdje ondje tek po koji toranj župne crkve svrati svoju pozornost na sebe, a valja mi osobito spomenuti onaj u Rači kraj Severina, gdje se nalazi i glasovito proštenište Majke Božje i gdje se obdržavaju i po cieloj Hrvatskoj dobro poznati glasoviti godišnji vašari. — Uz kukuruzu, pšenicu, raž i ječam opazit ćeš bliže Bjelovara i njegove okolice i vrlo zanimive plantaže sladke repe tako zvane „cukrovke“. U dugačkim ravnim redovima vidjeti ćeš, kako čuči i po više marljive čeljadi, pa brižno okapa korienje i plievi oko njega travu . . . To su većinom doseljenici iz slavenskoga sjevera, naša draga braća Česi. Mjesto druge kulture najradje se bave proizvadjanjem pomenute repe od koje se pravi slador, pa kako se u blizini nalazi željeznica, to im se taj posao dosta izdašno izplaćuje.

Na tornju sv. Terezije u Bjelovaru baš je tuklo polak 12., kad se nadjoh u dvorištu „Kod krune“. — Poznata je to i poštena gostiona, već od nekada, a bio joj tada vlastnikom plemeniti i oduševljeni Hrvat, vrli moj prijatelj A. J., koji je znao svakog gosta srdačno primiti i pristojno podvoriti.

Bjelovar stari je vojnički grad, dok se u njem nalazi i sjedište županije bjelovarsko-križevačke. U sredini samoga grada uredjeno je dosta udobno gradsko šetalište, a u naokolo uz nekoliko privatnih kuća, većinom su uredi, stanovi činovničtva a s jedne strane i ogromna starinska vojarna, gdje je i danas smješten jedan dio vojničtva. U gradu imade i dvie crkve, pravoslavna i katolička. Od najnovijih zgrada vriedno je spomenuti liepo i elegantno zdanje kr. velike gimnazije, što je podignuto nedavno uz zamjerni trošak zemlje a i samoga grada. Željeznička pruga, koja se ovuda pred par godina sagradila iz Križevca a kašnje spojila sa Viroviticom, obećaje gradu sigurno bolju budućnost i ljepši razvitak. Inače nema ovdje nikakih osobitosti, dok medju samim gradjanstvom i stanovničtvom vlada kano neka odveć velika službenost i ukočenost, a tek u najnovije vrieme opaža se kano preokret na bolje, gdje se u javnim skupštinama očituju dosele nečuveni osjećaji domovinske ljubavi i narodnje samosviesti. — Bog bi dao, bilo i u buduće u svim zgodama i nezgodama a i inim prilikama, jednako složno i oduševljeno!

Dok sam u Bjelovaru nešto založio krenuh odmah i kolima dalje. Trebalo mi još podpuna dva sata vožnje da stignem k cilju današnjega svog putovanja u zagrljaj rodjene svoje sestre Zorke, koja je udata u malenom i zabitnom seocu izmedju Bjelovara i Križevca za mog vrloga svaka tamošnjega učitelja.

Kad sam koje četvrt sata odmaknuo iz Bjelovara stigla me velika neprilika, dok mi se konji poplašiše uslied vojničkog pucanja u tamošnjoj strieljani. — Pomozi Bože — pomislih u sebi... Liep početak! A ako će tako dalje ići, kud sam onda pristao? Srećom zaustaviše konje ljudi, što se slučajno desili na cesti pa se nije dogodilo ništa ozbiljnijega. Moj kočijaš blied kô stiena skočio s kola i stao gladiti po čelu „vranku“ i „sivku“, a uz to naricati: O joj, joj, — da, da — pravo sam ja rekao, da ćemo biti danas nesretni, nije badava onaj dugoušac iztrčao iz šume pred nama preko ceste. — Rekoh: hvalimo Bogu, da nije gore, u nesreći sreća, pa kud ćeš bolje?!

Od prilike jedan sat odmicasmo sada liepim državnim drumom, dok kraj nekog groblja u selištu zvanom Rovišće, moradosmo zakrenuti na mekanu, poljsku i občinsku cestu. Ako mi je i dosele vožnja barem mjestimice bila nešto zanimiva, to je dalje bila skoro odveć jednolična i pusta. Čitav ovaj predjel imade ne-

kakav divlji značaj. Ako se uz šume i gudure uzme u obzir još i rdjava cesta, onda jao i pomagaj! — Težko si ga svakome, tko nema ovdje u zimi dobre predprege, taj će ugreznuti. — Lakše je dakako u ljeti, jer onda Bog putove popravlja.

Bilo kako tako — dokotrljah se ipak oko četiri sata na lice mjesta... Moji primiše me u najvećem veselju, a kako nisu znali da ću doći, bili su kraj toga i ugodno iznenadjeni. Iza kratkog odmora i malog čavrljanja poveo me moj dobri svak Stevo odmah i u bašču, da mi pokaže svoje mlado gospodarstvo... Muči se jadnik od rana jutra do kasne večeri, da mu ne bude ni u čemu prigovora... Valja da i gospodarstvom privriedi koji filir, da kuća imade svega što joj treba, pa da dugove ne pravi... U drugu ruku valja da i učitelj na selu ljudima u svemu a navlastito u vrtu i voćnjaku, liepim primjerom prednjači. — — Da bude za veselje u tuzi i žalosti imao i koju kapljicu Nojemove suze, uzgojio si liep vinograd s američkim nasadom. — Ako i težko kuburi, to mu ipak Bog blagoslivlje da u svemu napreduje. Znade on, da je najsladji onaj zalogaj, što si ga čovjek sam svojim žuljevima pošteno zasluži i privriedi. O muci grozdovi vise! — Strpljen, spašen!

Par koračaja od škole nalazi se i župni dvor, pa odoh da na časak posjetim i tamošnjeg vriednog i revnog dušobrižnika i župnika K... Pripovjedio mi, kako je pred dvie tri godine imao silne neprilike, dok ljudi pronieše okolicom glas, da se negdje u nekakvoj rupi prikazala Majka Božja, pa su stotine i hiljade sa sviju strana dohrlile u Sv. Petar Čvrstec, da svetu Bogorodicu potraže i da joj se poklone... Kako je sa tom obmanom i sljeparijom bilo skopčano i dosta praznovjerja i izrabljivanja priprostog naroda, moralo je bilo i vojničtvo posredovati te lakovjernu svjetinu raztjerati i zabraniti joj pristup u mjesto. — Još mi je vriedni župnik sa zadovoljstvom saobćio i to, kako je jedno siromašno selo u njegovoj župi sastojeće se od 250 duša nedavno podiglo liepu kapelicu na čast sv. Duhu u vriednosti od 12 hiljada kruna. Sve siromasi učiniše vlastitim svojim žuljevima, dok sav materijal priredišе sami uz nebrojene ručne i vozne težake, a što je najglavnije, učiniše sve to bez sudjelovanja ikakove oblasti, a i bez kakove pomoći i milodara. Svom župniku rekoše: „moramo imati u našem selu kapelicu, ako smo i siromasi bit ćemo bogati, kad će Bog biti s nama i kad ćemo se u crkvi moliti Njemu za sreću naše Hrvatske.“

I ovu zgodicu napisao sam ovdje s toga, jer je značajna svojim primjerom te pokazuje što može složna i dobra volja i kako je istinita rieč: tko ljubi i hoće, mnogo može. Velika je još utjeha za nas Hrvate, što je napredak bogoljubnoga kršćanskoga života duboko usadjen u srca vjernoga pučanstva naše mile otačbine Hrvatske. Ako nas i sa sviju strana oblieću crni gavranovi, to ipak kršćansko srce i hrvatski ponos našega naroda nikako izčupati ne mogu. Kad se svuda razbudi hrvatska sviest, oživjet će onda i stablo narodnoga života, pa će korienje pridavati deblu hrane a ono će potjerati nove mladice i novo lišće, nastat će nove grane i nova krošnja.

Kad se naužih prijatnog razgovora u bielome dvoru čestitog župnika, povratih se i opet k svojima u školu, gdje se do večere zabavljah sa svojim malim nećacima. Ivica pokazivao mi svoje bogatstvo, donašao mi razne sličice, tumačio mi njihovo znamenovanje, dok je izpod ormara izvlačio, razne igračke. Štefica nasuprot zurio je u mene s naručaja svoje dobre „stare majke,“ držao je u ručicama svoju crven kapicu obrubljenu hrvatskom trobojnicom i kao da je htio reći: ujače, neboj se za mene, ja ću uvieke nastojati da napredujem u dobi i mudrosti, da budem na čast Bogu a na korist hrvatskom narodu.

Poslie večere odoh sa sestricom i svâkom još pred kuću na malu šetnju. U razgovoru prolazilo je brzo vrieme i nebo bilo se već osulo mirijadama sjajnih zviezdica, kad se vratismo u kuću, gdje se predah u naručaj sladkog sna, a sutra da u ime Božje nastavim svoj daljni put duž Save — Kupom i Koranom.

*

II.

(Iz sv. Petra Čvrsteca na Gjurdjic u Križevac. — Zabava u željezničkom vozu i put u Zagreb. — Na kolodvoru u Zagrebu. — Medju učenjacima na putu u Karlovac. — Povjerljivi razgovor sa rusinskim župnikom. — Odmor u Karlovcu i odlazak u Dugaresu. — Plaćanje maltarine. — Pregledavanje tvornice pamučnine u Dugojresi. — Odlazak u Sv. Petar na Mrežnici i boravak preko noći kod tamošnjeg župnika.)

Tihi vjetrić strujio je zrakom, kad u pet sati rano raztvorih prozor, da gledam kočijaša, koji me imao odvezti na kolodvor u Križevac. — Bilo je sve pripravno, pa za koja četvrt sata oprostiv se sa svojima, strpah se u kola... Jurismo gorom i dolom, kakono kažu, sve u šestnaest. Ni ovaj kraj spram Križevca nije bio Bog zna kako zanimiv, ali ipak čovjek imade tu utjehu da će doskora stignuti na štaciju. — Kako je taj dan bio u Križevcu i vašar to sretoh na putu i mnogo sajmara, gdje se sa svojom robom žure na pazarište. — Poznato je kako naš narod voli trgovati, ako imade čime, dok često mnogi i onako kano od dosade i zabave dodje na vašarište samo da nadje kojeg dobrog komšiju, pa da se s njime pozdravi i da ga upita za junačko zdravlje u koje ime nadje se i po koji groš za čašu djikana ili koju litricu crvenike.

Za sat vožnje od sv. Petra stigoh u seoce Gjurdjic. Crkva

i župni stan stoje tu na ovisokom brežuljku, odkale se pruža liep vidik na krasni i ponositi starodrevni hrvatski grad Križevac i na njegovu dosta slikovitu okolicu.

Križevac je za Hrvatsku s raznih gledišta vrlo znameniti historički grad, dok se već za vrieme kralja Sigismunda obdržavahu u njemu zemaljski sabori a u Križevcu je i Koloman, kralj ugarski, sa dvanaest poslanika Hrvatske učinio god. 1102. ugovor po kome si Hrvatska pridržaje svoju krunu, a njega tek slobodne volje priznaje svojim kraljem. Ovi ga poslanici, kako historijski dokazi potvrdjuju, sprovedoše odavle i s vojskom u Biograd, gdje se je Koloman dao okruniti i za hrvatskoga kralja. — Kad čovjek letimičnim okom onako pogleda taj znameniti hrvatski grad, sune mu u glavu i po koja druga uspomena iz davnih prošlih vremena, dok se sa tom uspomenom radja i živa želja, da se nad Križevcem i u buduće uvieke vije divni crven, bieli i plavi barjak, pa da se ovaj nikada ne zastre crnim velom zaboravi na svoju slavnu hrvatsku prošlost.

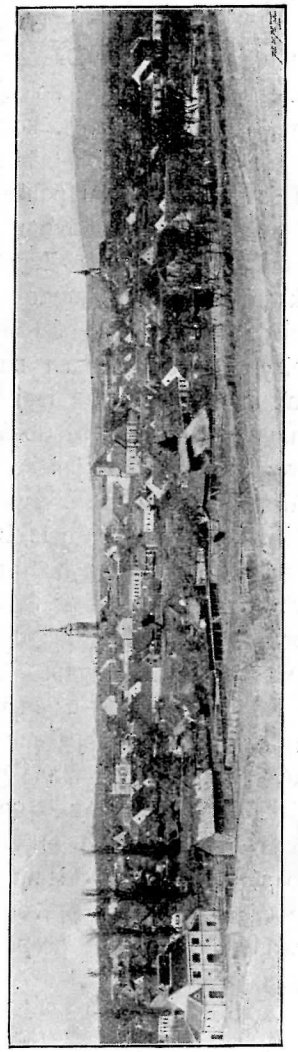

Križevac.

Nakon tri četvrta sata vožnje

stigosmo napokon i na križevačku željezničku postaju, gdje mi moj prijatelj skinuo s voza kovčeg, a ja mu turnuh nešto srebriša u šake i čekah još četvrt sata na vlak u Zagreb. Kroz to vrieme promatrah silnu soldačiju, što je bila u križevačkoj okolici na vojnim vježbama, koja takodjer ovdje čekala dok stigne bjelovarski vlak. Momci bijahu zdravi i dosta veseli, dok u živahnom čavrljanju gutahu pohlepno mekane žemlje, pa sam im na dobrom želudcu i zdravom apetitu skoro i zavidjao. U sedam sati dojurio je vlak za Zagreb, a ja uljegoh u kola II. razreda, pa kad je odjeknuo zrakom, za onda još milozvučni „mehet“ osjetih, da se gibljemo. Sa mnom u kupeju našao se i jedan suputnik i to kao što sam na prvi pogled razabrao iz koljena Abrahamova. Medjutim ovaj me nije toliko zanimao, koliko više neka vriedna obitelj sa obilnim brojem malih članova, koji su po vozu skakali i penjali se po prozorima, kao da su kod kuće na dvorištu. Kraj mene namjestio se poštovani N. N. povjerenik financijalne straže iz Križevca, koji je baš pred nedavno bio ovamo premješten iz Sriema. Vodio je u Zagreb nekamo u internat sina, a kad mu očitovah svoje ime zapodjenuo sa mnom vrlo povjerljivi razgovor o medjunarodnim odnošajima u obće a napose u Sriemu.

Posve je pristao uz mene, kad mu sažalno rekoh, kako je žalostan pojav u našoj domovini, što domaći živalj uslied nerada, razkošja i kojekakvih mana propada, a sa sviju strana kako nas tudjinci zaplavljuju i kako gospodski žive na onom posjedu, gdje je naš lienčina Hrvat prije jedva kuburio. . . . . Natuknuo mi kako se osobito i u Sriemu Švabe naseljuju na posjede starosjedioca, a poimence pravoslavnih Hrvata, koji sve više i više koracaju k rubu svoje propasti. Istinito je ono reče, što se po Sriemu pjeva:

Švaba ore i sije
„Srbin“ sjedi i pije,
Švaba grunte kupuje
„Srbin“ gladan planduje!

Liepo stavio je poslenost i trieznost njemačkih doseljenika u oprieku sa lienošću i lakomstvom grčko-iztočnih Hrvata, kad mi reče:

Nit je Švaba za gajdaša,
Niti „Srbin“ za birtaša!

Dok mi tako razgovarasmo, najednoč upade nam u rieč mali Milivoj i nametnu: „Zar ne gospodine, mi smo Hrvati, a Srbi su u Srbiji!“ Pomislih, gle taj mali, kako hoće da već i političari . . . . Razumjeva se, da ga ja nisam u njegovom uvjerenju izpravljao . . . . Bit će, da je i bez mene bio već u dobroj školi . . . . A napokon nevinom dječijem srcu zar se i može što zamjeriti?

Nije čudo, da mi je uz tako ugodno družtvo brzo prolazilo vrieme, pa me gotovo iznenadilo, kad mala Zorka zaviknu spram svoje majčice: „Gle, majko, onu gajbu, imade ondje mnogo pilića, kad trebaju toliku krljetku . . . .“ Bacih pogled kroz prozor i zamjetih, da smo već u neposrednoj blizini Zagreba. Kako u Zagrebu mnogo godina obnavljahu veličanstvenu prvostolnu crkvu sv. Stjepana, to se već iz daleka opažale drvene skele i mreže oko tornja, pa s toga je mala Zorka posve lako došla do zaključka, da je to velika gajba s pilićima! . . . . Ja se toj prostodušnosti dječijoj od srca nasmijah, pa dok je majka stala maloj tumačiti, zašto je ona gajba ondje, uzkliknu najedared Zorka: „Evo nas u Zagrebu!“... Vlak je zbilja stao, nastalo zaglušno komešanje, a k ušima dopirahu mi kojekakovi glasovi, koji baš nisu bili u suglasju sa glavnim gradom Hrvatske. Da nisam vidio one gajbe, skoro ne bih ni znao, da sam u Zagrebu . . . . Mislio bih, da sam došao nekamo u Frankfurt ili kaki strani sviet. Držim ipak, da je danas već i na zagrebačkom kolodvoru nešto bolje, pa da se donekle već i respektira hrvatski značaj glavnoga grada!?

Pošto sam morao još kojih 15 časaka čekati, dok se spremio vlak za Karlovac, dadoh se u „Étterem-blagovalište“.. Spominjem podpuni naslov gostinjske sobe, jer sam prijatelj

etikete, ako i nisam crvene paprike. Moram reći, da sam osjećao, kako je i moja životna lokomotiva nešto smalaksala, pa nije bilo druge, već štogod založiti, da se okriepim, pa da se sile malo priberu za daljni put.

Moji mali suputnici dopratiše me takodjer u blagovalište,

kom. Razabrah, da pretresaju neke naše političke odnošaje u Hrvatskoj, dok dirahu i u prosvjetno i gospodarstveno polje... Jedan od te gospode bio je i svećenik.... Kad vidjeh o čemu se radi da izpravim neke krive pojmove ustah, pa se gospodi predstavih i zametnuh š njima razgovor. Opazio sam očito za-

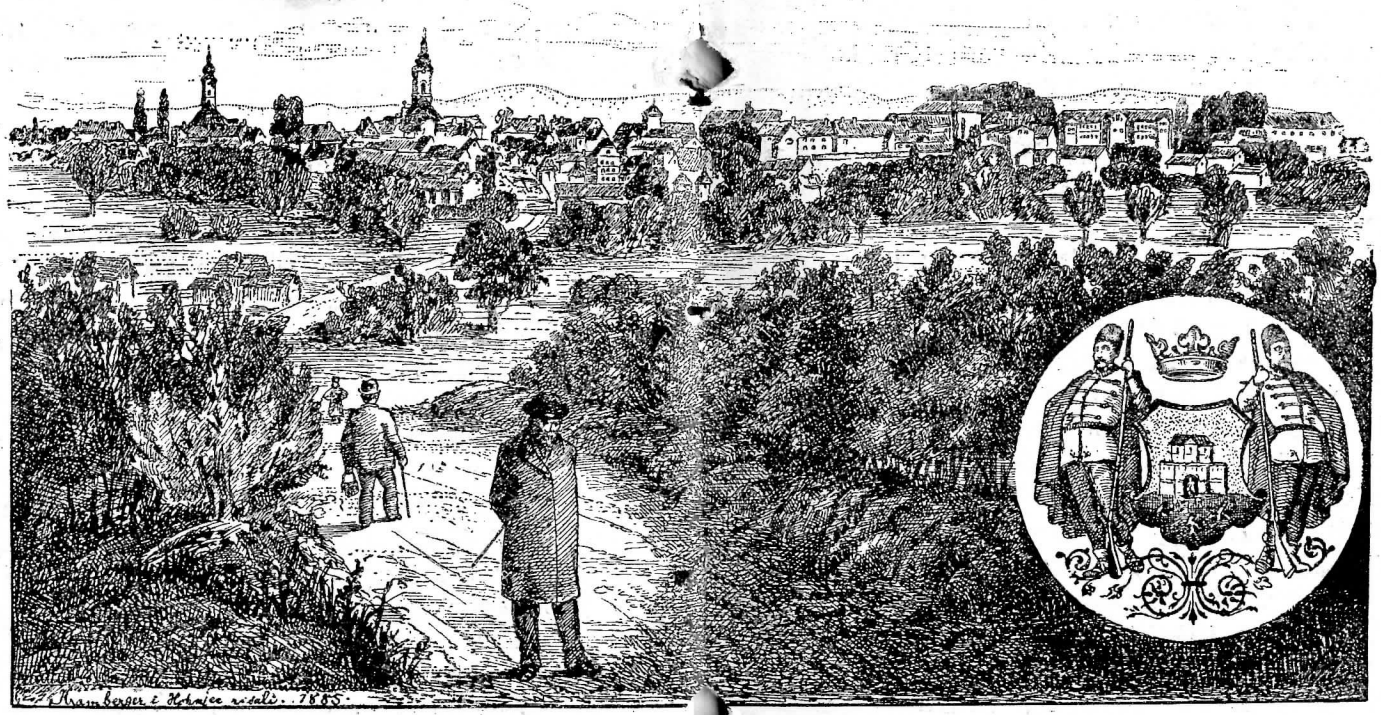

B j e l o v a r (Vidi strana 16.)

gdje se sa čašom piva oprostih sa cielim svojim križevačkim družtvom. Nije dugo potrajalo, kad se opet predah parnoj sili, da me vozi spram Karlovca.... Sada nadjoh se u posve diplomatskom družtvu. Gospoda kraj mene razgovarahu rusinskim i poljskim jezi-

dovoljstvo na njihovim licima, koje se podiglo do tolike visine, da su prijatelji htjeli, da moram š njima odmah na njihov trošak dalje do Rieke na Opatiju, kamo oni putuju u primorsko liečilište.

Prem sam svakom od gospode dao svoju posjetnicu, to me još i napose zamoliše, da im svoje ime i prezime vlastoručno napišem svakomu u njegov „notes“. Jedan od gospode zvao se Dr. Branislav Dulemba „sekretar“ zemaljskog sabora u Lavovu, drugi bio je profesor sveučilišta iz Varšave Dr. Langner, a treći ugledni domoljub i rusinski župnik iz Budeliva biskupije stanislavske Josip Trželovski. U svemu razabrao sam, da moji prijatelji imadu posve krive i vrlo površne pojmove o Hrvatskoj. .... Dr. Dulemba više je puti uzdahnuo, kako je vrlo žalostno, što se mi Slaveni premalo poznajemo. Reče: Mi Poljaci i Rusini, skoro da više znademo o Kinezkoj i Japanu, nego li o Hrvatskoj. Zgodno primetnuo je Dr. Langner, da je našemu slabom medjusobnom poznavanju krivo i to, što nas često tudji narodi — preko svojih izkrivljenih knjiga uče, da gledamo jedan drugoga na crne naočale, a tako skoro, da i ne znamo, da nas imade i da ipak slavenska lipa raste, napreduje i cvate.

Mnogo me je zanimao kolega župnik Trželovski, s kojim razgovarah dosta slobodno o odnošajima rusinske crkve u Poljskoj, a napose i o materijalnom položaju tamošnjeg svećenstva. — Kad ga zapitah koliko imade godišnjih dohodaka u svojoj župi, odgovorio mi: Pane pranic! Gospodine ništa! — A kako onda živite zapitah. E uzvrati — hrani me porez. Plaćam državi svake godine 260 kruna i 20 filira poreza. Dakle imadete mnogo posjeda nametnuh. Tako je dragi braco, reći će prijatelj .... imadem u svemu 160 jutara zemlje, ovu mi obradjuju moji župljani, kojih imadem ukupno 1300 duša.

Vi ste zaista onda sretan — primetnuh, tà čitavi spahija. Pa što je to reče — imade kod nas još i bogatijih svećenika... Prijatelj bio je tako razpoložen, da me je počeo nagovarati, kako bih i ja bio sretan, ako hoću, da prestupim u biskupiju stanislavsku .... Biskup, da će me sigurno primiti, pa da će se poskrbiti, da i ondje odmah postanem župnikom. On da će mi biti vrlo na ruku, pače da me može i oženiti sa svojom kćerkom

„Anežkom“, a s njom, da ću dobiti i kuću i miraz od više hiljada kruna. Moram napomenuti, da je gospodin župnik Trželovski pripadnik grčko-katoličke crkve, pa kao takav i oženjen.

Sladko se nasmijah naivnosti velč. gospodina, pa kad mu uzvratih, da ja ne bih mogao za ništa na svietu odreći se svoje crkve i ostaviti svoju dragu hrvatsku otačbinu, tad mu navriješe na oči biserne suze i pritisnu mi na čelo žarki cjelov...

Vožnje do Karlovca malne da i nisam osjetio, tako je brzo minula. Bilo je oko jedan sat, kad začusmo umiljati glas konduktera: Karlovac — „Karolyvàroš“. Ovo posljednje kan da nije smjelo izostati!? Moji prijatelji skoro da i nisu mogli pojmiti, da ću ih ostaviti .... Zamoliše me, da ih moram barem potražiti na Opatiji. Obećah im, da ću to učiniti drage volje ako će mi biti ikako moguće.... Na razstanku doviknuh im sretan put i dobacih vruću želju sa srdačnim: S Bogom! — Do vidjenja u Poljskoj!

* * *

Sunce je baš oštro žeglo, kad uljegoh u prvu gostionicu kraj željeznice na Baniji. Stara Karolina oslovi me njemačkim jezikom i uz najveću susretljivost otvori mi pristojnu sobicu, gdje smjestih svoje stvari i vriednu staricu zamolih, da mi čisto preobuče krevet i da naročito želim, da ne bude u njemu što živoga, jer ne bih rado, da uživam paklene noćne muke. Prijateljica bila je skoro uvriedjena tom mojom opazkom, jer valja znati, da se ona već od mladjih dana bavi poslom sobarice, a kad je sada već prevaljila petdesetu, to sigurno i znade, što vriedi čistoća i kako se primaju gostovi. Medjutim skočih u gostionu, da nešto založim, pa da ne gubim vrieme pogodih kola, koja su me imala iza pol sata odvesti putem Dugarese. Vrlo me je zanimalo da razgledam liepu karlovačku okolicu a napose da u Dugojresi razmotrim naprednu i ogromnu tvornicu predenja i tkanja pamuka.

Krenusmo preko Banije na Rakovac putem Švarče glasovitom Jozefinskom ili senjskom cestom, koja vodi tja do mora u drevni grad Senj. U Karlovcu bio je taj dan nedjeljni vašar, s toga i putem susretah silno množtvo naroda, koji se iz varoši vraćao kući. Neki su bili i dobro okićeni, tà kad se pazari veli naš narod — mora biti i „aldomaša“, a tuj se baš ne pazi na broj i mjeru.

Predjeli izmedju Kupe, Korane i Mrežnice, ako i nisu na prvi pogled baš osobito plodonosni, to su ipak vrlo zanimivi i slikoviti. Živi tuj naš zdrav i krepak hrvatski narod, prem da ga sa sviju strana biju razne biede i nevolje, on je ipak bistar i veseo. Potomci su to onih slavnih naših otaca, koji u šestnaestom i sedamnaestom vieku prolievahu tuj krv svoju proti divljem Turčinu i borahu se za krst častni i slobodu Hrvatske.

Na Švarči sazida knez Petar Zrinjski oko god. 1660. čvrst grad, koji je bio kamen smutnje karlovačkim njemačkim generalima, pa zato kad je buknula urota Zrinjsko-Frankopanska, izda kralj Leopold I. god. 1670. nalog, da poruše Karlovcu pogibeljni grad Švarču, što i učiniše. Sa Švarče krasan je pogled na sve okolišne strane. Tik uz Kupu sa sjevero-zapada stoji staro mjesto Hrnetić i dvor Kaštel; daleko na sjeveru zapinje ti oko o zagrebačku i plješivičku goru. Sa iztoka otimlje ti pogled ubavno mjestance Udbinje kraj Karlovca, dok dolje preko srebropjene Korane opažaš biele kućarke sela Mekušja .... A svuda naokolo strše u vis bieli zvonici sa susjednih župa, kao Kamenskog, Riečice i ostalih.

Vrlo me je smutilo, što sam morao kroz sat vožnje tri puta plaćati maltarinu i to na Baniji, Rakovcu i Mrzlompolju, svagdje po 24 filira, a da sam se istim putem vraćao natrag morao bih bio opet to isto činiti. Dakle sama maltarima do Dugarese i natrag stojala bi me krunu i 44 filira. Ovakovo globljenje čovjeka na putu a pod krinkom zakona nije bilo najfinije pače za kršćansku dušu malko i neugodno. Rekoše mi, da od Mrzlogpolja do Senja imade ovakovih malta još šest. Bilo bi zaista već skrajnje vrieme da se što prije nastoji kod peštanskog ministarstva izposlovati ukinuće ovakove deračine u Hrvatskoj, jer se što takova ne slaže sa kulturom nijedne prosvietljene zemlje, a kamo li naše drage i napredne hrvatske otačbine. Ne znam možda je ipak već danas ta maltarina dokinuta? — — Ja se za oto kašnje zanimao nisam.

Stigoh napokon u Dugaresu, gdje najprije potražih svoju velevriednu znankinju mjestnu učiteljicu H., čijoj nježnoj odgoji

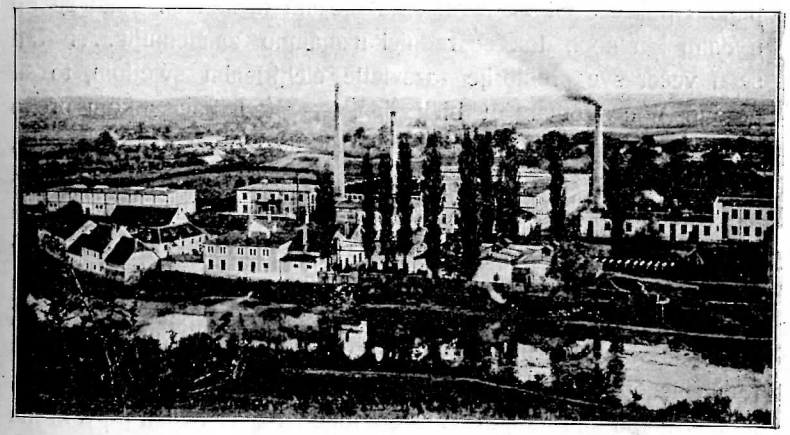

Dugaresa, tvornica predenja i tkanja pamuka.

povjerena je ciela četvero-razredna privatna škola za djecu tvorničkih radnika u mjestu. Gospojica svojom prirodjenom susretljivošću u družtvu još više odličnih prijatelja, pokazala mi sve znamenitosti mjesta, dok me napokon povela i u samu tvornicu, gdje me predstavila velevriednom i uglednom njezinom ravnatelju.

Zaista tkogod posjeti taj junački kraj naše bivše vojne Krajine taj neka ne propusti posjetiti i prekrasnu kolosalnu tvornicu pamučnine u Dugojresi. — Vrlo je zanimivô proma-

trati u toj velebnoj zgradi razne odjele i odaje kao n. pr. za surovi pamuk, za češljanje, za tkanje, za odpremanje pamučne robe a i premnogo ostaloga. Ovdje leže veliki omoti surova pamuka, što se dovaža iz Indije i Amerike; ondje parni grebeni ravnaju niti; svuda munjevnom brzinom vrte se razni kotači — svakolika veoma prostrana zgrada izvršuje u svojim odajama, u svakoj, svoj posebni posao. Sve sprave u samoj tvornici stoje više milijuna kruna, dok glavni parni stroj radi za 40 konjskih sila, a u njegovom poslu pomažu ga krasne čigre za dizanje vode iz rieke Mrežnice i tako ovaj stroj hranjen vodom i toplinom pokreće čitavu zgradu na njezinu djelatnost. Radi se tuj u danu i u noći, dok se radnici uzajamno zamienjuju .... Kad se u večer sve prostorije razsvietle električnim svjetlom, to se gotovo noć pretvara u bieli dan. — Kad baciš okom preko ogromne dvorane za tkanje vidiš tuj na stotine marljivih ruku, kako je svaka zabavljena svojim poslom. U tvornici radi 900, a kadkada i preko hiljade radnika. Imade medju njima razmjerno dosta velik broj Čeha a i drugih raznih narodnosti, dok se razumjeva da i naši Hrvati ne manjkaju.

Kako sam mogao kašnje razabrati iz pripoviedanja domaćeg župnika svake se subote podieli tuj najmanje šest hiljada kruna radnicima, ali uz sve to pojedinca vrlo malo zapane. Čitav tjedan jadnik radi, a kad dodje do plaće dobije za čitav tjedan po 2 krune 60 filira tjednice, a nadziratelji najviše 24 krune. Tako siromašni narod zaista težko uzdržava sebe i obitelj, dok uz to materijalno i duševno propada. Ne poznaje ni svetka, ni petka. Domaći dok rade u tvornici zapuštaju kod kuće svoje gospodarstvo, ne obradjuju svoje posjede i tako kako se čini ova inače sjajna tvornica baš ne služi u ni jednom pogledu probitku samoga hrvatskog seljačkoga puka u okolici. Vlastnikom ove tvornice je bogati židov, Jeruzalem iz Beča, koji svake godine odavle vuće do pol milijuna kruna čistoga dobitka. To baš nije maleni dobitak, a kraj toga je najžalostnije i to, što ovakovo poduzeće

nije u domaćim i hrvatskim rukama, pa što nam naš novac ide u tudjinu, mjesto da ostaje na rodjenoj grudi. Ali — koja korist jadikovkama!... Mi smo Hrvati u svakom pogledu siromaci, pa tako uvieke gledamo kako nam tudjinci mrve naš kruh, a mi kraj toga ostajemo gladni. — Zaista žalostno.

Samo mjesto Dugaresa je inače vrlo prijatno, dok imade tu i dosta elegantnih tvorničkih zgrada — a osobito je krasna ravnateljeva vila, oko koje se svija upravo prekrasno uredjen perivoj sa šetalištem.

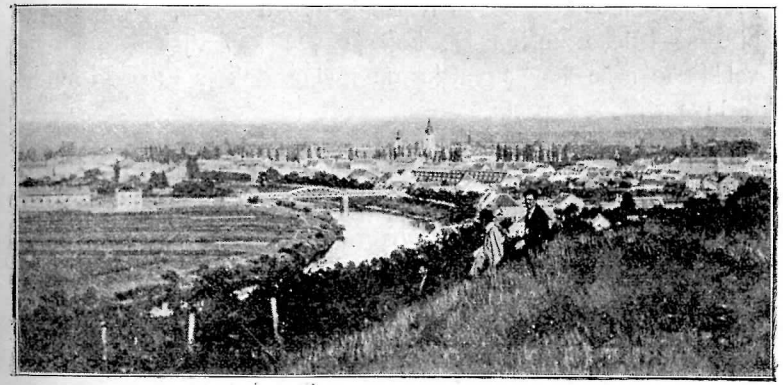

Grad Karlovac.

U najnovije vrieme sagradjena je i veleliepa obća javna županijska bolnica za znamenitu svotu od 56 hiljada kruna.

Bilo je već znatno odmaklo vrieme, zviezde počele se već gdjegdje kriesiti na nebesima, a moja je vruća želja bila, da se barem — prije nego krenem natrag u Karlovac — poklonim domaćem župniku D. koji stanuje od Dugarese četvrt sata kod starodrevne crkve sv. Petra na Mrežnici.

Strpalo se sa mnom u kočiju moje milo družtvo i za jedan vilenjački skok nadjoh se pred župnim dvorom... Prem mi je

bilo nekako težko doći u večer u posjete, to se ipak svladah, jer sam predmievao, da će moju smionost velevriedni domaćina znati i moći ispričati... Nada me nije prevarila. — Župnik D. primio me više nego srdačno i prijateljski, pače nisam se mogao nikako oteti, već sam morao odložiti svoje putničko odjelo i kod vrlog domaćine ostati na večeri i na konaku.... Kočija odvezla do Dugarese moju vjernu pratilačku svitu, a zatim prazna otišla u Karlovac.

U ugodnom domaćem družtvu i razgovoru zabavljasmo se do u kasno u večer kraj obilnog stola čestitoga domaćine. Pripoviedasmo si razne doživljaje iz svoga života, u čemu osobito se izticao kolega D., koji je već kao djak proputovao veliki dio naše liepe hrvatske domovine, dok je prošao i mnoge dielove stranoga svieta.

Dok se u podpunoj mjeri naužih prijateljskog razgovora i nezasluženе ljubežljive susretljivosti čitavog častnog doma odličnoga domaćine, odvedoše me u moju spavaću sobu. Sbacih sa sebe odjelo, pomolih se Bogu i za kratak čas tvrdo sam usnuo, a što sam sanjao reći ću sutra.

III.

(Na grobu hrvatskog spisatelja i župnika Petra Bučara. — Pogled sa groblja na okoliš. — Pregledavanje župne crkve kod sv. Petra na Mrežnici. — Povratak u Karlovac i šetnja gradom. — Karlovačko šetalište i spomenik Radoslavu Lopašiću. — Posjet realne gimnazije u Rakovcu. — Kod Dra. Banjavčića i rodoljuba Modrušana. — Put u Ozalj i posjet župnika u Hrnetiću i Mahičnom. — Svetice kraj Ozlja. — Dolazak u Ozalj i skok u seoce Mihaljevo. — Na starom ozaljskom Zrinjsko-Frankopanskom gradu. — Kod župnika u Ozlju. — Noć na putu u Karlovac).

U sladkom snu o sretnijoj budućnosti naše drage majčice hrvatske otačbine, prošla mi noć — ko oštri titraj munjevne struje. Veseo pozdravio sam prve zlatne trakove radjajućeg se sunca i tiho odšuljah se iz svoje sobice napolje, da se naužijem svježeg jutarnjeg zraka, pa da se do sita nagledam krasne Božje prirode.

Želio sam, da posjetim grob vriednog hrvatskog spisatelja župnika Petra Bučara, koji je tuj kao mrežnički dušobrižnik prije nekoliko godina složio kosti svoje na vječni počinak. Veliko Razpelo na obližnjem brežuljku pokazivalo mi, da tamo u miru Božjem počivaju oni, koji čekaju uzkrsnuće tiela.

Popeh se s toga pokrajnim puteljkom na vrh brežuljka, otvorih grobljanska vrata i stadoh pred kamenim spomenikom, koji je nosio napis: Petar Bučar. Neka tajnovita čuvstva obuzeše mi dušu, skinuh šešir da izmolim: „Otče naš i Zdravo

Mariju". — Oko mene sve je tiho, tajinstveno, sveto, samo gdjegdje u grmeljku čuo se cvrkut male pernate družine, koja se digla sa svog noćaja da potraži jutarnji zalogaj.

Tamo nad Mrežnicom sniva u svojim razvalinama duboki san stari Frankopanski grad Zvečaj, svuda naokolo stoje razte-pena malena seoca sa uzkim bielim kućicama, sav taj kraj kan da je sličan našem milovidnom Zagorju sa svojim krasnim valovljem od manjih i viših brežuljaka... Tik pred tobom zabila se stara crkva sv. Petra na Mrežnici a kraj nje, stari drveni i trošni župni dvor sa šindrovom striehom; dok u neposrednoj blizini stoji i liepo uredjena jednokatna pučka škola u zagrljaju priprostih seljačkih potleušica. Podno sela napunjuje svojom tamno-zelenom bojom Mrežnica korito rieke, koja lieno teče dok je mjestimice silno zarasla rogozom, pa bi čovjek mislio da su to same mlake ili kakvi otočići, kad ne bi bilo slapova preko kojih se prelieva voda. Dolina oko rieke Mrežnice dosti je pitoma, dok imade ovdje i liepo obradjenih polja i zelenih livada.

Kad mi se oči napasle čarobnog jutarnjeg prizora spustih se opet nizbrdo, da razgledam i samu crkvu sv. Petra. Vriedni domaći kapelan došao mi u susret a za njim odmah i njegov poštovani principal župnik D.

Sav okoliš oko crkve očito govori, da je tuj morao biti negda kakvi rimski grad i naselbina, jer i na zidinama same crkve ima dosta obilježja iz rimske prošlosti. U zvoniku uzidan je na primjer kamen sa likovima dviju žena, imade gdjegdje uklesanih i spodoba rimskih vojnika bez posebnih napisa, dok se pri kopanju i oranju zemljišta još i danas nalaze razni rimski novci iz carskog doba, a i razno kamenje sa rezbarijama.

U samoj crkvi nad glavnim žrtvenikom stoji stari drveni kip, koji predstavlja Isusa, gdje predaje ključe sv. Petru. Sva crkva prem je god. 1711. iznova pregradjena ostavlja u čovjeku

ipak utisak starovječne gradjevine. U sakristiji čuva se veoma skupociena i sa briljantima obložena stara monstranca u vriednosti od dvanaest hiljada kruna.

Kad mi je tako odlični dušobrižnik sve znamenitosti svoje crkve i njezinog okoliša pokazao, pozvao me na zajutrak, a kašnje odprati me u svojoj kočiji i na kolodvor u Dugaresu. Tuj me već čekalo jučerašnje moje družtvance, a kad je stigao vlak zahvalih se srdačno svima na svim kolikim prijateljskim susretajima i za 20 časaka nadjoh se natrag u Karlovcu.

Stara Karolina saletila me raznim pitanjima, pa dok sam joj protumačio zašto nisam mogao stići na konak, požurio sam se, da još razgledam nešto ponositog našeg hrvatskog grada Karlovca.

Grad Karlovac na ušću Korane u Kupu dao je sagraditi godine 1519. nadvojvoda Karlo Štajerski, koji je stanovao u Gradcu, gdje je vodio brigu o turskim poslovima na hrvatskoj Krajini. Znameniti taj grad kako nam poviest kazuje branio je osobito junački protiv turskih nasrtaja neke hrvatske predjele, a osobito Primorje i Kranjsku, dok u drugu ruku znademo da je u njemu bilo i glavno sielo kojekakvih njemačkih zapovjednika i pomoćnih četa, koje su počinjale velika nasilja nad Hrvatima i postupale još i gore nego li biesni Turci.

U sredini grada još danas opaža se zid karlovačke tvrdjave, koja je bila sagradjena godine 1579. i kao takva imala je biti najvažnijom obranbenom točkom hrvatske Krajine.

U naokolo tvrdjave vije se sada udobno karlovačko šetalište, koga riesi ponositi spomenik, što ga rodoljubni Karlovčani prinosima čitave hrvatske domovine, podigoše godine 1901. velezaslužnomu hrvatskomu pjesniku i književniku, dičnomu sinu grada Karlovca, Radoslavu Lopašiću. Prekrasan mramorni spomenik izradjen je u čisto narodnom stilu umjetničkom rukom slavnoga hrvatskoga kipara Ivana Rendića. Oko spomenika uredjeni su krasni nasadi, dok za njim zeleni se visoka crnogorica,

*

koja kao da još življe ističe harmonični značaj ovoga velebnoga Rendićeva djela.

Šetalište okruženo je sa više pristalih zdanja medju kojima se osobito ističe krasni „Zorin dom“, u kome je smještena i karlovačka čitaonica. Na žalost morao sam i nehotice dočuti, — ako je bila istina — da je čitaonica zbog nekih osobnih zadjevica već šest mjeseci zatvorena, što baš nije na mene ugodno djelovalo. — Ta zar da svuda Hrvati moraju imati razne zadje-

Spomenik Radoslava Lopašića u Karlovcu.

vice i da se u svojoj neslozi uvieke jednako truju i grizu. Zaista stara je to i baštinjena nesreća naših otaca — zato nam i tako ide.

Na trgu krasna je franjevačka crkva sv. Trojice, u kojoj osobito se liepo ističe oltar bl. Djevice Marije, božanskog Srca Isusova i božanskog Srca Marijina. Franjevci imadu ovdje i svoju župu, na koju se sve proteže, što leži u nutrinji same tvrdjave, dočim sav ostali vanjski okoliš grada Karlovca spada pod župu dubovačku.

Krenuh još u Rakovac, da posjetim karlovačku veliku realnu gimnaziju, gdje mi je ravnatelj S. sa najvećom susretljivošću pokazao svekolike prostorije, dok se u prostranoj učiteljskoj

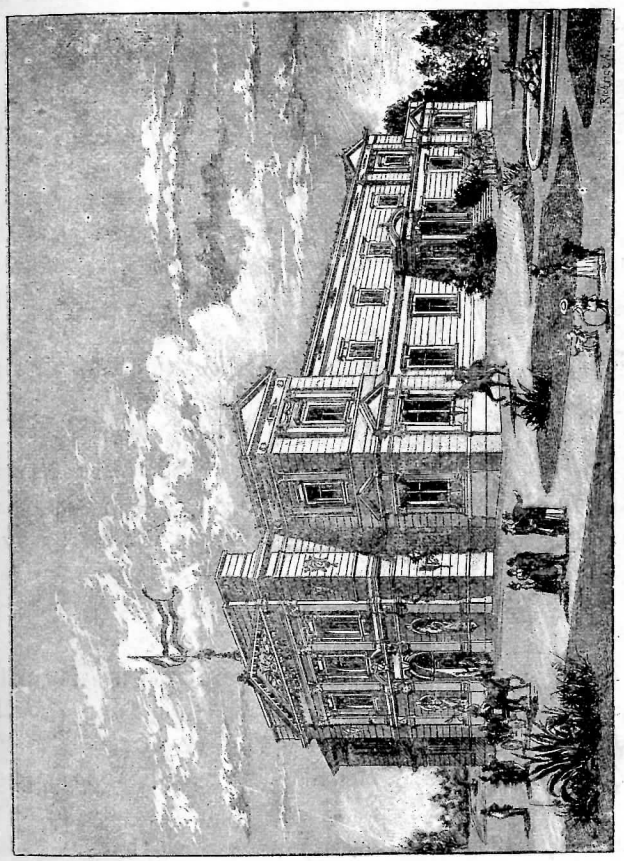

Zorin dom u Karlovcu.

zbornici upoznah mal ne sa cielim učiteljskim zborom. Sama gimnazijska zgrada dosta je pristala, dok imade liepe prostorije — medju kojima se osobito ističe soba za modele, risaonica i

fizikalni kabinet. Pred zgradom stoji ukusno uredjen cvietnjak, zasadjen raznolikim milovidnim cviećem.

Na povratku zape mi još oko na elegantnu dječačku školu sagradjenu god. 1895. Krasnim kestenjevim drvoredom zaputih se, da razgledam i I. hrv. mlin na čigre od Pongraca iz Zagreba, koji stoji na Korani, a odlikuje se mnogom zanimivošću. Požurih se još i preko Gaze, da vidim samo ušće bistre Korane u Kupu, a zatim odlučih posjetiti dične domoljube dra. B. i odličnog rodoljuba M.

Prijatelja M. našao sam u njegovoj ljekarni, gdje sam š njime izmienio više prijateljskih rieči u pogledu naše hrvatske stvari, a zatim sam to isto učinio i u prekrasnom dvoru našeg hrvatskog sokola, dičnog narodnog zastupnika g. dra. B. Prijatelj B. mnogo je žalio, što nisam u njegovom dvoru odsjeo, htio je svom silom, da svakako ostanem kod njega na ručku, ali nije mi bilo nikako moguće, jer je u mom programu bilo, da se odmah poslie podne vozim na Ozalj.

Tek što u gostioni malko založih, kočija bila već pripravna i ja krenuh liepom kotarskom cestom na Hrnetić kroz Mahično na novi željezni most preko Kupe pitomom i plodnom ravninom sve do grada Ozlja.

* * *

Putem svratih se k velevriednom hrnetićkom župniku C. gdje se upoznah sa našom odličnom hrvatskom spisateljicom Milenom Pokupskom. Nakon prijazna razgovora predloži mi odlična domaćica knjigu spomenarku uz zamolbu da na posebnoj čistoj stranici uz podpis napišem par rieči. Ako se ne varam želji udovoljih riečima: Bog daj ljepšu sreću i bolju budućnost našoj liepoj . . . . . hrvatskoj otačbini! . . .

Samo mjesto Hrnetić vrlo je prijatno, župni dvor uzor je reda i čistoće, isto tako i župna crkvica sv. Martina, oko koje se nanizalo liepo ladanjsko groblje.

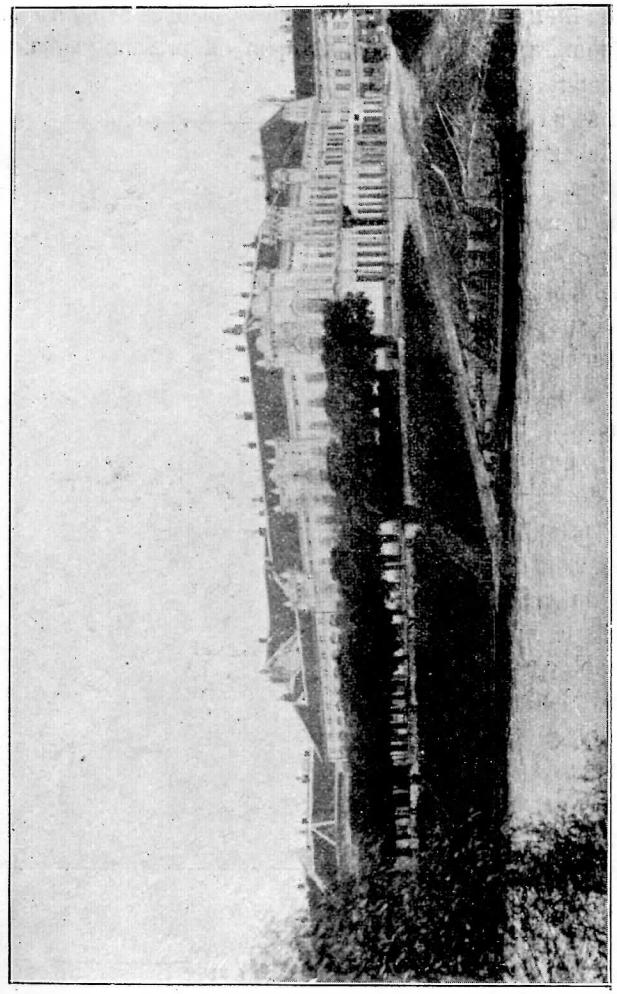

Pogled na šetalište u Karlovcu.

Iz Hrnetića dodjoh u Mahično, gdje pozdravih starog prijatelja župnika Š., ujedno posjetih njegovu župnu crkvicu bl. Djevice Marije, koja se već izdaleka ističe svojom umilnom vanjštinom, a napose svojim tornjem od prešanog lima.

Za četvrt sata nadjoh se na liepom željeznom mostu na Kupi, gdje se u njegovoj blizini izlieva rieka Dobra u Kupu. Kroz ubavno seoce Pokupje dodjoh u mjestance zvano Erjavac, u kome imade dosta liepih seljačkih kućica, izdjelanih od hrastovih piljenica, a u naokolo zaokruženih drvenim hodnicima, dok je sve to nadkriveno ukusnim slamnatim krovovima.

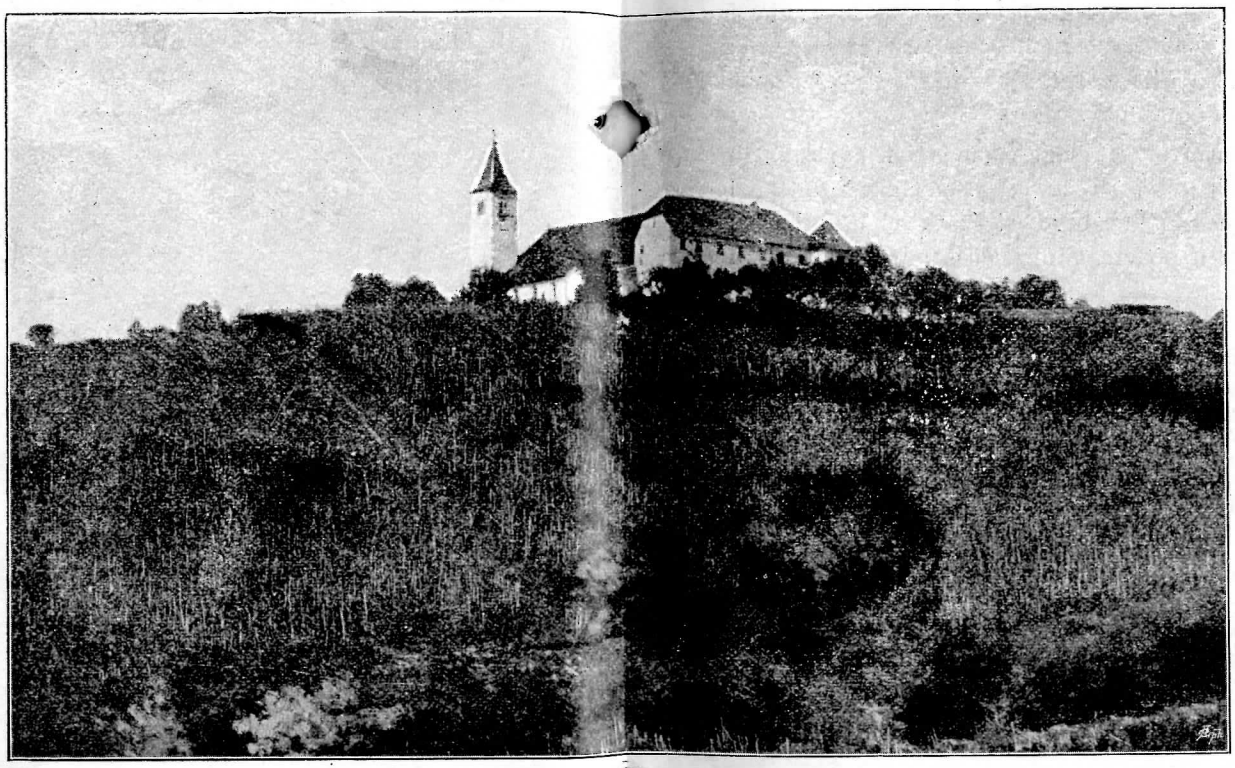

Svetice.

Priroda je tuj veoma bujna, njive zasadjene kukuruzom, konopljom, repom, prosom, ovdje ondje vidjevaš krasne voćnjake i šljivike, dok se zašumljeni proplanci svuda izmienjuju sa liepim ravnicama i zelenim livadama. Sve je to protkano umilnim seljačkim kućicama i starim plemićkim dvorovima, od kojih osobito se ističe stari grad Slavetić, Hrastje, Grdun, a nedaleko ceste do Dobre liepi dvorac Jaškovo, iznad koga se na najvišem vrhuncu okruženo množtvom vinograda i klieti zabilo prijatno seoce Svetice. Mjesto ovo nosi svoje ime od triju kapelica, sv. Katarine, sv. Margarite i Bl. Djev. Marije, koje su nekoč tuj stajale, i koje je naročito Katarina Frankopan bila opredieljila za svećenike glagoljaše, dok god. 1627. ne dodjoše ovamo bieli fratri t. zv. Paulini.

Kad je god. 1786. za cesara Josipa II. sa ostalim manastirima hrvatskih Paulina, bio i manastir u Sveticama dignut, osnova se tu i posebna župa sa župnom crkvom bl. Djevice Marije, koja i danas obstoji.

Dok tako promatrah slikovite okolišne predjele, najednoč nasmieši mi se u nedalekoj blizini bieli vitki toranj okružen na-

okolo debelom hrastovom šumom. Iz rieči moga kočijaša razumjeh, da je to bivša župna crkva Sviju Sveti u Trgu, a sada kapela spadajuća pod župnu crkvu sv. Vida u Ozlju.

Sve bliže dolazio mi k ušima oštri vodeni šum, dok iznenada odkrilo se preda mnom kamenito korito Kupe, nad kojom osovio se na strmoj pećini drevni grad Ozalj. Na lievoj strani grada poredale se seljačke kuće istoimenog sela sa sjedištem ozaljske župe, dok se na ovišem brežuljku zabila i stara župna crkva sv. Vida.

Skrenuh na župni dvor k mom vrlom prijatelju i sudrugu župniku G. Kad mi rekoše, da se je gospodin baš prije pol sata odvezo u obližnje selo Mihaljevo, ni časak ne počasih već krenuh odmah za njim u potjeru. Moj kočijaš nekako me mrko gledao, ali se brzo umirio, kad sam mu izvukao par cigara, koje ga posve udovoljiše.

Nad Ozljem dižu se velike strmine, stoga se i uzpinjasmo sve više i više. Prodjosmo selo Boševce, Novake, dok napokon stigosmo i u Mihaljevo. Narod oko Ozlja vrlo je marljiv, bavi se najvećma poljodjelstvom i vinogradarstvom. Ako su i stari vinogradi znatno nazadovali, to ih je već danas svuda zamienio bujni nasad američke loze. Kad se ovuda voziš, gotovo si zaokružen samim vinogradima, odkale pruža se prekrasan vidik na sve strane, kao n. pr. Metliku, Žumberak, a osobito na biele okolišne crkvice i njihova gusta sela.

Narod ovuda govori ikavštinom, što sam lako mogao razabrati iz pozdrava, kojim me svuda susretahu veleć: „sriću Bog daj!“ ...

Moj me drug Gavro radostno iznenadjen zagrli, dok sam se morao odmah premjestiti na njegova kola i tako na njegovim vilovitim vrancima stigosmo već za par časaka natrag u Ozalj.

Vruća mi želja bila da razgledam i samu nutrinju znamenitog starog grada Ozlja, s toga i najprije krenuh onamo da

vidim puste ostanke negdašnjeg sjajnog dvora bana Petra Zrinjskoga i njegove neprežaljene supruge Katarine.

Preko drvenoga mosta sa zapadne strane, dosta visoko nad obkopom vodi te put u grad. Ovaj most — kako nam to opisuje naš velezaslužni Rade Lopašić — mogao se sve do godine 1821. lancima držati, što svjedoče i željezni točci, koji se i sada nalaze nad gradskim vratima. Sam grad opasan je visokim zidom sa više okruglih kula, dok izvana toga zida stoje samo još puste stiene, gdje nekoč stajaše kapelica sv. Antuna Padovanskoga, koju sagradi Petar Zrinjski. Iznad gradskih vrata nalazi se jednokatna kula, koja je i u svoje vrieme služila kao stražarnica pred ulazom u grad. Sam grad sagradjen je na dva sprata, jedan njegov dio stoji upravo na skrajnjoj litici nad Kupom i nosi napis NICO. COM. ZR. 1556. po čemu se može suditi, da je taj grad sagradio sigetski junak Nikola Zrinjski.

Iz samoga grada pruža se prekrasan vidik na svukoliku ozaljsku ravnicu, koja je sa dvie strane obkoljena Kupom, dok nedaleko grada šumi visoki vodopad, a tamo niže stoji drevno mjesto Trg, zaokruženo bujnom šumom, koja ti zatvara svaki daljni pogled ....

Gotovo drhtavim srcem razmatrah ove ogromne i puste hodnike, po kojima se nekoč šetahu ponositi hrvatski boljari i gdje dočekivahu svoje ugledne i vitežke gostove. U samom dvoru stoji još i danas mala kućna kapelica, gdje se sastajahu Zrinjski i Frankopani, da obavljaju svoju jutarnju i večernju molitvu i da tuj mole Boga, da im bude u pomoć u njihovim osnovama oko uzkrisenja starog hrvatskog kraljevstva.

I nehotice navrieše mi sa tog mjesta tople suze na oči, pokleknuh i samo osjetih, da je onamo pred sliku Bogorodičinu odletio bolni moj uzdah, koji mi se poput zagonetke uvieke prepliće dušom, a kad izleti napolje, znak je, da mi je srce silno raztuženo i da me muči gotovo neki biesni otrov, koji vrlo pogubno djeluje na moje mlohavo zdravlje.

U razklimanim odajama grada tek ukusni kamini sjećaju te na sjaj, koji je morao biti u tom divnom hrvatskom dvoru. — Inače — sve je golo — prazno — sama pustoš . . . .

Povjestničari kazuju nam, da je grad Ozalj bio mjesto, gdje najradje stanovahu slavni Zrinjski i Frankopani, tuj da je često bio gostom bana Petra njegov šurjak, a baničin brat Franjo Krsto Frankopan. Veli sam Lopašić, kako za vrieme bune Zrinjsko-Frankopanske bijaše neko vrieme u Ozlju i okolici upravo središte svega banova i Frankopanova djelovanja; ovdje je davao sve naloge i odavle dugo vremena odašiljao svoje poslanike i glasnike na sve strane.

Po nalogu kralja Leopolda I., navališe godine 1670. njemački generali na grad Ozalj, gdje na najprostiji način razgrabiše mnoge dragocjenosti, dok je tako grad Ozalj gotovo opustio.

Danas u jednom dielu toga grada stanuje vlastelinsko činovničtvo, dok je i ovamo smještena šumarija, pučka škola i občinski ured. Narod pripovieda, da se u Kupi izpod grada Ozlja nalazi veliko zvono sa dvora Zrinjskoga, koje svake mlade nedjelje uzkomeša vodu i muklo stenje, kan da plače težku sudbinu svojih gospodara i stoljetne patnje hrvatske otačbine.

Već se je hvatalo sumračje, kad ojadan do dna duše ostavljah taj znameniti stari spomenik iz hrvatske prošlosti. Dok sam silazio iz gornjeg sprata, diglo se iz zakutka preda mnom čitavo jato sišmiša, a za njima uzletila i stara sovurina, da lovi plien. Razklimane zidine zgodne su za pristanište gamadi takove vrsti . . . . Pomislih sa mudrim Salamonom: Sve je na tome svietu taština nad taštinama i tako prolazi slava ovoga svieta, a konac je svemu smrt . . . .

Skočih još da posjetim Gospodina u crkvi sv. Vida . . . . Stari kipovi sa oltara, kao da su me nekom osobitom ozbiljnošću pozdravili, dok mi se pričinjalo, kao da mrak cieloj crkvi daje neko tajinstveno, gotovo sablastno obličje.

Ostavih napokon taj sveti hram, da se prepustim prijatelju župniku na daljne razpolaganje.

Moj dobri zemljak i župnik Gavro dao prirediti i sjajnu večeru, kod koje uz ugodni razgovor u njegovom domaćem krugu sprovedoh mal ne čitava dva sata. Moj je Gavro i veliki ekonom, dok posjeduje do 80 jutara šume, 14 livade a 40 oranice, kraj toga mnogo se bavi marvogojstvom i konjogojstvom. Prem sam maljušni patuljak spram njega, dok nemam skoro nikakova gospodarstva, to me je ipak i ekonomičko Gavrino pripoviedanje u veliko zanimalo.

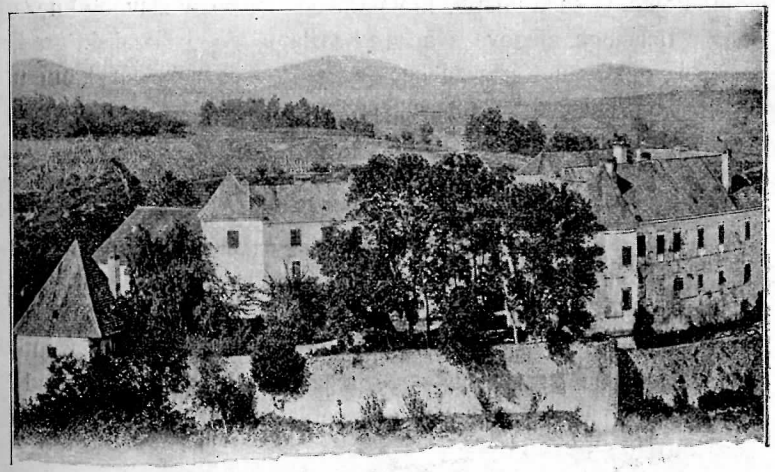

Zrinjskijev grad na Ozlju.

Prijatelj htio svom silom, da ostanem preko noći kod njega, ali svoje odluke nikada rado ne mienjam. Od Ozlja do Karlovca imade dva sata vožnje, pa tako oteh se sa osobitom zahvalnošću u devet sati svom vrlom pobratimu i krenuh u Karolinine dvore.

* * *

Bila je krasna noć, kad se spustih kraj starog Ozlja duž bajne Kupe u Karlovac. Tamo sa Frankopanske stare kule i zidina čuo se dolinom po bajnoj noći ćukov piev i razlegao se krajem kao molitva noćnih duhova. Inače svuda vladala je već grobna tišina, koju je samo gdjegje narušavao lavež pasa iz okolišnih zaselaka, topot konjskih kopita i štropot kočije.

Moje misli daleko su zabludile. Pričinilo mi se, kao da živim u godini 1641. a preda mnom kao da se stvorila sjajna slika veličajnog slavlja, kad je iste te godine 27. listopada drumom, kojim ja sada udarih, kretala ovuda na poziv slavnog kneza Petra Zrinjskoga njegova svadbena svita u njegov ozaljski grad, a odavle natrag u Karlovac na vjenčanje. Pred sobom kano u snu gledah pod četiri vranca zapregnutu kočiju a u njoj gdje sjedi knez Petar a kraj njega njegova biela golubica, duhovita i umna vjerenica Ana Katarina, kćer karlovačkog generala Vuka Frankopana Tržačkog.

Ovo moje snatrenje prenielo me i u Bečko Novo mjesto, gdje se je 30. travnja godine 1671. takodjer slavila svatba, a kakova — to nije nuždno, da Hrvatima pripoviedam.

Najednoč podnebje se uzkomešalo, zviezde začele gasnuti, počela rominjati sitna kišica . . . ., a ja kan da se probudih oda sna i nadjoh se u svojoj spavaćoj sobici na Baniji.

IV.

(Na Dubovcu kraj Karlovca. — Stari dubovački Frankopanski grad i pogled s njega na karlovačku okolicu. — U Škavićevom vinogradu. — Posjet dubovačkog župnika. — U željezničkom kupeju na putu u Ogulin. — Opis grada Ogulina. — Župna crkva i veseli svatovi. — Frankopanska tvrdjava, riečica Dobra, Gjulin ponor i špilja kraj ponora. — Pogled na Klek u zapadu večernjeg sunca. — Odmor u gostionici.)

Jutarnje svjetlo već je prodrlo kroz prozor, kad dignuh glavu s jastuka i osjetih kako oluja na polju biesni i kiša pljuska. Nije mi doduše bilo ugodno, ali koja pomoć? . . . . U brzo ometah se odjelom i zahvatih svoj kišobran, pa odoh u samostansku crkvu sv. Trojice, da se ondje pomolim Bogu i da odslužim tihu sv. misu. Nakon obavljene sv. službe posjetih zaslužnog gvardijana Aurelija K. s kojim se nekoliko trenutaka pozabavih a zatim krenuh duž Kupe preko željezničkog mosta na prastari grad Dubovac . . . . Iz Karlovca na Dubovac vodi krasna i široka cesta okružena s desna i lieva prekrasnim drvoredom.

Na tornju župne crkve bl. Dj. Marije u Dubovcu baš je zvalo zvono pobožni narod k sv. službi, dok i ja pobrzah na glas zvona najprije u crkvu, da razgledam njezinu nutrinju i da se tuj poklonim Božjemu Veličanstvu . . . . Župna crkva zabila se na povisokom brežuljku izpod starog grada Dubovca, dok je

župni dvor smješten u ravnini, gdje se nalazi i ukusna kapelica trpećega Isusa.

Put do župne crkve a i sama crkva okružena je u naokolo gustom šumom, iz koje ovdje ondje strši po koji zeleni dub — pa odatle i ime mjestu Dubovac . . . Po kamenitom puteljku popeh se na najviši dubovački vrhunac i tako nadjoh se najednoč pred zidinama stare dubovačke Frankopanske kule . . . . Pred tvrdjom stoji napis na drvenoj ploči: Svojina nekoč Frankopana i Zrinjskih bana. — Uspomene danas naroda sretnih i slavnih dana.

Danas puste su to zidine, kojim prieti svaki dan gotovi razor, tako je sve popucano i razklimano. Dok malko razgledah vanjštinu samoga grada, približi mi se lugar sa obližnjeg sela Dubovca, noseći sobom težki ključ od male tvrdjave i zamoli me, da razgledam i samu njezinu nutrinju. Razabrao sam, da je gradsko vieće karlovačko odlučilo tvrdjavu popraviti i spasiti od prietećeg joj razsula, s toga da je i povjerilo pomenutom lugaru nadzor nad tim drevnim spomenikom iz junačke hrvatske prošlosti.

U samoj tvrdjavi ništa ne vidiš do golih zidina na kojima ovdje ondje izbija svakojaki korov, dok je njezino tlo gotovo zasuto pieskom i kamenjem iz kojega proviruje kupinje i trnje . . . Tek gdjegdje opažaju se tragovi u izbočinama zida, koji pokazuju kako je sav grad morao biti razdieljen na više prostranih odaja a naročito vidjevaju se i zidine stare Zrinjsko-Frankopanske crkve sv. Mihajla na Dubovcu.

Tko da se ne sjeti, promatrajući tužne razvaline ove, naše narodne poslovice, koja kaže:

„Vrieme gradi niz Kotare kule,
Vrieme gradi, vrieme razgradjuje.“

Pomislih i nehotice, kad bi zidine ove znale govoriti, to bi nam za cielo odkrile još mnogo i mnogo veselih i tužnih dogodovština nekdašnjih svojih vitežkih gospodara . . . .

U kronici turskih napadaja zabilježeni su i mnogi krvavi dani, što ih je doživio Dubovac tečajem XVI. vieka kad su Turci često plienili i palili okoliš i samo mjesto izpod dubovačkog grada.

Hoćeš li, da se naužiješ krasne panorame, to ne ćeš požaliti. ako se uzpneš na najviši vrhunac kraj starog dubovačkog

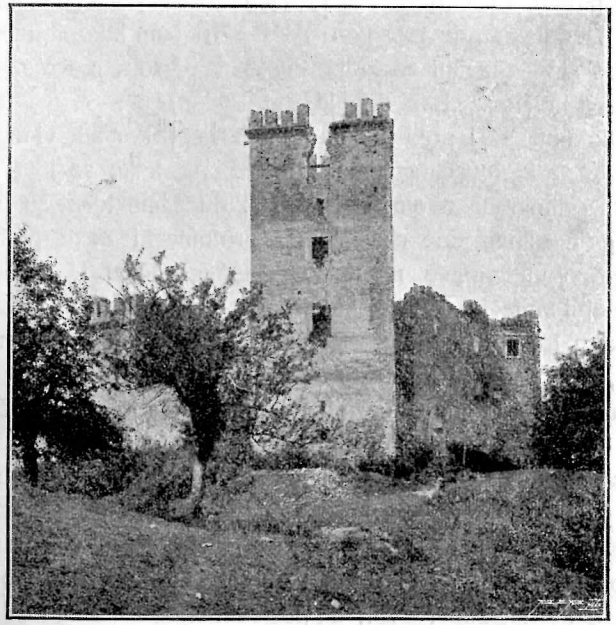

Dubovac sa sjevero-iztočne strane.

grada, koji je nekoč bio budni stražar čitavog ovog krasnog predjela, koji ti je pred očima.

Pred tobom stoji dubovačka crkva a na podnožju s desna liepa karlovačka groblja, na kojima se osobito iztiču sjajne grobnice obitelji Türka, Vraniczania i Turkovića. Gledaš tmurnu Kupu

kako se valja u svom širokom koritu i kako upija u sebe valove ljekovite Korane. Pred očima smije ti se ponositi Karlovac, dok svuda naokolo u daljini vidjevaš krasne sagove zelenih livada i plodnih poljana. Krasotu prizora uzveličavaju ubavna okolišna sela sa svojim bielim zvonovima a tamo daleko na sjeveru vidjevaju se vršci plješivičke i zagrebačke gore pa onizki draganićki brežuljci sa bielom crkvom sv. Jurja na Šipku. Do ušiju dopire ti sa okolišnih grmeljaka žubor ptica, a tamo sa ravnice lagodne struje zraka prosjeca oštri šum lokomotive, dok kraj tebe stoje razklimane zidine, koje nad grobom svojim oplakuju stare hrvatske slave duboki san.

Okrenuh se i pred očima spetih liepi komad vinograda, veleuglednog karlovačkog gradjanina Š., pa kako se i ja nešto zanimam vinogradarstvom, skočio sam do same klieti u vinogradu, gdje sam si dao od vincilira protumačiti neke praktične osebnosti o kultiviranju napriedne američke loze. U vinogradu g. Š. osobito me iznenadilo, što je polovina vinograda zasadjena američkom lozom a druga polovina opet našom običnom domaćom, kraj čega skoro da nisam opazio nikakove razlike, jer je i druga loza bila obilno rodna i zdrava. Iz toga zaključujem, da se ove obje vrsti mogu prijateljski podnositi bez ikakove štete, samo ako nisu zaražene filokserom i ako se pazljivo njeguju i čestito obradjuju.

Kad se tako nagledah sve te Božje prirode, spustih se nizbrdo; popriečnim putem udarih preko karlovačkog groblja i dadoh se još na župni dvor, da posjetim vrlog župnika i čeličnog Hrvata i prijatelja V. H. Kad je gostoljubivi domaćina saznao, da se već dulje vremena promećem karlovačkom okolicom, prijazno me ukorio, što nisam odmah došao k njemu, da budem njegovim stalnim gostom. Dok medjutim izmienismo nekoliko bratimskih rieči, oteh se nježnoj susretljivosti vrlog prijatelja i udarih put pod noge, da ne zakasnim karlovački vlak, koji me imao odvezti dalje do Ogulina.

Vrieme se nešto razvedrilo, pače počelo se i sunce smiešiti, kad oko podne krenuh. U željeznom vozu našao sam sada vrlo slikovito družtvo. Jedan protegnuo se duž klupe kô da je osudjen na batine, drugi sjedi, driemlje i kan da ga muče kakove trgovačke špekulacije; treći dohvatio se nekakih talijanskih novina pod naslovom: „Il Corriere Spiritico“. Htio da čita, ali glava mu klonula, iz ruku izpala mu lektira, oči mu se zaklopiše, dok je skorim hrkanjem očito pokazao umornost svog napornog putovanja. Na protivnoj strani u kutu sgrbio se suhonjavi starčić i nataknuo na nos očalin, zadubio se u dnevnik: „Magyar Allam“, dok je kraj njega, cmuljeći dugu smotku razrogačio oči neki njegov drug i suputnik.

Pomislih, da sam zapao nekamo medj spiritiste ili nihiliste, dok nitko nije ni riečce progovorio. Stvorio sam si sud, da su moji drugovi kraj mene Talijani i Madjari, dakle svakako vjerni prijatelji naše drage hrvatske otačbine a navlastito hrvatske naše Rieke.

Bilo je oko dva sata, kada stigosmo u Ogulin. Ostavih svoje misteriozno družtvo i odoh u gostionicu vrlog Hrvata C., gdje se malko odmorih a zatim udarih gradom uzduž i poprieko.

Ogulin dosta je prijatni grad, dok je u njemu i sielo županijske oblasti, a imade i mnogo liepih i ukusnih zdanja. Medju zgradama osobito se liepo ističe elegantna osmerorazredna škola sa napisom: „Prosvjeti i napredku; Bogu, kralju i domovini“. Na trgu Franje Josipa I. uredjeno je prijatno šetalište, na komu se nalazi i vrelo t. zv. Cesarevac, koje je kako napis pokazuje „sagradjeno i otvoreno blagim otčinskim nastojanjem preuzv. gosp. zapovjedajućeg generala Filipovića god. 1882.“

U neposrednoj blizini šetališta nalazi se veleliepa župna crkva sv. Križa, dok ju osobito riese pokrajni žrtvenici sv. Marije i sv. Josipa i opet sv. Nikole i sv. Trojice. Imade u crkvi i krasni križni put, što ga je poklonio ugledni ogulinski gradjanin J. S.

Baš se služila večernja, s toga mi je bilo milo, što sam

mogao prisustvovati i toj pobožnosti. Pjevalo se veoma skladno, dok je crkva bila dubkom puna pobožnog gradjanstva i naroda s ogulinske okolice.

Poslie večernje prošetah se nekoliko puta šetalištem, kad najednoč dopre mi k ušima zaglušna vika. Skrenuh natrag spram crkve i opazih, gdje su pred njom stala dugačka kola, nakrcata veselim i kićenim seljačkim svatovima.

Kako me mnogo zanima život i narodni običaji naših Hrvata, to si sjedoh na bližnju klupu, da pobliže razmotrim ovu veselu svadbenu svitu.

Kad se svi izkrcaše sa svojih vozova, snimiše i mladenku s kola, te stadoše oko nje djipati sve u šestnaest . . . . Mlada stidljivo je gledala preda se, a njezin djuvegija stajao kraj nje mirno i tiho kao ukopan. Na glavi mlade sjedila visoka kruna umjetnih vienaca, kosu spustila je niz ramena, oko vrata zaplela crveni gjergjan, grudi riesila joj kita ružmarina, a skute bile joj obilno izkićene narodnim vezivom. Za njom stajahu dvie njene drugarice, koje gotovo drhtavo ravnahu svaki nabor na odjelu pa i ono, što je dobro stajalo neprestance prevrtahu, samo da imadu posla, pa da svatko vidi, kako brižno nastoje oko kraljice njihovog veselja.

Iza plesa nasta kratka stanka a zatim zapjevaše svi kao u jedno grlo:

Liepa curo moja,
Rusa koso Tvoja
Jablane — širi grane na troje!

I opet:

Ej — čula jesam, čula jesam
Da se ženi dragi.
E' — i ja ću na veselje doći!

Oj djevojko, oj djevojko,
Čekaj do Petrova dana! . . . .

Iza ove umilne ladanjske pjesme pograbio debeli kum mladenku a kuma mladenca pod pazuhom i tako čitava povorka krenu dostojanstveno i mirno u crkvu pred oltar, gdje je svećenik blagoslovio njihovu bračnu zajednicu . . . . Iz crkve kretahu istim redom natrag, uz jedinu razliku, što je sada svoju drugaricu djuvegija vodio izpod ruke a za njima tek stupala ostala kićena družba. U tren nadjoše se svi na kolima i krenuše uz burno veselje natrag k svojoj kući.

Htio sam, da još posjetim domaćeg župnika, ali nadjoh kod kuće na župnom dvoru samo mladog prijatelja kateketu, koji se baš spremao na svoje novo opredieljeno mjesto u Gospić.

Iza poduljeg razgovora oprostih se sa vrlim prijateljem i krenuh Frankopanskom ulicom na strmogleg t. zv. Gjulinog ponora. Pred samim strmogledom stoji glasoviti Frankopanski grad danas promienjen u kaznionu.

Sa strmogleda vrlo je zanimiv pogled na riečicu Dobru, što protiče Ogulinom, dok se tik izpod tebe razvalio uzani ponor, kamo vele, da se je pred davnim godinama zbog nesretne ljubavi strmoglavila neka mlada djevojka Gjula ili Julija, odkale i ime tom strmogledu: Gjulin skok ili ponor. Neki misle, da se pod Gjulom razumjeva kćerka kneza Frankopana Julija . . . . Kad baciš pogled duž vode, to će ti oko zapeti o krasni slap, što ga stvara izpod visokog željeznog mosta rieka Dobra, koja odavle protiče dalje pod imenom Gjule. U samom koritu rieke smješten je mlin, čija se kolesa, gonjena jakom strujom slapova, okreču munjevitom brzinom. Tuj se obično za vrućih ljetnih dana kuplje nestašna ogulinska dječurlija. Spustih se pokrajnim puteljkom i pred samu špilju, nad kojom se dižu visoke kamene naslage, dok joj uz oštri šum pada u ždrielo kroz mnogobrojne sitne slapove brza voda bistre Gjule i gubi se u bezdno kamene utrobe.

U sunčanom večernjem žaru stršio je preda mnom u neposrednoj blizini visoki vrh starca Kleka, o kome narod priča, da po njemu noćne vile vode svoje vrzino kolo. — Oh, da mi

je bilo uzpeti se gore, kako bih uživao sa krasna pogleda po divnim krajevima, kuda su nekoč slavni Zrinjski i Frankopani vodili svoje junake, da brane čast domovine svoje protiv Beča i da se bore za krst častni protiv biesnog Turčina!.... Tek duhom svojim postavih se na vrh Kleka, dok mi tielo iza dobrog pol sata hoda našlo se izpod samog njegovog podnožja.

Crna noćna kraljica bila se već digla sa svog odra, kad je u prijatnom seocu sv. Petra izpod Kleka zaječilo večernje zvonce Majci Božjoj na pozdrav.... Skinuh svoj klobuk, da molitvom pozdravim svetu Bogorodicu i vratih se laganim korakom natrag u grad.

Kad stigoh na željezni most, bacih još nekoliko pogleda spram Gjulinog ponora i pričinilo mi se, kan da se iz one kamene špilje izvlače crne sablasti i kan da plešu kamenim koritom Dobre. Nije to bilo ništa drugo, već sjene, što se odrazivahu sa svetiljaka, što razsvjetljivahu pokrajne ulice grada Ogulina.

Kad se nadjoh u svojoj gostionici, donese mi na stol prijatelj čitavo pečeno pile, pa kad nešto od njega založih, dadoh se odmah na počinak, jer sutra ranom zorom imao sam već biti na kolodvoru, da se odvezem u naš dični hrvatski kraj i ponositi gorski kotar.

Hrvatski gorski kotar.

V.

(Put iz Ogulina u Lokve. — Uspomena na Komorske Moravice. — Doček u Lokvama i uspomena na moju pokojnu sestru Milicu. — Posjet prijateljâ i šetnja u gorje. — Ledena špilja, kamena vrata i Golubinjak. — Furmanska kola i put kroz Sunger u Mrkopalj. — Šetnja Mrkopaljem i brieg Celimbaša. — Gostba i zabava na župnom dvoru. — Povratak u Lokve i čarobna noć u gorskoj prirodi.)

Nekako oko tri sata u jutro probudi me poslužnik i za nekoliko časaka već sam se našao u željezničkom vozu. — Zrakom je još kružio polumrak, kad stigosmo na prvu postaju iza Ogulina u Gomirje. Tek kano u sjeni prikazivahu se tu na proplanku zidine grčko-iztočnog manastira, gdje častni gomirjanski kaludjeri sdušno služe Bogu i mole se za sreću mile svoje hrvatske otačbine.

Daljni put uzpinjao se odavle sve više i više medj kamenom krši, dok kroz Vrbovsko ne uljegosmo u Komorske Moravice, gdje je vlak stajao preko pol sata. Kako sam bio žedan, ugodno mi je bilo, da sam se mogao napiti svježe gorske vode iz studenca, koji je stajao tik kraj željezničke postaje. Lagodni jutarnji zrak djelovao je na mene veoma ugodno a bilo se već i podpuno razdanilo.... Gledao sam, ne bi li gdje opazio

samo selo Komorske Moravice, ali ono sakrilo se tamo negdje iza brda i ne možeš ga nikako dogledati. — Tek u duhu gledao sam staru trošnu pravoslavnu crkvu i parohijalni stan, uz koji podiglo se zdanje liepe nove jednokatne pučke škole. O tom ubavom gorskom selu pisao mi pred par godina moj odlični pobratim D., koji je u njemu neko vrieme boravio ... Natuknuo mi, kako u selu stanuje liep pravoslavni hrvatski narod, ali zapušten, jer skoro da nema ni učitelja a još manje popa. Dobro se sjećam prijateljevih rieči, kako mi je pisao: „Smijat ćeš se. Ja i moj brajko Stipe posjetismo i školu. Nadjosmo popa, gdje je sjedio na prvoj klupi, u jednoj ruci imao šibu, u drugoj „Srbobran“, čitao i izpitivao „Otče naš“, one male u I. razredu, koji su nekako zapušteno zurili u njega. Odmah se počeo tužiti, da nikako ne će da upamte „Otče naš“, a već uče godinu dana .... Zaista pomislih, nije ni čudo, ako ih tako uči ko danas, da ništa ne znadu.

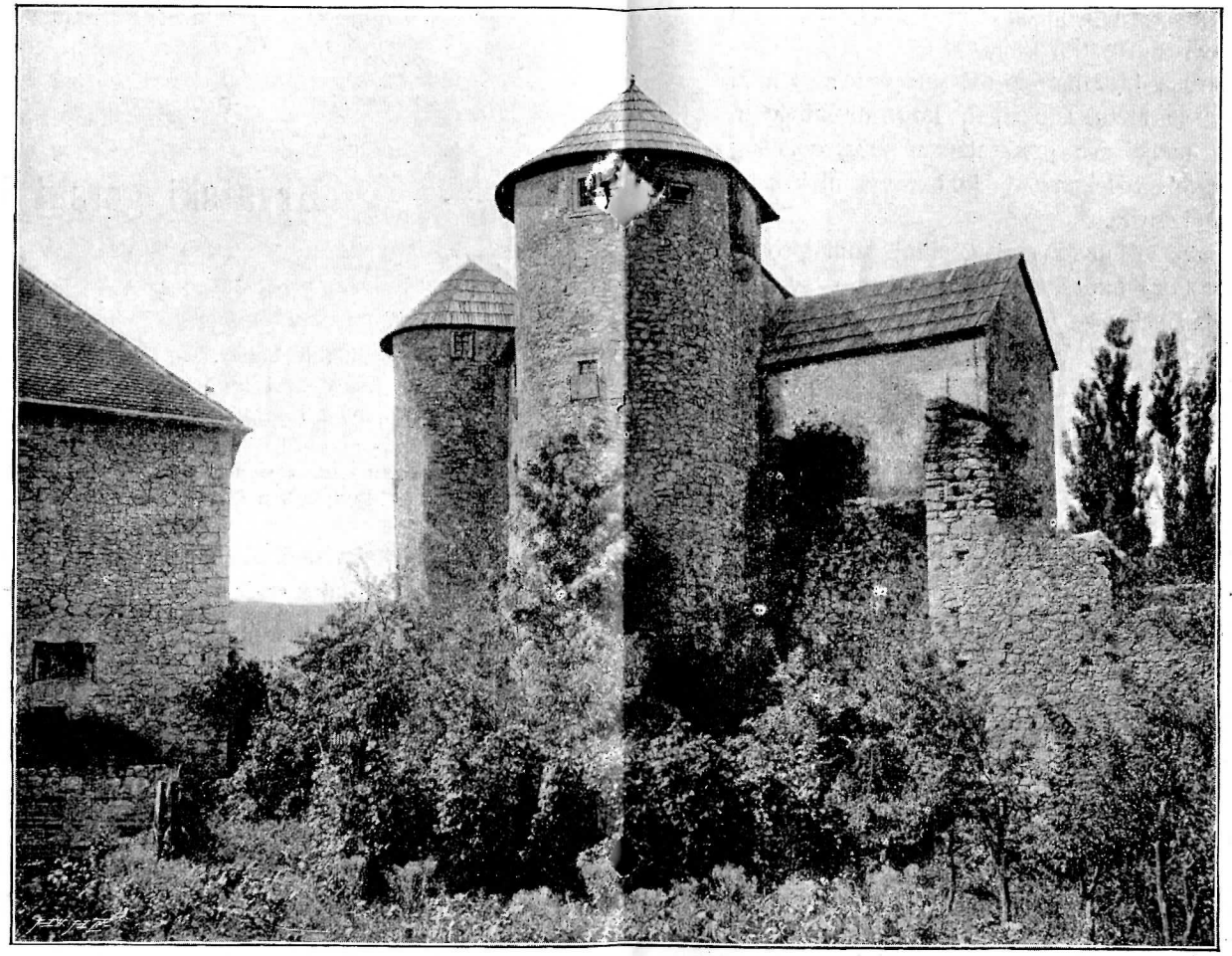

Ogulinski Frankopanski grad. (Vidi strana 51.)

Dok sam tako razmišljao o ovoj uzgojnoj metodi, kako se „Otče naš“ uči iz „Srbobrana“, lokomotiva bila se već nahranila i napojila, pa s toga uz veseli zvižduk maknusmo napried.

Kretasmo dalje putem Brod Moravice na Skrad, gdje se je vlak nuz strmine vukao laganim drdanjem, kao da lonce vozi. Kad projurismo nekoliko tunela, a

naročito onaj najdulji izpod vrha Kupjaka, dodjosmo u Delnice, a oko sedam sati stigosmo na željezničku postaju Lokve.

Ovdje iztrpah u brzo svoju robu i sjedoh na kočiju, koju bio ovamo pred mene poslao ugledni lokvanski gradjanin, bivši načelnik, vrli moj prijatelj g. Andrija Pintar.

Srebrena jutarnja rosa blieštila se na smaragdovom lišću prekrasnih smreka, što se sterahu uz put, koji me vodio u Lokve. Za četvrt sata nadjoh se pred stanom mog odličnog prijatelja prečastnog župnika i dekana M., koji me primi k sebi, kao svog starog znanca i gosta.

Ubavno seoce Lokve leži u krasnoj gorskoj kotlini, opasano odasvud bujnom borovom šumom i zadahnuto svježim gorskim zrakom. — Za mene je ovo mjesto vanredno milo, prem radja u meni jednu od najtužnijih uspomena moga života. Tuj u rodbinskoj kući, u družtvu plemenitih mojih dobrotvora i prijatelja, sprovadjala je zbog oporavka zadnje dane svoga života moja plemenita i dobra sestrica Milica, učiteljska pripravnica II. tečaja .... Odavle odvezoh ju u burnoj noći, dne 8. veljače godine 1897. polumrtvu, u pratnji predobre stare gospoje G. u svoj dvor u Grubišnopolje, gdje se bogče oprosti sa mnom za uvieke, dne 10. veljače u 5 sati u jutro .... I s ovom uspomenom vežem uzdisaj: Sladka sestrice moja, čekaj u miru Božjem do skorog vidjenja!

Kad se smjestih na župnom dvoru, u meni opredieljenu sobicu, otvorih svoj časoslov i izmolih propisane molitve a u osam sati nadjoh se već u crkvi pred oltarom sv. Katarine. Bila je taj dan velika svetkovina na nebouzašašća Dj. Djevice Marije ili Velika Gospojina, pa mi valjalo i sv. Gospi izkazati i posebnu počast .... Poslie sv. mise požurih se, da posjetim svoje stare i vrle prijatelje u mjestu .... Posjetih najprije bieli dom moje predobre prijateljice, hrvatske spisateljice i pjesnikinje Dobroslave. .... Ovdje nadjoh liepo birano družtvo, gospojicu H. iz Dugarese i čitavu obitelj uglednog gimnazijskog profesora na Sušaku,

g. L. Bio je tuj i sam g. profesor sa svojom ljubežljivom gosvojom suprugom, sa sinom, profesorskim kandidatom N., sa kćerkom, učiteljicom Ljubom i malom svojom Andrinom .... Kad se nadjoh medju njima, pozdraviše me gotovo urnebesnim klicanjem i vanredno prijaznim zadovoljstvom. — Utanačismo odmah, da ćemo oko deset sati poći svi zajedno na šetnju u obližnje gorje .... Skočih još do stana mog nezaboravnog prijatelja P., gdje se poklonih njemu i njegovoj dragoj obitelji, te se uslied nezaslužene ljubežljivosti jedva oteh, da sam još

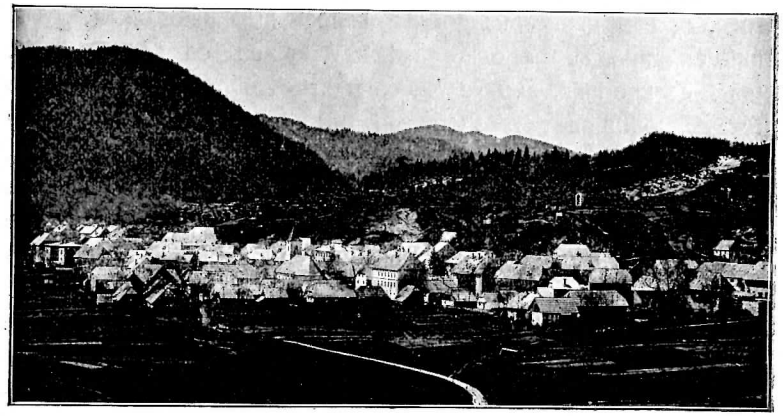

Lokve.

mogao skočiti u rodoljubni dom prijatelja K. Kad sam se vraćao natrag, došao mi u susret tjesni prijatelj plovana, takodjer profesor sa sušačke gimnazije g. M., koji je kroz praznike stalni, višegodišnji gost u Lokvama, te tako pozna skoro svaki kut i svaki gorski zagibaj.

Vriednom profesoru sabćio sam naš plan, kako želimo na šetnju u gorje, a on nam se rado pridružio i bio nam provodićem. — Sunce je krasno obasjavalo vrhunce vitkih jela i

omorika, dok se mi u njihovoj sjeni verasmo vrletnim gorskim zavojima nekako laki i veseli s ugodnog uživanja čarobne gorske prirode.

Čovjek se mora čudom čuditi, kad promatra, kako su one stoljetne smreke i jele iznikle iz kamenog tla a kad pogledaš na njihov korien, to vidiš, kako se ovaj poput kakova obruča svija oko kamena i probija izmedj njegovih pukotina .... Razno miloduho gorsko cvieće naslagalo se ovdje ondje, dok se medju njim osobito liepo ističu ciklame, a gdjegdje i stolistna gorska ruža .... Oko ti se u veliko nasladjuje raznolikim pojavima prirode. Sad se uzpneš uz goru, sad opet hrliš nizbrdo, a kad si umoran, rado se nasloniš na kakav kamen, da se odpočineš, Još ti je ugodnije, ako se nadješ u kakovoj gorskoj čistini, gdje te zelenilo bujne gorske trave mami, da se izvališ u njegovo mekano krilo .... Kako svuda vlada neka sveta i ozbiljna tišina, to se tuj i nehotice čovjeku diže duh k nebeskim visinama, da se zahvali Bogu na velebnom čaru mile i predrage otčinske zemlje. — Ah, pomislih, da mi je živjeti u tome kraju, kako bi bio sretan i zadovoljan. — Duša bi mi uživala u veličajnom razgovoru s Bogom, a moja mašta hranila bi mi obilno moje lakomo pero, da kiti vrt hrvatske knjige i prosvjete; tjelesne sile bile bi mi valjda jače, kad bi ih kriepio svježi gorski zrak prodahnut balzamom bujne i divne crnogorice!....

Zaista divan li je naš gorski hrvatski kotar! Svak može mirne duše sklonuti se pred ljetnom žegom i omarom u njegove blage krajeve, gdje se za pravo i nezna za vrućinu. — Hladovina u veličanstvenim zelenim šumama, odmor u nježnim šumovitim proplancima, izvrstna gorska voda mora da čovjeka osvježi, a što je glavno, ovdje si na rodjenoj grudi, svoj medj svojima, Hrvat medj Hrvatima!

Dok se tako prometasmo gorom uz prijazni i veseli razgovor, počele su nam noge klecati i malaksati, a tek mala Andrina bila je u hodu neumorna, dok se je verala za svakim

cvietkom, što bi ga opazila na kojoj krši, pa bi nas sve s njime i darivala .... Bilo to bistro, veselo i živahno djevojče, kome smo se mnogo puta do sita nasmijali.

G. profesor M. doveo nas ovdje i u t. zv. ledenu špilju, u koju vode kamene stube, dok se u nju spušta strminom dugačkom kojih 10 metara. Sama špilja široka je od prilike 8 metara, a kad stupiš pred njezino ždrielo, obuzme te i nehotice neki trepet, jer je zrak hladan poput leda. Kad bi čovjek išao u samu

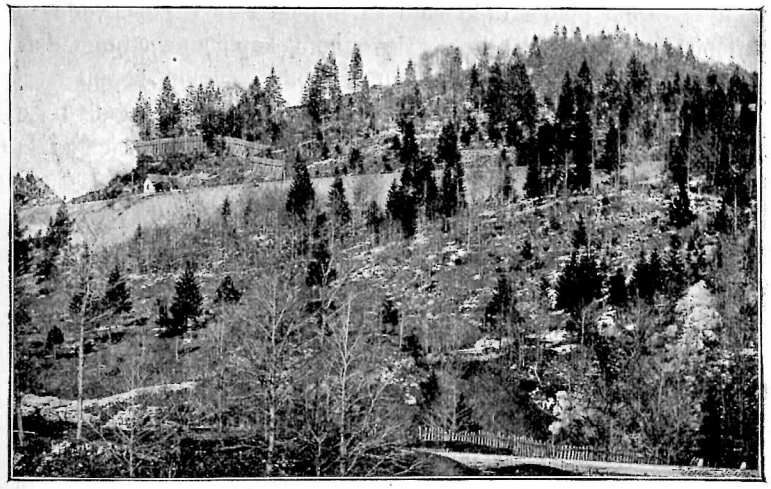

Sopač. Partija puta što vodi iz Lokava u Delnice.

špilju i usred ljeta, sigurno bi se smrznuo .... Nedaleko špilje stoje ogromna „kamena vrata“, koja se dižu poput kakova slavoluka, obraštena smriečinom i gorskim biljem. Koja četvrt sata odavle nalazi se t. zv. Golubinjak, preko koga vodi liepa gorska poprečna staza do željezničke lokvanske postaje. Golubinjak vrlo je prijatna gorska uvala, obraštena odasvud omorikom, dok imade ovdje i nekoliko drvenih klupa za počinak i odmor. Može

se reći, da je Golubinjak najdivniji ures naše hrvatske Švice, našeg gorskog kraja. Odlikuje se ne samo prirodnom svojom krasotom, već i vanredno svježim i zdravim zrakom. Da se ovdje osnuje Kneippovo liečilište, sigurno bi nadkrililo i sam Wörichshofen. U Golubinjak najradje dolaze lokvanci a i njihovi gostovi, da se u zahladju kriepe i odmaraju.... Kadkada znadu se ovdje prirediti i liepe zabave sa muzikom i plesom.

Iz Golubinjaka krenusmo ravnim poljem izpod kapele Majke Božje lokvanske — natrag kući. Podne bilo je već odmaknulo, a mi umorni i gladni rado smo se prihvatili žlice i čaše, da se okriepimo slastnim objedom i izvrstnom kapljicom crnoga dalmatinca. Kod objeda zabavljao nas ugodno svojim liepim nazdravicama i duhovitom šalom g. profesor L. Veselje podiglo se na vrhunac, kad nam je očitovao, da je njegova kćerka L. premještena u svojstvu učiteljice iz Drage na Sušak.

Prema dogovoru imali smo poslie objeda krenuti svi zajedno u Mrkopalj, pa tako i učinismo. Oko tri sata natrpasmo se na velika „furmanska“ kola, a bilo nas kojih šestnaest na broju. — U gorskom kotaru ništa nije neobično vidjeti, gdje se vozi na kolima po deset ili dvadeset osoba. Ovakova kola za izlete u obližnja mjesta brzo se ugotove. Na letve s jedne i druge strane, pričvrste se široke obične daske, a u slučaju nužde metne se ih i nekoliko popreko, i na taj način može se na njih natrpati sva sila pašašira. Ceste su dobre, kamenite i gladke pa tako i uz malu konjsku snagu kola se i sama od sebe rado pomiču.

Kretasmo na Jorin vrh liepom Karolinskom cestom. Bili smo svi razdragani veličajnim prizorima slikovite gorske prirode, dok nam se ovdje ondje pokazivahu sad strme gudure i ponikve, sad opet vrletne krši i izbočine a sve to obraslo bujnom smrekovinom, koja se poput zelene svile i smaragda laštila u sjajnim trakovima bliještećeg se sunca. Mjestimice, osobito tamo dalje izpod Bukovca — pružalo se izmedj krši i po koje rodno polje,

na kome su stršile u vis riedke i mršave vlati pšenice, a gdjegdje vidio se i po koji slog krumpira i repe!.... Dok su nam kola pod umjerenim kasom konja štropotala, to se na njima razliegala vesela i složna hrvatska i slovenska pjesma, koja je odjekivala preko dola i gora, skoro bez kraja i konca. — Ta mlado, zdravo i veselo družtvo i ne može da bude mirno, treba da se šali, smije i da pjeva kud ga grlo nosi!

Za sat dobre vožnje prispjesmo u Sunger, mjestance što se tuj zabilo izpod Osivenskog vrha, u kome stanuje više stotina pobožnog i vriednog gorskog naroda. U seocu imade ukusno sagradjena kapelica — ako se ne varam — sv. Ćirila i Metoda, a oko nje poredalo se više pristojnih gorskih potleušica. Kako je bila svetkovina i liep Božji dan, stojalo je sve živo: mužko i žensko, maleno i veliko pred kućama u živahnom razgovoru. Mužkarci pričinili mi se nekako veseli i bistri, dočim žene, kan da su odveć zabrinute i mrke. Držim, da i odjelo, kojim se taj narod odjeva nije pravo naravno i narodno, dok se očito vidi, kako se u raznoj šarenoj mješavini gotovo izgubila narodna nošnja. Bit će tomu kriva valjda moda donešena po mužkarcima iz stranoga svieta?

Kad projurismo Sunger, za kratko vrieme iza toga nadjosmo se već u Mrkopalju. Ovdje bilo je takodjer sve na ulicama burno i živo.... Kad se skinusmo s voza bilo nas čitavo jato. Svi nas gledahu, kano kakovo čudovište... Kako opazih pred župnim stanom tri mlada svećenika, bez oklievanja požurih onamo, da im se predstavim. Kad očitovah gospodi svoje prezime obasuše me vrlo nježnom susretljivošću i ljubežljivošću.... Morao sam im odmah predstaviti i ostalo čitavo družtvo, a po tom dadoše se s nama mjestom, da nam pokažu svekolike mrkopaljske znamenitosti. U Mrkopalju imade više liepih i ukusnih zdanja, dok je i samo mjesto vrlo umilno i čisto. Imade tuj dvie crkvice, od kojih je jedna kapela — ako sam dobro upamtio? — sedam žalosti Majke Božje, a druga je župna

crkva sv. Filipa. Moram reći, da se kapela nalazi u mnogo ljepšem redu i sjaju od same župne crkve, a razlog tomu bit će valjda taj, što je kolator župne crkve dosta bezbrižan, dok je uredjivanje i uzdržavanje kapele povjereno jedino samim župljanima, koji oko nje svim žarom i marom revnuju. Na sredini glavnog trga u Mrkopalju pred župnom crkvom vijala se na visokom jelovom stupu hrvatska trobojnica. Ovakav stup zove narod „Štandart", a nalazi se u gorskom kotaru gotovo pred svakom župnom crkvom. To je jedna od najviših jela, što rastu u okolici. Na vrh stupa smješten je mali kolotur, po kome se spušta velika hrvatska trobojnica gore i dolje.... Barjak ovaj izvješava se samo onda, kad je kakova znamenitija zgoda, a uz to i redovito vije se ponosito svake nedjelje i blagdana.

U Mrkopalju posjetismo još i liepu jednokatnu pučku školu, gdje nas osobito prijazno dočekao vriedni g. učitelj Sinko, koji je i naše suputnice počastio mnogobrojnim cviećem i ružama iz svog vrta. Odavle krenusmo još nekoliko minuta dalje putem, što kroz Veliku Kapelu vodi na Ravnugoru.... Ovdje osobito liepo ističe se visoki i strmi brieg t. zv. Celimbaša, koji strši tik nad Mrkopaljem, dok je sav okružen bujnom i pitomom gorskom travom. Ovdje kose travu po tri puta na godinu, dok se od nje dobiva osobito slastno, zdravo i miomirisno sjeno i otava. Ime Celimbaša, koje je dano toj visokoj i strmenoj gorskoj kosi, izvedeno je valjda iz turskog narječja, jer kako vele, na vrh te gore stanovali su nekoč Turci, koji su imali tuj razapeto bezbrojno svoje čadorje.

Kad pregledasmo i ovo ubavno mjestance gorskog kraja, htjedosmo da se vratimo odmah natrag u Lokve. Al, kad tamo, velevriedni upravitelj župe, prijatelj T. V. sa svojim ljubeznim kapelanom K. i prijaznim mladim mrkopaljskim bogoslovom St., zaokupiše nas i pozvaše, da moramo još na župni stan, a kad želji udovoljismo, upadosmo time u zamke, iz kojih već nismo mogli, da se izvlačimo. Preriedka ljubežljivost i gostoljubivost

tadanjeg upravitelja župe V., gotovo nas prenerazila.... Dao on zagnjaviti svu svoju perad, kokoši, patke, guske, purane i priredio nam čitavu gostbu.... Nama nije koristilo, da se izpričajemo ovim i onim, mi smo se morali pokoriti, da ne uvriedimo svoje nesebične i plemenite prijatelje. — Moram napomenuti, da je u Mrkopalj baš one dane bio imenovan novi župnik, dok

Mrkopalj u gorskom kraju.

je prijatelj V. u istom svojstvu bio premješten nekamo u Liku. Ele, valjalo je sada sve potrošiti, da nema neprilike sa seobom, pa tako gostoljubivi naš prijatelj Tomo bio je zadovoljan, da ga riešismo jedne brige....

Dok se medjutim stol prostro, odosmo još na četvrt sata u župnu bašču, što se uzpinje odmah iza farofa, gdje posje-

došmo na bujnu zelenu travu i razpredosmo kojekakove razgovore o raznim zgodama iz našega života a medj razgovor umješasmo i koju veselu hrvatsku pjesmu. Kad je bilo sve gotovo, pozva nas brižni domaćina u veleugledni župni dvor, koji je na glasu sa gostoljubivosti još iz onog doba, dok je tuj župnikovao sadanji bribirski kanonik, prečastni g. L. — Kad se u elegantnoj dvorani porazmjestismo oko stola, nastalo je zbilja pravo slavlje. Moglo nas biti kojih dvadesetak na broju. Nikako ne mogu da zaboravim, na onu riedku spretnost i ljubežljivost kapelana K., kako je on sam jela donašao na stol i sve nas redomice dvorio.... I zdjele i čaše bile su uvieke pune. — Razumjeva se, da se i obilno nazdravljalo — dok je palo i mnogo liepih i kićenih govora. Vriedni domaći učitelj S. bio je ravnatelj stola, dok je u tome pokazao osobitu liepu svoju vještinu, razboritost i trieznost.... Milo bilo je čuti, kad nam prijatelj St., kao rodjeni Mrkopoljac zapjevao i nekoliko narodnih pjesmica iz svoga kraja. Ako smo bili svi razdragani i veseli, to je veselje ovo osobito u srcu ćutio profesor L., koji je taj put bio podvoren od svojih vriednih i ljubeznih učenika, jer su i upravitelj župe V. i kapelan K. bili u svoje vrieme njegovi vrli i dobri djaci sa sušačkog gimnazija.

Prikučilo se već deset sati u noći, kad se rastajasmo sa odličnim i preljubeznim prijateljima. — Kapelan K. silomice navukao na mene svoj zimski kaput, dok je vani bilo dosta hladno a noćni zrak prilično oštar.

* * *

Vedra, tajinstvena gorska noć zaogrnula nas svojim plaštem, kad se smjestismo na kola. U Mrkopalju bilo je još sve živo, ulice vrvile su svjetinom, dok se ovdje ondje noćnom tišinom razliegala i vesela narodna pjesma. Bliedi mjesec bdio je na nebeskom svodu kao dobri pastir nad zlaćanim stadom svojim. Čitavo podnebje blieštilo se u pódpunom sjaju, dok je pri tome

sva gorska priroda odsjevala u nekoj veličanstvenoj slici i čaru. Na našim kolima tek tihi šapat razdraganih srdaca narušavao je noćni mir.... Što željni sna, što umorni od dnevnog putovanja, gotovo smo ginuli za odmorom i počinkom. Mjesec diljem čitavog puta ugodno nas zabavljao svojom varavom igrom, dok bi se čas smiešio pred nama čitavim svojim licem, a čas opet sakrio bi se tamo iza mrkih vitkih jela i pustio noći, da nas prekrije gustom koprenom svojom.

Bilo je oko 12 sati, kad dospjesmo u Lokve, gdje se odmah razidjosmo po svojim stanovima, na sve strane, dok zaželjesmo jedan drugome: Sladak san, dobru i laku noć!

VI.

(Dan sv. Roka u Lokvama. — Filjarke na pijacu. — Brijač „Prisvitloga“ i moje „Prečastnosti“. — Hrvatska sviest i klima u gorskom kraju. — Sastanak sa profesorom Mudrinićem. — Staroslavenska ili bolje hrvatska služba Božja. — Pobožnost i nabožnost gorskoga žiteljstva. — Župnik „Rican“, objed i stoloravnateljstvo u farofu. — Moje razmišljanje na groblju.)

Osvanuo je krasni Božji dan, blagdan sv. Roka. Već rano opažala se u Lokvama neka neobična živahnost, narod sa sviju stranâ sgrinjao se ovamo, jer je u Lokvama zavjetni oltar sv. Roka, pa je ondje svake godine na taj dan veliko proštenje. — Kako me je buka naroda probudila od sna, otvorio sam okance sa prozora moje spavaće sobe, pa dok sam pomamno srkao svježi gorski zrak, zabavljao sam se ujedno sa raznim prizorima iz života toga dana. Od crkve do župnog dvora i odavle napried, naslagale su Primorkinje u izobilju raznu svoju robu kano: smokve, groždje, limune, jabuke, kruške, a i drugo ovome slično. — Jedna drugu nastojala je da nadviče, dok se od svih osobito izticao glas: „fresca lemonada, favorite — je dobra, je dobra — sladka“. Talijanski duh s Rieke ne može, a da ne prodje i u obližnja gorska sela....

Kad se tako do mile volje nasitih ove bučne jutarnje gorske panorame, zatvorih prozor, pa dok obavih još nešto svoga posla,

spustih se niz stube, da zamolim odličnog prijatelja, kućedomaćinu i dekana, ne bi li mi kako mogao pribaviti kakova brijača iz sela, koji bi me malko poljepšao i pomladio. Vrli domaćina odmah poslao slugu u selo uz rieči: „Idi, kaži onomu, što brije, da odmah dodje ovamo“.... Ja se i opet dadoh u svoju sobu i razmišljah, čudan to mora biti brijač, kad mu se samo kaže: „onaj, što brije“.... Bit će svakako nešto posebnoga. — Čekao sam dobra četvrt sata, dok se na vratima moje sobice začuo zvonki glas: „sluga pokoran“. — Zapitah prijatelja, što želi? Na što mi odgovori, da ga je „prečastni“ poslao, da mene obrije.... Vi ste dakie brico — rekoh. — Na službu — gospodine, uzvrati.... Ja sam brijao i „prisvitloga“ iz Senja, pa ću i Vas znati. — Pomislih, nije šala, biskup senjski bio je pred nedavno u Lokvama i dielio sakramenat sv. potvrde — to je morao sigurno i brici dati pohvalno priznanje zbog vještine njegova posla, kad se evo sada na njegovo „Prisvitlost“ pozivlje. — Nisam se usudio, da dalje zamećem razgovor sa čovjekom od zanata, jer svak ima svoju ćud, a nije ni pristojno, da čiji posao već unapried osudjuješ....

Moj brajko pljucnuo dva tri puta u šake, omazao me nekoliko puta sapunom i začeo britvom brazditi, da su mi sve suze vrcale iz očiju. Čitavo brijanje trajalo je dobra pol sata.... Mislio sam, da će mi se kroz to vrieme pomutiti pamet, jer je prijatelj svojom tupom britvom baš nemilosrdno drljao po mojim šćetinama. Ali koja pomoć pomislih. Trpio je „prisvitli“, moram i ja.... Kad me je braco „polipšao“, zahvalih se Bogu, što mi je još ostala glava na ramenima, a mom prijatelju turnuh u šake par šestica, pa mu zahvalih na dragocjenoj usluzi. — Moj se brajko samo trpko nasmiešio i nadovezao: „Morate znati, „prečastni“, da ja riedko brijem i to samo veliku gospodu, jer drugi se sami briju, pa tako moram se na gospodskim bradama vježbati, da se naučim poslu, kome se nikad učio nisam“.

Ovoj prostodušnoj izjavi nasmijah se od srca i pomislih,

kako je ipak volja najbolji činbenik u svakome radu, pa kako je i ona sama kadra stvoriti od čovjeka majstora u poslu kome se i nikad učio nije.

U osam sati odslužih sv. misu, a zatim odoh, da se prošećem mjestom. Putem sretoh učitelja M. iz D., s kojim zametnuh razgovor o raznim družtvenim i školskim odnošajima u gorskom kotaru. Vriedni učitelj pripoviedao mi, kako su tuj školska djeca već od naravi bistra i poučna, a nada sve zadojena čistim hrvatskim duhom. — Kad učitelj hoće,da protumači djeci razliku izmedju gradjanina i seljaka, pa kad pita, kako se zovu oni, što stanuju u gradu, čuje jednoglasni odgovor: Hrvati! — A oni, što stanuju na selu? I opet: Hrvati.... Mali, skoro da ni pojmiti ne mogu, da tko može biti gradjanin i seljak, pa da uz to ne bi bio i Hrvat. — Odtale proizvire onaj sveti zanos za čistu hrvatsku stvar, kojim se odlikuju naši gorani, jer roditelji već u kolievci znadu oduševiti čedance svoje za Boga i Hrvatsku.... Kad dodju saborski izbori, kod goranina ne treba kortešacije, on znade, gdje mu je srce, tamo je i glas njegov. Mirno i triezno bez vike i halabuke glasuje goranin jedino za čovjeka, Hrvata dušom i tielom. — Skoro mi suze navrieše na oči, kad začuh, kako ti siromasi, na tašte i gladni i žedni idu složno na izborno poprište, dok se mnogi još i prije toga čina izpovieda i pričesti.... Zaista, to je divan uzor samosviesti, priegaranja i ljudskog dostojanstva. Kad bi svuda tako bilo, kamo sreće i blagostanja.

Gospodin učitelj pripoviedao mi još o klimatičkim pojavima gorskoga kotara i nadovezao, kako je tuj vrieme, osobito u zimi često vrlo promjenljivo, dok znade kadkada sjeverni stric iznenada svojom bielom surinom pokriti sve gore, a u drugu ruku kiša opet zalijati sve dolove, njive i poljane. — Ako i voda uslied bujice u ravnici nabuja, to se i opet u tren izgubi u gorskim ponikvama i medj kamenim pukotinama. Ovo je još svakako velika blagodat u tom siromašnom gorskom kraju, jer bi inače svi i onako mršavi usjevi morali pod vodom uginuti i iztrunuti.

Dok se tako razgovarah sa učiteljem, najednoč opazih kako ide spram nas moj vrli pobratim, profesor iz gimnazije bjelovarske, veleučeni gosp. — zvat ću ga da ne bude u strahu — Dr. Mudrinić. Opazio sam, kako je nekako prijatelj sav zbunjen i smeten s razloga, što se je sa mnom na ulici sastao.... Razgovarali smo istina dvie tri — ali moj braco ogledavao se kraj toga lievo i desno i za kratak čas izmaknuo. Kašnje zamolio me u župnom dvoru, da neka za Boga nigdje ni kome ne velim, a niti nigdje ne pišem, da se je on sa mnom gdje sastao, a još manje razgovarao. „Mogao bih izgubiti službu“ nadoveza — „kad bi čuli, da sam ja s Tobom bio i razgovarao se“. — Moram reći, da sam se gotovo snebivao nad tim riečima jednoga gimnazijskog profesora, pa mi je to još i danas zagonetljivo, odkale si neka gospoda utvaraju toliki strah ili je možda zbilja tako pogibeljno stanje za hrvatske činovnike u Hrvatskoj, da se ne smiju družiti s ljudima od opozicije? — Tko to zahtjeva? Tko to nalaže?... Nije li to žalostan pojav?! Ipak držim, da je i u tome danas krenulo na bolje?

Bilo je deset sati, kad zazvoniše zvona sa tornja sv. Katarine i u jedan tren napunila se sva crkva pobožnim narodom. Kako sam bio dočuo, da će se pjevati sv. misa u čisto hrvatskom jeziku, to sam se i ja nekako proturao na kor, da čujem prvi put u životu mjesto „Dominus vobiscum“ — „Gospodin s vami“... Sv. misu služio je preč. g. P. začastni kanonik i plovan iz Fužine, a posluživahu mu župnik R. iz Ravnegore i delnički kapelan S. Impozantna osoba gospodina plovana, zvonki njegov glas, elegantno kretanje i sladki hrvatski jezik, koji je romonio od oltara Božjega s njegovih ustiju — sve je to djelovalo na mene vanredno potresljivo, dok mi se i sama služba Božja u narodnom jeziku osobito dopala, jer je narodu svaka rieč i svaka molitva bila jasna i razumljiva. Liepu propovied u čast sv. Roka rekao je sjemeništni profesor Dr. R. iz Senja... Na koru pjevalo je vrlo umilne nabožne pjesmice družtvo pjevača i pjevačica u čemu

ih izvježbao velevriedni domaći ravn. učitelj. Kad sam promatrao narod u crkvi vidio sam, kako mu živa pobožnost srca odsjeva na svakom pogledu i na svakoj kretnji... Za vrieme pretvorbe dizahu svi sklopljene ruke k nebeskim visinama dok se crkvom razliegao samo jedan duboki uzdisaj. Pomislih, — tako valjda mole samo siromasi... Bog Vas uslišao, vi dobre i plemenite hrvatske duše.

Narod u gorskom kotaru vrlo je nabožan, rado polazi sv. misu, a još radje sluša rieč Božju, dok svoje svećenike štuje povrh svega na svietu, osobito kad vidi, da ovi revno vrše svoju sv. službu, a kraj toga, da su dobri, triezni i neustrašivi Hrvati . . Svećenik šarenjak — medj goranima ne bi nikako mogao uspješno djelovati. Plemeniti taj gorski narod zaista zaslužuje svako poštovanje, pa s toga mu se i divi ne samo ciela Hrvatska, već mu

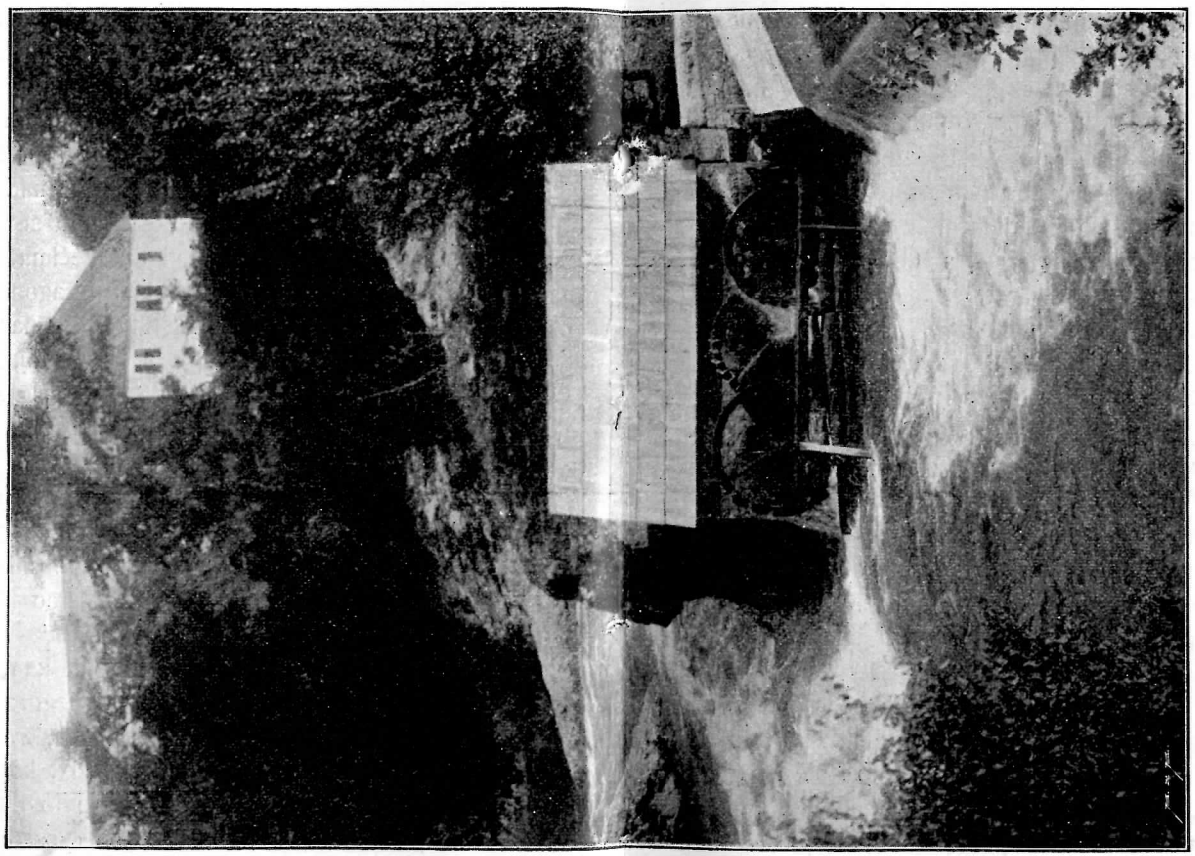

Prizor sa riečice Dobre. (Vidi strana 53.)

sa čast i slava pronosi i izvan hrvatskih granica diljem čitave Evrope. Dok mi se tako duša razdragala krasnom pobožnošću, koju vidjeh u crkvi, minula je i sv. misa; narod počeo se razilaziti svojim kućama, a i ja krenuh za njim u župni dvor, da budem dionikom zamjerne gostoljubivosti preč. gospodina lokvanskog plovana i dekana.

Prije objeda ugodno se pozabavih prijateljskim razgovorom sa mnogom odličnom gospodom iz okolice, medju kojima osobito izticao se svojom originalnošću sada već pokojni vrli Hrvatina župnik Š. iz Delnica... Pripoviedao mi, kako je prevalio već sedamdesetu godinu i u Delnicama kao plovan ostario, pa kako ga ipak prigodom jednog izbora narodnog zastupnika izborna komisija nije ni poznala, jer kad je dao glas za Davida Starčevića, pitali su ga odkale je on i gdje je plovan? Koji mu je

kućni broj?... Od srca nasmijah se pripovjedanju vrlog starine, koji je kao stari „Rican" (Riečanin) govorio čisto primorskim narječjem, tako da si morao dobro napeti uši, ako si htio, da mu govor razumiješ. U našem družtvu nalazio se i vrli mladi otačbenik kapelan fužinski M. B. sada župnik u Grobniku i ravnagorski Grga Š., naši cienjeni prijatelji svećenici iz Mrkopalja i mnogi drugi.

Kod stola razvilo se uz sladku hrvatsku pjesmu i živahno veselje, dok je stolom vješto ravnao mnogo poštovani prijatelj profesor Dr. R. Mi Hrvati, kan da i ne možemo biti kod naših stolova bez liepih i kićenih zdravica, pa s toga skoro i svaki naš hrvatski stol predstavlja sliku malog parlamenta. Nazdravlja se tuj: domovini, zaslužnim hrvatskim muževima, sretnijoj budućnosti Hrvatske; narodu i mnogo koješta.

Oko četiri sata poslie podne začelo se veselo družtvo razilaziti, a i ja podjoh sa domaćima, da se još malko prošećem selom. Tu bilo je sve živo i veselo. Razgovarasmo i mi o doživljajima toga dana, stvorismo program za drugi dan, dok se napokon u tome razgovoru približila i večer. Moje me družtvo ostavilo, dok svi krenuše na župni dvor, da se malko zabave kartama i igrom, a ja kako sam za takve stvari nehajan, otisnuh se od njih i zaputih se putem spram mjestnoga groblja... Moram reći, da odkad služim kao svećenik, da mi je najmiliji boravak s večera za sunčanog zapada na groblju. Tako i tuj otvorih grobljanska vrata i nadjoh se na priprostom ladanjskom grobnom polju. Ovdje ondje stršio je iz debele trave po koji križ a gdjegdje i kamen spomenik. Pričinilo mi se, kan da stojim u kakovoj visokoj školi, u kojoj — koliko imade grobova toliko i učenika. Učitelj je Onaj u sredini na križu razapeti Isus Nazarenac. Zaista čudna škola, niti se miču niti govore! Pa ipak samo jedan pogled na Razpelo i grobove dovoljan je, da se sjetiš one svete oporuke, koju ostaviše mrtvi živima. Nije to ni srebro, ni zlato, jer je goranin siromah, već je baštinjeno poštenje, koje otci namreše djeci svojoj. Iz svakog groba, kan da se čuje neutomljivi glas:

Sinko sliedi stope moje! Ako si i siromašan bit će ti dobro, ako se bojiš Boga i ako slušaš kucaj srca svoga da radiš za Boga i Hrvatsku. Nad svakim grobom, kan da u zračnom stupu lebdi zlatna deviza: „Bog i Hrvati!"... I kad ništa drugo ne bi bilo kadro goranina utješiti u njegovoj nevolji i bodriti ga u domoljublju, to mu je jedan pogled na grobove njegovih otaca dovoljan da ne očaja, da uztraje u svetom i veličanstvenom zanosu za Boga i milu hrvatsku otačbinu.

Već je sunce leglo na počinak, kad je moja suhonjava ruka skinula s glave klobuk, da mi se duša na večernji glas zvona na svetom ovom mjestu pomoli za pokoj svih vjernih u Gospodu preminulih pokojnika.

Kad oko osam sati zaškrinuše za mnom željezna grobljanska vrata, pričinilo mi se, kan da je zahujio zrakom hladni i oštri vjetar, a iz grobova, kan da sam čuo mukli i tajinstven uzdisaj: Laku noć!

VII.

(Šetnja u Lokvama kroz Kalvariju na Kozilom. — Razgovor sa seljacima, što pletu stolce za tvornicu u Vratima. — Put iz Lokava na Fužinu. — Odmor u gostionici, sastanak s prijateljima i šetnja Fužinom. — Posjet t. zv. Gorice i zanimivi pogled na okolišno gorje i okolicu. — Drvena željeznica u Fužini. — Veleposjednik Ružić i njegov ljetovnik. — Posjet crkve i župnog dvora. — Vidik sa gornje strane Fužine. — Rodna kuća Dr. Franje Račkoga. — Srbsko kazališno družtvo i pijani redatelj.)

Sunce bilo je već razlijalo zlatne trakove svoje mojom sobicom na župnom dvoru, kad se prenuh od sna i osjetih, kako me zora dana diže na noge i zove u svoj nježni zagrljaj.

Odslužih ranu sv. misu, a zatim krenuh sa svojim ljubljenim družtvom na šetnju preko Kalvarije na t. zv. Kozi-lom poprečnim putem spram Crnog luga!... Svuda u gorskom kotaru, a tako i po cielom hrvatskom Primorju vidjevaš na ovisokim vrhuncima postavljen bilo čitavi križni put, bilo opet samo Razpelo predstavljajuće muku Isusovu, a ovakova mjesta narod zove Kalvarijama. Preko takove dakle Kalvarije krenusmo i mi na vrelo zvano Kozi-lom. Tuj iz pećine ističe u tankoj niti svježa, zdrava i ledena gorska voda. Samo vrelo razbilo se u vrlo slikovitoj gorskoj uvali, zaštićenoj od svake sunčane žege. Ovdje posjedasmo u hladovini krošnatih stabala i domišljasmo se načinu, čime bismo zagrabili vode, da se napijemo, dok čaše nismo imali. Ja izvadih iz žepa neki svoj list, napravih vrtuljak i ponudih našu Andrinu, ne bi li

ona pokušala prva, da li vriedi papirnata čaša?... Mala sva vesela, udarila je patenat na moj izum, pa tako se i mi svi redom obilno okriepismo sladkim gorskim napitkom... Čašu za „vječnu uspomenu“ pohranismo u šuplje obližnje drvo... Nakon kratkog odmora zaputismo se dalje lazinama do privatnog lovišta kneza Thurn-Taksisa!... Put ovim krajem upravo je veličanstven. Tamno zeleni borovi s jedne i druge strane staze stvaraju neki osobiti čar, dok čovjek kraj toga osjeća neku lakoću u disanju i kretanju... Izvan svake je dvojbe, da je gorski kotar vrlo zdravo liečilište za ljude slabe i za one, koji u dokolici traže duševni odmor. Uz visoke i vitke jele vide se tuj gdjegdje i sitni raznolisti grmečki, izpod kojih smieši se skromna ljubica, a i drugo razno sitno cvieće gorskog kraja. Nježne ruke naših odličnih pratilica slagale su od tog gorskog cvieća hrv. trobojne kite, dok su njima kitile nas i sebe... Prem je bio dan 17. kolovoza, to ipak, nalazili smo još ovdje u obilnom broju vrlo liepe, zrele, rumene i debele gorske jagode. U veselom čavrljanju kretasmo umorni i gladni protivnim putem natrag u Lokve.

Poslie objeda ostavih na časak svoje odlično družtvo, dok sam opazio kroz prozor, kako je pred susjednim seljačkim kućama sve živo i zabavljeno poslom, pa me to zanimalo, da vidim čime se taj narod bavi. Djeca, žene i starci sjedjahu tuj na svojim tronožcima i zabavljahu se pletenjem stolaca. Kad zametnuh š njima razgovor razabrah, kako im je to jedina zaslužba u onome kraju, dok dobivaju kolute za opletanje iz susjedne tvornice parketne robe iz Vrata kraj Fužine. Posao im ide brzo od ruke i tako sirotancima ipak zapane u dio po koji filir, da si njime kupe soli ili koju kilu brašna. Ta biedan je to i pošten narod, koji je zadovoljan, ako se tek prehrani palentom, dok o kruhu ni ne sniva.

Dogovor me je zvao, da sam prekinuo razgovor sa svojim dragim goranima, pa da sam se povratio u svoje staro družtvo, s kojim sam krenuo pješke putem Golubinjaka do željezničke

stanice. Odavle krenusmo oko pol pet sati riečkim vlakom na izlet u čarobni gorski predjel liepu Fužinu.

U ugodnom čavrljanju prošlo nam vrieme, da niesmo ni osjetili, kako projurismo stanicu Vrata i kako se iza pol sata vožnje nadjosmo na fužinskom kolodvoru. Ako spomenem, da je mjesto Fužina najživahnije stjecište gostova s raznih krajeva a osobito Riečana, koji u gorskom zraku traže okriepe za nesnosne ljetne omare, onda nije ništa neobična, što je već i na samom kolodvoru veoma veselo i živahno.

Kad se spustismo liepim mladim drvoredom u fužinsku kotlinu, došao nam u susret naš vrli prijatelj rodjeni Fužinac profesor Dr. R., koji nas dočekao neočekivanom ljubežljivošću i pratio više no prijateljskom susretljivošću. Zaputismo se najprije u gostionicu k Frankopanu gdje odložismo stvari, pa dok nas ovdje Dr. R. počastio pivom, dodjoše ovamo i odlični prijatelji: domaći prečastni plovan P. i naš mladi drug i otačbenik fužinski kapelan M. B. U njihovoj prijaznoj pratnji krenusmo, da pregledamo samo mjesto Fužinu i njegovu slikovitu okolicu.

Ponajprije spustismo se preko mosta što vodi kroz potok Ličanku, a onda se digosmo na t. zv. Gorice. U prekrasnim zavojima, okruženim sa mrkim gustim omorikama penjasmo se kašnje sve polako do najvišeg goričkog vrha. Putem bilo je sve živahno, dok navlastito vesela dječurlija sigravala se i poput koza verala izmed kamenih proplanaka obraslih milovidnim gorskim cviećem i miloduhom planinskom travom. Na svakoj čistini nalazila se i po koja klupa, da se možeš odmoriti. Prečastni plovan i kanonik protumačio mi, kako riečke gospodske obitelji davaju ovamo svoju kržljavu djecu preko ljeta i kako se ovdje do jeseni vanredno oporave. Kretnja u slobodi, svježi gorski zrak prodahnut balzamom omorika, bistra i živa voda — sve to daje tielu kriepost. Sa zanimanjem gledah mališe, gdje uplašeni od žabe, dotrčaše k majci i pričaju strahotu, kao da su vidjeli sto vukova. Majka ih prikori: „Stoj ti zlato moje kod majke svoje. Vidiš kakovih

životinja ima tamo, mogle bi te ujesti!“ — Nevaljanci haju i ne haju, oni opet u skok medj grmlje i cviće sa komadom kruha u ruci. Nije ni čudo: našli se iz robstva u slobodi, iz zadušljivog gradskoga zraka u čistoj i ugodnoj Božjoj naravi.

Na vrhu Gorica podignut je prostrani paviljon, gdje kadkada ljeti svira riečka glazba i gdje se priredjuju mnoge ljetne zabave na kojima hrvatska sviest u raznim manifestacijama i oblicima nadje snage i oduška, a učestnici barem za čas prebace dosadne i robske misli i tako okuse slast čarobne i svete slobode. Na Goricama možeš dobiti svega za okriepu. Nema tuj razkoši, kakova se možda vidjeva u velikim kupalištima, sve je tu po domaći, po hrvatski. S vrha Gorica pruža se divan vidik na susjedni okoliš. Naročito gledaš pred sobom zelenu bitorajsku šumu nad kojom diže se uz Peršovu kosu goli vrh starca Bitoraja, po kome je i jedan hrvatski velikaš baštinio svoje plemstvo. Bitoraj znamenita je gorska kosa u Hrvatskoj (1385 m.) — dok se na nj toliko mučno, a ipak toliko rado penju planinari — dok je divota vele, odanle okolo pogledati. Dalje prepliću se razne gorske kose i vrhovi kano: Javorje (1122 m.), Debela kosa, Oštri vrh, Velika Viševica (1427 m.); skreneš li okom na protivnu stranu to vidiš: visoki Crni vrh, Zvirjak, Sovinjak, a tamo nad Vratima: Mačkovicu i Široko brdo, dok dolje kraj zelenog Ličkog polja podiglo se brdo Vranjak iza koga dolazi župa Lič, koja se ističe sa svojim vitkim tornjem okruženim čitavim jatom bielih kućarka. Ciela Fužina — kao što i Ličko polje — o kom bit će još spomena — okruženi su povorkom visokih glavica, kukova, vrhova, oštrelja i strana zaraslih u tamno zelenu, mirisnu crnogoricu. Kad se čovjek malko ogleda oko sebe zapne mu oko i nehotice o nizke stupove obložene debelim jelovim gredama, što se spuštaju daleko dolje niz Gorice. Rekoše mi, da je to t. zv. „drvena željeznica“. Svakako originalni izum nekog mjernika Fistera, koji je htio tom željeznicom nadkriliti sve gradske uzpinjače. Šteta, što mu nije bilo moguće namisao privesti koncu, dok se je morao

preseliti nekamo u Bugarsku. Po svoj prilici, da je s njegovim odlazkom nestajalo sve više i njegove željeznice, a danas valjda da joj se i posljednji trag zameo.

Na povratku s Gorica sretosmo se sa dičnim hrvatskim otačbenikom i veleposjednikom riečke tvornice koža g. Ružićem, koji si je tuj u najljepšem gorskom zakutku na vrhu desne obale Ličanke u krasnom bujnom perivoju sagradio svoj ljetovnik, koga majstori baš u taj par dogotavljahu. — Kako je gosp. R. čovjek bistra uma i poduzetna duha, to mu služi na čast i diku, što svoj novac vazda troši na ukras svoje mile hrvatske otačbine, dok ostali hrvatski mogućnici, grade sebi ljetnikovce i dvorove u stranim zemljama i krajevima, jer ne poznavaju čara i divote svoje rodjene grude, pa traže u tudjini ono, što bi im mogao pružiti rodni kraj u podpunoj mjeri u svakom pogledu... Čast s toga velim i opet hrvatskom dobrotvoru i domoljubu g. Ružiću!

Već je suton hvatao zviezdu večernjicu, kad se digosmo spram crkve sv. Antuna, da pregledamo i drugu polu Fužine. — Dok je naše družtvo znatno već odmaknulo, poveo me preč. gospodin najprije u svoju župnu crkvu, u kojoj se osobito liepo ističe kip Marije lourdske; zatim skupocjeni križni put na limu i veličajna zastava u vriednosti od 800 kruna, što ju iz daleke Amerike svojoj crkvi pokloniše Fužinci, koji ondje u tudjem svietu zaslužuju novac sebi i svojima. Posjetih još i župni dvor, gdje mi je preč. gospodin pokazao sve svoje elegantne odaje; a vriedno je spomenuti, da je sve sobe na župnom dvoru originalno i ukusno bojadisao jedan od bivše gospode fužinskih kapelana.

Neumorni prečastni gospodin nije žalio truda, dok me je pratio i dalje uzbrdice glavnom ulicom Fužine tja do na vrh sela. Odavle opet puca čovjeku pred očima krasni vidik, dok gleda pred sobom kano u školjci čitavu Fužinu. Tik izpod brda stere se divotna zelena dràga, koju prosjeca potok Ličanka, što izvire

u Fužini, a ponire tamo negdje u Liču; dalje se smieši nedaleki Risnjak, dok se vidjeva i vrh kranjskog Sniežnika.

Kad se vraćasmo osobito me zanimalo, da vidim i rodnu kuću našeg neumrlog učenjaka blagopokojnog Dr. Franje Račkoga, koji je tuj u Fužini god. 1829. ugledao svjetlo Božje. — Kad bacih pogled na tu kamenu seljačku kućarku, prostrujilo mi dušom neko neopisivo čuvstvo i neki otačbenički ponos nad velikim duhom i zlatnim perom čovjeka, kome je tuj stajala kolievka, dok mu grob na sve viekove počiva u srcima harnih Hrvata, kojih je častnu prošlost — Rački — dizao iz tame i tako slavu hrvatkog imena pronosio diljem čitave Evrope.

* * *

Oko osam sati našlo se već podpuno naše „pajdaštvo“ u gostionici kod Frankopana, gdje je profesor R. sabrao oko nas ugodno družtvance i počastio nas prijateljskom večerom. Kod večere pripoviedao nam prijatelj Andrija, kako je tuj pred par dana boravilo neko srbsko kazališno družtvo, koje se osobito iztaklo svojom taktikom, dok je imalo da predstavlja komad „Posljednji Zrinjski“. Kad je občinstvo bilo već u podpunom broju sakupljeno i napeto očekivalo početak predstave, digao se najednoč zastor i pokazao dobro okićeni gospodin redatelj sa jednim od svojih glumaca. Predstava počela se i svršila riečima: „Neka visoko cienjeno občinstvo oprosti, danas se ne može predstavljati, jer se g. redatelj napio ko ćuskija“. Pa da nije i to bilo „po naški“ i originalno?

Uz ugodnu zabavu, prijateljski razgovor i razne liepe nazdravice minula i večera a mi i nerado moradosmo se zahvalno oprostiti sa svojim ljubeznim prijateljima, koji nas dopratiše na kolodvor u Fužinu, odkale krenusmo oko 10 sati natrag u L.

VIII.

(Rodjendan Njegovog Veličanstva i služba Božja. — Put iz Lokava u Brod na Kupi. — Stanka u Delnicama. — Slikoviti predjeli kroz Marindvor, Tihovo i Lešnicu. — Izvor Kupice. — Dolazak u Brod na Kupi i opis mjesta. — Zvonarev poziv sa zvonom. — Groblje i vidik na kranjska sela. — Počivanje i okriepa u gostioni kod Baucera. — Povratak u Lokve i bajna gorska večer.)

Svanuo liep dan 18. kolovoza, koji me spomenuo rodjendana našeg apoštolskoga kralja Franje Josipa I. Pobrzah s toga rano u crkvu, da odslužim sv. misu i da se pomolim za svaku sreću i napredak kralja i naše hrvatske otačbine. Nakon, što odslužih sv. službu, stvorismo plan, kako ćemo oko deset sati krenuti na izlet u Brod na Kupi. Od Lokava do Broda na Kupi imade dobra tri sata vožnje. Prije desete niesmo mogli na put, jer za devet sati bila zakazana svečana služba Božja, kojoj je u obilnom broju prisustvovalo svekoliko kneževsko činovničtvo a i sva sila naroda sa učiteljstvom i poglavarstvom. Medjutim natočismo nekoliko flaša dalmatinca i natrpasmo u košarku nešto jela i u odredjeno vrieme nadjosmo se posve oboružani na našim, sa mrkopaljskog izleta jur poznatim kolima.

Sav put od Lokava do Broda pun je čara i velebnih prirodnih krasota. Kretasmo divotnim putem, što vodi iz Lokava u Delnice kroz tako zvani Sopač. Liepa lujzinska cesta dovela nas najprije u središte gorskog kotara u umilno mjesto Delnice.

U Delnicama je sjedište kotarske oblasti i kotarskog suda, dok imade i više liepih zdanja, a razmjerno i najviše mješine inteligencije. Tuj se nalaze mnoge rodoljubne kuće, od kojih osobito zaslužuje zamjerno poštovanje dom čestite hrvatske obitelji požrtvovnog i uglednog veletržca i domoljuba g. Ivana Bolfa . . . , U mjestu imade starinska crkva sv. Ivana Krstitelja i priprosti župni dvor, u kome je pred par godina izdahnuo vriedni starina „Rican", nezaboravni jur spominjani plovan Š. — U Delnice dolaze mnogi strani gostovi na zračno liečenje, dok je ciela okolica okružena osobito liepim šumama, dobro uredjenim puteljcima i šetalištima. Nad samim mjestom diže se t. zv. Jablonski vrh, odkale pruža se krasan izgled prema Kranjskoj i ostalim mjestima i vrletnim gorskim kosama. Iza kratke stanke u Delnicama krenusmo dalje, dok nam se ovdje pridružio za suputnika vriedni prijatelj delnički kapelan S. Odmah iza Delnica počeo se put znatno spuštati, a s jedne i druge strane dizahu se velebne i guste šume, a u prodoljima vidjevahu se gdjegdje bujne livade a ovdje ondje i po koja nizka seoska kućarka.

Podne bilo već odmaknulo, kad stadosmo uz put u zahladje pod široko orahovo drvo, gdje nas brižne Marte ponudiše jelom i tek što malo odpočinusmo i zalijasmo vinom, krenusmo skoro dalje . . . . Nad nama s lieva počeli se sve više i više dizati veličanstveni zeleni vrhunci Velikog i Malog Dergomelja, izpod kojih složilo se maleno seoce zvano Marija Trošt. Ovo njemačko ime svakako valjalo bi zamieniti, jer njemština ovdje nekako čudnovato zveči. Ja bih ovo mjestance okrstio imenom Marijin ili Marindvor. Ovdje se nalazi mala kapelica sa zavjetnom slikom bl. Djevice Marije Tješiteljice. Narod u samom seocu mora da je veoma uredan i radin, što mu svjedoče pristojne kućarke i čisto uredjena dvorišta, u kojima se opaža i podosta raznog voća. Odmah iza Marije Trošt — Marindvora — dolazi neznatno seoce Tihovo, gdje se nalazi i pučka škola. — Ovdje opažaš neku pustoš i samoću; samo seoce, kan da je zaborav-

ljeno od svega svieta — bez života u podpunoj tišini. S toga mu valjda i ime Tihovo?

Odavle spuštamo se serpentinama sve niže i niže, dok se najednoč pred nama s desna stvorila riečica Kupica, pritok Kupe, koji tamo negdje iza Planina imade svoj izvor. Ovamo Brodjani veoma rado zalaze, jer je iz Broda do izvora Kupice dosta ugodna šetnja, dok i sam izvor stoji u šumovitoj gorskoj uvali, a u Kupici kod izvora — kako kazuju — imade i obilan lov na pastrve.... Valja mi spomenuti još i dražestno seoce Lešnicu, koje nas pozdravljalo s lieve strane puta sa svojom maljušnom kapelicom i po brežuljku raztepenim bielim kućarkama.

Dok se je kraj nas u svom kamenitom koritu valjala bistra Kupica, duša bila nam zaokupljena raznim idiličkim prizorima bujne brodske prirode i tako oko dva sata poslie podne nadjosmo se napokon i u samom Brodu na Kupi.

Brod na Kupi sa svojim položajem i okolišem pokazuje već neki prielaz u bujniju i plodniju vegetaciju. Uz liepe oranice vidjevahu se u ravnici zelene livade i dobro uredjeni voćnjaci. Samo mjesto imade više liepih zgrada, na trgu četverokutni Zrinjski grad, nekoliko pristojnih gostionica i na Kupi udobno uredjeno kupalište. Život mora da je ovdje inače dosta živahan, jer Brod stoji na medji Kranjske i Hrvatske, što diže veću komunikaciju u trgovini i svakdašnjem občenju izmedj braće Slovenaca i Hrvata.... Kad čovjek prodje preko velikog kamenitog mosta na Kupi, nadje se odmah na staroj djedovini svojoj u bratinskoj Sloveniji. Tik kraj mosta, sa slovenske strane, stoji drvena ploča s napisom: „Prevoz parkljaste živine prepovedan. — Einfur der Klauenthiere verboten", a nešto podalje stajalište oružničke postaje „Kaiser-König. Gendarmarie".... Sve to pokazuje drugačje zakone i drugi život.... i „nemškutarstvo" u jasnoj slici.

Kad se skinusmo s voza sretosmo na putu uglednog domaćeg župnika R., koji je baš sa svojim družtvom kretao na

izlet k izvoru Kupice... Pozdravismo se i rastadosmo s nekoliko prijateljskih rieči a zatim htjedosmo, da posjetimo župnu crkvu sv. Marije Magdalene, koja je na žalost bila zatvorena, dok je zvonar sa ključem stanovao podalje u selu. Vriedna župnikova majka savjetovala nas, da povučemo dva tri puta sa užetom od crkvenog zvona, pa da će zvonar odmah doći. Ne htjedosmo se medjutim poslužiti tim neobičnim pozivom, jer tko znade, ne bi li udarili u znak na vatru — a onda evo — tri sto jada iznenada. Buna bez vatre i rat u mirno doba.... Podjosmo s toga radje putem zvonareva stana — selom spram groblja....

Kako groblje leži na povisokom brežuljku, to se odavle pruža krasan vidik na cieli Brod i njegovu slikovitu okolicu. Napose u neposrednoj blizini u gustom zelenilu liepo ističu se susjedna kranjska sela a navlastito župa Fara sa svojom župnom crkvom i liepim župnim dvorom. — Kad se naužismo krasnog vidika i pregledasmo neke uglednije grobljanske spomenike, vratismo se natrag spram župne crkve sv. Magdalene, koja je bila medjutim otvorena. Pregledav nutrinju čiste i liepo uredjene crkve, jedan dio našeg družtva zaputio se na poštu, da dopisnicama iz Broda pozdravi svoje rodjake i prijatelje, a drugi dadosmo se preko mosta u Kranjsku, gdje si u prijatnoj gostionici kod Baucera naručismo užinu, kod koje se svi za kratak čas veseli i zadovoljni sastadosmo. — Uz dobro pivo, izvrstno vino i sladku užinu u vrtu pod gustim kestenima, zapletosmo se u živahni razgovor, začinjen nazdravicami, dosjetkami i raznom ugodnom šalom. — Netko medjutim predloži, kako bi bilo zgodno, da iz Broda krenemo odmah u Čabar. Većina bila je za predlog, koji se medjutim razpršio, kad nas naš kirijaš upozorio na težinu i daljinu puta, dok nam je i vriedni drug lokvanski rav. učitelj B. razlagao neke potežkoće, naročito zbog konaka u nastajućoj noći. Živahnu debatu konačno prekinula je suputnica Bauerova predlogom, kako će biti ipak najbolje, da se vratimo natrag u Lokve.

Bilo je sedam sati, kad se strpasmo na svoja kola i krenusmo uzbrdice kući. Sva priroda oko nas disala je svježim životom i spremala se na noćni počinak.... Sa pokrajnih brežuljaka počeo strujiti tihi večernji vjetrić, donašajuć nam na svojim lakim krilima pozdrav kraljice noći.... Tamo iza Dergomelja začeo se lagano pomaljati veličanstveni mjesec, okružen sjajnom svitom zlaćane dječice svoje i za malo nadjosmo se u sjajno razsvietljenom hramu čarne gorske i božanske prirode.... U mojoj duši počele se burkati razne sladogorke misli, koje me dizahu k nebeskim visinama, gdje mi se pričinjalo, kan da gledam otvoreno nebo, u kome sam vidio na uzvišenom priestolju Mater Božju, gdje pred njom kleče svi koliki hrvatski mučenici i Nju mole, da dragoj našoj hrvatskoj otačbini iza noći današnjega života, što skorije svanu dani sretnije budućnosti.... Sa mučeničkog oltara, na kome je izgorjelo već tisuće i tisuće hrvatskih žrtava, kan da mi je u srce pala iskra nekog tajinstvenog žara i najednoč osjetih, kako čitavo družtvo kraj mene pjeva sklopljenih ruku i odkrivene glave uzvišenu narodnu himnu:

„Liepa naša domovina!“

Kad stigosmo u Delnice, bilo je još ovdje sve budno, dok se strani gostovi šetahu okolišnim puteljcima — uživajući u lagodnom zraku bajne gorske noći. — U 10 sati nadjoh se na župnom dvoru u svojoj sobici, gdje me angjeo Božjeg mira zanjihao u sladki san.

IX.

(Prikaza u noći. — Porod misli za put na Risnjak. — Čvrsta odluka i propitkivanje o putu. — Odlazak u Crni lug i moj izbor za vodića uz topografijsku kartu. — Šumom kroz niemu čamovinu. — Molitva pred kipom Majke Božje i odmor. — Naoružanje na boj sa medjedom. — Izgubljeni put i dolazak na Zelin. — Drumom od Zelina i dolazak u Crni lug. — Gostoljublje crnolužke gospode; njihov savjet i pouke glede Risnjaka. — Listina o Risnjaku. — Pakovanje zaire i noćni počinak.)

U noći smiešio mi se mjesec kroz okanca moje spavaće sobice, dok sam se često prenuo od sna, pa mi se pričinjalo, kan da stoji preda mnom tajinstvena sjena neobične žene, zaogrnute crnim plaštem, dok joj blagi izražaj odavao neku zabrinutost, a duboko upale oči dokaz težkih duševnih boli i patnja. — Kan da su joj ledene usnice šaputale muklim glasom: „Ivo moj, zar tuj spavaš!“... U tome šaputanju prepoznao sam kano u snatrenju glas svoje pokojne i nezaboravne majke i kan da sam uzdrhtao na cielom tielu, dok mi čelo probio ledeni znoj, ruke nehotice sklopile se na molitvu a duša stopila se u rieči:

Snivaj mirno vječni sanak,
Majko mila, majko draga;
Snivaj sladko, nek te prati,
Uspomena moja blaga!

Svanulo napokon liepo jutro, koje me rano diglo sa počinka i odmamilo na ulicu u svježi gorski zrak. Zaputih se preko

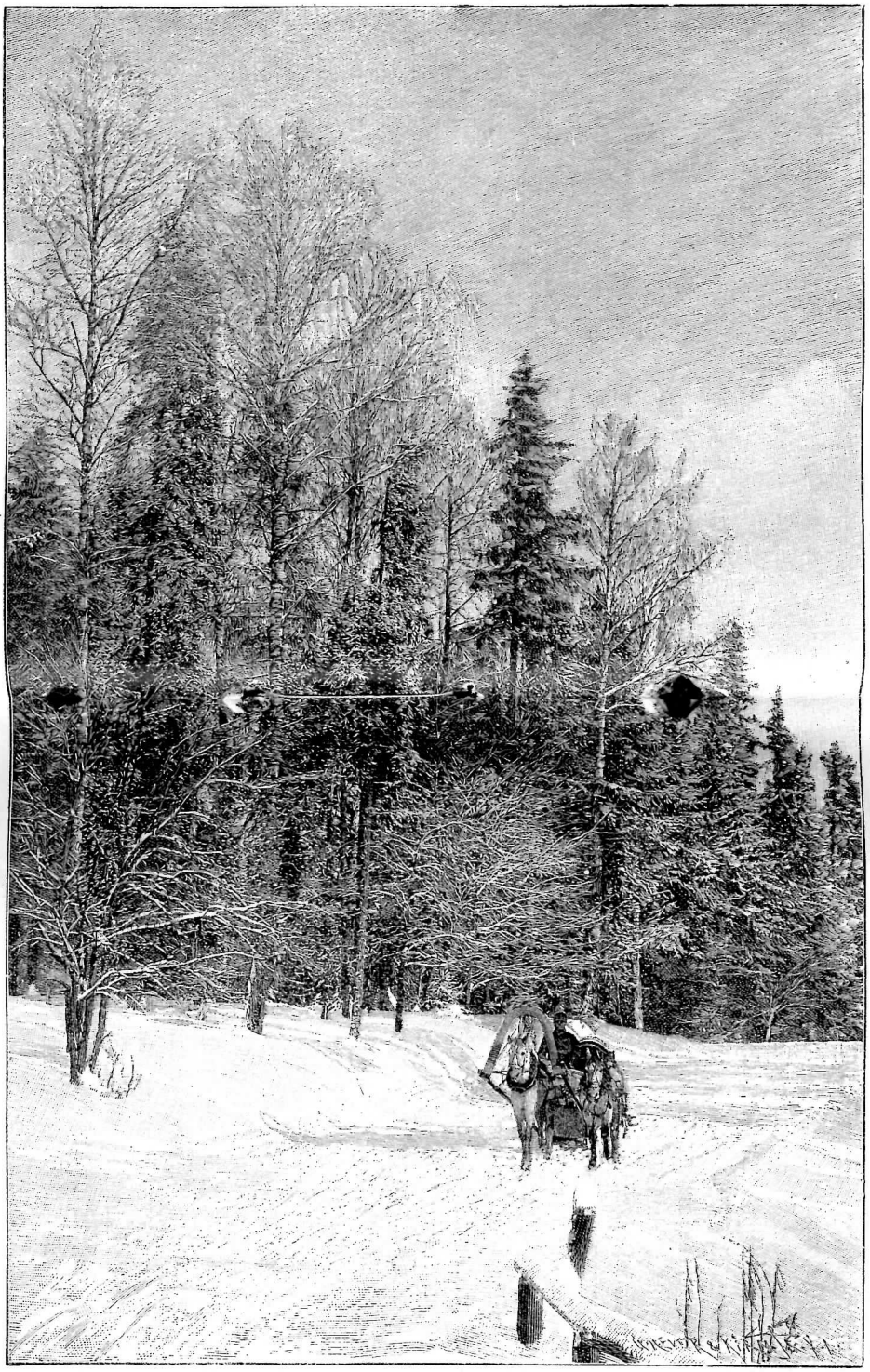

Prizor iz gorskog kraja u šumi.

kamenih stuba na Kalvariju, povišeni brežuljak nad plovanijom i dadoh se na promatranje okolišnih gorskih kosa i vrhunaca. Preda mnom nad željezničkom lokvanskom stanicom, zelenio se bujnom travom zarasli vrhunac, zvani „Ivanovac" ili drugačije Bukovac, nešto dalje nadvisio se vrh prozvani Špičunak, — a tamo preko lokvanskih lazova smjestila se glavica zelenog Oštraca. Još dalje u zračnoj daljini, kan da sam gledao u duhu nad Mrzlom vodicom orijaške gole stiene gorostasnog Risnjaka.... Ovaj pogled na okolišne male brežuljke i poveće vrhove rodio iznenada u meni misao, kako bi još divniji pogled bio, da se čovjek uzpne na vrh Risnjaka. — Kad se kašnje sastadoh sa nekim članovima svoga družtva, predložih, da ćemo poslie podne u Crnilug a odavle drugi dan ranom zorom na Risnjak.... Ako je i ovaj predlog bio dosta smion, ipak je naišao na jednodušni odziv cieloga družtva, dok se napose i nježni spol razveselio, što će se moći pred svietom podičiti, da se unatoč tegotnog putovanja uzpeo na vrh Risnjaka i okitio njegovim miomirisnim bjelolistom, što raste na njegovom tjemenu a inače samo na najvišim alpinskim vrhuncima. — Od svih veselih, bila najveselija i najzadovoljnija s predlogom prijateljica F., koja je dan prije došla iz Križa u gorski kraj k svojoj drugarici i tako se odmah angažirala za člana našega družtva. — Stalo se medjutim sve spremati za ovaj znameniti turistički put.... Gazdarice dadoše se u kuhinju a gospojice u sobe — jedne spremahu hranu a druge ruho.... Kad opazih, da nije šale, dadoh se i ja na posao. Prva mi briga bila, da saznam daljinu puta od Lokava do Crnog luga — a onda dalje na sam Risnjak.... Najprije porazgovorih se o tom sa prijateljem, profesorom M. i sa domaćim plovanom. Profesor natuknuo mi, da premda je stari gost u gorskom kotaru, to ipak nije još nikada bio na Risnjaku a niti mu je put onamo poznat. — Želio bih i ja — nadoveza — onamo, ali je čuo, da je to grozan i strmenit put, pa se boji prehlade, a za slabe ljude korak ovaj, da je gotova propast.

— Jednako uvjeravao me i pobratim, domaći plovan, obojica htjedoše, da me od namišljene odluke odvrate i već unapried odrekoše se sudjelovati u našoj ekspediciji.... Moram reći, ovo me je donekle smelo, pa sam se već i sam pobojao, ne bi li svoje mlohave kosti morao ostaviti na Risnjaku, risovima ili medjedovima za hranu. Povukoh se na časak u moju sobicu i stadoh razmišljavati. Nije mi bilo toliko za mene, već više za one, kojima svojim predlogom priredih toliko veselje, a sada da opet sve pomrsim. — Sjetih se godine 1889., kada sam prvi put u svome životu jašio i to na drvenom sedlu na talijanskoj mazgi, a ovaj put bio je za mene još pogibeljniji.... Jašili smo onda podpuna tri sata iz Pompeja i Herkulana po strmim lavinama na Vezuv do samoga kratera. Vodjom nam bio presvietli gospodin sarajevski nadbiskup S. Smislih, kad nisam onda nastradao, ne će mi ni Risnjak nauditi. — Što odlučih, odlučih, pa što Bog dade i sreća junačka.... Dadoh se stoga opeta selom spram kuće mjestnog zvonara Gregurića, koga sretoh na cesti i zamolih ga, da me kao stari goranin pouči, kuda vodi i kakav je put na Risnjak.

— Gospodine, — reći će zvonar — nije to tako strašno, kako pripoviedaju, put je istina tegotan, ali nije baš tako naopako. K tomu — nadoveza — bio sam već sto puta na Risnjaku i ništa zla nije me stiglo a neće ni vas.... Raztumačio mi je još poprieční zamršeni pješki put spram Crnog luga i nametnuo, da mu je vrlo žao, što ne može ići s nama, jer da se boji, da ćemo inače silnim šumskim stranputicama sigurno zabluditi.... Rieči zvonarove, kan da su bile utaživi melem u mojoj neodlučnoj i uzburkanoj duševnoj borbi. Oprostih se s njime i zaputih spram novog mosta, preko potoka Lokvarke, inače Male vode, gdje si sjedoh na maleni, zeleni busen izpod bukovačke kose i izvadih iz žepa vojničku topografijsku kartu, na kojoj naznačih si točno i olovkom poprieční šumski put spram Crnog luga. — Na župnoj crkvi sv. Kate zazvonilo je podne, a ja se zaputih

kući, gdje je već čitavo družtvo čekalo spremno na put. — Tek što nešto založismo, predasmo se odmah poslie podne sudbini, da nas vodi u neznani, pustolovni, tudji kraj.

Udarismo preko Kalvarije na Kozi-lom spram novo sagradjene šumarije kneza Thurn-Taksisa .... Priznati moram, ako sam i imao topografijsku kartu u ruci, ipak bio sam nekako nestalan, jer u gorskim klancima često se čovjek namjeri na razkrižja — a po karti težko se snaći. Od našega družtva nitko živ nije još prolazio istim putem, prem nas bilo na broju sedam. Bili smo sami stranci, — a cielo družtvo izabralo mene vodićem i svoj udes posve predalo u moje ruke. — Ako napomenem, da se u debeloj gustoj gorskoj šumi nadje jedva tko, koji bi čovjeku štogod protumačio, to je lako pojmljivo, kakove se misli rojile u našim dušama. Još nam bilo gore, kad nas odmah s početka kod lugarske kuće kneževski šumar upozorio, da će nam put biti veoma nespačan i da ćemo sami sigurno zabluditi.

Kad zakrenusmo kraj Oštraca u gorje, nadjosmo se najednoč osamljeni u niemoj čamovini, medj gorostasnim stoljetnim jelama, što se uzpinjahu na široko i daleko nebu pod oblake. — Samo gdjegdje probijalo je kroz guste jelove krošnje zlaćano sunce i cieloj gorskoj prirodi podavalo neki izvanredni čar. Glavni put, kojim stupasmo, bio je dosta širok, ali kraj njega poput paučine mriežkaku se na sve strane gorske pokrajne staze. Sad se spuštasmo niz strmine, sad opet uzbrdice, ovdje nam se nasmiešila kakova čistina, ondje opet zacaklio bi se u hladnoj dolini srebreni gorski potočić, koji, kan da se u svojoj skromnosti stidio u cjelosti pokazati svoje sjajno lice, s toga se svijao medj šumskom travom i grmljem i gubio medj kamene pukotine, da si tuj traži stalan tok i da opet na drugome mjestu izbije na površinu u obliku gorskog vrela. — Ako i niesmo pravo znali, kud nas noge nose, to ipak bili smo svi zatravljeni tajinstvenim prizorima idiličke šumske prirode .... pa nam se pričinjalo, kan

da stupamo najsjegurnijim putem, a to nas hrabrilo, da smo sigurno koracali napried. — Iza dobra pol drug sata hoda, otvorio se pred nama slikoviti gorski proplanak, pred kojim na drvenom stupu visjela je slika bl. Djevice Marije... Nagadjasmo, da ovdje mora biti polovina puta iz Lokava do Crnog luga. Preporučismo se Materi Božjoj tihom molitvicom, pa kako smo već svi bili dosta umorni, posjedasmo na travu, da se odmorimo. — Naše nježne drugarice razvezaše svežnje i ponudiše nas jelom, a mi spremno povadismo iz žepova noževe, pa se prihvatismo slastne „gužvare“ i hladne teletine, što je u naravi uz čašu vina za putnike osobito delikatna i izvrstna okriepa. Uživasmo u sladkom čavrljanju, dok nas opajao miloduh jelovih stabala i njihov tajinstveni šum, duša nam se raztapala u milovidu samoga okoliša. — Nad nama, na plavetnom obzorju lebdio je samo jedan tanki bieli oblačić, kao znak svemoći Božje, koja je stvorila tako divni sviet. Sva narav oko nas disala je bujnim životom a ozbiljnu tišinu narušavao je samo cvrkut sjenica i malih kraljića, a medju to miešao se cikot gorskih skakavaca, dok naokolo nas marljivi mravunci snašahu gradju za svoje kućice.

Iza stanke od koja pol sata krenusmo dalje. — Spustismo se niz proplanak u duboku guduru i šumski klanac, gdje nadjosmo na povišenoj stieni debelu drvenu ciev, kroz koju proticalo vrelo gorske vode. — Ako i niesmo bili žedni, ipak izvadismo čašu, da svaki na spomen okusi barem nešto od te vode. Bila je dobra, bistra i vanredno hladna. — Kraj puta opažasmo ovdje ondje dosta ležeće jelovine i mnogo starih jelovih panjeva, a gdjegdje iznenadile nas liepe i crvene maline, što u gorskom kraju rastu u izobilju u naravi. — Ovakove maline služe za osobitu poslasticu medjedu, kad se na njih namjeri. — Pripovjedila nam dan prije neka žena, kako je kraj Crnog luga brala maline i ondje se srela s medjedom, koji je takodjer bio zabavljen istim poslom. — Rekla je, da je skoro umrla od straha i da Bogu imade zahvaliti, što se spasila biegom.

— Kad se toga spomenusmo, naoružasmo se svi kolcima i i otvorenim noževima, pa tako stupasmo napried za svaki slučaj pripravni u borbu na život i smrt. Naoružanje, kojim se na današnjem putu providismo, tako nas je sve smelo, da sam i ja posve zaboravio na kartu u mislima, da će nas ravni put dovesti upravo u Crni lug.... Ali na žalost, svi se ljuto prevarismo. U mjesto, da smo zakrenuli spram Crnog luga, kretasmo protivnim pravcem na tako zvani Zelin. Kad se iza pol sata hoda ukazala pred nama neka ovisoka kućarka, svima, kan da je odlanulo i uzdahnusmo: hvala Bogu, evo Crnog luga! — A kad tamo, dodjosmo kroz Zelin-vrh na glavni državni drum, gdje nam neka stara baka sa prozora lugareve kuće doviknula: ča vas sim zapeljalo? Već biste, prije pol sata mogli bili stići u Crni lug, ali ste pošli krivim putem! — Odavle možete sada drumom dalje, ali još trebate do Crnog luga sat i pol hoda.

Na ove rieči, čitavo se družtvo uzkomešalo i svi navališe na mene, da sam kriv, što smo zabludili i što sam ih ovamo doveo. — Medju nježnijom polovicom nastalo je sada obćenito negodovanje, jaukanje i uzdisanje. Stale se tužiti na cipele, na vrućinu, na trganje u glavi i na stotine drugih neprilika. — Medjutim, sve se ipak za koji čas primirilo, pa kad nije bilo druge, morali smo — hoćeš, ne ćeš — drumom nastaviti dalje.

Ako je i bio ovaj put za nas dosta neugodan, nije ipak bio tako naporan, kao onaj šumom. Drum je tuj gladak, ko iz tesana kamena.... Liepim gladkim zavojima noge nam brzo odmicale, dok nas s jedne i druge strane ceste svaki čas iznenadio kakav liepi prirodni prizor. Sad bi nas zabavile slikovite grupe tankovitih jela, divotno okićene mladim i starim češerićima, sad opet promatrasmo u dubokim prodoljima tihe žuboreće potočiće okružene mašinom i raznobojnim gorskim cviećem i grmljem. Ovdje otela bi nam pogled kakova liepa naslaga dolomita, tamo opet zeleni livadci, gdje su pasli pastiri svoja stada, pjevali pjesme i udarali tamburice. — Vrieme brzo nam prolazilo,

dok nismo skoro ni osjetili, kako se u brzo nadjosmo u blizini Crnog luga, u t. zv. Velikom selu, gdje su sagradjene koje četiri seljačke kuće, oko kojih naslagalo se nešto zelene trave i nekoliko slogova oranice, zasadjene žitom i krumpirom. Nešto podalje sela u dolini zvanoj Velikoj vodi naslonila se glasovita Vrelčeva pilana, gdje se u velikoj mjeri pili drvo a osobito jelove daske za prodaju.

Nastala je i tiha večer a k ušima dopro nam glas večernjeg zvona sa župne crkve sv. Petra i Pavla u Crnom lugu. — Pomolismo se, i još časak, pa se nadjosmo u samom mjestu.... Prijazni gorani ljubezno nas pozdravljahu, dok nas jedna žena radoznala zapitala: „Gredu na Risnjak, su z daleka, dopada im se, ča?“.... Vidjelo joj se očito na licu, kako je ponosita svojim divnim gorskim krajem, koji se tuj dignuo do najviše visine, dok se nad njim uzpinje najviši vrhunac gorskog krša Veliki Risnjak, koji se diže nebu pod oblake u visinu od 1530 m. nad morem i koji je — kako veli i Hirc — najznamenitiji hrvatski vrh, koli glede obsežnog vidika, toli i glede bogate i raznolične alpinske flore.

Kad uljegosmo u selo, sreo nas najprije vrli domaći načelnik i posjednik Tijan, koji me već od prije poznavao, pa kad me zagledao pun veselja pozvao je odmah čitavo naše družtvo k sebi i prepustio nam cielu svoju kuću na razpolaganje. — Moram reći, da nam je odmor bio sladak, pa s toga odmah posjedasmo oko stola, dok za kratki čas sakupilo se oko nas, više odlične domaće gospode, od kojih valja mi napose spomenuti, velevriednog i požrtvovnog mjestnog učitelja, vrlog prijatelja naroda i mladeži g. A., a zahvalno spominjem i ljubežljivu osobu plemenitog kneževskog šumara g. L. — Kad gospodi očitovasmo svoju namjeru, da smo naime odlučili drugi dan pred zoru uzpeti se na Risnjak, pružiše nam odmah spremno sto i sto savjeta i obećaše svaku pomoć. — Medjutim zamolih učitelja A., da me odvede na župni dvor, plovanu M., kome se

preporučih za noćni konak, koji — kako mi reče — smatrao se gotovo sretnim, što mi tu uslugu može učiniti. — Bilo je oko osam sati na večer, pa se s toga još vratih k svome družtvu na konačni dogovor glede samog sutrašnjeg programa. Kod načelnika čekalo na mene već cielo odlično družtvo kraj obilnog stola sa svakim darom Božjim!.... Velevriedni učltelj pobrinuo se odmah za momka, koga je naručio, da bude već oko dva sata u noći pred kućom g. načelnika, a imao je zadaću, da nam nosi zairu na Risnjak ....

Kod večere razgovarasmo najviše o izvedenju sutrašnjeg nauma, dok je učitelj A, izticao naročito neke historične uspomene, tičuće se samog Risnjaka. — Ovdje spomenuti ću zanimivosti radi, doslovno točan prepis neke starinske listine, koju mi je predao g. A. na uspomenu i na proučavanje. Listina pisana je na debelom papiru i glasi ovako:

„Na srednju glavicu nemože se otići na vrh nego od juga.

Imena od glavic (Risnjaka):

Sigil, Chiles, Chiagalop, Pralog.

Nalazi se srednji vrh na priliku glave od cukra, koja gleda u Termontanu*, a malo je nagnut na levant** i odzgor Termontane Majestrala*** je put i brdo malo; kod ovoga brda jesu 2 jame i pećine, velika gleda u Termontanu a mala u jugo. Sa juga pećine jest put i jedan malahni brieg, u tielu istoga briega naći hoćeš jednu stenu s dletom preko prošupljenu i na istoj steni je izkopan † krst i prsten, a ova stena gleda u malu pećinu i u jugo sama mala pećina je zatvorena. Pred istom je, mnogo, veliko kamenje i to na istoj je ruka zatesana i druga znamenja. Jest jedna ploča u Termontani na vratih i na ploči izkopan † sa slovi ZXI ista je posredi šuplja. Kopaj pod zemljom naći hoćeš jednu veliku voltu u kojoj nije ništa, izpod ove je druga, koja je sazidana od cigle iliti matunih u kojoj jest blago

* Sjever. ** Iztok. *** Sjevero-zapad.

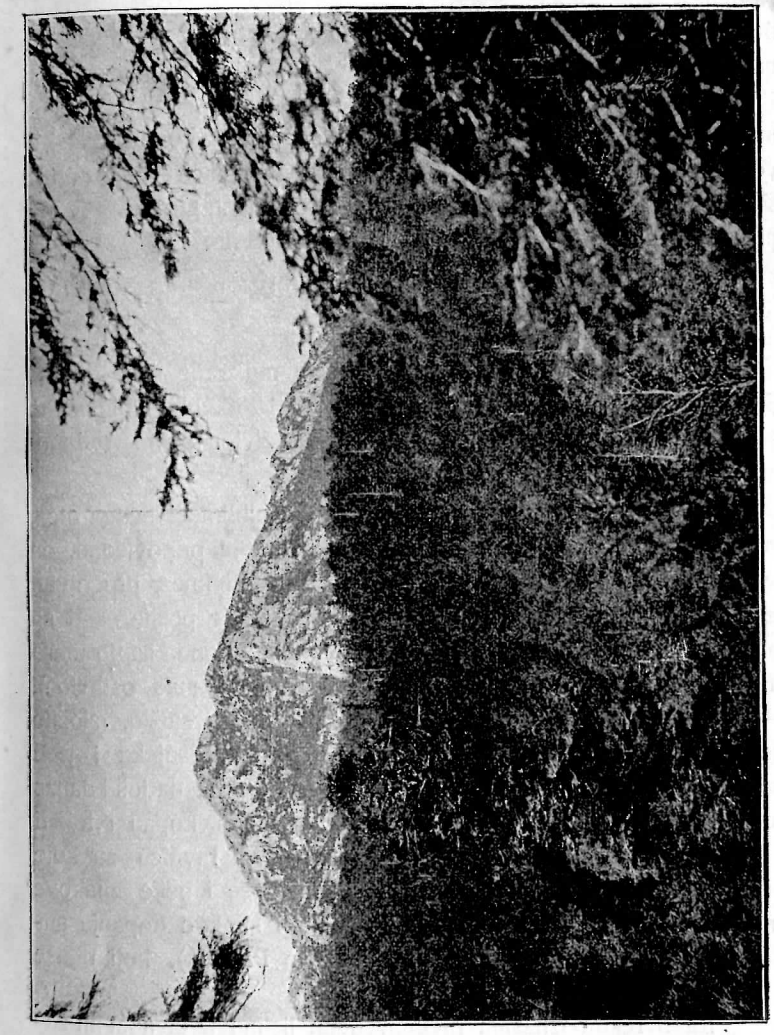

Veliki Risnjak.

u Depositu 300 ploč i Jedan Milijun i Sedam hiljada Dupli. Jedna Koltenica puna Sultanjos. Tri kolone od srebra dugačke kvarte 4. debele unac 11. a jedna od zlata dugačka kvarte 3, a debela unac 11.

Na blizu brda od Majestrala i brda od juga, kadi je pećina mala i kamen prošupljen, gdje je izkopan križ i prsten izvire voda i ondi je crljena zemlja, a kod pećine mala ravnica za posijat jedan malić jačnika. Od ove glavice vidi se more, za jednu plahtu kanala od Mletaka, više se nemože viditi.

U Kammu od Tora na 12. studena 753 sedamsto pedeset i tri.

Z X I."

Ovu listinu reče mi g. A. poslao mu prije više godina Stjepan pl. Demelli iz Senja, koji je god. 1866. bio namjestnim učiteljem u Crnom-lugu, dok i danas još živi u svom rodnom mjestu Senju?

Demelli veli, da je ovaj spis našao u biblioteci svoga otca, koji bijaše pomorski kapetan, a ovaj da mu je pripoviedao, da je ovo blago dao zakopati neki grčki bogataš ili knez, progonjen iz svoje domovine od divljih neprijatelja, koji je poslie, kad su blago zakopali pobjegao preko mora u Italiju i onda naglo umro u Rimu, gdje je na smrtnoj postelji nekomu taj spis ostavio?! — Demelli veli, da kad je još u Crnom-lugu služio, složilo se više gospode, pa su dali kopati u blizini Risnjaka i pod samim Risnjakom spomenuto blago. G. A. reče mi, da još i danas imade u Crnom-lugu više ljudi, koji su pomogli kopati i tražiti i koji tvrde, da su našli spomenuti studenac i ravnicu sa koje se vidi navodno komad mora, pače da nadjoše i neke znakove u stienama, ali blaga ne. Medju onima koji su kod kopanja sudjelovali bijaše i župnik Rade V. (danas u Prezidu), koji bijaše tada župnikom u Crnom-lugu.

Kako rekoh iznašam prednavedenu listinu u javnost lih zanimivosti radi, dok prepuštam svakomu na volju, da si o njoj

stvori svoj vlastiti sud, — a slobodno mu je, ako hoće, dati se iznovice na kopanje i iztraživanje pomenutoga blaga, dok mu ja želim svaku sreću i u to ime ne tražim nikakove nagrade.

Medjutim dosta sam se tuj zadržao, pa mi valja krenuti svojim družtvom dalje putem Risnjaka. Od Crnog-luga na vrh Risnjaka imade dobra četiri sata neprestana hoda. — G. šumar L. uvjeravao nas, kako put ipak nije tako tegotan i strmovit, kako o njemu govore i pišu, dok o pogibeljima sa strane medjeda i divljih zvieri, da nema ni govora. Kad nam se vriedni g. Lokvens ponudio, da će nas on sam osobno voditi na Risnjak — nastalo je gotovo neopisivo veselje. Učitelj A. i načelnik T. htjeli bi takodjer najradje s nama, ali zapriečeni službom nisu mogli. — Medjutim dadosmo se na pakovanje živeža, dok u vreću strpasmo debelu čuturu vina, bocu rakije, ruma, čaja, šećera, kruha, mesa, gužvare, jabuka, krušaka i kojekake razne sitne kolačiće. — Prijatelj L. putio nas, da bez dobre municije ne može nitko na Risnjak, pa ako i put inače nije tako pogibeljan, da čovjek u vrletnim gorskim visinama silno žedja i gladuje. Da je imao pravo i sami se drugi dan osvjedočismo.

Bilo se već približilo i deset sati, pa nam se valjalo razstati. Zaželjesmo si sretnu i dobru laku noć, pa se dadosmo na počinak. — G. A. preuzeo na sebe tegotnu dužnost, da će nas sve u dva sata u noći probuditi — samo da što prije i ranije krenemo na put. Valja znati, da je najdivniji prizor motriti sa Risnjaka izlaz sunca — a tko to hoće, taj mora da urani.

X.

(Jutarnji sastanak i odlazak na Risnjak. — Nezgode na putu. — Izdjelavanje dužica u šumi Ruhač. — Veličanstveni prizor na magleno more. — Nikoline stiene i Lokvensov ponor. — Biele stiene, Medvedova vrata i Janjičarski vrhovi. — Odmor i divlja muzika iz ptičjega carstva. — Markov brlog i Ivanovi-doli. — Putnička kuća na Smrekovcu. — Kuhali bi zajutrak, ali nema vatre. — Izlaz sunca i veličajni pogled na stiene Malog i Velikog Risnjaka. — Botaničko predavanje na planinskoj čistini. — Jeka proste narodne pjesme. — Na tjemenu Vel. Risnjaka. — Čupanje bjelolista (Edelweis). — Divni pogled sa glavice Risnjaka. — Okriepa čajem na Smrekovcu. — Morski rak na Risnjaku i puhovi u putničkoj kolibi. — Povratak i dolazak u Crni-lug — Uzorni pučki učitelj i njegov pčelinjak. — Povratak u Lokve).

Baš sam sladko zadriemao, kad me iznenada probudi udaranje na prozor. — Skočih sa kreveta i pogledah na sat. Bilo je već četvrt na tri. Zahvalih prijatelju, što me probudio i doviknuh mu kroz prozor, da i ostalo družtvo što prije stavi na noge.

Iza četvrt sata nadjoh se već na ulici, gdje mi dobri učitelj uruči svoj dalekozor a zatim krenuh pred načelnikov stan, gdje se svi nadjosmo na okupu. Bilo nam je nekako svima neobično, dok smo još i od jučerašnjeg putovanja bili dosta umorni i mamurni.

Momak „Tone“ bio se već oprtio vrećom a naš veleodlični vodja šumar L. čekao nas spreman kod svoga stana. Pristala šumarija u Crnom-lugu udaljena je 20 časaka od samog mjesta

— a kraj nje vodi put na Risnjak. — Tuj se srdačno pozdravismo sa svojim vodjom i krenusmo preko Biele vodice u ime Božje.

Zrak je bio veoma oštar a pred sobom mogosmo vidjeti tek dva tri koraka, jer je gusta magla poput smedje koprene prikrivala zemlju i sav okoliš. Stupasmo jedan kraj drugoga mučke — posve ozbiljno. Samo kadkada čuo se iz nježnih ustanca po koji: ah — kad bi se nožica spotaknula o kaki ko-

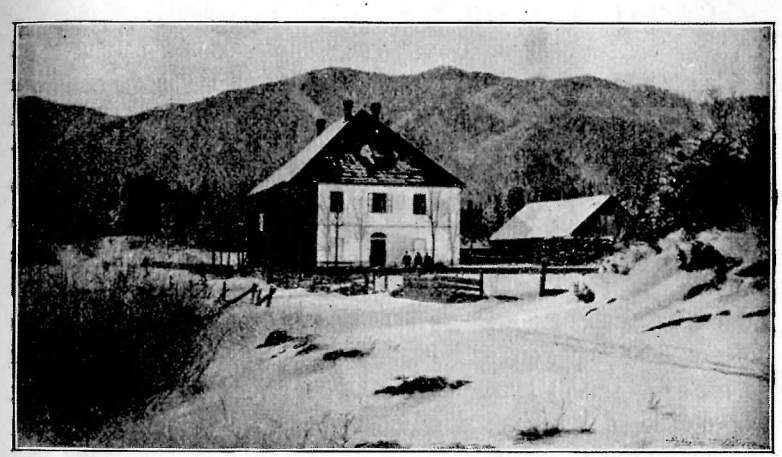

Šumarija u Crnom lugu.

ren ili kamen. Za malo zamaknusmo u selo Lesku, gdje se nalaze samo dvie seljačke kuće. Tuj sjetio se naš vodja, da je zaboravio kod kuće na stolu žigice, a nije bilo čime, da zapalimo smotke. Nagovorismo našega „Tonu“, pa je skočio u susjednu kuću i uzajmio nekoliko sumporača. — Moram napomenuti, da od Leske dalje nema više zdanja, gdje bi stanovali ljudi. — Put u samom početku bio je dosta tegotan, dok moradosmo koracati dobrog pol sata po samom kamenitom grumenju, s toga nije

ni čudo, da su jednoj našoj drugarici popustili gjonovi na cipelicama, pa smo ih morali omotati špagom. Tek iza Špičunaka gubilo se grumenje sve više i više, dok je napokon staza postajala sve ljepšom i gladjom. Kraj puta opažasmo na pojedinim pećinama u svježnjima naslagane velike hrpe jelovih dužica, osobito u šumi zvanoj Ruhač. — Dužice ove narod izdjelava odmah na mjestu, gdje posječe koju jelu, jer inače odvoz kolima nije pristupan. Ovakove dužice prodavaju u fabrike, dok se od njih pravi razna burad za petrolej, ulje, sardine i ine potrebštine. — Čim kretasmo dalje tim se uzpinjasmo postepeno sve više i više, dok se najposljed ne digosmo posve nad maglu. Kad čovjek sa visine u bistrom gorskom zraku promatra maglu u dolinama, to mu se pričinja, kan da gleda pred sobom silnu vodu i neizmjerno more, kome nema početka ni kraja. Ovakav veličanstveni prizor otvarao se i pred našim očima. — Stigosmo napokon pred gole Nikoline stiene, tako nazvane po nekom uglednom turisti, što je pred par godina ovuda vodio oveće družtvo na Risnjak. G. Lokvens upozorio nas ovdje na jednu strahovitu jamu, u koju, kad spustiš kamen, čuješ kako se ovaj kroz više minuta kotrlja simo tamo, i što dublje prodire to mu je glas sve mukliji i mukliji. — Da i mi počastimo našeg milog vodju i da mu u znak zahvalnosti podignemo trajni spomenik, zaključismo jednoglasno na moj predlog, da se ova jama prozove: „Lokvensov ponor“ . . . Što i odmah zabilježismo na bližnju stienu — velikim slovima — kamenom tintom. Opazih, da smo prijatelju L. ovim odlikovanjem dosta ugodili. — Put postajao je sada već nešto strmijim, dok nas s desne strane okruživahu debele kamene stiene t. zv. Biele stiene, a s lieve svijahu se sad veće sad manje uvale i gorski klanci. — Ova panorama ostavlja u čovjeku trajni utisak, kad se uvaži, da su stiene okićene raznobojnim i riedkim alpinskim cvićem, dok se nad njima uzdižu visoko k nebu tanke tmaste jele, smreke i omorike uz ostalo raznovrstno gorsko drveće i grmlje. Tuj se ističu osobito

liepe alpinske ciklame, koje se u krasnim crvenim cvietnim kitama i snopićima spuštaju niz kamene pukotine.

Uminusmo široki put, što vodi na Medvedova vrata i nadjosmo se na Glavini izpod Bukovca pred Janjičarskim vrhovima ovako prozvanim valjda po janjičarima, koji se ovuda za strašnih turskih ratova kroz stoljeća skitahu na strah i trepet čitavoga svieta. Kako smo se već kroz dva i pol sata hoda dosta umorili posjedasmo po kamenju i jelovim panjevima, da se malko odmo-

Lov na Risnjaku.

rimo i okriepimo. Počelo se i razdanjivati a sva gorska perad i zvjerad digla se s noćnog ležaja, da si potraži jutarnji zalogaj. U zraku nad nama začeli kružiti i derati se škanjci, jastrebovi, kreštelice, žune, djetlovi i kojekaki drugi gorski stanari, dok se oko nas u tinji čas sakupio čitav roj muha i stao nam oko ušiju nemilo zujati. — Imali smo muziku, kakovu si čovjek u običnom životu nije kadar da predstavi. — Opazili smo gdjegdje i po kojeg tetrieba, kako se sa drveta kostrušio i širio svoje šareno

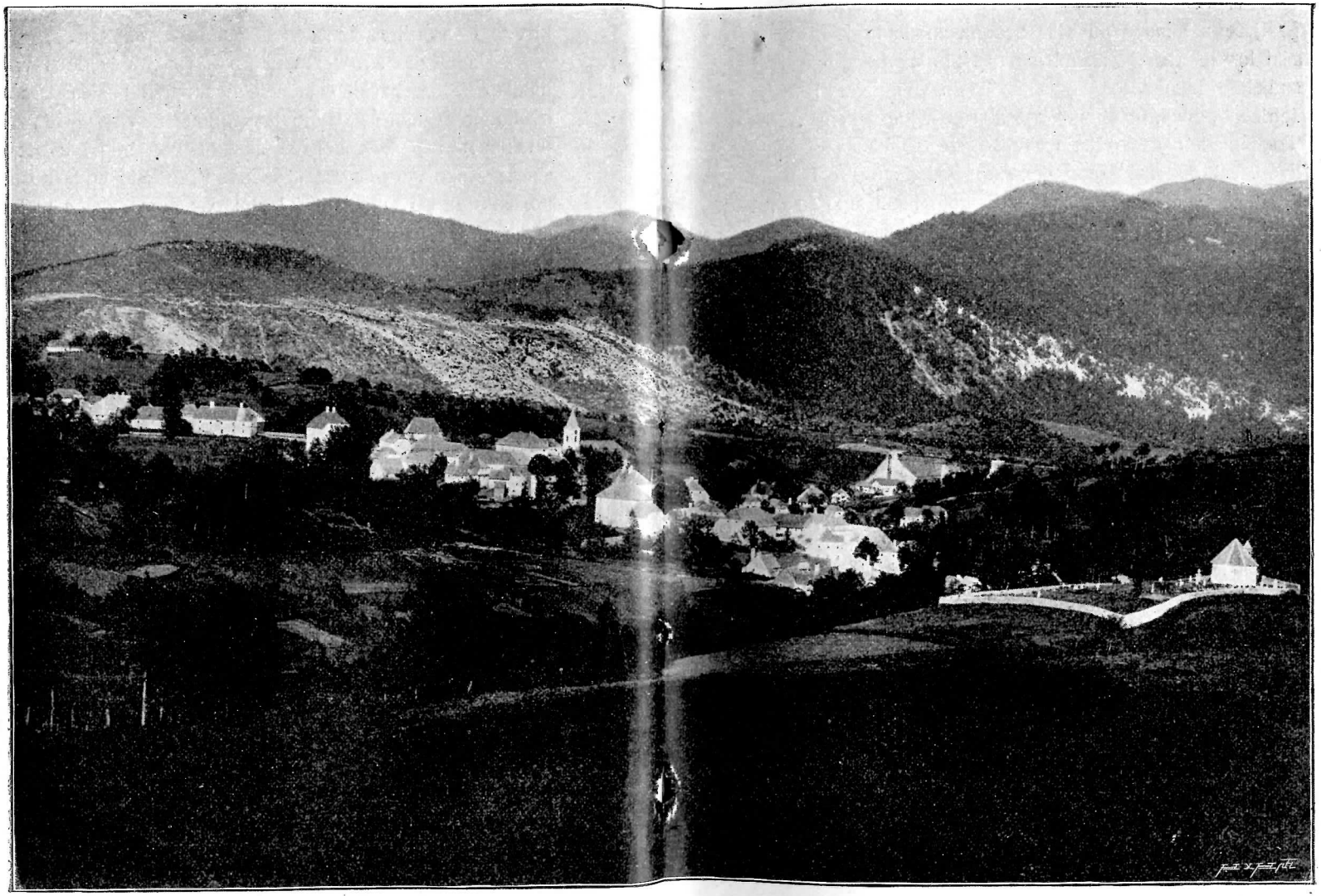

F u ž i n a. (Vidi strana 78.)

perje i vriebao. da uhvati kaki plien. G. šumar pripovieda nam kako u proljeće a i inače po više tjedana znadu kraj Risnjaka držati veliki lov na raznu zvjerad a navlastito na tetrebove, kod kojega sudjeluju razni visoki odličnici i gostovi. Narod ovdje nazivlje tetrieba „divljim pietlom" a ženku „divljom kokoši". Naš prijatelj Tone medjutim takodjer razvezao vreću, gucnusmo svaki nešto šljivovice i dok založismo nekoliko zalogaja mesa i kruha udarismo dalje spram putničke kuće, do koje imali smo još sat hoda i gdje smo odlučili i naložiti vatru i kuhati čaj. — Vrieme nam sada odmicalo brže, dok se je sam put sad spuštao, sad opet dizao ... Dobra četvrt sata spram t. zv. Markovog brloga uživasmo u slikovitom gorskom prodolju, gdje se kao u talasu izmienjivao dol za dolom, zavoj za zavojem. Kad zapitah šumara L., da li imade ovo prodolje kakovo posebno ime uzvrati mi, da nema, ali da ćemo ga danas krstiti meni u čast imenom Ivanovi doli. Na koje rieči nasta obćenito veselje — a šumar ad perpetuam rei memoriam — (na vječnu spomen?) i ovo krstno ime zapisa na kamene stiene.

Bilo je već sedam sati, kad se dovukosmo na Smrekovac (1130 m.), gdje se nalazi t. zv. „Touristen-Haus" ili putnička bolje šumarska koliba. To je jednostavna daščara u kojoj se nalaze dva kreveta natrpana sjenom, stol i dvie stolice, dok je u kutu smješten mali mjedeni kotlić, nekoliko zemljenih tanjura i lončića. Izvana oko krova postavljeni su drveni žljebovi, u koje kad pada kiša spušta se voda a odavle preko cievi izlieva u dva velika kabla, što su tuj u kamen i zemlju ukopana. Svaki badanj pokriven je drvenim pokrovcem, dok se u jednom nalazi voda za pranje, a u drugom za pilo i kuhanje. Kućica ova služi šumarima a i putnicima za utočište u slučaju ružna i nepogodna vremena, dok se često u nju sklanjaju preko noći navlastito oni putnici, koji dan prije putuju na Risnjak, i koji žele, da se tuj dobro odpočinu, da mogu već prije zore uzpeti se na najviši njegov vrh i tamo čekati porod sunca ... Kad je šumar L. odključao kućicu, predao je odmah Tonetu kotlić uz opazku, da ga najprije dobro opere a onda da nakupi triešća i da naloži vatru. Ali jao i naopako! Šibica opet ni za liek! — Tone ono nešto, što je dobio u selu popalio, a i putem raztepo, tako nije nam preostalo drugo, već čekati na povratak sa Risnjaka, gdje se nadasmo namjeriti na koju živu dušu i od nje uzajmiti goriva. Tone nam natuknuo, kako mu se čini, da su se neki iz Crnogluga — već u pol noći odputili sa bakljami na Risnjak, — pa da ćemo ih možda gore naći i od njih potražiti goriva. Ovo nas još podržavalo u nadi, jer nam želudac svakako bio potreban, da ga nečim toplim ogrijemo. Založismo medjutim svaki još nešto od naše municije a zatim ostavismo vreću i svu prtljagu u putničkoj kući, gdje nas sve čekalo, dok se vratimo s Risnjaka.

Kad ostavismo kuću počelo nas već pozdravljati s iztoka žarko sunce, koje, kan da je stajalo pred nama poput velike žarke kruglje, dok su mu zlatne trake dopirale na srebrene vrhove Malog i Velikog Risnjaka, što no se kočili pred nama, kano dva gvozdena gorska diva. Pogled na njih ovako s bliza napunio nas nekim ponosom, dok u drugu ruku već smo počeli dvojiti, da ćemo se moći na sam vrh Velikog Risnjaka uzpeti. — Put počeo je sada biti sve strmiji, dok se zameo trag svakoj stazi. Uzpinjasmo se uzastopce i verasmo poput koza rukama i nogama hvatajuć se drvlja i kamenja, pogotovo težko probijasmo se medju bukovinom, štono je tuj porasla medju pećinama i škrapama. Naše suputnice počele jaukati, pa nas već hvatao strah, da ćemo jednu od njih morati ostaviti, dok ju svaki čas spopadala slabljina i neobična umornost. G. Lokvens vičan tomu putu nikako nije htio vjerovati, da nam je svima zbilja tako težko. Verao se pred nama ko vjeverica, a mi povlačismo se za njim ko puževi razdaljeni po pet koračaja jedan od drugoga. Obuhvatismo mnogo stablo i mnogi kamen, da nam kod laznje pomaže. Izpod samog vrha Risnjaka nalazi se slikoviti zeleni proplanak, pa kad se nuz strmine došuljasmo ovamo — svima nam

nekako odlanulo. — Posjedasmo tuj u debelu travu i odmarasmo se preko pol sata. — Oko nas vanrednim miloduhom mirila je alpinska trava, smiešili nam se raznobojni gorski karamfilji, dok se gdjegdje na hrid oslonio grm cvatućih alpinskih ruža i kojekako drugo cvieće, a sve to oblietali su prekrasni gorski leptiri i marljive pčelice, što no tuj stanuju u naravi u dupljima i gorskim pukotinama. — Gospodin nam Lokvens stao tumačiti floru Risnjaka, koja je iza velebitske najznamenitija u čitavoj Hrvatskoj . . . s toga i mami k sebi svu silu stranih i domaćih botaničara, koji često ponesu sobom čitave vreće bilja, da ga proučavaju. I naše družtvo bilo se natovarilo obilno raznovrstnim biljem i cviećem, pa hoću da ovdje i ja samo neke riedkosti iztaknem. Od drveća napomenuti mi je osobitu vrst borovice, koju narod zove smriečinom (Juniperus nana), koja je gusta grmovita i tamno zelene boje. Smriečini slična je klekovina (Pinus Mughus) ova imade kratke i debele iglice i u polukrug svijene grane, dok su joj tamno-smedje češerike veoma malene. Obe ove vrsti penju se po bliedim stienama Risnjaka i svojim zelenilom podavaju mu vanredni ures. G. Lokvens pokazao nam tuj i jednu osobitu vrst vrbe varietet Velebita t. zv. Salix grandifolia — nadalje iztaknuo je kao riedkost grmlje zvano: Lonicera coerulea, Ramnus carniolica (Pulverholz), Rubus Idacus (planinska malina) a upozorio nas na jedno jedincato drvo u čitavoj okolici Risnjaka, t. zv. Ilex Aquifolium — Božje drvce, čije je lišće kožnato, čvrsto, gladko, liepe svjetleće se tamno zelene boje. G. šumar mnije, da je ovo drvo ovdje niklo od sjemena, koga slučajno donesoše ovamo ptice. — Uz ružu sitnolistu (Rosa pimpinellifolia) i t. zv. planinsku ružu (Rosa alpina), osobito začarala nas kraljica alpinske cvjetane divotna gorska ruža t. zv. planinski gjul (Rhododendron hirsutum, Alpenröschen), kojom se osobito obilno okitiše naše drugarice. „Gorska ruža imade lievkaste, karminaste u čuperak sbijene cvietke, što se vanredno mílo iztiču nad tmasto zelenim nježnim lišćem".

Od bilja spomenuti ću u kratko veoma krasne Astraemotanae, Centaureje, Camyleje, dalje otrovnicu zvanu: Daphne mise-reum (Maslinica); Dianthus nodosus i dentosus gorski kljinčić); Cardamine alpina; Aquilegia viscosa; Miris odorata; Hedraeanthus Croaticus, a za hrvatsku floru naročito riedku i novu bilinu zvanu Saussurea alpina. Imade na Risnjaku i mnogo drugih riedkih alpinskih bilina za kojima rado posiže svačija ruka! — Napose iztaknuti ću još ljekovitu biljku, koju narod u gorskom kraju zove Enzian (Bitterwurzel) — Gentiana lutea. — Košutje oko, koja je osobito obilna na podnožju Risnjaka, dok ju ljudi ovdje izkapaju i za dobar novac prodavaju u ljekarnama. — G. šumar za našeg odmora upozorio nas na ovu biljku, pa sam si i sam nekoliko koriena na uspomenu iz zemlje izčupao. — Vele, da je to vrlo zdravo za želudac, osobito kao izvrstan želudačni liek, ako se metne u rakiju. — Sve prednavedene biljke a i mnoge druge imali smo već u rukama i vidjevali smo ih uz put. Još nam jedno samo preostalo da uberemo, a to je bjelolist (Gnaphalium Leontopodium) za kojim su toli uzdisale naše neumorne, vanredno dobre i brižne pratilice. — Bjelolist (Alpen-Edelweiss) raste na najvišim planinama, pa ga i tuj valjalo potražiti na samoj glavici Vel. Risnjaka. Bjelolist zovu i runolistom, ali prvo je ime dokazano kano izpravni e. — Prekinusmo s toga botaničko predavanje vrlog prijatelja g. Lokvensa i pokupismo još posljednje sile, da se uzpnemo na samo tjeme gorostasnog Risnjaka. Još je trebalo čitava pol sata do vrha. — Ovaj zadnji napor skoro nas podpuno shrvao. Sada penjasmo se po samim strminama, dok se pod nama raztvarahu strahoviti ponori. — Bilo je užasno. Kamen se miče, trava se skliže, zemlja se ruši. — Najednoč doprieše nam s vrha Risnjaka k ušima skladni glasovi prostonarodne pjesme:

„Kuda jadri duša moja,
— — — Oj na nina ni nena
— traj na nina ni nena".

Šumar u prvi mah pomislio je, da se nalaze tuj čobani iz primorskih Ponikava, koji kadkada kriomice naćeraju na Risnjak svoja stada, gdje ih pasu po više tjedana.... Dok se medjutim uzpesmo još nekoliko metara više, zaustavismo se na časak a s vrhunca odjeknuo novi veseli napjev u kojem razabrasmo sliedeće rieči:

„Kad bi na moru bila,
Ja bi najvoljila
Mornare pitati.
Oj mladi mornari,
Kažite vi meni,
Kadi je moj dragi!“

Pjesma ova i rieči bile su dobro poznate našemu Tonetu, pa s toga veselo uzkliknu: To su naši iz Crnog luga. Hvala Bogu, dobit ćemo šibica.... Još dvie tri minute i uzvinusmo se na sam „triangeringspunkt“, t. j. na najvišu plješivu tjemenicu Velikog Risnjaka.... Tuj nadjosmo nekoliko djevojaka i mladića, gdje se bosonogi veru po pećini i uz veselu pjesmu čupaju bjelolist.... Naše odlične pratilice odmah se s njima upoznaše i za kratko vrieme imali smo svi u rukama čitave ovelike stručke krasnog „Edelweisa“.... Mimogredce spomenuti ću ovdje, da bi se na ovu osobitu riedkost planinskog smilja — što kod nas u Hrvatskoj jedino niče na vrletnom Risnjaku — moralo osobito paziti, jer ako će neuki ljudi svake godine čitave snopiće čupati sa sjemenjem i korienjem iz kamenih pukotina, to će tog velekrasnog bilja za kratko vrieme posve nestati....

Bilo je baš deset sati, kad se svalismo na tvrda ledja Velikog Risnjaka i odavle stadosmo sada promatrati veličanstvenu Božju prirodu.

Nad nama uzvijao se bieli veo magle, dok oko sebe gledasmo golo stienje, obraslo gdjegdje smriečinom i klekovinom. Tik pod nogama spram sjevero-zapada ukočio se pred nama

Mali Risnjak sa šiljastim vrhom poput glavice od šećera, dok sam Veliki Risnjak na svom vrhu imade dva oširoka sedla. Dalje u naokolo svijahu se četverostruki vienci gora i vrhova izmedj kojih izticahu se ovdje ondje gorski lazovi sa zelenim humcima i proplancima. Od vrhova napomenuti mi je osobito sliedeće: Bukov vrh (1207 m.); Kučni vrh (1024 m.); Javorov vrh (1095 m.); Opalenac vrh (1063 m.); Zeitnik vrh (1366 m.); Radišev vrh (1297 m.); Crni vrh (1336 m.); Pakleni vrh (1314 m.).

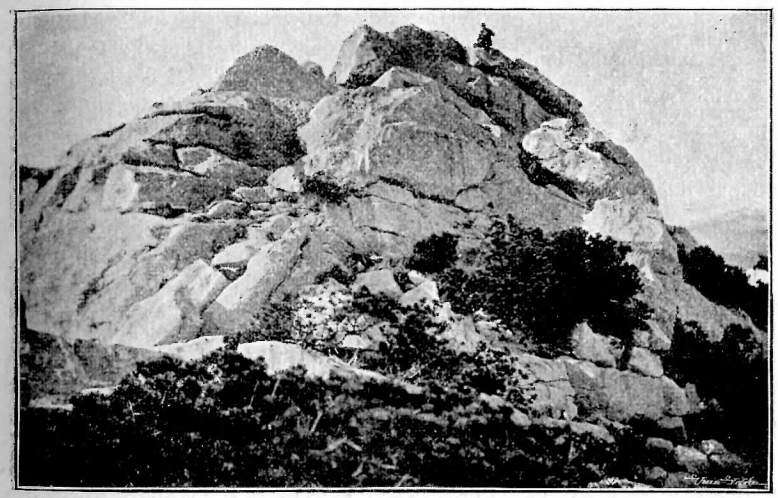

Na vrhu Risnjaka.

Duboko pred nama vijugala se krasna lujzinska cesta — što vodi preko Mrzle vodice na Jelenje a odavle dalje na Rieku. Kraj Jelenja razkrililo se znamenito Grobničko polje, na kojemu su g. 1242. strahoviti Mongoli potučeni od junačkih Hrvata — našli svoj grob. — Gledali smo pred sobom zagrebačko i zagorsko gorje, navlastito Sljeme, izpod kojega u slaboj sjeni bielio se naš Zagreb grad. — Kranjski Sniežnik bio nam tako rekavši na do-

hvatu, dok podalje njega izticahu se stiene mrklog slovenskog Triglava a tamo nad Kupom kod Broda kočile se nebu pod oblake razne druge kranjske gore.... Sa jugo-iztočne strane pozdravljalo nas dalmatinsko i hrvatsko Primorje, napose kršni Velebit i Učka u Istri. Vidjesmo pred sobom čitavi Kvarner a na njemu otoke: Krk, Cres, Lošinj i mnoge druge. Uz obalu Kvarnera izpostavljao se osobito liepo gradić Kastav, izpod njega smiešilo se Volosko i Opatija a dalje Ika, Lovran, dok tamo iznad mora kočile se: Poljane, Veprinac i mnoga druga ponosita istarska hrvatska mjesta. Kano u snu tamo preko Učke gledasmo mrtvi grad Veneciju, taj izvor sve nevolje hrvatske od njena početka, pa sve do ovoga vieka. — Kroz dalekozor razabirasmo posve jasno parobrode i ladjice, što odmicahu sa Rieke dalje u more. Kad se do sita nagledasmo raznih divnih prizora, osovismo se svi na noge i zapjevasmo oduševljeno i odkrite glave himnu:

„Liepa naša domovina."

Spustismo se zatim niz greben natrag, okićeni gorskim ružama, bjelolistom, smiljem i koviljem i veselo zahvalismo Bogu, što smo ipak postigli svrhu svoga putovanja. Moram reći, da nam je put na povratku s početka bio još gori i teži, nego li kad se uzpesmo, jer se kotrljasmo dolje ko vreće niz strmine. Prijateljica F. gotovo se sva ogrebla i natukla, al uz to sve ipak kan da je bila najkuražnija. Putem sretosmo i nekoliko gorskih lugara, što imadu mjestimice po šumama i svoje kolibe, kako nam to i nazočna slika predstavlja. Kad stigosmo natrag u putničku kućicu, Tone naložio odmah vatru, zavjesio nad njom kotlić sa vodom, a mi stadosmo se odmarati, kriepiti jelom i vinom a bora mi trpila je i voda izpod nakapnice. — Silno smo ožednjeli, pa nam je za čudo i ova voda dobro išla u slast. Veli naš narod: kad dodje do gusta, sila Boga ne moli.

Za odmora pripovieđao nam prijatelj L., kako se neki šumar iz Zalesine našalio i kako je u jednu stienu Risnjaka dao uzidati

velikog morskog raka. Veli, da će se iza sto i tisuć godina možda tkogod namjeriti tuj na okaminu raka, a to da će dati povoda učenjacima i geolozima, da će doći na mnienje i do zaključka, da je nekoč moralo dopirati more tja do vrhunca Risnjaka. — Misao svakako originalna, smiešna i dosta naivna! — Još nam rekao g. L., kako se sva sila puhova znade kadkada dovući u putničku kućicu u noći, kad vide u njoj svjetlo. On da je već

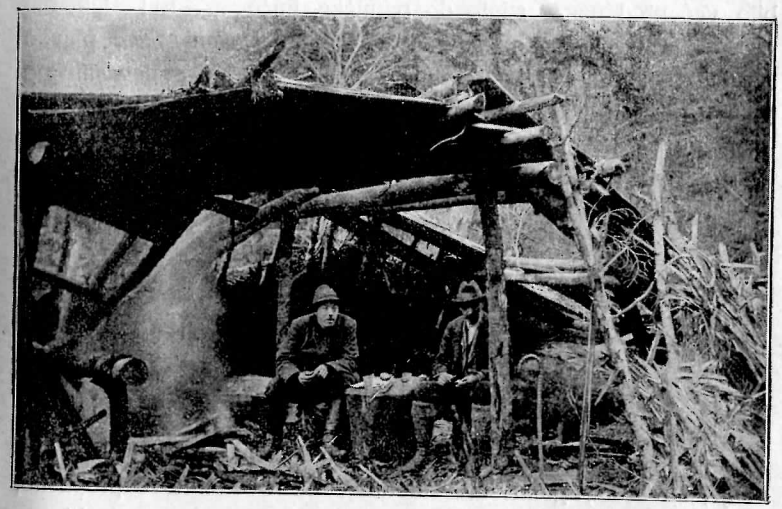

Koliba gorskih lugara.

više puta tuj spavao, pa kad je ostavio raztvorena vrata, dovukli se puhovi tja na njegov krevet. Još nam prijatelj nadovezao, kako su puhovi slastna hrana, pa da ih naročito drvodjelci u šupljini drva guše dimom, izvade napolje a kad ih očiste, slože ih u bačvice, osole i tako jedu. — Medjutim uzavrela i voda u kotlu a za par časaka bilo čaja i na pretek. Sladorilo se i zalievalo rumom sve u šestnaest. U tome osobito uživao je naš kuhar Tone, kome

se riedko kad pružila prilika, da se mogao tako po gospodski kriepiti ko danas. — Niesmo baš pazili na bon-ton, niti smo tražili ubruse, šalice i žlice.... Čaj srkao se iz lončića, tanjura, pače Tone nagnuo po koji put i kablić, dok smo šećer i rum miešali drvenim štapićima i prstima. — Kod kuće često čovjek ovomu ili onomu prigovara, ali ovdje je bilo sve preizvrstno, dobro i slastno. — Kako nismo mogli svu zalihu čaja popiti, počastili smo njime i družtvo, koje nadjosmo na Risnjaku, a bilo već pred nama stiglo do putničke kuće.... Svi smo bili razdragani i veseli, dok nam je g. L. kao rodjeni Čeh, pjevao razne domoljubne češke pjesmice a i svi zajedno zapjevasmo po koju hrvatsku i slovensku. Medjutim zapisasmo po drvenim stienama kućarke svaki na spomen svoje ime, a ja uz to pripisah sliedeće stihove:

Slavna bila nekoč nam Hrvatska,
Sada tužna, raztrgana stoji;
Taljan, Niemac, Madjar, svak bi htio,
Da joj život ništa, da joj pravdu kroji!
Oj nedaj se, budi svoj u svome,
Hrvat na ognjištu hrvatskome!

Pomislih — kad je u mojoj knjizi „Hrvatski narod“ II. izdanje, str. 493., g. kr. državni odvjetnik ove stihove propustio, to ih onda sigurno i ovdje na Risnjaku ne će zaplieniti.... Moram spomenuti, da su sve stiene putničke drvenjare izšarane raznim stihovima, dok se medju imenima posjetitelja Risnjaka nalaze i vrlo ugledne osobe.

Kad potrošismo svu zairu i kad se dobro odmorismo, ostavismo napokon i Smrekovac, te krenusmo niz brda, ponikve i dole uz veselu pjesmu i živahni razgovor kući. Bilo je dva sata poslie podne. — Ovdje upozorit ću i ja sve i svakoga, koji bi htio, da se kada zaputi na Risnjak, neka se dobro oboruža hranom i pilom, jer bez toga smalaksati će i najbolji turista.

Imali smo još sat hoda do Crnog luga, kad se iznenada pokazaše pred nama vrli prijatelji g. učitelj A. i načelnik T. — Dodjoše nam u susret, dok odmah staviše na nas svu silu raznih pitanja: kako nam se svidja i kako putovasmo i drugo koješta. Načelnik pripoviedao mi nekoliko crtica, koje žive u okolišnom narodu i stoje u savezu sa Risnjakom. — Jednu od njih — ako se ne varam — upamtio sam, pa ju evo dajem u javu. Imali

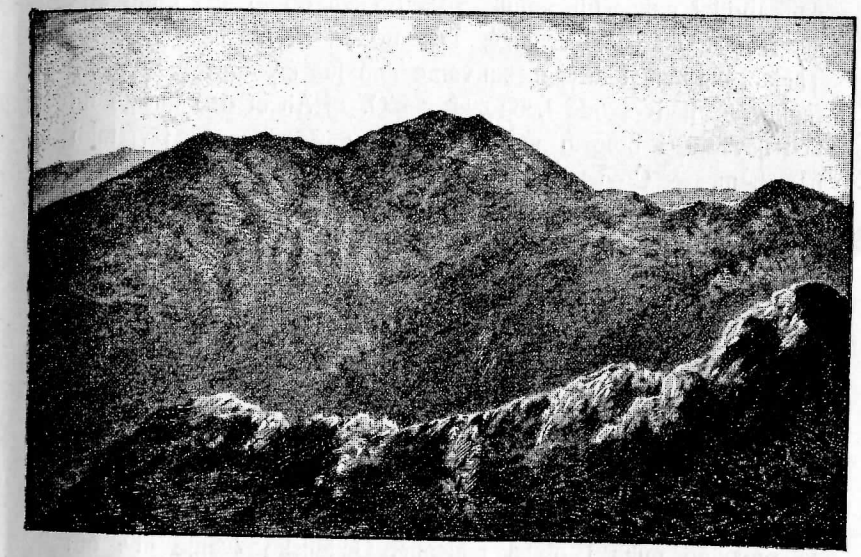

Ponikva pod Velikim Risnjakom.

su roditelji neposlušno i drzovito diete, oporne i surove ćudi, pa kad više nisu mogli podnašati njegove hire, poslaše ga na Risnjak u lov na ježeve. Diete probijalo se čitav mjesec dana gorom i dolom, dok je tako bludeći došlo napokon na kraj Mrzle vodice, odkale vratilo se natrag kući i od onda bilo dobro i poslušno i od sve djece najmilije svojim roditeljima.

*

U razgovoru pokazao se napokon i Crni lug, koje umilno mjestance zabilo se tuj kao orlovo gniezdo usried vrletne gorske kose. Kad uljegosmo u kuću g. načelnika, čekao nas već pun stol jela i pila.... Tek što izpih čašu piva, ostavih čitavo družtvo, koje se stalo kefati i češljati, a ja skočih, da posjetim školu a naročito vriednog domaćeg učitelja, o kome već prije čuh pripoviedati mnogo liepa i dobra.

G. Ahčin odlikovao se u ratu kod Custozze g. 1866., kao najhrabriji i najvještiji vojnik, uslied čega dobio je i ratnu kolajnu i zlatni krst za zasluge. Poznato je, da su kod Custozze Talijani bili hametom potučeni vanrednim junačtvom naše hrvatske regimente nadvojvode Leopolda. — G. se Ahčin dao kašnje na učiteljevanje i položio učiteljski izpit u Zagrebu sa izvrstnim uspjehom. — Čovjek je to općenito naobražen, dok i njegov stan obiluje sa mnogim znamenitim učevnim knjigama i gotovo nema znanosti, u koju se ne bi razumio. — Narod u mjestu i okolici zove ga svojim „otcem“ — što je u podpunom smislu rieči svojoj školskoj dječici, koje imade do 140 ua broju. Mnoge od njih već je postavio na noge, pače i svojim novcem dao u više škole. U zimi, kad snieg pokrije tamošnje strme gore i neka od djece ne mogu kući, to ostanu kod njega u školi po više tjedana, a on sam vari im palentu, tumači im hrvatsku poviest i čita im po večerima razne pobožne, poučne i gospodarstvene knjige. — Nema žene, ni svoje djece. Sav svoj život posvetio je prosvjeti puka i obuci malenih. Učiteljsko zvanje nije mu zanat, već u njemu gleda najuzvišenije ideale za Boga i domovinu, ka kojima pravim žarom srca svoga dovadja malene i odrasle. — Uvjeren sam, da ću prednavedenim riečima povrieditи skromnost odličnog g. učitelja, ali ovo sve ne iztičem u javnosti zbog njega, već radi njegove riedke požrtvovnosti i značaja, što može služiti kao uzor za mnoge i mnoge njegove sudrugove u uzvišenom učiteljskom zvanju. Najviše zanimao me kod učitelja njegov pčelinjak, u kome smješteno je preko petdeset

košnica „dzierzonka“, od kojih svaka pojedina imade svoje ime, što je ubilježeno straga na košnici, dok je i na pročelju same košnice na slici u bojama predstavljeno. Same slike dosta su umjetno izradjene. Tako n. pr. nalazi se tuj; vol, konj, slon, žaba, roda, ris, lav, opica, kos, mjesec, ruža, zviezde i mnoge

Tijanova kuća u Crnom lugu.

druge slike iz bilinstva i živinstva. Na gdjekojim košnicama imade i kojekakovih liepih i poučnih stihova, n. pr.:

Milo diete moje,
Dobri Bog će blagoslovit
Svako djelo tvoje!

Oprostih se napokon sa vrlim g. učiteljem i pohitih k svojima, gdje su bili već svi spremni na konačni oprost i odlazak. — Pred kućom g. načelnika čekahu nas kola. — Pribli-

žavala se večer, a mi još jednom stisnusmo svojim odličnim prijateljima ruke a naročito i osobito srdačno zahvalismo se našemu nezaboravnomu vodji g. šumaru L. — Posjedasmo u kola i krenusmo drumom natrag u Lokve — k domu svom sa sladkim spomenom!

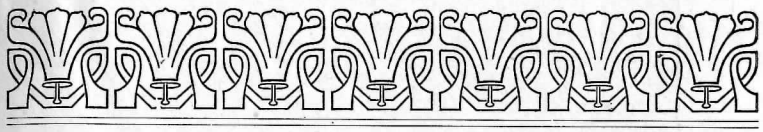

XI.

(Oproštaj sa Lokvama. — Dr. David Starčević i dogovor za put u Čabar. — Noćište i odlazak. — Divno jutro medj šumama i planinama. — Sastanak sa gorskim šumskim drvodjelcima. — Odmor u Vršicama i pogled na šumski okoliš. — Preko Tatinskog vrha kroz seoce Kraj u župu Gerovo. — Posjet župne crkve i gerovskog župnika. — Proštenište Sveta Gora u gorskom kraju. — Gerovo u trobojnicama. — Okriepa sa prežganom čorbom. — Razgovor sa goranima i njihova želja za čitanjem. — Prilog k upoznavanju značaja gorskih stanovnika. — Pogled na Mali lug, Smrečje i Klepčeva kuća. — Kraljev vrh, Prhci i Sokolovske stiene. — Dolazak u Tršće, posjet trgovca O. i pregledavanje rudača. — Slikovitim predjelima na Parg i serpentinama preko Tropeta u Čabar. — Gostoljublje otačbenika Fr. S. Križa. — Večernji razgovor i moji razmišljaji.)

Spavao sam ko omamljen. Ni ne znam kako mi je noć prošla, dok me je i deseta ura drugog dana dočekala u krevetu. Kad se probudih, bile su mi noge težke ko olovo, osjećao sam i neku umornost tiela. — Medjutim sve je to u brzo prošlo, kad mi je vrli domaćina plovan saobćio, da će u večer doći u Lokve ponositi Hrvat i bivši čelični gorski narodni zastupnik, prijatelj dr. David Starčević. Reče mi, da je David brzojavio Kaliću, da ga pričeka na kolodvoru, jer da će preko Lokava istu večer u Čabar. — Odmah sunula mi u glavu misao, kako ću u večer pokupiti svu svoju prtljagu i krenuti Davidovim putem na Čabar. — Kad ovu svoju namisao saobćih svojim jučerašnjim

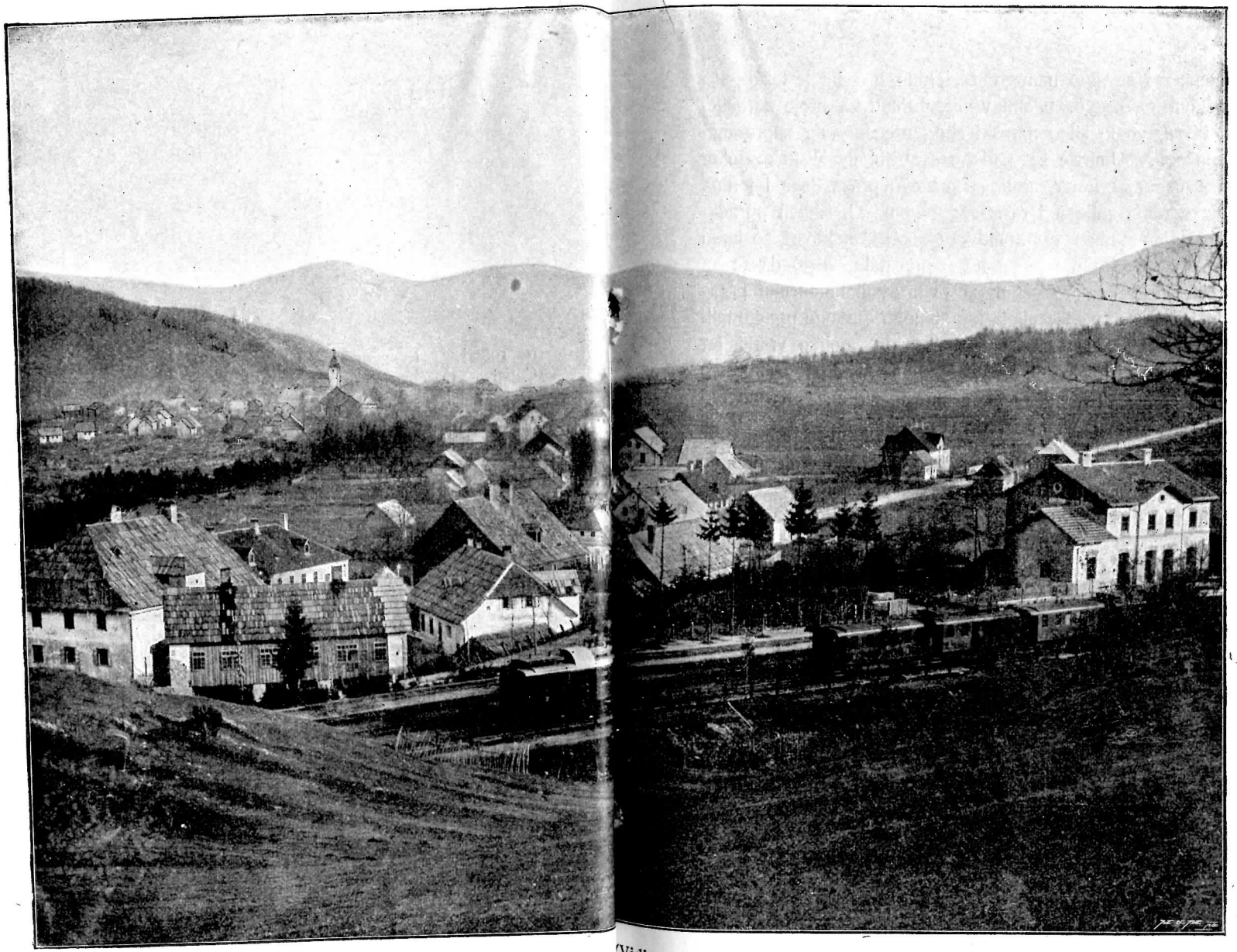

Delnice (Vidi strana 82.)

suputnicima, svi se silno namrgodiše, jedno, bilo im je težko, što ću ih ostaviti, a drugo, bijahu vrlo zabrinuti za moje zdravlje, koje da bi se moglo silno narušiti zbog prenapornog naprezanja u putovanju.... Umiriše se, kad im saobćih, da svakako želim posjetiti i čabarski kotar, dok mi se evo pruža liepa i jeftina prilika uz ugodnu zabavu i razgovor putem. G. Kaliću poručio sam, da Davidu odmah na kolodvoru saobći, kakovog će imati suputnika. — Medjutim nije mi ništa preostalo, nego da se sa najvećom zahvalnošću oprostim sa svim svojim odličnim prijateljima u Lokvama, medj kojima sam mnogo i mnogo preugodnih časaka sproveo.... U Lokve nisam se više mogao vratiti, jer sam čuo, kako će i David prosivnim putem natrag u Delnice, a i sam morao sam se iz Lokava kao ukrasti, jer inače ne bih bio mogao nikako doći k cilju svoga putovanja.

Kad je večernje pozdravljenje zamnielo, dadoh prenieti svoje stvari k prijatelju K. a za malo i sam dodjoh onamo. David bio već došao. Dočekao me svesrdno i bilo mu vanredno milo, što ću š njime dieliti daljinu puta, a da nam ovaj bude sretniji, počastio nas vriedni domaćina svojim najboljim vinom i obilnom večerom. — Doskora sakupilo se oko nas više prijatelja a naročito dična Hrvatica i veleugledna gospoja R. iz Rieke sa svojom nježnom kćerčicom Zorom, što boravljahu već dulje vremena u Lokvama na promjeni zraka. — U vele ugodnom i domoljubnom razgovoru, bilo se već primaknulo i devet sati, kad nam se valjalo razstati sa ponositom kućom dičnog gorskog sokola i prijatelja K. Praćeni urnebesnim Živio i Živili! — spustismo se niz stube i krenusmo spram plovanije u kuću poštovanog Hrvatine Cenčića, gdje nam valjalo prenoćiti, dok nas sam kuće domaćina imao tek ranom zorom na svojoj kočiji odvezti do Gerova.

Kod Cenčića nadjosmo se u prijatnoj sobici sa dva kreveta. David svalio se na desni a ja na lievi. Preporučismo se kratkom

molitvom Materi Božjoj, izmjenismo još dvie tri rieči, dok nas napokon obuzeo i driem i san. — Ni ne znam, kako sam spavao, jedino se sjećam, kako me oko tri sata probudio laki vjetrić, što je uznjihao zavjese u našoj sobici. Ukućani zaboraviše zatvoriti prozore a da mi s večera ni ne osjetismo. — Za malo čuo sam i gromki glas Davidov: „Župniče, župniče, čujete li, meni je ladno.“ Kad mu saobćih, što je na stvari i koliko je sati, skočismo obojica na noge, ometasmo se odjelom i u tren spremismo na put. — Medjutim i gospodar Frane bio već posve pripravan, upregnuo namah konje i mi krenusmo u ime Božje.

Bilo je blizu četiri sata. Carstvo noćnih zviezda utapljalo se već u rujnom moru zore. Preletismo Malu vodu, dodjosmo u Sriednji jarak a za pol drug sata dokoturasmo se preko Homera i u Mrzlu vodicu. — Mrzla vodica prijato je seoce na lujzinskoj cesti medju bregovima obraslim crnogoricom, broji 615 duša, a imade vrlo ukusnu kapelicu sv. Ane, gdje kadkada u tjednu lokvanski plovan obavlja i službu Božju. Odavle izmedju planine Tisovačke i tako zvane Vučje šije otvara se veličansven vidik na Risnjak i njegovu okolicu. Skrenusmo na desno prema Zelinu jur poznatim putem. Jutarnji zrak bio malo oštar, ali ćutismo se u njemu neobično svježi, kriepki i ojačani. Bilo je sve nekako tiho, mirno i veličanstveno. Osjećasmo ugodni dah smreka i jela, štono se uzvijahu kraj ceste. K ušima dopro nam kadkada milotni romon vode, uz put pozdravljale nas liepe gorske biljke, a navlastito tako zvani „opuh“, što sa svojim liepim zlatnim cvietcima nalikuje našoj sunčanici, a vele da raste jedino u planinama a kod nas u gorskom kraju. Od ptica čuli smo samo po šumama ciktanje gorskih sjenica, a od životinja iznenadila bi nas gdjegdje vjeverica svojim skakutanjem od smreke na smreku. — Kad stigosmo u Crni lug, smiešilo nam se već sunce sa iztočja u podpunom sjaju. Kako nismo nigdje stali, oprostih se u duhu sa svojim vriednim znancima sa Risnjaka, dok se sada

otvarahu preda mnom nepoznati mi još krajevi velebne naše gorske Švice.

Zamolih prijatelja Davida, da me upozori na koju znamenitiju točku puta a i sam gospodar Frane ponudio se pripravno, da mi bude tumačem.

Dizasmo se sve više i više po gordim stienama visokih planina. Svaki čas uminusmo po koji vienac gorja, dok bi se pred nama protegli časomice liepi planinski lazi, sad opet kukati goli dolomiti mjestimice obrasli papratnjačama, smriečinom i mahovinom. Putem sretasmo gdjegdje i naše ponosite gorane, o ledjima visjela im velika testera, na ramenu sjedio im težki malj, a u rukama držahu sjekire a neki i sviežnje sa hranom. Išli su očito za poslom u šume. Pozdravljahu nas veselo a i mi im ljubezno odzdravljasmo.

Kad stigosmo na najviši vrhunac, zaustavismo se pred šumarskom postajom u Vršicama. Tuj imade široka staja, gdje se putnici sklanjaju za nevremena, a i kirijaši obično hrane svoje konje. Bilo je ondje i sada mnogo kolija, natrpanih sa jelovim gredama, daskama, liesom, dužicama i ugljevljem; što sve voze preko u susjednu Kranjsku, a najviše na Rieku i obližnje hrvatsko Primorje. Dok je naš Frane malko poravnao konje, zagledao sam se u visoke i debele jele, štono se tuj u dvoje, troje a i četvero srasle. U ponikvama vidjevalo se i množtvo oborenih stabala, a neka od njih bila su prhla i trula, dok na njihovom truplu iznicahu nove jelove biljke, što se u truhlini sjemenjem zametnuše. Zaista čudesna igra prirode. Od Vršica vide se kojekakove gorske kose a navlastito liepo se ističe kraj Risnjaka Veliki Sniežnik i nedaleko opet Kranjski Sniežnik.

Kad se otisnusmo dalje, stigosmo za koja pol sata u t. zv. Tatinski vrh (977 m.) u kome — kako mi Frane natuknu — nalazi se ogromna i veličajna špilja, puna sige najrazličitijeg oblika, dok se u nju spušta stubama a najlakše konopima. — Tuj imade i više lazova, gdje gorani kose miloduhu travu,

što ju spremaju u posebne kolibice, od kojih vidjesmo nekoliko tamo kod Kupičkog vrha, na zaokretaju u prijatno seoce Kraj, što spada pod župu Gerovo. Kraj leži uz cestu, štono se nizbrdice svija, imade u njem i podosta sitne zemlje, gdje brižne ruke zasadiše nešto kukuruze, krumpira, pšenice, ječma, graha, graška a i lana, mjestimice vidi se i po koji slog djeteline, štono ju cvatuću obliću čitavi rojevi pčela, koje i u Kraju prilično goje. Ako spomenem, da sam tuj vidio i nekoliko voćaka a na-

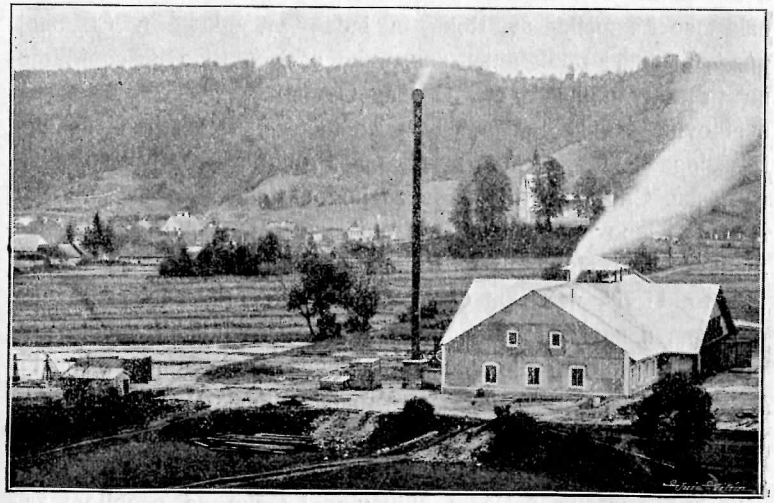

Gerovo i Vilharova parna pilana.

vlastito šljiva, bit će jasno, da se i tamošnja priroda barem donekle dade prilagoditi ljudskim potrebama. Iz Kraja stigosmo za pol sata u Gerovo.

Gerovo prijatno je mjestance savijeno u malenom zglobu divotnih gorskih visina, imade u njem više ukusnih zdanja, dok se u samom mjestu nalazi pošta, čitaonica a i nekoliko ponositih hrvatskih trgovaca. Odsjedosmo u gostioni kod uglednog

prijatelja Ž. koji nam odmah odstupio najljepše svoje sobe na razpolaganje. Oprostih se za časak sa prijateljem Davidom, te pohitih u drevnu gerovsku župnu crkvu sv. Hermagore i Fortunata, što se podigla na uglednoj visočini na pogledu gostionice. Baš je služio sv. misu dekan i domaći župnik M., koji me nakon sv. službe veselo zagrli i počeo mi tumačiti neke znamenitosti svoje crkve i svoje župe. Župa Gerovo najstarija je od sviju župa u gorskom kotaru, dok je podignuta godine 1404., broji u svemu do dvie hiljade duša. — Nedaleko od sjedišta župe nalazi se i kapelica sv. Roka, a jedan sat odavle u čarobnoj gorskoj šumici podigla se znamenita crkvica Bl. Djevice Marije na brdu zvanom „Sveta Gora“. Ovamo na veće marijanske svetkovine skuplja se na tisuće i tisuće pobožnih hodočastnika iz cieloga gorskoga kraja, hrvatskoga Primorja, pače i iz susjedne Kranjske. Crkva providjena je za hodočastnike, koji se skrušeno i iskreno izpovjede već od sv. otca pape Benedikta XIV. i Klementa XII. podpunim oprostima. Narod priča, da se na toj „Svetoj Gori“ nebeska Gospa već često prikazala stanovitim osobama a navlastito mnogim u njihovoj oskudici i nevolji pomogla. Bože daj, bila prečista Djevica i u buduće najsladja tješiteljica i najbolja pomoćnica patničkom i plemenitom gorskom narodu.

Gospodin plovan poveo me i u svoj ugledni župni dvor, gdje me počastio čašicom šljivovice i težko sa osobitom zahvalnošću oteh se njegovoj gostoljubivoj ljubežljivosti. — Kad se vraćah natrag u gostionicu, vijale se već mal ne na svim kućama hrvatske trobojnice u počast njihovom narodnom zastupniku Davidu. Pred gostionicu bilo se sakupilo množtvo naroda a i gore u hodnicima mnogi htjedoše, da sa prijateljem Davidom razgovaraju. Opazio sam, da me za moje odsutnosti već David nekim predstavio, jer me pozdravljahu oduševljeno sa raznim domoljubnim uzklicima. U kući nadjoh Davida za stolom kod tople prežgane čorbe i u razgovoru sa nekim odličnicima

iz mjesta. Nisam se mnogo niečkao već i ja zagrabih u zdjelu, da se malko ogrijem. Tá nismo bili još danas ništa založili. Što je bila na stolu samo prežgana čorba, ne treba se čuditi, ako se uzme u obzir, da je naš David ličko diete, pa čemu navikao, to mu je i najmilije. U Gerovu dao vriedni domaćina Ž. svoju kočiju na razpolaganje i ova imala nas odpeljati dalje u Čabar. — Dok se medjutim sve priredilo dadoh se opet na ulicu medj narod, koji me sa sviju stana saletio sa bezbroj raznih pitanja i svojih plemenitih želja. Opazio sam i tuj, kako se u dičnim gorštacima odrazuje zdrav sud i čisto srce opojeno najuzvišenijom ljubavlju za uzvišene hrvatske ideale. Ko što jelen žudi za izvorom žive vode, ko što pupoljak ružin teži za suncem, tako i gorani teže za izvorom zdrave i čisto hrvatske prosvjete. Rekoše mi neki: „Dajte gospodine, gledajte, da dobijemo kakve dobre ali što najjeftinije novine u ruke. Siromasi smo, ne možemo mnogo plaćati. Za nas bile bi i dvie krune previše za novine, a ipak rado bi znati, što se u Hrvatskoj zbiva....“ — Kod tih rieči prohujila mi dušom neka čudnovata trzavica. — Pomislih u sebi, da sam barem kakav hrvatski bilo duhovni bilo svietski velikaš ili bogataš, — kako bi bilo uzvišeno, da sve od svoga suviška razdielim u hatar naše narodne hrvatske prosvjete. — Ali gdje su danas naši imućnici — gdje velikaši — gdje svi ostali, koji banke slažu na hrpe, da pliesnive — a narod evo u prosvjeti strada.... Kamo li sreće, da se u Zagrebu — moje je zamjerodavno mnienje — mjesto „Starčevićevog doma“ podigao fond, koji bi svojim kamatami djelovao onamo, da se izdavaju zdrave pučke novine i badava diele medj narod. To bi zaista bilo našem hrvatskom divu i veleumnom Starcu Anti ljepša zahvalnost za njegov rad — nego li su one puste zidine u Zagrebu, koje postaše za Hrvate u svoje vrieme kamen smutnje i bez svake svrhe....

Gle, skoro sam i predaleko zabrazdio, a valja poći dalje. Kola su već zapregnuta, David se sa svojima oprostio i težko

me od mojih odkinuo, ali nije bilo druge već stisnuv i ja mnogima desnicu uzpeh se sa svojim odličnim drugom u kola. — Kočijaš švignuo, konji poletješe, a zrakom odjekivahu dugo razdragani glasovi naroda uz burni poklik: „Živio i živjeli!!!“ — Čestitah Davidu, što zastupa tako sviestni narod. Kašnje bilo se sa prijateljem Davidom koješta promienilo, dok je ovaj bio prestupio i bez pitanja naroda po svom „boljem uvjerenju“ iz jednog krila u drugo... Plemenitom gorskom narodu, bilo je to u prvi mah nešto neobično. — Ne znam, bili mu bili onda vikali tako oduševljeni: Živio?!... Ovo spomenuh, ne da koga vriedjam, već da onako nuzgredice iztaknem jednu vrlo zanimivu značajku, koja služi za poznavanje divnih gorskih sokolova. — Inače, bilo kako mu drago, ali ne bilo s nijedne strane zamjere, u koliko se opazka ova tiče moje osobe. Želim ipak, da duh Antuna Starčevića nikada ne ostavi slavni gorski kotar!

Dok tako kretasmo napried, stadoh i opet promatrati divnu prirodu i njezine čare. Kraj nas vijugalo se korito potoka Gerovčice, koji sad presuši, sad opet nabuja prema raznoj dobi godine, a izlieva se tamo kod Zamosta nedaleko Plešaca u Čabarku a š njom u Kupu. — Put bio sada više manje ravan, dok nam se ne pokaza umilno seoce Mali lug — pred njim Smrečje a na lievo selo, zvano Vode. Vidjesmo tuj i veličajnih brezovih stabala, što se u sunčanom sjaju srebra prelievahu u u smaragdovom zelenilu tmastih omorika. U Malom lugu — nametnu kirijaš Miho — imade glasovita Klepčeva kuća, u kojoj živio starac divske jakosti, koji da je za turskih ratova sasjekao na stotine neprijateljskih i osmanlijskih glava. I jedan laz u blizini kuće nosi njegovo ime. Šire to opisuje i Hirc u svojoj knjizi: „Gorski kotar“. Tuj saznah takodjer, kako iz pomentih sela a navlastito iz Smrečja zalazi najviše ljudi u sviet sa drvenim sandučićima, gdje kao kućarci trguju sitnom robom, dok drugi obilaze okolo kao „pendjeraši“, da umetnu stakla u prozore. Za malo uzpesmo se opet u vrlo gorovit okoliš na visočini zvanoj

Prhci, pred kojom sterao se još gorovitiji kraj imenom Kraljev vrh (650 m.). Valja da spomenem još vrletne, gole i zubate stiene, što se nedaleko nas dizahu nebu pod oblake, dok se je izpod njih prislonio zaselak Sokoli sa bielom kitom onizkih seoskih potleušica.

Bilo oko dvanaest sati, kad se sa Kraljev vrha spustismo u duboku kotlinu i zagledasmo pred sobom milovidno gorsko gniezdo zvano Tršće. Kraj nas romonio t. zv. Brzni potok, koji se s vrha spuštao u dolinu, da se tuj izljubi sa sestricom svojom Tršćankom, pa da se u njezinom zagrljaju vine u podzemnu utrobu, a s njom zajedno izbije kod Čabra — kao strašni gost pod imenom Pakleni potok.

Mjesto Tršće imade više prijatnih zdanja, dok mu se kraj plovanije podigla jednostavna ali ukusna župna crkvica sv. Andrije apostola. Župa broji koje 1600 duša sa šestnaest područnih zaselaka. Na pogledu plovanije imade svoju trgovinu ponositi Hrvat i gorski sokol g. Stjepan Ožbolt. — Kod njega za časak odsjedosmo, dok nije znao kamo bi nas od veselja smestio i čime sve podvorio. Mnogo nam pripoviedao o mjestnim okolnostima i o životu svoga naroda. Imao u svojim sobama naslagano svake vrsti uzoraka od kojekakih rudača, što no ih baš u taj par na Kraljev vrhu i susjednim ponikvama izkapahu Idrijanci iz susjedne Kranjske. Kraj željezne rude, kamena ugljevlja, sumpora i žive — osobito se izticaše tako zvana rumenica (Zinnober) i crljenac. Od ovih dao mi prijatelj O. nekoliko kamenčića na uspomenu. Rumenica je crvenkasta i prelieva se u razne boje poput alema — a sastoji od žive i sumpora. U papir zamotah i nešto crljenca, to je piesak crvene boje u kome imade sastojina od rumenice, ugljena a i podosta žive. Natuknuo nam vriedni kućedomaćina kako je već na tisuće i tisuće kruna potrošeno, da se nadje čisti izvor žive — ali osim prednavedene mješavine, da se nije sve dosele moglo doći do žudjenog cilja. Rudokop cinobera prodao je ovdje za liepe novce nekom belgijskom družtvu

poznati knez Dumičić. — Kad se do sita narazgovarasmo i okriepismo — odbismo se jedva uz toplu zahvalnost od gostoljubive kuće vriednog prijatelja — a dok htjedosmo da se uzpnemo na karuce — zaustavio nas kreštavi glas sada već blagopokojnog tamošnjeg župnika Jure Peruzovića.

Starac bio sav sretan, što je zagledao Davida i upiljiv u nj bistre svoje oči htio da ga od milja proguta: „Davide, Davide zvizdo moja, zvizdo hrvatska“ — uzkliknuo napokon na razstanku uz rieči: „znam ja ča je u mom srcu“. — Odmaknusmo već daleko, dok još prijatelji sve jednako mašukahu za nama sa hrvatskim trobojnicama, šeširima i rubcima. — Veličanstvenu prirodu, što se sada raztvarala pred nama težko je opisati. Na obzorju tetuljahu se ovdje ondje sitni oblačići, dok bi se tamo na vrletnim stienama zgusnuli, sad opet u sunčanoj žegi razbili, da nam iz koprene svoje pokažu tvrde grudi gorskih planina, okićene borovinom, klekovinom i preraznim gorskim cviećem. Mienjao se brieg sa briegom, dol sa dolom, krš i golet sa bujnim modrilom i zelenilom stoljetnih omorika i srebrolikih vitkih breza. — Dok u razgovoru projurismo kroz više gorskih sela, kano kroz Crne lazi, Vrhovce, Ravnice, Prhutovu dragu uljegosmo napokon u prvo seoce čabarske plovanije zvano Parg. Tuj je razkrižje, gdje ponešto na lievo vodi drum preko Kozjeg vrha u Prezid a na desno preko Tropetskih planina u Čabar. Razumjeva se mi krenusmo na desno i spustismo se niz selo Tropete u bajnu čabarsku kotlinu. Skoro dobra pol sata spuštasmo se vrletnim gorskim zavojima sve niže i niže, dok nam se najedared u dubokoj ponikvi ne pokaza pravi dragulj gorskog kraja ponositi Čabar. Još nekoliko časaka i kola se zaustaviše pred jednokatnim dvorom uglednog i požrtvovnog veletrgovca i posjednika g. Franje Serafina Križa. Tuj sam se htio zahvalno oprostiti sa svojim plemenitim prijateljem Davidom, da si nadjem u kojoj gostionici prikladni stan, medjutim dok sam se spremao, doletio iznenada pred nas prijatelj K., a kad me je David predstavio, zagrlio me

vriedni otačbenik oduševljeno, pa hoćeš ne ćeš morao sam i ja biti njegovim gostom, nisam se nikako mogao otrgnuti, a da ne bih uvriedio njegovo častno i otačbeničko gostoljublje.

Dok se medjutim u kući upoznasmo sa bielim domom ponositog domaćine, počela iznenada na polju škropiti kiša, za njom privukao se i mrak, koji nas okružio kraj prijateljske večere liepim viencem kićenih domoljuba i prijatelja.

Dugotrajni večernji razgovor vrtio se ponajviše oko života i običaja ondašnjega naroda. — Dodjoše na red i velike veksacije za vrieme biranja narodnog zastupnika, dok nam se izticalo na stotine i stotine raznih protuzakonitosti, osvete, silnih patnja, potežkoća, globljenja, zatvaranja i ovom sličnih strahota.

Kako sam bio umoran — oteh se i nehotice prijateljskom družtvu i razgovoru, te se dadoh u opredieljenu mi odaju na počinak. — Bio sam kod svoga domaćine vrlo dobro namješten, ali prije sna, kan da me obuzela neka gorka tuga, kad pomislih na tužno stanje i žalostne zgode svoje razciepkane domovine i njezinih nesložnih i nesretnih sinova.

Ne bi li se svi sinci domovine ugledali u gorski patnički narod i u ono Stablo, koje je dignulo vrhu sebe spasenje naše, pa bi nam za cielo i odlanulo — a iza lake noći sliedilo bi domaji sretno i blago: Dobro jutro!?

XII.

(Opis Čabra. — Čabarci za zaradom na putu u tudjinu i njihove radničke družbe. — Gorani u tudjem svietu, njihov povratak i život kod kuće. — Čabarske kovačnice i njihove glasovite sjekire. — Pakleni potok i gojilište pastrva. — Čabarsko šetalište i mjestno groblje. — Skok u susjednu Kranjsku i primjer uzornog domoljuba. — Nazdravica domovini. — Posjet prijatelja Ivana Troppea i njegov pčelinjak. — Odlazak iz Čabra. — Brzi put Čabarkom kraj vrletnih planina u Mandli. — Pradjedovina Evgenija Kvaternika. — U Plešcima i kraj sela Zamosta u Kranjsku. — Osivnica, liepa crkva i izvor Kupe. — Ribnik u Kranjskoj i Ložke stiene sa „fratrom i opaticom". — Duž Kupe divotnim gorskim krajem. — Slovenska sela Grintovec i Mirtović. — Čamcem preko Kupe u Turke. — Pregledavanje mjesta i posjet župnika. — Pogled kroz Vozajl i Gašparce na kranjsku sv. Anu. — Kroz Srobotnik na Kuželjske stiene čarobnom brodskom dolinom u Brod na Kupi. — Oproštaj sa Davidom i noć u Delnicama.)

Svanuo krasan dan, kakav se samo u gorskoj prirodi ljeti i dočekati može. Već rano nadjoh se u župnoj crkvi sv. Antuna, gdje odslužih sv. misu — a zatim u pratnji domaćeg župnika — krenuh u svoj stan, gdje me svi veselo i zdravo dočekaše.

Prijatelj David otišo po svom službenom poslu, jer je imao za taj dan odredjeno više ročišta, gdje je kod kot. suda i kot. oblasti kao odvjetnik zastupao svoje štićenike. — Vriedni kuće domaćina dao se meni posve na razpolaganje i išao sa mnom, da mi pokaže sve ljepote i znamenitosti Čabra.

Čabar okružen je sa sviju strana planinama — leži kao u duboku kotlu — odkale mu ime. Slavni knezovi Zrinjski bijahu nekoč gospodari Čabra te imadjahu u cieloj okolici svo'e znamenite rudokope. Kopao se tuj ugljen i željezo, živa, pače i zlato. Još

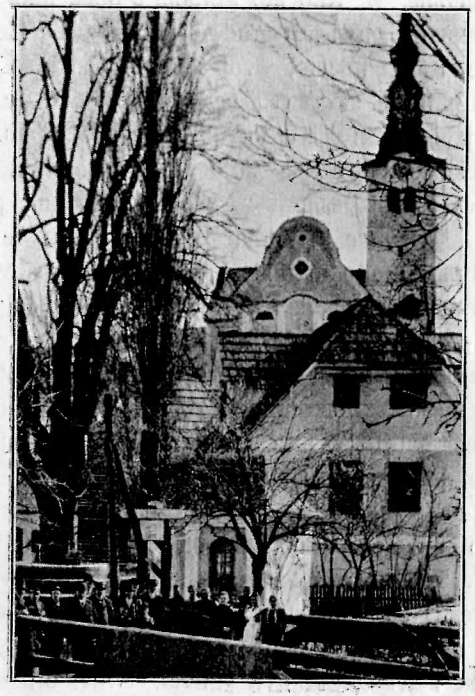

Čabar. Glavni trg sa župnom crkvom i prednji dio mosta nad „Paklenskim jarkom".

danas stoji u Čabru Zrinjsko-Frankopanska kula a kraj nje diže se veliki grad plemića Ghycia, koji imade sada u mjestu i okolici svoja velika imanja. — Kad čuješ neka prezimena čabarskih stanovnika — zvuče ti nekako na tudjinska — na francezka. Bili

su to za cielo nekoč kmetovi i sluge slavnih Zrinjskih i Frankopana — koje ovi pozvaše iz Francezke, da im obradjuju i upravljaju njihova imanja. Iz srdaca svojih dičnih gospodara upila družina njihove želje i težnje — pa ih još danas kano uzdisaje iz davnih vremena doprinaša, da budu žrtvom za slobodu i neovisnost hrvatske otačbine. — Kao što goranin u obće ljubi cielim srcem svojim milu svoju otčinsku grudu, tako napose Čabarac uz to ljubi i svoje rodno mjesto, svoj slikoviti Čabar. Čabarci veliki su i lokalni patriote. Poput lastavica, što se u jesen skupljaju u posebna jata, da krenu u toplije krajeve, i goranin — napose Čabarac slaže se u družtva, koja kreću u jesen u najudaljenije krajeve svieta za izdašnom zaradom. Kako mi prijatelj Križ pripoviedao — svake ih godine odilazi preko šest stotina iz samoga Čabra. Mnogo ih odilazi u Rusiju na Kavkaz, dosta u Ugarsku i Bosnu, a najviše u Ameriku. U veličajnim ruskim i američkim prašumama nadju sebi dosta rada i zaslužbe. Izradjuju najviše tako zvane francezke dužice, u kojem su poslu oni najveći vještaci. Pošto rade uz pogodbu po hiljadu komada, to se razdiele u družbe i to obično sedam njih zajedno. Poglavara družbe nazivlju „kasatorom“, to je starješina, koji zastupa družtvo prema poslodavcu i na čije se ime posao poduzima, a vodi ujedno i račune. Uz kasatora stoji „klibar“, koji drvo ciepa; zatim „šniter“, koji razciepano pili; četvrti zove se „krajač“, koji dugu teše; peti „makljač“, koji dugu reže; šesti „slagač“, koji baca i slaže gotove duge; sedmi je napokon „kuhač“, koji donaša vodu i svima pripravlja hranu. Svaki od njih zaslužuje na dan 12 do 14 kruna. Tako može jedan zaslužiti preko zime 800 kruna i više. Istina, rad im je naporan, ali to odvažnog i marnog goranina ne smeta, on radi od rana jutra do kasna mraka uztrajno i marno, samo da zaradi novca za sebe, za obitelj i kuću. Ako i naporno radi ipak za svoju osobu potroši goranin najmanje, zadovoljava se i priprostom hranom obično palentom, ne troši na piće, već radi i štedi. Dašto u ruskim i američkim

šumama podnebje je veoma nepovoljno, osobito kad je stroga zima, ali tome mogu odolievati samo kršni ljudi kao što su naši gorani. Uz marljiv rad u tudjini, vječna im misao na njihov dragi rodni kraj i čeznja za milom domovinom.

Prijatelj opisivao mi veselje, što vlada u obiteljima, kad se njegovi sumješćani obično nakon osam mjeseci mukotrpnog rada, povrate natrag u svoje čabarsko ognjište, medj svoje drage i mile. Čudno je — ali obično riedko koji umire u tudjini

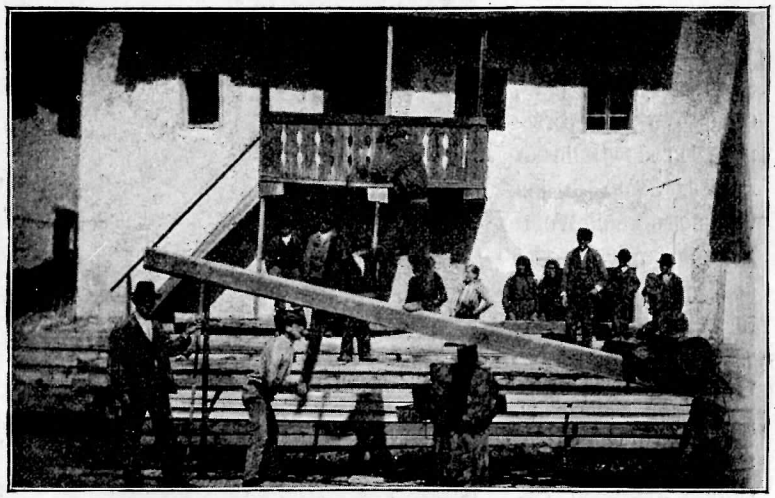

Gorani na poslu pilenja.

— već svi kod kuće. Mnogi se u stranom svietu i obogate, a kad ostare žive iz prištednje svoje, a da ne trebaju više u sviet, niti im je nuždno tražiti milostinje i obijati tudje pragove. Kad su kod kuće mnogi se bave i tu pilenjem drva, kako to pokazuje gornja slika. Goranin si je sviestan svoga dostojanstva, svoga samopriegora i svoje moći, odtale mu i ono vedro lice, blagi pogled, nepodmitljivi značaj i čisto hrvatski ponos.

U razgovoru doveo me prijatelj Križ najprije k izvoru Čabarke — što je svakako jedan od najzanimivijih prizora u tamošnjem kraju. Izpod klisure zvane Podobrh probija Čabarka u više slapova, koji se svi napokon slievaju u jedno korito. Pod briegom stoje mlinovi i nekoliko kovačnica. Voda, što se spušta sa vrha tako je jaka, da strielovitom brzinom kreće mlinska kolesa, a što je još više nego zanimivo u kovačnicama diže i spušta nad nakovalom težke batove a jednako i mješine, koje gonjene vodom uzpiruju prema potrebi sad jaču sad slabiju vatru. U čabarskim kovačnicama prave se najviše sjekire, koje su zbog svoje valjanosti na glasu mal ne po čitavom svietu; s toga se ih odavle izvaža svake godine na stotine tisuća u najudaljenije krajeve.

Na protivnoj strani Čabarke nalazi se jur spomenuti Pa-

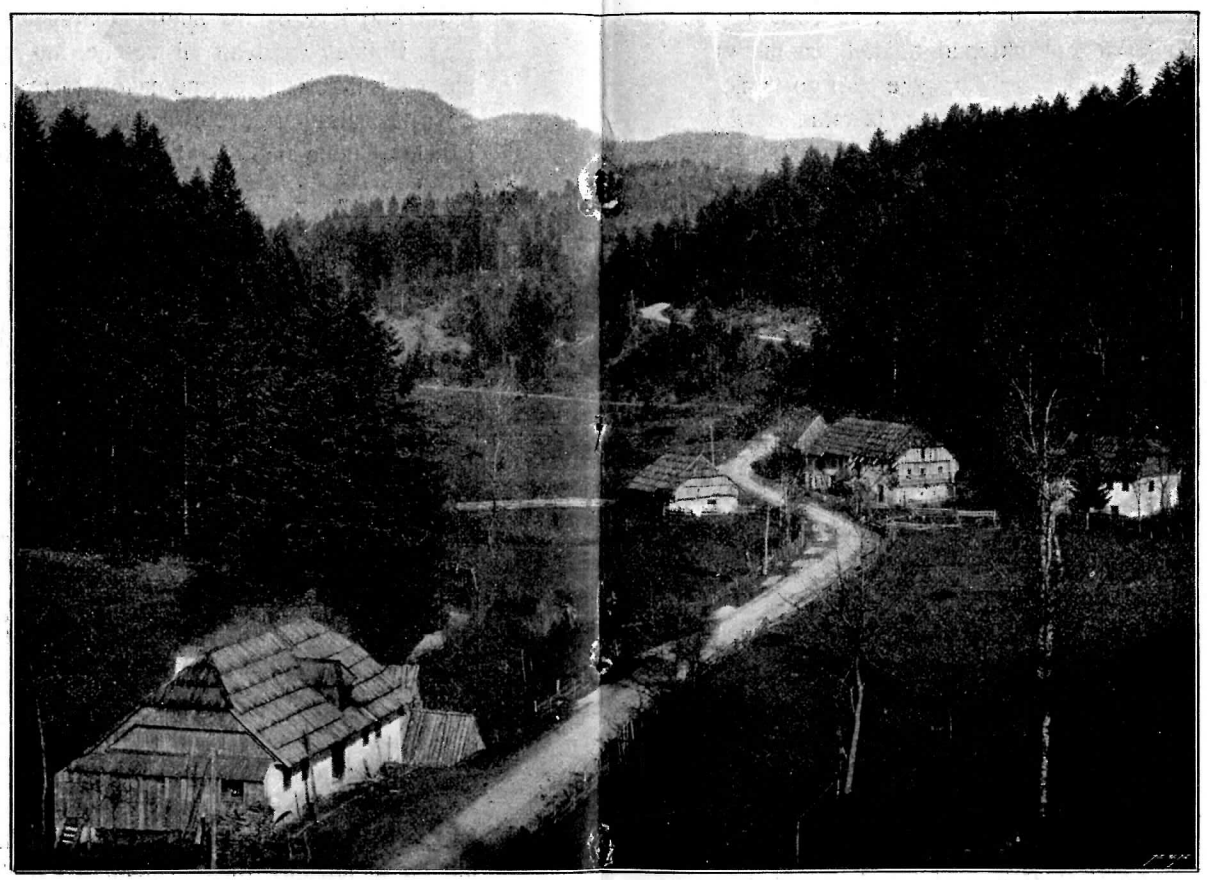

Na putu u Crni lug. (Vidi strana 91.)

kleni jarak ili potok, koji kad iznenada nabuja zaplavi cieli Čabar. Gospoštija čabarska imade nedaleko svoga dvora i ribnjak, a naročito i umjetno gojilište pastrva. Medjutim kad sam ja u Čabru boravio, vidio sam ribnjak, krasna korita i kamene naslage za gojenje pastrva — ali riba u njima u taj par nije bilo kakono kažu ni za liek. — Valja mi spomenuti kao osobiti ures Čabra — krasno uredjen perivoj sa bujnom crnogoricom i liepim sagovima različitog uresnog grmlja i cvieća. Onaj, tko bi htio uz promjenu zraka, baviti se i Kneippovim liečenjem, može se mirne duše zaputiti i u Čabar. Tuj imade bistre vode, zelenih travnika, mirisne crnogorice, a kraj toga i svake vrsti ljekovita bilja i cvieća — a i vrlo glasovitog gorskog pčelinjeg meda. U mjestu imade i kotarski liečnik, a i dosta udobnih stanova, dok su ljudi, žene i djeca prijazni ko

pitome ovčice. Još me vriedni prijatelj bio odveo i na mjestno groblje, gdje se nalazi ljepušasta kapelica sv. Križa, a i više drugih nadgrobnih spomenika. Nadjosmo tuj još svježi humak blagopokojnog otca moga prijatelja, kome posvetismo tihi: „Otče naš i Zdravo Mariju!“ Na povratku kući skrenuo prijatelj sa mnom preko čabarskog mosta u susjednu Kranjsku, gdje se u gostionici k „Baniji“ još malko pozabavismo i okriepismo sa izvrstnim i vrlo jeftinim pivom. U Kranjskoj manja je potrošarina nego u nas. Suze mi škronuše na oči, kad mi je prijatelj na koncu razgovora natuknuo, kako je u narodu divna hrv. samosviest, gdje je jedan prodao jedinu svoju kravu, samo da je mogao ići u daleke Delnice — da bira Hrvatskoj narodnog zastupnika. — Bilo je oko jedan sat poslie podne, kad se nadjosmo već svi na okupu za stolom vriednog kuće domaćine. — Prijatelj David pripoviedao nam svoje parbene doživljaje toga dana, bio nekako namrgodjen, ali doskora se ipak udobrovoljio. Nazdravljalo se po običaju a vrhunac obćenitog odobravanja i veselja izazvao je hrvatski otačbenik i književnik I., kad je izazvan dignuo čašu, da nazdravi hrvatskoj domovini. Oči mu se kriesile poput žive vatre, patničko srce kipilo mu kano vulkan, a na blaga usta izbijahu sladke rieči pune čuvstava i poleta zadojene žarkom poezijom najčišćeg domoljublja. Kan da ga još gledam pred sobom, kan da ga još slušam gdje govori: „Gospodo dižem čašu, al ju opet stavljam na trpezu, jer gdje srca govore čaše neka šute. Umjesto čaše dižem srca sviju Vas i molim svevišnjega Otca nebeskoga — da blagoslovi milu našu hrvatsku otačbinu . . . da bude Hrvat svoj u svome — svoj na ognjištu hrvatskome! — Ponos dičnih naših gorana, njihov hrvatski značaj, nepodmitljivost, priegaranje i poštenje budi uzorom cieloj Hrvatskoj — i bit će bolje! Dat će Bog i srca hrvatskog naroda udarat će jednom složno o svesilno zvono hrvatske sviesti i čuti će glas njezin svi neprijatelji hrvatski i hrvatskog imena i na taj će se glas smesti, ako ne mi a to za cielo potomci naši plandovat će jednom mirno u hla-

dovini rodjene svoje slobodne i ujedinjene hrvatske grude. Jamstvo u bolju budućnost naše krasne otačbine, daju nam grobovi naših junačkih predja, koji krv lievahu za krst častni i slobodu

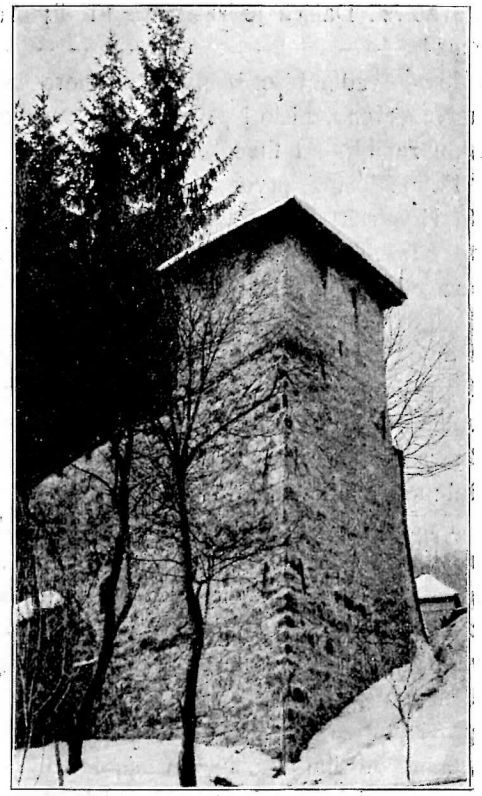

Zrinjsko-Frankopanska kula u Čabru.

zlatnu, ovi nas grobovi sokole i pute, da radimo po primjeru njihovom. — Jest, ne bojmo se, ne dajmo se! Doći će vrieme, kad će se na vrh Velebita vinuti ponosita hrvatska vila i pod ma-

terinje svoje krilo sakupiti opet svu razštrkanu djecu svoju, sve Hrvate — širom biedne Istre, junačke Herceg-Bosne, vilinske Dalmacije — a i ostalih hrvatskih zemalja i pokrajina. Gdjegod imade i samo jednoga Hrvata, valjalo bi, da se što prije probudi, ako je dosele spavao ... Danica je izašla, zora rudi; slavulji pjevaju, krzmanja nema! — — — — — — — — — — — — —

Gospodo, — vadim biser iz hrvatskog mora, skidam zviezde s nebesa, berem crveno, bielo i plavo cvieće po svoj velikoj i širokoj hrvatskoj zemlji — i time kitim sjajnu krunu našeg hrvatskog kralja Franje Josipa prvoga i kličem zajedno s vama: Sa kraljem živila Hrvatska!" ...

Na ove oduševljene rieči često burom pleskanja prekidane jeknuše čašice jednim jekom a poprati ih čarobna Mihanovićeva pjesma.

Poslie objeda zamolio me vrli otačbenik i moj požrtvovni prijatelj g. Ivan Troppe, da posjetim njegovu kuću i pregledâm njegovo idealno gospodarstvo. Veselo oprostih se s cienjenim družtvom, da zadovoljim želji poštovanog prijatelja. Na cvietnoj planini Podobrhom stoji njegov dom. — Njegovi ukućani dočekaše me sa neobičnim miljem i ponosom kao kakovog starog znanca, prem sam danas bio prvi put u njihovom kraju. Prijatelj I. T. znamenit je pčelar u gorskom kraju, pa sam rado pregledao i njegove uzorne pčelinjake. Imade u njima preko stotinu pčelinjih stanova različite vrsti, koje si prijatelj sam zgotavlja — a svi su udešeni po propisima umnog pčelarenja sa pomičnim saćem — providjeni sa t. zv. Hanemanovim rešetkama i snabdjeveni posebnim odjelima za njegovanje i odgoj matica. Prijatelj pokazao mi kojekaka pčelarska orudjela, što se zgotavljaju u njegovoj kovačnici — medju ostalim i osobito praktične rojolove, mjehove, kliešta i svu silu inih strukovnih pomagala. Kako je bio bistar dan oblietalo nas nebrojeno množtvo marnih pčelica, što donašahu pelud i med za hranu kraljici-majci svojoj i njezinoj mnogobrojnoj još nježnoj i slabašnoj dječici. Poznato

je, kako u toplim ljetnim dnevima — kad je pčelac jak, vrieme i paša povoljna — matica iznese na dan i preko tri hiljade jajašca, — a odtale može se suditi, koliko treba hrane, dok se tolika družina kroz 20 dana svoga razvitka hrani i njeguje. Kraj pčelinjaka moga prijatelja u Čabru — gledao sam, dosta veliki izbor raznog medonosnog gorskog cvieća ... a kako je vrieme bilo povoljno, bila je i berba meda dosta unosna. — Još mi je spomenuti, da sam opazio tuj i više stabala raznih voćaka, kano trešanja, jabuka, a i šljiva, — što sve prilično dozrieva. Ovo spominjem s toga, da se vidi kako naš Čabar ipak nije Sibirijom, kakovom bi htjeli neki da ga krste.

Dok se sa prijateljem T. vraćah zatim u svoj stan, opazio sam za nama čitavo čislo — preko dvadeset — plemenitih gorana, a i kraj puta me neki prijazno zaustavljahu, pa sam sa svakim morao izmieniti nekoliko prijateljskih i domoljubnih rieči. Ponosni su, pa im je milo, kad vide čovjeka, koji š njima ćuti njihovu radost a i njihove boli. — Razabrah kako se u Čabru neki bave slikarstvom, rezbarijom, kiparstvom, a i drugim kojekakim liepim umjećem. Narod je to od naravi darovit, a u svietu stekao si uz ukus i izkustvo i vidio kojekake vještine, pa nije ni čudo, što se i kod kuće laća raznog zanata i liepog umjeća.

Još dugo i dugo šetah u večer — za zviezdane noći u sjaju mjesečevom — Čabrom. Uživao sam u divnoj gorskoj prirodi, dok me napokon prijatelj David i Serafin ne odvedoše kući, gdje sam u svojoj spavaćoj sobi dulje razmišljao o doživljajima dana i pravio osnovu za sutrašnji put, koji me imao odvesti iz Čabra zanimivom kotlinom preko Plešaca spram Broda na Kupi u Delnice.

* * *

Bilo je oko devet sati sliedećeg dana — kad se oprostismo s Čabrom — odkale nas je pratio sam g. Serafin Križ na svojim vilovitim vrancima u Brod na Kupi. Kad projurismo

seoce zvano Gornji Žagari . . . udarismo preko potoka Čabarke novom zemaljskom cestom „Mandli-Čabar“, — koja se baš u taj par dogradjivala i tek za koji mjesec imala predati javnosti. — Stara cesta vodila u Brod preko visokih i vrletnih planina, dok je put trajao čitava tri sata dulje — nego li sada, kad se cesta svija u ravnici i prati tok Čabarke i bistre Kupe. Ovaj novi drum stojao je preko 160 hiljada kruna. Okolica, kojom kretasmo puna je čara i divote. S jedne i druge strane dizahu se divlje goleti i vrletne planine. Na lievo kranjske vrleti pod kojima šćućurila se slovenska sela Papeži, Belice, Čačići — dok na desno dizahu se visoko kršne planine hrvatskog gorja. Vidjesmo tuj uz cestu obilne naslage crljenog škriljevca a i crnih škriljeva, što se rabe za pokrivanje kuća; ovdje ondje pokazivahu se i slojevi kamenog ugljevlja, željezne rudače crljenice, a i drugog zanimivog kamenja. Na mnogim mjestima izbijala je iz pećine voda i rušila se u slikovitim kaskadama u korito Čabarke; na jednom mjestu zamietismo i zdenac gorske biser vode, štono je ključala iz živca kamena. Prijatelj Križ pripoviedao nam, kako često u visokim planinama drže lovove na jelene, srne a kadkada i medjede. Od ptica imade tuj sokolova a i orlova svake vrsti, od kojih se osobito ističu zlatni carski orlovi, što viju gniezdo vrh timora na najvrletnijim kukovima i izbočinama. Da se vidi, kako je naša krasna domovima Hrvatska prikladna i za boravište vrlo riedke divljači, donašam evo na drugoj stranici i vjernu sliku divokoze, odnosno divljeg jarca, što ga je dne 21. siečnja ove godine — 1904. — ustrielio u svom lovištu u Čabru g. Miroslav Križ. Jarac bje poslan u Zagreb — ovdje po g. Šandoru Lososu prepariran, izložen na ogled i slikan. — Divokoza inače živi samo u zapadnoj i srednjoj Aziji, na južnoj strani Kavkaza, i u mnogim gorama Azije i Perzije i daleko na jugu, zatim na više otoka sredozemnoga mora, a napose na onima u grčkom moru.

Za sat i četvrt vožnje stigosmo u selo Mandli, gdje se na-

slagalo više prijatnih kućarka, medju kojima osobito se ističe kuća čestite obitelji Kvaternika, gdje je ujedno i pradjedovina našeg neumrlog diva i domoljuba Evgenija. — Od sela Mandli spuštasmo se običnom zašumljenom nizinom medj Kamenskim hribom i Crnim vrhom, dok ne stigosmo u prijatno gorsko mje-

Divlji jarac — Capra Aegagrus. Ustrieljen u Čabru.

stance zvano Plešce. U mjestu nalazi se i župna crkva sv. Trojstva pod koju spada više zaselaka, a u svem broji do 1500 duša. Imade ovdje i liepih polja, njiva i voćnjaka a pruža se odavle i krasni vidik na jur spomenutu sv. Goru i na župu sv. Leonarda na Hribu, što se svila na povisokom kamenom briegu.

U Plešcima posjetismo vrlog prijatel'a i domoljuba g. Antuna Č. s kojim provedosmo nekoliko vrlo ugodnih časaka. Spustismo se zatim niz Podstenske gorske stiene kraj sela Zamosta preko mosta u Kranjsku. U Zamostu podigla se malješna kapelica Majke Božje, a sam kraj veoma je blag, dok u njemu uspieva uz svaku vrst liepoga voća i po koja vinova loza, tako i preko Zamosta u susjednoj Sloveniji. Brzim uzvojnim putem stigosmo odavle napokon u vele krasno kranjsko mjestance Osivnicu, dok se s naše strane podiglo seoce zvano Hrvatsko.

Tko stigne ovamo neka ne zaboravi posjetiti velebnu crkvu Uzašašća Isusova, koja gradjena na spodobu križa i izvana i iznutra pokazuje mnogo ukusa a odlikuje se osobitom elegancijom i čistoćom. Posjetih i župni dvor, ali „gospoda fajmeštra" ne nadjoh kod kuće. Mjesto Osivnica znamenito je i s toga što u blizini izpod Kupeškog vrha i Kupeškog jezera izvire Kupa, u koju tuj utiče Čabarka, što dalje prima njezino ponosito ime. U Osivnici stadosmo pred gostionicom, da se vranci malko odmore — a vitka Slovenka začuv poznati glas g. Križa — na poziv „Micka pernesi tri glaža piva" — spremno i veselo nas podvorila. — Kad krenusmo dalje dodjosmo za čas i opet u kranjsko seoce Ribnik, gdje gledasmo naše brižne Slovence kako beru grašak i po uzkim plantažama sade zelje i mrkvu. U Ribniku nalazi se kraj liepog križnog drva i milovidna kapelica, na kojoj smieše se sa toranjskog prozora dva lagahna tankozvučna zvona. Sa kranjske strane kočile se pred nama biele vapnene stiene i litice, dok nas na hrvatskoj zabavljala bujna crnogorica sa svojim stoljetnim jelama i omorikama. Vidjesmo tuj razne kamene figure — a prijatelj K. upozorio nas na dvie čudnovate prilike od kamena, što se tamo na Ložkim stienama osobito izticahu — a narod ih zove: „fratar i opatica". — Jedna prilika od druge stoji na puškomet daleko. Priča pripovieda, kako je lovac odavle htio pucati na sv. Goru — dok je hitcem pogodio i nehotice neku ženjskinju, što je stojala sučelice, na što se oboje

okamenilo i promienilo u fratra i koludricu. — Izmedju gora vidjeva se mjestimice po koji kamenolom, u kome naslagane su što veće, što manje gromade kamenja, a gdjegdje i baš omašni dolomitni balvani. Tko bi iztražio i prokopao sve te gore — Bog zna, što bi u njima našao? Prijatelj natuknuo nam — kako imade tu i množtvo medjeda — što je skoro težko vjerovati, jer osim trulih klada, — koje gdjegdje iz goleti vire — nema tuj nikake za medjeda prikladne hrane. Dok se nad nama dizahu visoke gorske gole glavice, litice i bočine, kotrljala se uz nas kraj druma bistra Kupa, štono odskakivajuć preko grumenja i kamenja — opajala nas mal ne zaglušnim šumom. — Kraj ovaj, veličanstven je i divan, pun snatrenja i neke svete i tajinstvene ozbiljnosti. Pa kao što je nekoč princ Napoleon u Korzici, dao se zakopati u liticu kraj mora, tako se čini čovjeku, da bi i tuj u divotnom ovom gorskom kraju bilo najugodnije poslie smrti čekati uzkrsnuće tiela. Prijatelj Serafin — dok promatrasmo šumeću Kupu, upozorio nas, kako imade u njoj upravo prekrasnih primjeraka pastrva, težkih 6–9 kilograma. Uz pastrve imade u Kupi i inih riba, kano glavača, klenova, štuka i mrena. Upravo zadivismo se, kad dodjosmo pred tako zvane Ložke stiene (873 m.) gdje se nalazi seoce Ložje a nešto podalje slovensko selo Grintovec, i dalje „vas" Mirtović. Nad Ložjem dižu se skoro nedogledne strme i puste klisurine i litice, samo ovdje ondje nastala je uslied tisuć-ljetne struje vremena po koja udubina, jer kakono kaže liepa dalmatinska poslovica: „Česta kaplja i tvrdi kamen dube." U Grintovcu stadoše kola, da čekaju na nas, dok je na Kupi stajao mali izdubeni čun, što nas imao prevezti preko u umilno i uprav milovidno gorsko mjestance Turke, gdje odlučismo posjetiti vrlog domoljuba i savjestnog župnika Lovru L. Veselo slovensko dječarče otisnulo čamac od obale i za nekoliko časaka preplovismo Kupu, a uzvinuv se malom strminom nadjosmo se doskora u zagrljaju našeg prepoštovanog i velečastnog prijatelja. Župa Turke broji u svemu nešto preko hiljadu duša, dok se u

mjestu nalazi novo ustrojena upravo elegantna pučka škola, a nedaleko i jednako liepa župna crkva, posvećena u čast Našašću sv. Križa. Oko uredjenja škole i crkve stekao si upravo vanrednih zasluga sam domaći plovan. — Nad Turkama diže se ogromna prašuma t. zv. Greben . . . obrasla omorikom, bukovinom i klenovinom, to je tako velika strmina, da u njoj kakono kažu, još nije nikada ljudska ruka udarila maljem i sjekirom. Same Turke leže takodjer u bujnom zelenilu, medju kojim ističu se osobito i stabla od trešanja, oraha i krušaka. Kad pregledasmo sve znamenitosti samoga mjesta — pozvao nas domaći župnik i opet u svoj gostoljubivi dom, gdje nas počastio izvrstnom kapljicom vina i podvorio upravo gospodskom užinom. — Dok se srdačno i zahvalno oprostismo sa prijateljem plovanom, preplovismo opet Kupu, gdje se začarani najljepšom uspomenom zaputismo kolima dalje: kraj slovenskoga sela Vozajla. Projurismo most i nadjosmo se opet na hrvatskoj strani i to u rodoljubnom selu župe Turke — Gašparcima. U seocu nalazi se kapelica bl. dj. Marije, sama priroda dosta je bujna, uspjevaju tuj i šljive a na mjestima vidjesmo i vinovu lozu, kako se ovija kraj stiene pojedinih prijatnih kamenih kućarka. Od Gašparaca upravo je veličajan pogled na kranjsku sv. Anu, što tuj s visoke gore kao planinska vila pozdravlja prolazećeg putnika. Skoro stigosmo u tako zvani Srobotnik, gdje se nalazi na Kupi ogromna pilana židova Neubergera, što pravi od drva svaku vrst dasaka, letava i piljenica. Polako začele se pred nama izticati velebne Kuželjske gole i upravo strašne stiene. Tuj teče Kupa medju visokim pećinama i šumovitim vrhovima, dok kraj nje u kamenom zglobu svija se jednako i cesta, što na maštu putnika vanredno djeluje. Kod Kuželja spušta se Kupa u velekrasnu i milovidnu dolinu brodsku, sa kojom mogu se mirne duše — kako tvrdi i Hirc — uzporediti i najdivnije švicarske doline.

Bilo je oko četiri sata poslie podne, kad stigosmo u Brod na Kupi, gdje odsjedosmo kod vrlog domoljuba župnika R. —

Ovdje sastalo se u tren i više odličnih otačbenika i gradjana, gdje se i preko pol sata u zahladju prijatne župnikove bašče vrlo ugodno pozabavismo. Došla je medjutim i nova kirija a mi oprostiv se sa prijateljima, naročito sa svojim požrtvovnim drugom Križem — krenusmo jur čitateljem poznatim romantičnim putem u Delnice.

Kako me poznat put već nije toliko zanimao, upustih se sa prijateljem Davidom u zanimivi domoljubni razgovor, projurismo letimice bojna hrvatska polja, najznamenitije zgode iz hrvatske povjesti, nadjosmo se u svim hrvatskim zemljama, razmišljasmo u razgovoru nevoljno stanje naše otačbine, dok ne dodjosmo i na ostale prosvjetne narode svieta — a naročito i na daleku slobodnu i neovisnu Ameriku. Nisam u razgovoru ni osjetio — kako se oko osam sati nadjosmo ujedared na delničkom kolodvoru. Prijatelj David oprostio se sa mnom vanredno milo . . . a ja mu u znak zahvalnosti pritisnuh nekoliko poljubaca u njegovo junačko, patničko i plemenito čelo. Gospodin Dr. Starčević — krenuo je u svoju Jasku, a ja se zaputih u Delnice k prijatelju B., da kod njega prenoćim. — Sliedeće jutro imalo me prenieti na Rieku i u naše drago istarsko i hrvatsko Primorje.

Rieka, Sušak i Trsat.

XIII.

(Čarnim putem na pogled ličke doline. — Kolibe šumskih radnika. — Najdivniji prizor naravi: pogled sa postaje Plase na more. — Slikoviti put kroz Dragu i dolazak na Rieku. — Sa kolodvora u svratište Kvarnero i razgledavanje grada. — Tužna majka i odnarodjivanje hrvatske djece uslied pomanjkanja hrvatske škole. — „Hrvatska narodna čitaonica“ na Rieci. — Posjet stolne crkve i crkve sv. Vida na Rieci. — U pučkom perivoju i posjet tvornice torpeda. Na riečkom gradskom groblju. — Šetnja Adamićevim trgom. — Povratak u „Kvarnero“ i molitva k Bogu za osvješćenje grada Rieke).

Divno bilo je vrieme, kad me parna krila sliedećeg dana, rano digoše s delničkog kolodvora, da me odnesu k žalovima Adrije i medj lovorike i mirte hrvatske Liburnije.

I ovaj put, kojim sada jurismo pun je čara i krasote. Humci i proplanci, gudure i klisure ovijene raznolikim grmljem i biljem, vitkim jelama, a i bjelogoricom — zabavljaju ti oči do sita a dušu i nehotice napunjuju nekim udivljenjem. Guste su tuj šume, dok samo gdjegdje nasmieši se čistina, na kojoj bjelasa se izpod guste trave kameni grumen, gdje se sunča gušterica, a i odmara po koja ptičica — željna sunca, da ju u onoj hladovini ogrije.

Kadkada bliesne ti pred očima i po koji gorski potočić — dok se za čas opet nadješ u kamenom prorovu vrletnih dolomitnih stiena. Na mjestima vidjevaju se i marne ruke goranina, gdje odbija kamen sa stiena, da njime ogradi dvor i ono nešto malo zemlje pjeskulje, da joj vjetar ne naudi.

Uminuvši kroz poviše tunela neke stanice — nadjosmo se brzo na postaji Lič — izpod koje stere se krasno polje i dolina lička, zasijana usjevima razne vrsti. Dolina ova predstavlja sag najslikovitije prirode, dok su se seljačke kućarke složile u polukrug oko kamene hridi, na kojoj u sredini počiva umilna župna crkva sv. Jurja. Naš velezaslužni pjesnik Trnski negdje spominje, kako učenjaci nagadjaju, da je Ličko polje u drevno doba bilo jezerom, pa kad je voda Ličanka stvorila si ponor i ponikva se osušila, da je onda istom postao naseljen Lič, pa da su ga naselili Hrvati štokavci, koji i danas govore liepom štokavštinom, te su dostojni posjeta jezikoslovnih iztraživalaca. Iznad same ličke postaje nasuprot koče se i bjelasaju veličanstvene planine i vrhunci, kano velike hrpe sniega mjestimice zamrežkane — smaragdovim sjajem tmastih omorika. — Duž željezničke pruge vidjevaju se gdjegdje i kolibe šumskih radnika, gdje s vrha krova visi nad vatrom lanac, o koji se objesi kotao, u kojem se kuha palenta i grah, redovita hrana šumskih radnika. Dok se čovjek nasladjuje vidicima razne vrsti — ostaje upravo zapanjen — kad vlak kreće spram željezničke stanice Plase. Odavle neodoljivom silom privlači svačije oko prva pojava čarnoga jadranskoga mora.

Svak mu se divi — sve ga pozdravlja. — Kraj mene sjedjela neka gospoja, noseći čedance na ruku svojih — kad je zagledala more — digla se i kano zatravljena osovila mališa i pokazivajuć prstima spram morske pučine dovikivala mu: vidi pubica tu veliku vodu — vidi, vidi — to je more. I mali razrogačio oči nad bajnim prizorom, te nepomično buljio u tu veliku — veliku vodu. Istina, more je za onoga, koji se tako rekavši u njem rodio stvar

sasma obična i svakdašnja. No za onoga, koji još more nikad vidio nije, more je svakako predmet udivljenja, dok je pogled na more u obće, najveličanstveniji prizor naravi.

Kad ostavismo Plase — osjetih već neku znatnu promjenu. Hladni gorski zrak zamienjuje pomalo toplija klima — dok se mjestimice opažaju i grmovi smokava i uljika, koje redovito rastu samo u najtoplijim krajevima. Medju kamenjem nalaze se na mnogim mjestima i razne plantaže nasute zemljom — zasadjene kukuruzom, raznim usjevima, a i vinovom lozom. U brzo izmienjuju se ovdje željezničke postaje Meja i Bakar — odkale pruža se krasan vidik na slikoviti Hreljin, Kraljevicu, Bakar, nad kojim uzdiže se u gorskom kršu župa Praputnik, selo Krasica, Sv. Kuzma, Škrljevo a i mnoga umilna mjestanca. Brežuljci izprepleteni su zaselcima, a ovi opet sa tisuć preraznih puteljaka, koji su kano obsipani sniegom, pa se čini, kan da se lašte na toplim tracima zlatnoga sunca. — Vlak spušta se tuj lagano, sa planina sve niže i niže. — Pred očima, duž željezničke postaje počimlju se pomaljati sve gušće i gušće liepe kućice, dok ti crkvica sa šiljastim crvenim tornjem kazuje, da prolaziš kroz Dragu, koje se mjestance šćućurilo u kotlini, kan da bi htjelo u skromnosti — poput nježne djevice — sakriti ljepotu svoju. Već ovdje, kako skoro u čitavom Primorju vidjevaju se kuće žljebastim ciglom pokrite, kakav se u nas tek na površju i uglih od krova upotrebljava. Vele, da to biva zbog bure, koja ovako spojenom krovu tako lako nauditi ne može. — Priroda što dalje, prikazuje se sve bujnijom i bujnijom. Počimlju se doskora dizati i razne sjajne palače ponositog Sušaka — koji hrvatski grad kroz odulji i veliki tunel vodi željezničku prugu pred sjajni grad Rieku — kamo sretno stigosmo oko devete ure.

Mjesto izlaza na riečkom kolodvoru pokazuje napis: „Kimenet — Uscita“ — što odmah svakomu tumači, kakovi gospodari gospoduju nad tim hrvatskim gradom. — Rieka to je ljuta rana naša.

Rieka nam pokazuje štošta, zbog čega Hrvati, ma bili i kakove politike ne mogu biti zadovoljni ni ravnodušni, ako i moraju da šute.

S kolodvora zaputih se pješke u grad, — te krenuh Adamićevim putem u Hotel Kvarnero, što se nalazi u blizini obale morske. Već na tom putu nešto mi bolno zasjeklo srce, kad gledah table na dućanima riečkih Hrvata, na kojima se ne vidi hrvatskih napisa, dok su i imena posve izkrivljena. Tudjinština na Rieci poput rak rane izjeda narodnu osebujnost. — Talijanština preuzimlje mah u obrtu, trgovini i gradskim službama, dok se magjarština širi u državnim službama i uredima. Čini se, kan da je Rieka ipak najviše natepena onim življem, koji nenaravnom mržnjom kipi na sve ono, što je hrvatsko, koji je došavši u ovaj slavni hrvatski grad, dao mu ime od rieke, kad još stanovnici nisu ni razumjeli, što to znači rieč Fiume.

Nakon kratke stanke u svratištu bacih se i opet na ulicu, da i sada pobliže razgledam grad i njegove znamenitosti.

Na Rieci već sam i nekoliko puta prije bio. Stara je to moja znanka i nije se mnogo promienila, odkad se zadnji krat vidjesmo. Hrvatsko njezino srce tužno je, — košto je i prije bilo. Ponosito njeno lice uvieke je jednako narovano i zabrinuto, kan da oplakuje stare uspomene iz mladjih ljeta. Jedino bistar i djevičanski njezin pogled — na sinje hrvatsko more, razblažuje joj bol u očajnim grudima. — Uz suzne oči povela me draga znanka moja svojim dvorovima i perivojima i dugo, dugo pričala mi zgode i nezgode svoje. Jedan njezin uzdah osobito bolno me dirnuo. — Imadem preko dvadeset hiljada svoje rodjene djece — uzkliknu — i jadna nemam za njihov podmladak ni jedne hrvatske škole. — Hoće, da mi djecu djece moje odbiju od prsiju mojih i da ju uzgoje dadiljama tudjinske krvi.

Dok tako prolazeć gradom u duhu razmišljah, najednoč opazih ženu, gdje vodi dva dječarca. — Idu brzim korakom, kan da imadu obaviti nešto znamenita. Mali plaču, majka im otire suze,

a zamjetih, da je i ona silno uzbudjena. Zaustavih neznanku na časak i upitah, što joj fali — kamo mališe vodi? — E — reče — bila sam na Sušaku, obećali su, da će mi djecu tamo primiti u hrvatsku školu, a danas rekoše mi, da sam zakasnila, da je već broj djaka prepunjen i da ne imadu više mjesta. Sada evo vodim ih na upis u talijansku — ako ih tamo ne će primiti, dat ću ih u magjarsku školu — samo da mi kod kuće nisu. — Ah kako sam žalostna — primetnu — kad vidim, kako smo mi Hrvati ovdje na Rieci zapostavljeni, a najgore mi je to, što sam prisiljena dati djecu u tudje ruke,

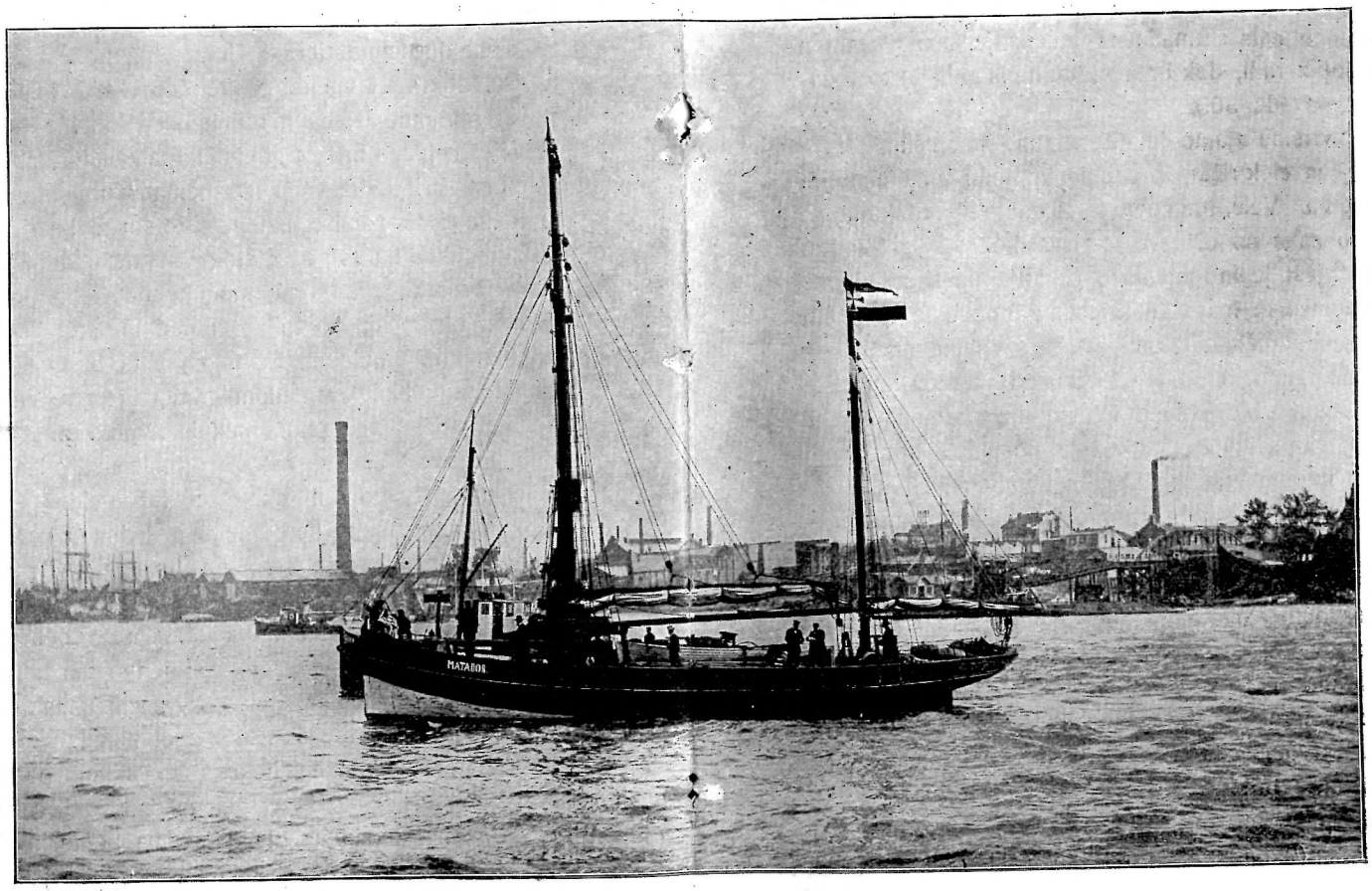

Ladja na moru.

da se tako odnarode i da postanu izdajice svog hrvatskog jezika, imena i svoje liepe hrvatske domovine. — S Bogom pošli gospodine — zakrajči — moram dalje, da i ovdje ne zakasnim.

Ode, a ja sam si mislio — tuj sigurno zakasniti ne ćeš. — Što sam kod toga prizora ćutio u srcu, nisam kadar opisati. Uzdahnuh: crna sliko ne bilo te, tužna otačbino moja, što si dočekala!? Decenije godina narodne borbe prodjoše, a da nije nitko ni mislio o tom, kako da se pokrene akcija barem za jednu hrvatsku školu. Bilo bi zaista već skrajnje doba, da se to što prije učini. Čuo

sam, da se u posljednje vrieme to i zbilja pokušalo, ali da se Hrvatima nikako ne dozvoljava u ovom hrvatskom gradu podići ma samo i jednu hrvatsku pučku školu. To je zaista grozno a više nego žalostno. Bacih još u duhu nekoliko utješnih rieči raztrovanom geniju hrvatske Rieke — pa da se malko utješim — krenuh odmah spram „Corsa", da posjetim riečku „Narodnu čitaonicu" — koja se nalazi smještena na najljepšem mjestu u veleliepoj dvokatnoj zgradi, dok broj njezinih članova kako razabrah, iznaša — skoro do 300.

U najnovije vrieme sjajno je dekorirana čitaonička plesna dvorana, razsvietljena električki, a u svim prostorijama uneseno najukusnije pokućtvo. Vele, da ovako elegantnih prostorija ne posjeduje ni jedno zabavno družtvo u Hrvatskoj. — „Hrvatska narodna čitaonica" jest jedino hrvatsko družtvo na Rieci, jedan od najkrasnijih spomenika hrvatske sviesti, a u obće je to jedno od najstarijih hrvatskih družtava. Osnovana je u vrieme austrijskog absolutizma godine 1850. U njoj je bilo od vajkada stjecište svih rodoljubnih Hrvata, a bila je često i često nišanom podkupljene riečke fakinaže. Riečka čitaonica od svoga postanka broji medj svojim članovima mnoge vrlo ugledne a i vatrene Hrvate, od kojih na žalost neki krenuše kabanicom te se premetnuše u praktičnjake, autonomaše, Talijanaše i Ungareze. Liepo primiećuje riečki „Novi list" — kako ovakove šeprtlje nisu na Rieci nikakova riedkost, jer ondje ne trguju ljudi samo rižom i makaronima, već i svojim uvjerenjem. Može se reći, da je medj pravim Riečanima još i danas ostalo najsvjetlije ime Erazma Barčića, potomka ugledne i stare riečke patricijske obitelji, koja čuva hrvatsku tradiciju u ovom gradu. Mnogo i mnogo puta razlupala mu već ulična fakinaža prozore.

Kad ostavih sjajne prostorije riečke hrvatske čitaonice zaželjeh joj u duhu najsjajniji procvat i uspjeh, da se u njoj duh tudjinštine nikada ne širi, već da se hrvatska Rieka i opet pomogne povratiti u krilo majke njezine, majke otačbine Hrvatske!

Dok nešto založih, dadoh se i na daljne promatranje znamenitosti grada Rieke. Posjetih velebnu riečku stolnu crkvu, koja svojom gradjevinom zasiže u najstarija vremena. Sa zanimanjem i strahopočitanjem nadjoh se i pred čudotvornim Razpelom u crkvi sv. Vida na Rieci. — Razpelo se ovo nalazi na glavnom oltaru crkve, dok je kraj njega na lievoj strani obješen ovelik kamen s ovim napisom od ozgo: Hoc lapidis ictu percussus fuit crucifixus 1296. (ovim udarcem kamena bijaše udaren Razpeti 1296.). Bilo je na ime godine 1296., kada se je neki opaki čovjek imenom Petar Lončarić igrao karte[1]) sa svojim drugovima, pa kad mu igra nije uspjela, kako je on to želio, učinio je bogumrzko djelo i htio se osvetiti častnome razpelu na tome mjestu. Vraćajući se kući sa kartašije, pograbio je srdito kamen nalazeći se na cesti i bacio ga svetogodnom rukom u lievu stranu boka. Stvar doista grozna i strašna! Medjutim iz ovoga drvenoga kipa na najveće čudo, proteklo je odmah mnogo krvi iz dobivene rane i zemlja kano srdita što drži tako pokvarenoga čovjeka, otvorila se u jedan čas i proguta ga, dok mu ostavi na polju samo desnu ruku, koju kašnje sažgaše. — To sv. Razpelo vidi se još i sada posve čitavo i neoštećeno, ma da je tomu već i preko 600 godina proteklo od onoga dogodjaja. Razpelo ovo opominje svakoga — kako treba da sv. Kristov križ drži u osobitoj časti — pa da se nikad neda od svoje strasti tako daleko zanieti, da bi psovao, kleo, ili inače vriedjao Krista Gospodina svoga. — Mi Hrvati trebali bi svojim krasnim hrvatskim jezikom napose jedino hvaliti i slaviti g. Boga, jer se naš jezik rabi u mnogim našim biskupijama kod sv. mise i kod ostalih bogoslužnih čina, zašto su nam mnogi drugi narodi zavidni, jer njihov jezik ne rabi kod sv. službe. — Dok su mi kod razmatranja ovog

[1]) U narodnoj predaji u hrv. Primorju a navlastito u gorskom kotaru živi med narodom poviest, da nije igrao karte — već da se je boćao, t. j. igrao na ulici, ondje uobičajenom igrom boćama ili kamenim krugljama.

čudotvornog Razpela dolazile u susret ove i ovim slične misli, dušu mi još napose zaniela divna statua Mater dolorosa — što ju s lieve strane glavnog oltara izklesao glasoviti venecijski kipar Benvenuti. Još je u toj crkvi spomena vriedna veličajna slika

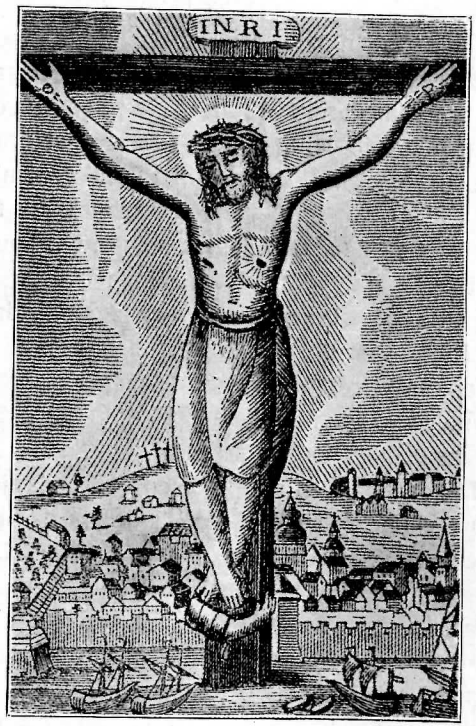

Prava slika čudotvornoga Razpela u crkvi sv. Vida na Rieci.

uznešenja bl. Djevice Marije — što ju na jednom od pokrajnih žrtvenika po Ticijanu izveo uvaženi neki slikar Simonetti.

Kao osobiti starovječni spomenik grada Rieke predstavlja, znameniti gradski toranj, — koji vodi putnika iz gornjeg starog

grada u doljni novi grad. — Na tornju nalazi se gradski grb sa dvostrukim orlom, koji svojim pandjama obuhvaća posudu iz koje provrieva voda, dok nad njom stoji poznati napis „Indeficienter“ (bez prestanka, nepresahljivo). Toranj još napose riese dvie u kamen izklesane slike cara Leopolda i Karla VI. dok je na pročelju smještena gradska ura, koja Riečanima javlja prolaznost i promjenu vremena, pa ih i opominje, da se sjećaju slavne hrvatske

Gradski toranj na Rieci.

prošlosti grada Rieke, pa da nikako ne dopuste — da ovom slavnom hrvatskom gradu odbije kada za uvieke dvanaesti sat.

Od modernijih, novijih, najsjajnijih i naljepših palača grada Rieke osim gradskog kazališta, valja osobito istaknuti još četverokatnu sjajnu zgradu parobrodarskog družtva Adrije, zatim palaču riečkog guvernera, koja je okružena krasnim perivojem, a sagradjena u stilu talijanske renaisance sa ogromnim troškom od

14 sto hiljada kruna. — Zaputih se još u krasno uredjeni pučki perivoj; gdje je smješten spomenik pok. kraljici Jelisavi sa talijanskim napisom, dok u okolo imade vrlo elegantnih i pristalih zgrada. Odavle jugo-iztočnim pravcem krenuh tako zvanim putem Via del Pino da razgledam neke znamenite riečke tvornice, kao tvornicu bačava, riže, škroba, petroleja a navlastito onu torpeda, što se nalazi već skoro na granici istarskoj. — Dobrotom vrlog Slovenca upravitelja tvornice torpeda g. Budala — pregledah gotovo sve prostorije — gdje se prave ova morska strašila i podvodni zmajevi, koji kad se sa svoga korita spuste u more, lanciraju kao živi biesovi i kadri su u nekoliko časaka prevaliti i preko tri hiljade metara a jao si ga onom brodu, koga ta morska zmija svojim repom ošine i svojim kljunom probije. — Kako razabrah jedan torpedo stoji oko 12 tisuća kruna — pa ako ravnan u stanovitom podvodnom pravcu udari o neprijateljski brod razbije sebe i njega — dok inače izpliva na površinu, pa ga manje ladjice hvataju i vode natrag u njegovo spremište. Za izradbu torpeda nalaze se u riečkoj tvornici i prerazne električne mašine i automatički strojevi, dok se u njoj bavi i sva sila radnika raznih narodnosti i raznih jezika. — Pripoviedao mi vriedni upravitelj g. Budal, kako baš iz riečke tvornice naručuju torpeda gotovo sve velevlasti a navlastito: Francezka, Norvežka, Holandezka, Švedska i druge, dok se u najnovije vrieme za rusko-japanskog rata i Rusija obskrbljivala riečkim torpedima. Kad posjetiš Rieku ne žali posjetiti i tvornicu torpeda — možeš onamo doći i električnim tramvajem, što te može dopeljati tja od Sušaka uz cienu od 16 lilira dovoznine.

I ako je već i bilo pokasno, ipak još krenuh zapadnom stranom kraj veleliepe vile nadvojvode Josipa uzbrdnim putem, da posjetim sjajno gradsko groblje, što se nalazi u vrlo dražestnom položaju udaljeno od grada, koje 20 časaka hoda. Na groblju pozdravila me sva sila vrlo ukusnih i različitih mausolea a i nadgrobnih spomenika znamenite vriednosti. Pričinilo mi se, kan da

se nalazim na veličanstvenim grobnim poljanama grada Rima ili na riedkim umjećem protkanim grobovima talijanskog grada Fiorence — gdje se takodjer divljah, krasnoj zemlji cvieća i umjeća.

Sunce bilo je toga dana skoro na izdahu, kad se opojen najozbiljnijim mislima i svetim čuvstvima praštah s riečkim grobljem. Krenuh kući protivnim pravcem grada — pa kad dodjoh na Adamićev trg, nadjoh ondje svu silu svjetine i otmenog gra-

Corso na Rieci.

djanstva, gdje šeće i uživa u slušanju riečke — domaće, gradske glazbe. Stadoh i ja šetati gore dolje — da vidim kako se cviet inteligencije zabavlja i da slušam, kojim jezikom govori. Na žalost Danteov jezik prevladjivao je daleko sve ostale. — Mjestimice zamjetih i po gdjekoji govor u arpadoštini — a tek gdjegdje onako letimice začuh, samo po koji glas sa harfe Zvonimirove.

Promatrajuć tužnu tu sliku, srce mi se u grudima kano stislo, oko duše mi se nešto težko snuždilo — odkinuh se od toga šarovitog družtva i spustih se opojen raznim sladogorkim mislima u Kvarner — svratište moje. Nakon što nešto povečerah, dadoh se na počinak — ali prije sna zavapih k Bogu molitvom:

Ti jedini Bože sve mogući učiniti možeš, da se hrvatski duh na Rieci obrani, da se otudjene obitelji natrag povrate k svom hrvatkom ognjištu, da hrvatski jezik nadje svoje najstarije i prvo mjesto; — da kad već nema škola, da barem kuća i ulica njeguje i širi ponos domaćeg narodnog i hrvatskog elementa. — Bože, — mi Hrvati uzdajemo se u Tebe, da ćeš prosvjetliti srca zabludjelih sinova i hrvatskih riečkih kćeri, pa da će oni opet živim nastojanjem svojim i žilavim radom sviju ostalih Hrvata djelovati onamo, da se biser hrvatskih gradova — grad Rieka opet povrati u najtoplije krilo raztužene majke, premile otačbine Hrvatske. — Bože učini tako. Molimo Te pomozi nam! — Daj da Tvoje i naše bude opet samo Božje i hrvatsko. Bože daj — bilo tako!

XIV.

(Promatranje ladja kraj morske obale. — Tržište povrća i voća. — Posjet riečke ribarnice. — Hrvatski grad Sušak i njegova kr. velika gimnazija. — Preko 425 stuba k Majci Božjoj na Trsat. — Kratki opis povjesti trsatskog prošteništa. — U crkvi trsatske Majke Božje. — Obnova Marijine svetinje. — Kod častnih otaca Franjevaca na Trsatu. — U samostanskoj bašči i neke misli gledom na Trsat. — Posjet starog Zrinjsko-Frankopanskog grada. — Puste ruševine i grobnica obitelji Nugentove. — Stup podignut Napoleonu na bojnom polju kod Marenga. — Frankopanska tamnica a sada kapelica sv. Josipa. — Pompejsko-herkulanske starine. — U Frankopanskoj orudjani. — Knjiga spomenica. — Divni vidik na more i okolicu sa Frankopanske kule. — Odlazak sa Trsata. — Šetnja kraj morske obale i englezki parobrod za ukrcavanje konja u Afriku. — Parobrod „Štefanija“ i odlazak u Opatiju.)

Već je žarko sunašce dobrahno prigrievalo, kad se i ja pomješah medj vrevu svjetine — da krenem k Majci Božjoj na Trsat. Udarih spram mola, gdje brodovi u najvećoj žurbi iztovarivahu i natovarivahu raznu robu, kano ugljen, drva, duge, vino, ulje, luk i koješta. Bilo je tu ladjica, trabakula i brodova svake vrsti s raznih krajeva Istre, Dalmacije, Grčke a i od druguda. Od zaglušne vike, jedva da se možeš razabrati. — Uz žamor ljudi čuje se i pasje štektanje, dok na mnogim ladjama imadu i pseta, da im čuvaju tovar i robu. Jedni ulaze u luku a drugi odilaze. Pozdravlja se i odzdravlja živo, na sve moguće načine. Na Rieci silni je trgovački promet, dok je bratska ruka zaokupiv Rieku

izbila svim ostalim primorskim gradovima sve njihove privriede i usredotočila ovdje malne svu trgovinu. — Uz put kreštavi ženski povici, dovedoše me i nehotice na riečko tržište povrća i voća. Nadvikivanje riečkih piljarica povjestno je — pa tako i mene zaokupiše sa svih strana povicima: „ala liepih smokav gospodine, ala finih breskav, jabuk — ala groždje — bella uva.“ Nisam dakako mogao, da im skromnim željicama udovoljim, dok radje skrenuh u ogromne triemove ribjeg tržišta, gdje se nalazila nakrcata sva sila preraznih morskih riba, počam od ogromne crno-modre tunine i stokrake sipe, do zlatoglave orade i sitne srebrosjajne sardine. Na ulazu tržišta stajahu opet pune košare oštriga, što ih sladokusci kupuju i onako žive raztvoriv školjku odmah posrču. — Dok ovdje na suhu razmatrah ovo morsko carstvo, sjetih se veličajnog akvarija — što ga kraj obale sredozemnog mora u utrobi morskoj promatrah, prije par godina u Napulju. I ovdje bilo je još više morskih samoživaca ali s tom razlikom, što u auli riečke ribarije počivahu mirno jedan kraj drugoga, dok se u akvariju napuljskom vodila medju njima žilava samoobrana a medj gdjekojima i borba na život i smrt. — Zaista more i na dnu svome nosi veliko bogatstvo a i poseban svjet, koji svoj život izkupljuje smrću sustanara i sugradjana svojih.

Kad sam se do sita nagledao ove riečke ribarske izložbe — bacih se preko potoka Rječine ravnim putem u naš hrvatski grad Sušak, koji od godine do godine sve većma napreduje — pa se čini, kan da si Hrvati u njem žele stvoriti u zamjenu stare, novu Rieku. Osim drugih modernih novih gradjevina valja mi osobito spomenuti liepo uredjenu prostranu zgradu sušačke velike gimnazije — kamo gotovo cielo Primorje a navlastito i Hrvati s Rieke šiljaju svoju mladež na više nauke i naobrazbu. Ipak jedva bih mogao prešutjeti — kako me bolno dirnulo, gdje mi je vrli prijatelj i profesor K. napomenuo, kako uz sve to imade i na Rieci vrlo uglednih obitelji — koje bi gdjekad htjele sloviti i svojim hrvatstvom — pa ipak ne šiljaju svoje djece u

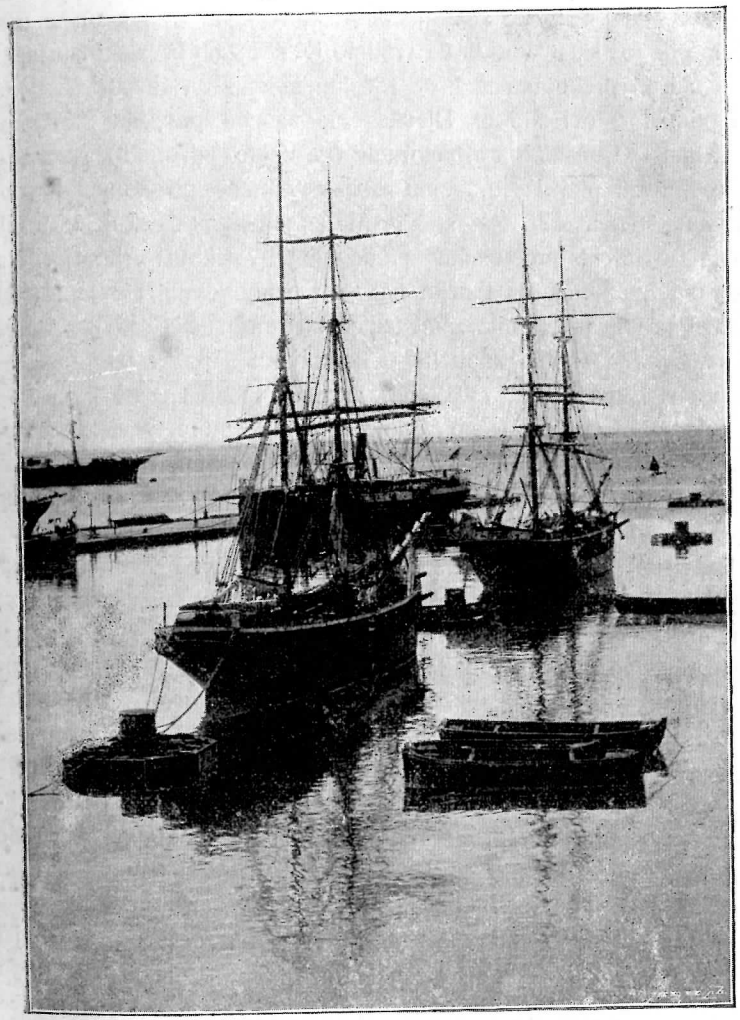

Ladje u luci.

gimnazij ovamo — već radje u talijanski i magjarski na Rieci. — Dà, dà i tako se stvaraju hrvatski renegati — pa onda hoćemo da još sačuvamo ili da vratimo Rieci njezin hrvatski značaj?!

Kad preko mosta kroz Rječinu stigneš na Sušak — pade ti odmah u oči kip bl. Djevice Marije nad povećim portalom, čiji napis „Consolatrix afflictorum“ (tješiteljica nevoljnih), pokazuje ti poprečni pješki put, kojim možeš najkrače po kamenim stubama — njih 425 — stići k Majci Božjoj trsatskoj, k tomu najglasovitijem prošteništu u čitavom hrvatskom Primorju. Na taj put upozorila me i neka nabožna Primorkinja, što je tuj na ulazu prodavala krunice, medaljice i razne sličice Majke Božje trsatske. — Kad ju zapitah — kuda vodi najkrači put gore — reče mi „imade dva puta stari, ovuda stubama a novi, cestom okolo. — Idite starim gospodine — mi Primorci vaviek velimo: Živila Hrvatska starinska a ne nova!“ Ele krenuh dakle starinskim dosta tegotnim ali zanimivim putem. — Stigoh gore umoran nakon dobra pol sata. Kao osobitu značajku napominjem, da sam skoro kraj svake desete stube našao po dva i više siromaka, gluhih, niemih, sliepih, sakatih — gdje vape k Majci Božjoj za pomoć i pružaju ruke prolaznicima za milostinju. Uz put zaustavljah se dosta promatranjem raznih stajališnih kapelica, njihovih slikarija i kojekakih napisa. — Već s početka kraj ulaza stoji na stieni uklesan napis, što tumači poviest čudesne kućice: „Venne la Casa dela beata Vergine Maria de Nazarette a Tersatto l' anno 1291. Alli 10. Di Majio et si parti alli 10. di decembre 1294.“ Moram reći, da mi se ova talijanština ovdje nikako ne svidja, dok bi bilo mnogo častnije, ljepše a i imalo bi mnogo više smisla, kad bi se talijanski napis zamienio hrvatskim. — Ovo neka bude rečeno bez zamjere a inače čast i slava Majci Božjoj trsatskoj — pred koje oltarom klečeć, nadjoh se opojen čuvstvima najsvetije ljubavi k uzvišenoj Bogorodici i ovom Njezinom veleuglednom svetištu. — Možda imade koga, kome ne bi bila poznata poviest ovoga prošteništa — pa mu s toga

ovo i evo ovdje u kratko spominjem. — Dne 10. svibnja 1291. odnesoše angjeli kućicu, gdje je stanovala bl. Djevica Marija iz Nazareta, da ju očuvaju od obezčaščenja i navale raznih bezbožaca i nevjernika. Ponieše ju zrakom preko mora i postaviše na vrh Trsata. Ovdje ostala je do 10. prosinca 1294., koji dan prenieše ju angjeli opet preko jadranskog mora u Loreto kod Jakina (Ancona) gdje se i danas nalazi, čašćena hodočastnicima gotovo sviju naroda i zemalja. Na mjestu, gdje je kućica na Trsatu stajala podigoše Frankopani a navlastito knez i ban Nikola

Grad Sušak.

crkvu i samostan — što je takodjer iztaknuto u kapelici s desne strane — gdje se nalazi uklesana slika Frankopanova i sliedeći napis: Illmus. D. Comes Nicolaus Frangepanus, ut semetipsum, suosque subditos solaretur, hic, ubi alma Domus steterat, in relictis, vestigiis quae solo impressa dignoscebantur, Capellam suis sumptibus superaedificari jussit (Presvietli gospodar i knez Nikola Frankopan, na utjehu sebe i svojih podanika, sagradio je ovdje svojimi troškovi kapelu, na mjestu, gdje se razpoznavahu tragovi svete kućice u zemlju utisnuti). U crkvi sahranjen je i sam knez

kako to pokazuje nadgrobna ploča riečima: Hic jacet Nicolaus De Franghapanibus Segniae Modrusiae comes (Ovdje leži Nikola Frankopan, knez senjsko modruški). — Inače nalazi se u trsatskoj crkvi po stienama sva sila zavjetnih slika, što ih mornari spašeni prigodom brodoloma na zavjet blažene Djevice Marije trsatske crkvi darovaše. Na glavnom oltaru nalazi se navodno na cipresnom drvu naslikana slika Bogorodičina, koju da je slikao sv. evagjelista Luka a papa Urban V. crkvi poklonio. Sjajne srebrene sviećnjake darovao je car Leopold I. Inače s obiju strana žrtvenika predočena je u freskama poviest samoga svetišta — dok je za njim u tamnom hodniku, smješten kip Gospin, koji da potiče iz Nazareta. — Promatranje ovog svetišta zanielo me i pred samu kućicu Majke Božje u Loretu — u Italiji — gdje boravljah pred par godina i cjelivah ono presveto mjesto, gdje je „Rieč tielom postala“ . . . Cjelivah ondje i onu zlatom okovanu prostu zdjelicu, u kojoj je Mati Božja spremala hranu za sebe i za svoga božanskog Sina. Uzlebdila mi je pred očima sva poviest obiju svetih mjesta i jedva da se mogoh oteti iz zagrljaja snatrenja božanstvenih misli. — Mimogredce spominjem, da istih duhovnih blagodati i milosti, koje se dobivaju u Loretu postaju dielnicima i hodočastnici na Trsatu. — Častni franjevci — čuvari svetišta Marijina potaknuše nedavno dostojnu misao, da se skoro nadje što više dobrotvora za obnovu trsatske crkve. Bog bi dao da u tome što skorije podpuno uspiju. — Kad razgledah sve znamenitosti Gospine crkve, podjoh i u samostan da posjetim gvardijana i ostalu častnu braću, medju kojima već odprije poznavah častnog hrv. pisca i urednika „Propovjednika i Serafinskog Ružičnjaka“ g. Fr. Ivančića. Nad njegovom ćelijom stojao je napis sv. pisma: Omnia honeste et secundum ordinem fiant (Sve neka bude pošteno i u pravome redu) I. Kor. 1. 4. — Častni otci primiše me veselo i bratski zagrliše, — a kako je bilo već i skoro podne — moradoh ostati kod njih i na ručku. Medjutim častni otac Rajmundo pokazivao mi i sve znamenitosti samostana, dok

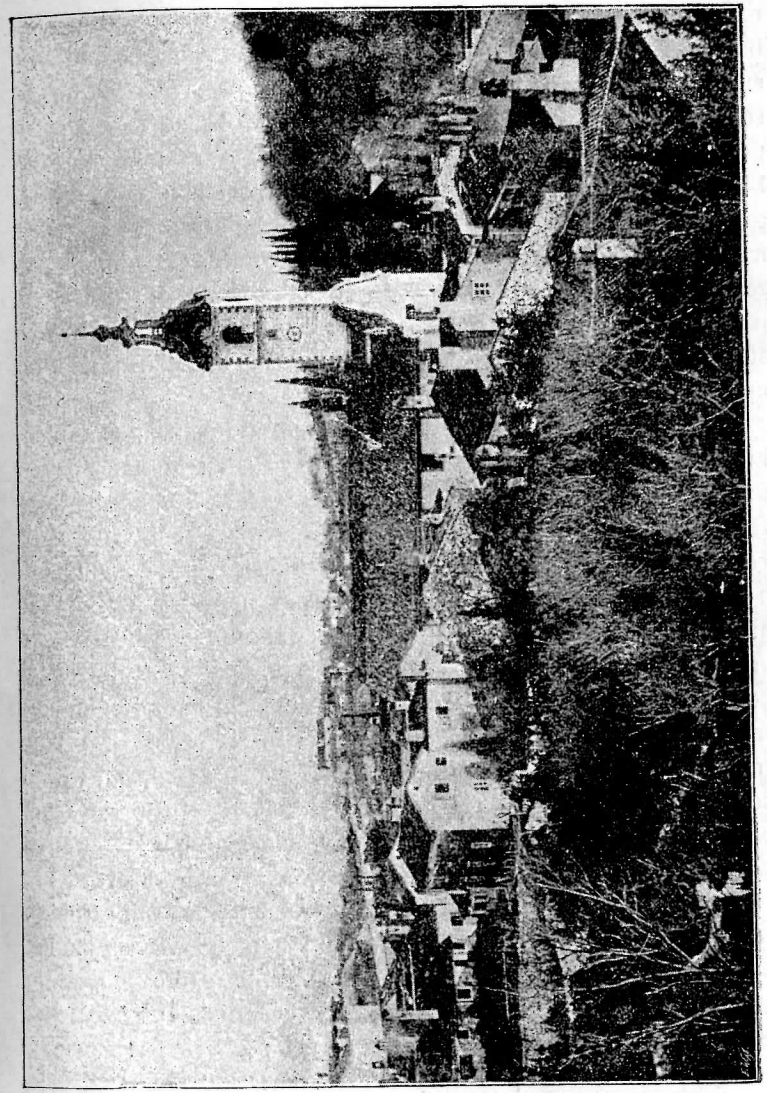

Crkva samostana Trsatskoga.

me je i poveo u okolo krasnim samostanskim baščama, — obraslim bujnim drvoredom i obilujućim, mnogim lepim vidicima na more, susjedne gradove i mjesta. Trsat ima vrlo divni položaj, pa bi se ondje moglo vrlo zgodno urediti i zračno liečilište, a kad bi gore vodila uzpinjača bilo bi to od znamenite vriednosti. Nuždno bi bilo, da se ovdje sagradi i nekoliko ljepših hotela, pa bi sigurno stranci radje ovamo gore zalazili, gdje bi uz divni pogled na morsku pučinu, uživali još u čistom, tvorničarskim dimom nezagušenom zraku. Na Rieci imade hotela, koji nemaju ni izgleda na more a stoje i u blizini kojekakih tvornica, gdje je zrak vrlo štetan po ljudsko zdravlje. — Tko dakle ne bi onda radje išao na Sušak ili na Trsat?!

Poslie objeda posjetih i krasnu uredjenu hrvatsku čitaonicu, koja posjeduje gotovo sve hrvatske novine, dok je smještena u udobno uredjenoj čitaoničkoj restauraciji. Odavle krenuh sjeverozapadnim pravcem na najviši vrh Trsata, na znameniti stari grad nekoč vlastničtvo ponositih Frankopana, kašnje grofova Nugenta a danas kako razabrah Palavicinijevo? Ako želiš posjetiti Frankopansku kulu i stari grad, to valja da se najprije prijaviš kod vratara ili vratarice, koji će te onamo povesti i biti tumačem pojedinih znamenitosti. Pred samim gradom nalaze se bujni nasadi ružmarina i inog samoniklog cvieća a gdjegdje i po koje smokovo drvo. Kad sam ovamo uljego, sve je zvonjelo i titralo od zujenja kebara, pčela i mušica. — Jest — ružmarin raste bujno ovdje, al okružuje grobove posve tudjeg roda, što je preostalo od Frankopanskih vremena, to su samo puste ruševine, krš i debele razrovane zidine, obraštene bršljanom, korovom i trnjem, gdje se sunčaju u ljeti gušteri a mjestimice provlače i zmije. S padom Frankopana propao im i grad i stao se skoro podpunom ruševinom, tek strši u vis kula — gdje smještahu topove, dok iz jedne pukotine viri još i sada komad topa, a imade komada od topova raztepenih i po samoj kuli — navlastito kraj nekdašnje Frankopanske cisterne, što je sva obrasla grmljem. Pred samim

ulazom u grad, postavljena su danas dva zmaja od mjedi — što straže stražu mrtvima predstavljaju budnost. U dvorištu starog grada — što i sam nije drugo nego grob — nalazi se i moderno uredjena grobnica (Mausoleum), gdje počivaju članovi grofovske obitelji Nugentove a naročito austrijski feldmaršal istoga imena sa svojom suprugom knjeginjom Riaro Sforca. Nad grobom stoji zlatnim slovima u mramor uklesan napis „Mir junaka“ sa

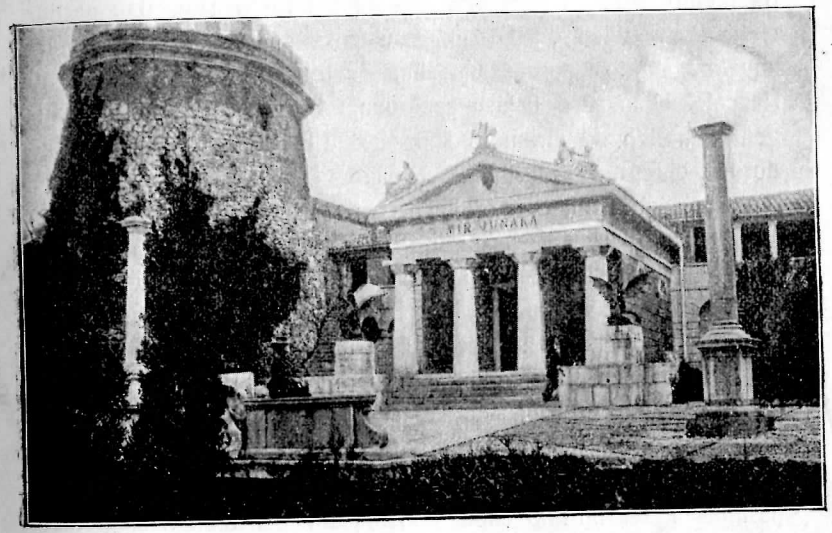

Mausoleum. Grobnica na Trsatu.

poznatom lozinkom „Decrevi.“ Na samoj terasi nalazi se i ovisoki mramorni stup sa francezkim orlom na vrhu, dok podno stoji latinski napis „Hic prope Marencum XVIII. Kal. Jul. Anno M. D. C. C. C. Bonaparte Primo consule Calligae — Reipublicae Exercitus-Duce Victoria Parta.“ Stup ovaj donešen je ovamo iz Italije, dok ga ova podiže u čast Napoleonu I. na bojnom polju, poslie bitke kod Marenga. — U tvrdjavi sačuvana je još posve

dobro Frankopanska tamnica, izdubena u debelom kamenju a navlastito vidi se jasno i grozno zjalo, kroz koje spuštahu kažnjenike u tamnicu. Imade tuj i jedna izdubina kraj koje reži u kamenu izklesan biesan lav, koji da je stražio jednu od Frankopanovih žena, što je bila tuj 14 godina uzidana i navodno kažnjena zbog nevjerne ljubavi.

Nedaleko tamnice nalazi se tajni podzemni hodnik, što vodi uz lujzinsku cestu, pače i ča na samu Rieku. — Grof Nugent od pieteta spram nesretnika, koji su bili tuj bacani, dao je načiniti nad tamnicom, gdje se nekoč nalazila dvorana suda — malu kapelicu, gdje je namještena slika sv. Josipa a nad njom ukusno Razpelo. U kapelici nalaze se i dva mramorna kipa obitelji Nugent i umilno od mramora izklesano djetence sa napisom „Ego dormio et cor meum vigilat". (Spavam a srce moje bdije.) Vele, da je taj spomenik dala ovdje satvoriti u znak žalosti za svojom 12 godišnjom kćeri, što umre u Parizu — supruga maršala Nugenta, Ivana. Imade tuj i jedna starinska klupa od umjetničke vriednosti, u koju su zataknute dvie otrcane bojne zastave na čijim vrpcama čita se 20. marta 1826. a na drugoj 1848. Johanna. Jamačno da je grofovska obitelj Nugentova i dosta odana katoličkoj vjeri, dok je grof Nugent na samrti tražio iz Rima papinski blagoslov — kako to pokazuje uokvireni brzojav — što se nalazi na ulazu kapelice, a glasi: Grof Nugent — Generalski stol. — Beatissimus Pater infirmo capiti apostolicam benedictionem permanenter impertit. Card. Rampolla" (Sveti otac bolestnom poglavici, apoštolski blagoslov dragovoljno podjeljiva.) — Kad ostaviš prostorije kapelice možeš pogledati u naokolo široke gradske hodnike od tvrdjave, što se nalaze u ruševinama, dok imade tu nešto sačuvana, tek jedna sobica, u kojoj je razbacana razna ropotatarija kano: kipovi, fragmenti i kojekake ine starine — izkopine Pompejsko — herkulanske, što da ih je Ferdinand I. iz Napulja darovao grofu Nugentu. — Mnogo koječesa prenešeno je odavle i u zagrebački muzej.

Još mi valja spomenuti tako zvanu Frankopansku orudjanu tik kraj jur napomenute kapelice, — gdje se nalazi na stolu knjiga spomenica za posjetnike, a imade ondje i nekih inih predmeta spomena vriednih. Vidi se tuj n. pr. slika, gdje Albert Nugent godine 1848. vodi svoje serežane iz Trsata, Bosiljeva i ostalih dobara u Beč, da brani priestolje. Pokraj te slike stoji barjak, što mu ga žena izvezla i unj utkala svoje ime u znak pobjede. Nad slikom smještena su dva plemićka grba sa devizom „Decrevi" (Odlučio sam) a nad njima Nugentova baršunasta šubara. — Na stolu smještena je štatua maršala Nugenta I., njegova kaciga i štit, crvena kabanica — a kraj toga, tri crvene kape maršalovih serežana od g. 1848. i jedna njihova sjajna torba. — S protivne strane vidi se na stieni divna slika gdje pobožni starac Martin Frankopan leži na odru. Kraj te slike smještena je njegova postelj na njoj košulja, u kojoj je umro, što je sve nadjeno u gornjim odajama kule, dok kraj postelje leže lancevi, kojima se dizao most, što je vodio u grad. — Imade ovdje još i nekih drugih uspomena više manje vriednih.

Pristupih k malom stoliću — da razgledam knjigu spomenicu, pa da u nju upišem i ja svoje ime. Našao sam u njoj imena, mnogih i mnogih vrlo odličnih posjetnika i iz dalekih strana svieta . . . a imade tuj i dosta poletnih stihova — navlastito naše mile braće Slovenaca. — Tako n. pr.

Naj skala se taja
In dob se naj maje;
A kljubu viharja
Zvestoba Slavenov ostane.
Pozdravljam te prekrasni kraj,
Hrvaški stolp premili,
Spominjal bom se te nazaj
Ker vragi nisu te zdrobili.

I opet:

Slovanski grob, kjerkoli hodiš,
Tam spi Slovan, sloveč junak

In če vesel po svetu blodiš
Se tužen vračaš, tužen Ti
In Slovan svak. —

Mnogo ganut ovim stihovima, dadoh se po kamenim stubama još i na najviši vrh zapadne Frankopanske kule — odkale se pruža upravo čaroban vidik na dolinu oko Rječine, na grad Rieku, na more; na iztočnu obalu jadrankoga mora našu biednu Istru i na zapadnu obalu hrvatsko naše Primorje. — Sva kolika priroda ističe se odavle u sjajnoj umjetničkoj odori — što ju satkala svemožna ruka Stvoritelja svieta. S desna, kradu ti pogled kalvarijski bregovi a pod njima slikoviti proplanci obrašteni uljikovinom, vinogradima, a posuti vrbama i kućarkama raznog oblika i razne vriednosti. Kraj potoka Rječine na dnu trsatske hridi koče se razne tvornice, kano Ružićeva i Bakarčićeva tvornica koža, tvornica sapuna, leda, vapna, nalazi se ovdje gradska klaonica, perilište (lavanderija) a navlastito kraj lujzinske ceste ističe se slikovit vodopad, što dovadja vodu u glasovitu sušačku tvornicu papira. — Ravno gledaš pred sobom čitav grad Rieku, koji ti s ove visine daje sliku hrpe kamenja, oživljenu stvorovima domaće krvi a opojenim u najvećem dielu tudjinskim duhom. — Tek tamo iza mola, s lieve strane, kad stupe brodovi i ladje na šire more — pokazuje se sjajan primorski biser odnjihan na valovima Adrije — a poznat svietu pod zlatnim imenom budne hrvatske misli. Naše je to — hrvatsko je to Primorje sa umilnim svojim mjestima, ljetovnicima i kućarkama. — Tamo opet daleko iznad istarske obale — krili ti kano na pozdrav vilovita Učka 1396 m. visoka i sa tisuću glasova biedne Istre moli te, — da se brineš za ono, što je naše, što je hrvatsko, da nedaš tudjincu kidati lanac hrvatske sviesti. — Na jugozapadnoj strani gledaš razvrstane kvarnerske otoke — obrašteni bujnim zelenilom i prostranim zaselcima. Dalje spram iztoka prostire se sinje naše hrvatsko, srebreno more, dok nad morskom pučinom hrlo kližu premnoge ladjice, jedrenjače a i veći parobrodi noseći u svojim njedrima svu nadu siromašne žene, svu radost nedužne naše dječice — naše mornare i sve njihovo blago. Ah — liep i predivan je odavle pogled na more i ne može se š njime oko tako lako nasititi, jer se uviek pred njim ponavljaju novi pojavi — novi prizori.

Duboko potresen nad čarnom ljepotom hrvatske otačbine, ipak „se tužen, tužen“ spustih s vrha kule — te se takav oprostih sa žalostnim ruševinama, slavnog nekoč Frankopanskog, trsatskog grada. Ostaj mi svetom u hrvatskom narodu za vazda sjajna uspomena na one, što stanovahu u tom gradu, na kojemu za cielo bjehu često najmiliji i najvidjeniji gostovi, najveći Hrvati sviju vremena: slavni hrvatski ban Petar Zrinjski i šurjak mu knez Krsto Frankopan. — Vječna im slava!

* * *

Kad dodjoh u riečku luku, htjedoh odmah parobrodom u Opatiju, ali kako je ovaj baš pred par časaka odplovio onamo, morao sam sada ovdje čekati skoro čitav sat. Šetao sam medjutim gore dolje, dok najednoč opazih, kako tjeraju koje dvie stotine konjskih koštura. Biedna ova kljusad izgledala, ko osušene moslavinske štuke. — Mislio sam si, da ih tjeraju kamo u mesnicu, pa da će njihovim žilavim mesom hraniti gladni i bezposleni riečki proletarijat. Medjutim prevario sam se. Rekoše mi, da ih tjeraju u doljni dio luke, gdje će ih ukrcati u veliki englezki parobrod „Milwanke Liwerpol“ a odavle da će za 35 dana stignuti na ratište u južnu Afriku. Dok to slušah, tješila me sladka utjeha, da će barem polovica tih ogloždenih paripa putem pocrkati i biti tečnom hranom morskim ribama, a junačkomu burskomu narodu, da ne će donieti baš nikakve osjetljive štete.

Bilo je sedam sati, kad je stigao parobrod „Štefanija“, gdje se i odmah ukrcah, da uz put na par dana posjetim i naše istarsko primorje.

Došavši u Opatiju nadjoh ondje, sve živo i veselo. Na mulju bila je sva sila svieta u najživahnijem razgovoru. Nudjalo mi se najednoč kojih desetak ruku, da im povjerim svoj pratež, pa da me odvedu u „varoš“. Razumjeva se, da sam tek jednomu mogao udovoljiti. — Kad se nadjoh u svojoj sobici u svratištu, malko se okrepih i odoh još, da se prije počinka prošećem obalom morskom. Skoro se medjutim vratih natrag . . . Bio sam umoran, pa mi je bilo dovoljno i to, što sam se prije sna mogao primaknuti kamenom stupu na Puntici, gdje sam u svečanom trenutku večernjeg sumraka pred Bogorodičinim kipom sa ondje se nalazećim brodarima, mogao prošaptati uzvišenu molitvu: Ave Maria! Ave Maria!

Istarsko Primorje.

XV.

(Noć u Opatiji. — Jutarnje sunce i pozdrav moru. — Poviest Opatije i njezin razvitak. — „Manija“ za zidanjem kuća u Opatiji. — Opatija stjecište kraljeva svega svieta. — „Villa Angiolina“ u najkrasnijem opatijskom perivoju. — Opis perivoja i njegova dražest. — Kupalište Angiolina. — Opatijska crkvica sv. Jakova. — Spomenik Schülleru, utemeljitelju današnje Opatije. — Hotel Štefanija i kupalište „Slatina“. — Sjeverni i južni obalni opatijski putovi. — Slikari i fotografi kraj obale. — Opatija liečilište za bolestne a odmaralište za zdrave. — Savjet onima, koji žele u morsko kupalište. — Objed u „Schweizerhofu“ i promatranje gostova. — Srbske jadikovke. — Poslie ručka šetnjom na Karolovo šetalište i Zorin vis. — Njemački napis u spomen rumunjskom kralju. — Pogled sa Zorin-visa ili Aurorine terase. — Ćozoti i njihove „bragozze na moru“. — Na opatijskom groblju. — Rendićev nadgrobni spomenik. — Doček ladje na opatijskom pristaništu. — Politička škola na primorskim ladjicama. — Zapad sunca na moru i bajna opatijska večer.)

„Schweizerhof“ gdje se nalazih, dosta je udobno a razmjerno jedno od jeftinijih restauranta u Opatiji. Leži u zatišju a okruženo je krasnim perivojem, kao što su to i gotovo skoro sve vile i sva opatijska svratišta. U sladkim sanjama, probavio sam ovdje tihu noć, a kad u jutro raztvorih prozor, stvorio se preda mnom veličajni prizor na more i savkoliki čarni mu okoliš. — Sunce

počelo je baš izlaziti i oblievati svojim žarom morsku površinu i okolišnu primorsku krš. Pričinilo mi se, kan da sam otvorio prozor na svratištu „Vezuv“ u Napulju, gdje sam se u svoje vrieme takodjer raztapao u milju sa prizora izlaza sunca, koji je ostavio u meni neizbrisivi utisak na veličanstveno sredozemno more. — Jednako me i ovdje na obalama jadranskoga mora pozdravilo i opet isto nebesko sunašce. — Svježi jutarnji lahor, cjelivao je lakim dodirom svojih krila smaragdovu tihu morsku površinu, koja se tako u sunčanom svjetlu pričinjala, kan da po njoj titra milijun bisernih ljuska ili kan da se iz dubine morske diže ogromna srebrena riba, koja hoće, da se grije na zlatnim sunčanim tracima. — Sunčano jutarnje rumenilo, okolišni bieli bregovi, divno plavetno more, sve je to dosta jako, da čovjeku digne duh u znak zahvalnosti k Bogu, pa da on onda poleti divnim onim krajem i da si nakupi što više tajinstvenog blaga, kojim liepa priroda vazda oplemenjuje čovjeka, koji nježnim čuvstvima i pjesničkim zanosom hoće, da slobodno uživa njezinu bajnu ljepotu i njezine dragocjene blagodati. — I meni danas nije manjkalo ništa od svega toga, i to je bilo razlogom, da sam se u brzo spremio i već rano u jutro ostavio svoje noćište, te se našao u naručaju cvietne, lovorom, čempresom, cedrom i paomom okićene Opatije. — Ipak prije nego li potanje iztaknem po koju krasotu divne Opatije — valja mi u kratko barem spomenuti, njezinu poviest i njezin razvitak.

Kao što se sv. evandjelje poslužuje prispodobom kad veli, da je kraljevstvo nebesko slično gorušičinom zrncu, koje je istina najmanje od svega sjemenja, ali kašnje kad uzraste da postane čitavo drvo, tako da ptice nebeske mogu na nj sjedati i u njemu imati svoja gnjezda; jednako je i sa našom hrvatskom Opatijom, koja se prije zaboravljena tek pred kojih dvadesetak godina pridigla i došla do one znamenitosti, kojom danas širom svieta slovi.

Polovicom 15. stoljeća govori već neka listina o Opatiji — naročito spominje ime tamošnjega opata „fra Giacoma“. Opatija

bila je nekoč vlastničtvo bogate obitelji Wallsee, koja je pozvala ovamo Benediktince i ustupila im nešto zemljišta, gdje su oni podigli malu Opatiju, koja i danas nosi odtale svoje ime, dok ju pohlepna tudjina nepravedno krsti i imenom Abbazia. Tik uz more, okružen gustom šumicom stoji još i danas mali samostan sa crkvicom sv. Jakova apostola, koja je sagradjena godine 1506. a po opatu Šimunu popravljena godine 1892. Crkvica imade danas tri oltara, od kojih je glavni sav od mramora. — Samostan pretvoren je za stan dušobrižnikâ, koji ovamo dolaze i služe skoro svaki dan sv. misu, a nedjeljom točno u 9 sati. I još danas puk, kad ide ovdje u crkvu veli, da ide u „kluštar“ (sa-

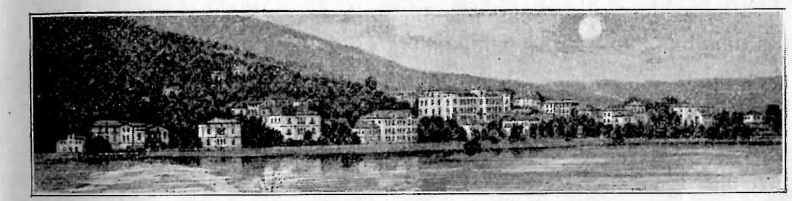

Pogled na Opatiju s mora.

mostan). Benediktinci nisu ovdje boravili dugo, jer već početkom 16. vieka ostaviše samostan, dok nisu mogli podnašati silne turske i mljetačke navale. Zadnji se njihov opat zvao Ivan Bekarić. Kašnje prešla je Opatija za kratko vrieme u vlast senjskih biskupa, ali već godine 1560. nalazimo u Opatiji Augustince, koji su ovdje boravili samo devet godina a zamieniše ih Isusovci, dok najkašnje ne dcdjoše ovamo i Paulini, koji opet ustupiše Opatiju riečkomu kaptolu, uz obvezu i dužnost, da ovaj uzdržava u Opatiji jednoga svećenika za službu Božju. Zbog toga još i danas riečki župnik nosi naslov „Opata od sv. Jakova“. Bili su se kašnje za kratko vrieme nastanili u Opatiji i opet Isusovci, ali kad je godine 1773. taj slavni red odavle maknut, preuzela

je vlast nad Opatijom država i tako je Opatija iz redovničkih prešla u svjetske ruke i godine 1849. bi pripojena markgrofiji Istri.

Mirno i bogoljubno živjeli su nekda skromni samostanci ondje, gdje se danas šepiri razkošni i velegradski život. Ne smije se nikako i nikada zaboraviti, da su upravo častni katolički redovnici bili prvi, koji su pred davnim vremenima nastojali oko Opatije i koji ju pretvarahu u pravi zemaljski raj. — Oni ondje zasadiše prekrasne šumice od lovora i sitnog hrašća, koje su još i danas jedan od najkrasnijih uresa Opatiji.

Sve do godine 1844. bila je Opatija slična skromnoj ljubici, koja je tek mirisala siromašnom istarskom puku, koji je tuj duž Voloskog, Ike, Lovrana, Mošćenica i Berseča do Plominja imao biedne svoje kolibice, gdje su žene tkale za sebe i susjedna mjesta predju, a mužkarci po tadanjem običaju plovili su jedrenjačama po dalekom svietu. Škole nisu imali već im djecu obučavao, — kao što je to bilo i na mnogim inim mjestima u našoj Hrvatskoj — u župnom stanu njihov plovan ili dušobrižnik.

Pomenute godine 1844. riečki patricij Higinij Scarpa sagradio je prvi kraj crkvice sv. Jakova na morskoj obali velekrasnu palaču i prozvao ju imenom svoje supruge „Villa Angiolina". Gotovo sa svih strana svieta naručio je razno eksotično grmlje i cviećе, koje je u blagom podnebju opatijskom upravo divno uspjevalo. Perívoj oko „Ville Angioline" još je i danas unicum ljepote svoje vrsti. — Malo pomalo počeli su se i stranci dolazeći na Rieku zanimati za prirodne krasote Opatije, a kad je godine 1860. skoro kroz čitavo ljetno doba — boravila u „Villi Angiolini" radi morskih kupelji carica Marija Ana bi time položen kano temeljni kamen za daljni razvitak Opatije kao morskog liečilišta. — Početkom sedamdesetih godina počimali se i liečnici više zanimati za Opatiju, dok je prvi počeo šiljati onamo bolestnike radi toplijeg podnebja preko zime prof. Dr. Leopold pl. Schrötter.

Kako je grof Chorinski bio godine 1875. kupio od Scarpe perivoj i „Villu Angiolinu" — tako ju opet godine 1882. prodade glavnom ravnatelju južne željeznice Fridriku Schülleru, koji je od željezničkog družtva izposlovao silne novčane subvencije u svrhu da se od Opatije načini klimatičko zimsko liečilište i moderno morsko kupalište. Schülleru pripisuje se najveća zasluga, da je od skromnog mjestanca Opatije — postalo danas jedno od najglasovitijih liečilišta u Evropi. Družtvo južne željeznice po-

Villa Angiolina u Opatiji.

ticanjem Schüllerovim počelo je graditi velike i sa svim mogućim konfortom uredjene hotele i stanove za goste. U tri godine sagradiše prvi i sjajni hotel „Quarnero" — zatim velesjajan „Hotel nadvojvodkinje Štefanije"; „Villu Habsburg" nadalje ville: „Petru", „Erminiu", „Zrinjski", „Liburniju", „Amaliu"; „Slatinu"; „Lauru"; „Leandriu"; i mnoge druge veće i manje. Navlastito sagradiše i vrlo elegantnu zgradu, gdje je smješten poštanski i brzojavni

*

ured a i bazar, — gdje se nalazi trgovina svake vrsti. Kraj mora napraviše kupelji, poskrbiše se za vodovod sa Učke, plinaru, električnu razsvjetu i razne druge potrebštine. — Da nije manjkalo i silne švabske pismene reklame za Opatiju, po sebi se razumije. Neki pisci djilitnuše se pače i tako daleko, da su Opatiju u svojim spisima i brošurama prozvali i njemačkom naselbinom na Kvarneru. Tako n. pr. baš i njemački pisac Henrik Noë — piše „Die deutsche Kolonie Abbazia am Quarnero". — Tim putem dakako privukoše ovamo i mnoge privatne, strane bogatije obitelji, koje si tuj posagradiše i svoje vlastite kuće — navlastito sjajne ljetnikovce. Izmedju privatnih zgrada ističe se „Quissisana", gdje se rado sastaju gostovi iz Hrvatske, a jednako važna je za nas i „Villa Zora", gdje se nalazi i ponosita velekrasna hrvatska čitaonica. — — Svake godine niču u Opatiji, novi ljetnikovci, svratišta i kuće, što no rieč ko glive preko noći. Stranac težko bi ih mogao prebrojiti, dižu se jedna nad drugom u zavojima i posebnim perivojima, tako da se oko čovjeka kad ih promatra kano zatravljuje, dok svaka od tih zgrada odlikuje se posebnim stilom i različitom arhitekturom najmodernije vrsti. Vrlo se je bojati, kako pišu i novine — da će uslied premnogih zgrada Opatija izgubiti od svoje prvobitne naravne ljepote, a to će njoj samoj služiti na veliku štetu, jer tko hoće da kuće gleda, taj će ih moći gledati i drugdje a ne će trebati ići u Opatiju.

Dne 4. ožujka 1889. bi od zemaljske vlade Opatija proglašena liečilištem, dok imade u tu svrhu po vladi potvrdjen i posebni red, odnosno statute. — Godimice raste broj gostova, pa je u godini 1901. narasao broj i preko deset hiljada. Dolaze ovamo i okrunjene glave. Opatija goji nezaboravnu uspomenu na pokojnog kraljevića Rudolfa i njegovu suprugu Štefaniju, koji boravljahu ondje godine 1885. i 1886. u „Villi Angiolini" dulje vremena a i kašnje do kobne svoje sudbine, dolažahu redovito svake godine ovamo. Rumunjski kralj Karol i supruga mu pjesnikinja kraljica Carmen Sylva-Jelisava — skoro svake godine i

po više mjeseci borave ondje. Crnogorski knez Nikola i nesretni srbski kraljevi Milan i Aleksander bijahu takodjer višeput ondje. I kraljica saska bila je gostinjom bajne Opatije. U villi „Amalia" i „Angiolina" boravio je godine 1895. dulje vremena i njemački car Vilim II. sa cielim svojim dvorom. Tom prilikom posjetio ga ovdje i naš apoštolski kralj i vladar Franjo Josip I. a istarski Hrvati, dočekaše ga nečuvenim sjajem, tako da se je tom zgodom

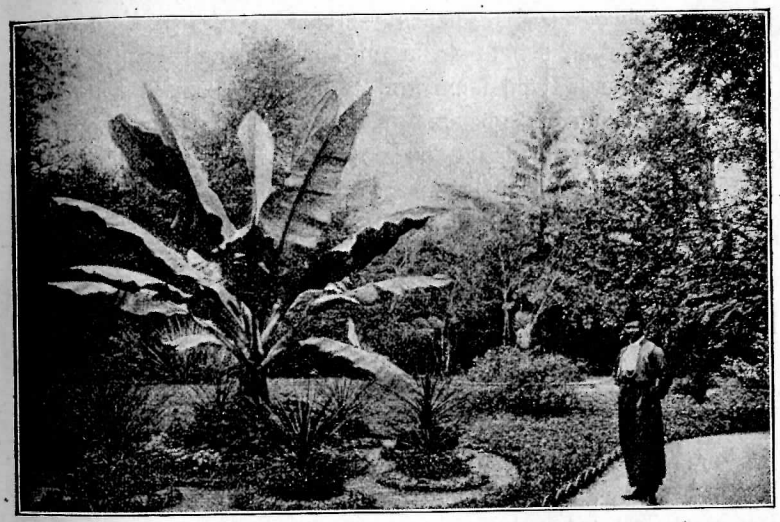

Partija iz Opatije. Perivoj Angioline.

i sam njemački car Vilim gotovo čudio nad odanosti Hrvata spram kraljevske kuće . . . Godine 1901. posjetio je u Opatiji rumunjskog kralja i vladar Grčke kralj Gjuro I. i boravio ovdje više dana a nastanio se i odsjeo u Minahovoj villi. Ovaj bio je silno iznenadjen nad tolikim brojem prekrasnih villa, pa se je upravo veselio, što je imao prigodu posjetiti ove predjele. Ljetos došao je u Opatiju i švedski kralj i kraljica, te odsjeo u liepo

uredjenoj villi „Jeanetti.“ I njemu uzvratilo je posjet Njegovo Veličanstvo naš kralj. U Opatiju dolaze svake godine i mnogi nadvojvode i nadvojvodkinje, pa se skoro može reći, — da je Opatija stjecište careva i kraljeva raznih krajeva svieta i narodnosti.

Dok evo u krupnijim crtama predstavih poviest ovoga bisera naše hrvatske Riviere, valja da šetnjom predstavim i potanje njezinu dražest. — Kako jur spomenuh perivoj, gdje se nalazi villa Angiolina zaista je najljepši ures Opatije. — Kad stajah ovdje i promatrah svu tu divnu prirodnu krasotu — mislio sam i opet, da sam u Italiji tamo kraj Sorenta ili Napulja a ne pod vilovitom Učkom na obalama našega hrvatskoga mora. To je pravi botanički vrt i držim, da čovjek ne bi mogao nigdje na svietu naći na tako malenom prostoru združeno toliko raznovrstnog cvieća, drvlja i bilja. — Kraj južne cedrovine, pinija i mirte, naslagali se lovorovi gajevi, magnolije, kamelije, smokve i masline, okružene šumicama sjevernoga smriečja i borovlja, hrašća i kestenja. Ovdje može čovjek mirno na zelenoj travi počivati, u hladovini cedara, lovorike i cipresa i uživati gledanjem na more, koje se pred tobom lagano ziblje i u kristalnim valovima odrazuje čarobnim Kvarnerom. Po jasnim jutrima, kad se sunce iza gore pomalja i kad ti se čini, da uslied sunčanog žara gledaš u moru zapaljeno i na tisuće bakalja, pa kad se uz to mnogi krilati pjevači slože, da pjevaju hvalu Gospodinu Bogu — onda je ovdje osobito ugodno, gotovo veličanstveno.

Pred verandom ville Angioline osobito su liepo uredjeni nasadi preraznog grmlja i cvieća... pa kad to promatrah, činilo mi se, kan da pred tim izčezavaju i sami velekrasni cvietni sagovi i nasadi bajne Fiorence, koji takodjer ostaviše u meni zaista neizbrisivi utisak. — Ovdje nalazi se cvjetnim zidom i najnježnijim zelenilom okružen i elegantni paviljon, gdje uz domaću glazbu, na opredieljene dane, svira i vojnička glazba iz Rieke, kojom se prilikom po tom divnom parku šeće sve — što najotmenijega dolazi u Opatiju. — Ovdje možeš vidjeti, razna lica i žive ljudske figure svake vrsti, pa ako se zanimaš i krojevima, ne treba ti držati modnoga lista, sve imadeš tu pred sobom u bujnoj slici počam od parižke, londonske i do svake ine pa i najprimitivnije mode. I uho može ti tuj čuti govoriti razne jezike, pa ti većeg Babilona od ovoga ne treba tražiti, nigdje na svietu. — Razumjeva se, da su i ovdje zastupani bogati sinovi Arpadovi i Izraelovi u obilnom broju.

Kraj ljetovnika Angioline nalazi se i liepo uredjeno morsko kupalište. Imade u Opatiji trovrstna kupelj: sa hladnom morskom, ugrijanom a i sladkom vodom. Kupalište Angiolina okruženo je bakrenom žicom a na dnu posuto sitnim pieskom. Često već i u mjesecu siečnju kupaju se ovdje gostovi u otvorenom moru. Zrak je tu vrlo blag, jer je Opatija skoro odasvud zaštićena visokim gorama, pa oštri zimski vjetrovi imadu ovamo vrlo riedko pristupa. Naročito vilovita Učka gora poput najbližnije majke čuva Opatiju od svake nepogode i zla vremena.

Od kupališta „Angioline“ — dolazi se zelenim šumskim lovorovim zavojem k villi Amaliji i velikom hotelu i kavani „Kvarnero“... odkale se pruža vrlo liep vidik na more... Ovdje poskrbljeno je gostima obilno svim mogućim zabavama, dok se skoro svaki večer priredjuju koncerti i predstave svake vrsti. — Komu je božica sreće svojom novčanom ljubavi sklona, može ovdje uživati gotovo sve, što mu srce želi... Panem et circenses — kruha i igara — nikada ne manjka.

Ovdje blizu medju grupama paoma, tuja i kaktusa, medju cviećem i grmljem nalazi se jur pomenuta skromna crkvica sv. Jakova. Čini se, kan da se sakriva pred svjetskim sjajem i bogatim razkošjem, što se sa sviju strana u naokolo širi. Sigurno, malo koji od gostiju što se ovuda šeću, spominje se Bogu odanih redovnika, koji su ovdje nekoč slavili Boga i pred davnim stoljećima prvi kultivirali, ovaj zapušteni kraj.

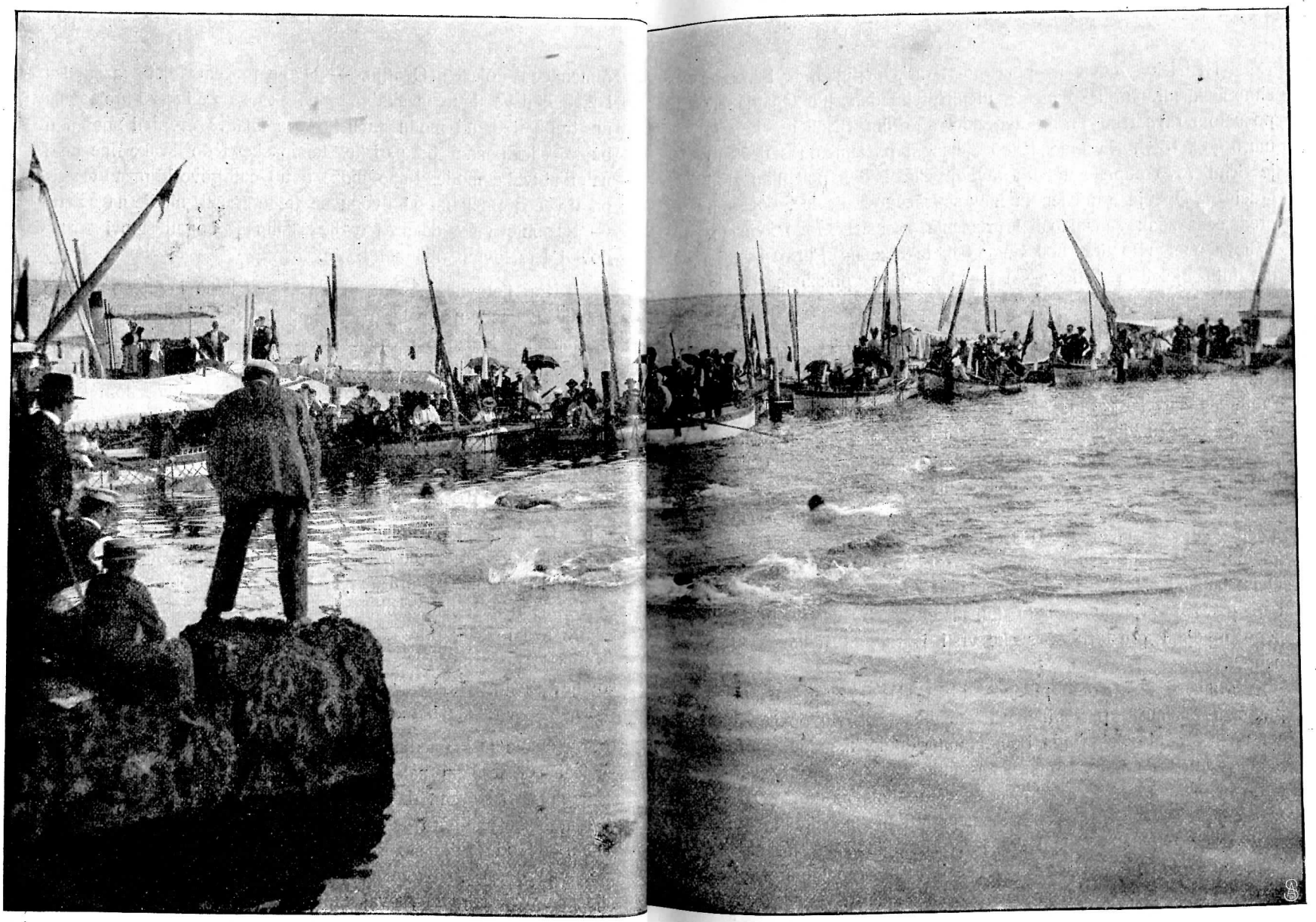

Plivačko natjecanje u Opatije 15. siečnja 1903.

Nedaleko odavle na posebnoj terasi, podignut je i krasan simbolički mramorni spomenik, utemeljitelju današnje Opatije jur poznatom ravnatelju južnih željeznica Fridriku Schüleru, koji je umro god. 1894. Na umjetnički izdjelanom postamentu smješteno je Schülerovo poprsje u nadnaravnoj veličini, dok pod njim stoji graciozna Opatija u mjedenom kipu smješeće se djevice, koja mu predaje u znak zahvalnosti i priznanja zasluženi lovor vienac. S lieva opet vrlo dražestni angjeo ili tako zvani Putto predaje mu kitu bjelolista (Edelweiss) — kao dokaz priznanja, što je Schüller mnogo doprineo i k tomu, da se je sagradila i željeznica preko veličanstvenoga Semeringa.

Najnovijim, vrlo bujnim i slikovitim nasadima, dolazi se odavle k svratištu „Nadvojvodkinje Štefanije". Ovo je najimpozantnija i najveća zgrada na tri sprata u čitavom mjestu, pa se obično ovdje u zimskim mjesecima drže i kazališne predstave.

Od hotela Štefanijina dolazi se na Slatinu. To je maleno mjestance, što je kao i „Škrbići" s protivne strane posve združeno sa Opatijom. I ovdje imade sagradjeno raznovrstnih većih i malih villa a imade i dosta privatnih kuća, što se bave kojekakvim trgovinama. Ovdje ističe se osobito, već pomenuta „Villa Quissisana" i „Villa Slatina", kuća za onemogle častnike. Imade i tu još jedno javno morsko kupalište zvano Slatina, i razni liepo uredjeni prostori za svake vrsti igara pod milim Božjim nebom.

Najveća je svakako prednost i blagodat Opatije, što imade prekrasna šetališta puna hlada i zelenila. Glasoviti obalni put spram sjevera do Voloskoga i spram juga do Ičića spada sigurno medju najljepše partije, što se samo mogu zamisliti. — Sjeverni put, počimlje tamo od carinare, što je smještena na molu. Okružuje mnoge slikovite morske zatone, prelazi preko nekoliko mostova a svršava na gatu kod Voloske. Put taj nazivlju „Friedrich Schüller Strandweg", jer ga je ovaj dao uz ogromne troškove sagraditi i liepo urediti. I sa glavne državne ceste vodi k njemu

nizbrdice izmedju pojedinih perivoja i villa, više liepih prilaza. — Put je ovaj od vanredne zanimivosti. Nad njim dižu se velebni ljetnikovci, kao „Villa Neptun", „Villa Melania" i druge, dok se pod njim talasa divno i čarobno more. Pogled na more je s njega uvieke otvoren, dok se grebeni morski i vodom razjedene pećine izmienjuju sad onim, sad ovim liepim i slikovitim prizorom. Svuda, kraj obale vidjevaš u moru mala kupališta privatnika, — dok se u pojedinim dražicama smjestile i male ladjice, s kojih

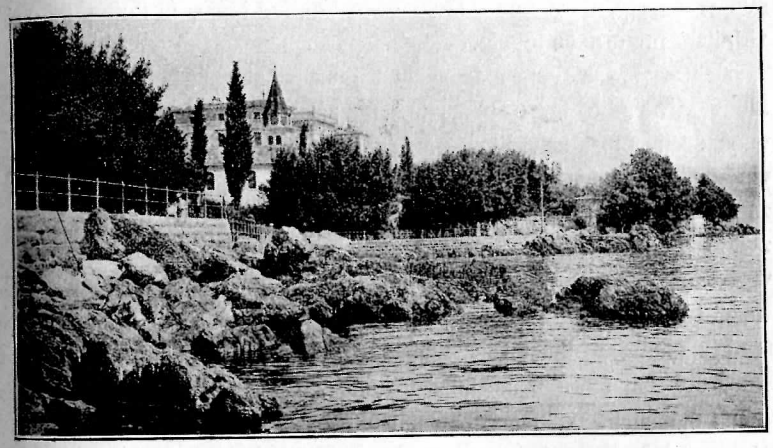

Okoliš crkvice sv. Jakova u Opatiji.

pozdravljaju te kormilari i mašući rukama zovu te, da se provezeš tihom morskom pučinom, pa da im dadeš zaslužiti „par soldi" za sol i duhan. Na ovom obalnom putu, imade u kamenoj hridi i busta Hinka pl. Littrova, što pokriven vojničkom kapom ozbiljno gleda u daleko more. Imade ovdje i jedna mramorna ploča, postavljena godine 1894. u spomen Dr. Heinrichu Gintlu, kr. vladinom savjetniku. — Jamačno oba spomenika ističu znak zahvalnosti spram ovo dvoje zaslužnih ljudi, koji su sigurno

najdjelotvornije pomagali izvedenje ove divne, široke i ravne obalne staze. — Duž cieloga puta, namješteno je i podosta udobnih klupa za odmor, gdje se nalazi uvieke po koja duša... u nekom snatrenju i razmišljanju. — Sjedi i gleda živahno titranje mora, a mislima diže se možda daleko preko gora, te pita Božju moć, hoće li se skoro k svojim povratiti, hoće li ovdje ozdraviti?... — Za sunčanih, jasnih dneva vidjeva se na ovome putu i po više slikara i fotografa, gdje ili čuče na nizkim stolićima, te slikaju kršne pećine i morske grebene ili postavljaju svoje aparate, da snime odavle sliku kakove ladje, ili kojeg milovidnijeg prizora sa obale.

Kao što sjeverni, tako je i južni obalni put jednako zanimiv. Počimlje tamo u Slatini na zakretaju s državne ceste i vuče se tik mora krivuljama, medju morskom krši i mnogobrojnim villama. I odavle može čovjek šetnjom uživati najdivnije upravo zatravljujuće prizore. Vrlo zanimivo je ovdje i jedno mjesto tako zvano „Pakleno vrelo," gdje gledaš izpod mosta, kako se morska voda ruši u nepoznate dubine strašnoga gorskoga zjala.

I ovim južnim putem kao što i sjevernim, uvieke šeću i odmaraju se bolestnici i rekonvalescenti, pa udisivaju svježi morski zrak, natrunjen sitnim miasmima soli, koja se iz vode izparuje, pa vrlo prijatno upliva na zdravlje i okriepljuje slabe živce. Liečnici osobito preporučaju Opatiju onima, koji boluju na srcu, grlu ili na živcima. Dolaze ovamo kadkada i bolesnici, koji boluju na plućima. Gibanje u slobodi i zdrav morski zrak a kadkada i morska kupelj, djeluju osobito na bolestnika, da dobije dobar tek, pa mu se tako tjelesna jakost kadkada digne za šest do deset a i više kilograma. — Neki ovdje ozdrave, ali dakako mnogi i umru. Komu nije nigdje pomoći, taj i u Opatiji ne će ozdraviti. Dodje čas, kad čovjek mora umrieti, a od „smrtelne bolesti" — veli naš narod, nema lieka. — Gdje smrt bocne, tu pomoći nema. — Napomenuti ću još i to, da se u Opatiji ne nalaze samo bolestnici, već da imade tu još i mnogo više zdravih ljudi, koji

dolaze ovamo, tek da si prikrate vrieme, jer tako traži „moda", a drugi opet bojeć se oštre zime, sklanjaju se pred njom u ovo blago, južno podnebje. — Zaista svaki nepristan priznati mora, da je u Opatiji najviše poskrbljeno za bogate gostove. — Siromačak težko može ovamo doći, pa neka i ne ide, jer će ga preskupo stajati. — Savjetujem svakom Hrvatu, kome je kesa mršava a traži odmora i zdravlja neka ide radje u koje od kupališta u našem hrvatskom Primorju, pa će bolje, zadovoljnije i

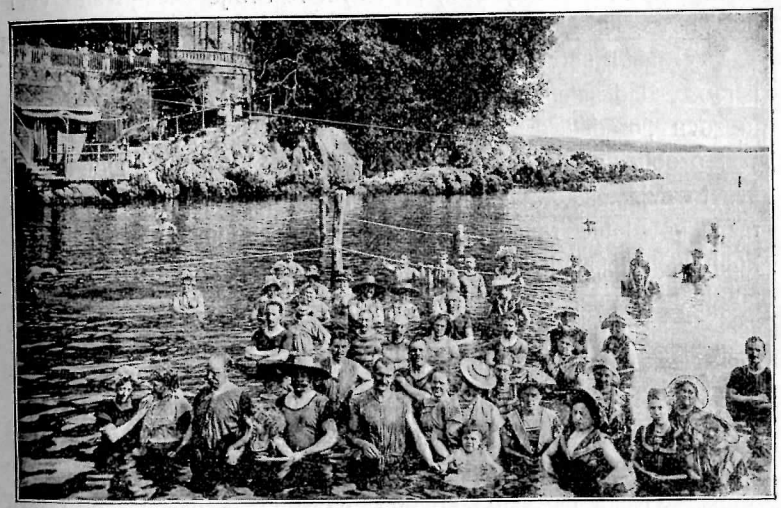

Morsko kupalište u Opatiji.

jeftinije proći. — Ovo osobito vriedi za ono vrieme, kad je u Opatiji silna navala stranih gostiju, onda će te za par dana izmikati kao limun, pa ćeš ovdje za tjedan dana potrošiti ono, što bi mogao drugdje imati i mjesec dana. — Toliko mimogred prijateljima za ravnanje.

Moram reći, da sam i ja promatrajući divnu prirodu i svakake ljude uslied obilne šetnje bio već i dobrahno ogladnio,

želudac me je nekako ozbiljno prekoravao, što su oči već toliko dobile, a on baš ništa. Zaputih se s toga sada ravno državnom cestom u moj Restaurant „Schweizerhof“ na objed... Bilo mi je kašnje žao, što sam ovuda udario. Cestom pješke ići nije nipošto uputno, ne samo, što imade tu dosta prašine, već je i kolni promet a i biciklistički šport tako živahan, kao u kakovom velegradu. — Bilo je oko jedan i pol sata, kad se nadjoh u mome svratištu kraj stola. Ovdje bilo je već sve živo. — Madjari, Poljaci, Niemci, Česi, pa i Srbi iz Srbije sačinjavahu veći dio gostova.

Dok sam se malko okriepio prvim jelom i čašicom izvrstnog istranca, dao sam si prirediti još i porciju fine morske ribe, što ju zovu „orado“ a morao sam kušati i tako zvane „scampe“, vrst osobito slastnih i delikatnih morskih raka. — Dok se je sve to svježe ugotavljalo, gledao sam mirno svoj okoliš i slušao razne poliglotne razgovore. Najviše svidjahu mi se braća Srbi, kojih je troje sjedjelo za jednim stolom i živo razpravljalo neka politička pitanja.

— Šta nama vredi — reći će jedan — kad i nama vele ovde, da smo Hrvati a Srbi smo.

— E ko tomu kriv? — nadoveza drugi.... Ta i u Hrvatskoj neki se zovu Srbima, koje ih ime ne patri, pa tako svak misli da i nema pravih Srba.

— Neka me samo ko pita „ca sam“ — nastavit će treći: udarit ću ga po kičmi da će videt sto zvezda, pa će znati što je Srbin. — Gle već čekam jedan sat na kolač a taj mi ne nosi. Ta nisam valjda ja najgori čovek na svetu?!

Ovaj mi se razgovor braće Srba vrlo svidjao, a iz njega razabrao sam, što oni sude o ljudima, koji se u Hrvatskoj zbog pravoslavne vjere vole nazivati njihovim ponositim srbskim a ne pravim svojim i slavnim hrvatskim imenom.

Medjutim čitavo moje okolišno družtvo počelo se polagano razilaziti, pa i ja zalijav „orado i scampe“ još jednom čašicom crvenike, odoh i opet u prirodu. Pravo nisam znao kuda bi krenuo, pa kad sam nedaleko moga restauranta opazio stup i na njemu veliku limenu ploču sa trojezičnim njemačkim, hrvatskim i talijanskim napisom, pristupih bliže, da vidim što piše i kuda kažiprst pokazuje. — Napis je glasio u hrvaštini: „K putu kralja Karola i po šumskih putevih kralja Karola, na stienu kraljice Jelisave i na pogled Aurora“. — Nisam sada više ništa razmišljao, već odmah udarih stazom, kud me putokaz vodio. Skoro nadjoh se u velebnom gorju, dok se uzpinjah sve više krasnim kamenim šumskim putovima, obraslim pitomim kestenima, zelenim lovorikama, maslinama, smokvama i krasnom, sitnolistnom hrastovinom. Dodjoh najprije na promenadu kralja Karola, gdje se nalazi i liep ljetnikovac prozvan imenom „Villa Carol“ — a nedaleko je odavle uz vrletne stiene i počivalo rumunjske kraljice Jelisave — Carmen Sylve. — Od Karolove promenade i dalje vodio me planinski put spram sjevera k selu Varljeni. Ovdje na mnogim mjestima opazih klupe uklesane u kamenoj hridi, a negdje i od drva načinjene. Pećine skoro su posvuda obrasle liepim gustim i cvatućim bršljanom, po kome zujile su divlje pčele, da ih je bilo slušati upravo milota. Ovdje opazih i mramornu ploču umetnutu u stienu sa napisom: „Der Initiative und Munificenz Seiner Majestät König Carol I. von Rumänien verdankt der Curort diese Promenade 1896“. Ploču je ovu postavilo „družtvo na poljepšavanje Opatije“, — pa moram reći, da mi baš nije bilo podpuno pravo, što ovdje stoji napis u njemačkom jeziku.... Zar ne bi odgovaralo ljepše hrvatskom ponosu i značaju zemlje — da je napis sastavljen u hrvaštini? — Ili zar Istra nije hrvatska zemlja, zar ne stanuju i ondje Hrvati?....

Što dalje to se više dizah serpentinama u pravo vinogorje, dok me tu počeli pozdravljati i krasni vinovi čokoti puni groždja, od kojih bijahu neki dugački možda i stotinu metara a penjali se unakrst po visokim i rašljatim kolovima. Skoro nadjoh se

ovdje na razkrižju, dok je jedan turistički put izmedj stabala obilježenih bojom vodio u Volosko, a drugi u 20 minuta hoda na visočinu ili pogled Aurore kod Puži — Brega. — Ja krenuh ovim posljednjim a za nagradu odkinuo mi ovdje, neki čestiti istarski seljak jedan liepi grozd, koji mi je krasni i romantični put ovamo učinio još romantičnijim i svojom sladkoćom kano zasladio. Pogled sa visoke Aurorine terase-Zorinog-visa nad Škrbićima upravo je divan i veličanstven. — Gledaš pred sobom sinje jadransko more, na kome se bjelasaju ladje i jedrenjače svake vrsti. Vidiš i „Ćozote", kako sa svojim „bragozzama" krile istarskom morskom obalom i love sitnu ribu, što no ju — kako negdje čitah — ti naši susjedi ovdje nemilo tamane i pustoše kobnim svojim mrežama. Kraj toga, spopada te neki domoljubni gnjev, i ti bi htio, da se dignu sve oluje, sve nevjere svieta i pakleni bjesovi; pa da nahrupe i sataru one talijanske „bragozze" crveno smedjih jedara, pa da nestane onih, koji našim siromašnim hrvatskim ribarima na vlastitom pragu otimaju s ustiju i onako suhi zalogaj hljeba. Medjutim duša ti se brzo razvedri a sjetne misli razplinuju se poput dima sa parobroda, što eno svake ure hrli morem iz Rieke na Opatiju. — Kad skreneš okom na desno, gledaš pred sobom kućarke od Voloskog, gdje se u tankom zelenilu kitnjastih šuma naslagale uz divne žalove mora. Dalje ravno pokazuje ti sukljajući dim grad Rieku i ponositi hrvatski Sušak .... te njegov daleki slikoviti okoliš. Otok Krk i Cres izgledju kano plivajuća školjka, okružena viencem vilovitog mora. Na podnožju mrke Učke planine, cakli se milovidna Opatija i njezini dražestni ljetnikovci. Iznad tebe u uzporednoj zračnoj liniji, diže se junački grad Kastav i željeznička postaja Matulje, koja te vodi dublje u srce kršne Istre i bratinske Slovenije. Kraj tebe ovdje ondje prhne i zapjeva, po koja ptičica i fićukne gorski kos, te se uz plahi let krade naslagama dozrievajućih vinograda, Piev ptica, zvižduk parnjače s morskih valova i odjek željeznice s vrletnih planina, kan da spaja u nekim čarobnim akordima

glasove morskih nimfa sa onima planinskih vila, ... pa ti se čini, kan da ciela priroda pjeva hvalu Bogu i veliča Mihanovićev stih: „Liepa naša domovina".

I preko jedan čitav sat odmarah se ovdje na klupi, divnog Aurorinog vidikovca. Već je i dosta bilo kasno, kad se vijugajuć gorskim putovima spustih ka križu, koji mi pokazivao u zabitnoj šumici počivalište mrtvih. Groblje opatijsko vrlo je jednostavno, gotovo zapušteno. — Nitko valjda ne mari za sveto ovo mjesto .... Tà od groblja svatko se živ plaši, ono ga sjeća na

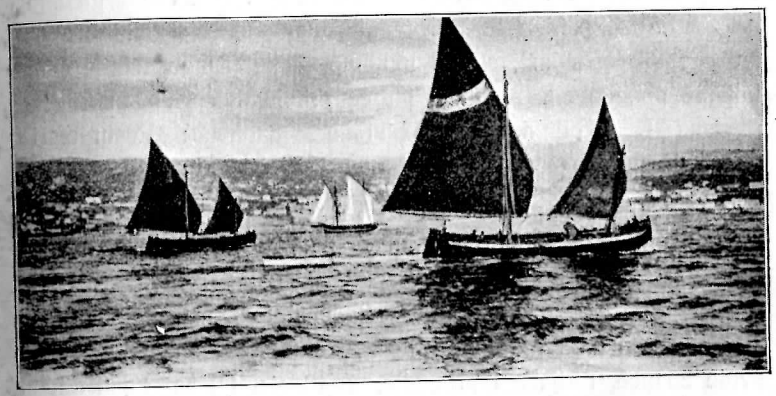

Ribarske „bragozze" Ćozota na Jadranskom moru.

smrt .... a tko bi i htio u prekrasnom ovom kraju misliti na smrt, kad svuda vlada bujni život, čar i krasota .... Zar tako?! ... Pa ipak — ipak konac svemu na svietu je smrt ... a kršćanska nauka liepo veli: Čovječe spomeni se, zadnjih stvari svojih i ne ćeš nikada sagriešiti ....

Dosta neuredna i skoro šikarom i debelom travom obrašten staza, dovela me na groblje. Nadjoh ovdje tek jednoga starca, koji je zamišljeno gledao u daljinu i prebirao čislo .... Kad ga uljudno pozdravih riečima: Hvaljen Isus — on mi i

jednako odzdravio. Na moje pitanje, da li je uvieke ovdje i što tu radi odgovorio mi:

— Za mene je ovo mjesto raj zemaljski, molim se ovdje Bogu za žive, koji ga griesima vriedjaju a „čuvam mrtve, da ne bi koj pobigal".

Na opatijskom groblju ipak svratila je moju pozornost na sebe jedna malješna kapelica i pred njom spomenik, što ga je majstorskom rukom izradio u spomen obitelji Schalek slavni naš Ivan Rendić. — Veliki angjeo u obliku biele žene, stoji tu i pokazuje desnom rukom spram neba i blagim pogledom gledajući na zemlju — prisiže sa tri prsta, da će Božja providnost dati jednom plaću svima, spram njihovih djela. Blago si ga onima, koji se pouzdavaju u Boga, jer će primiti Njegovu plaću kad uzkrsnu — a to divno prikazuje vrpca sa napisom: „Resurecturis" — što je angjeo drži, u lievoj ruci.

Sa groblja spustih se opet ravno k moru i to k samom pristaništu, koje se poput dugačkog jezika proteglo daleko u more. Baš je bilo sedam sati, kad je opet dolazio parobrod s Rieke, koji je bio — kano šipak košticama — nakrcat gostovima svake ruke. I na molu bilo je sve živo, jer mnogi očekivahu svoje znance, rodjake i prijatelje, koji su u taj sat imali stići u Opatiju. Čim se parobrod nešto približio, već je nastalo na obali i na moru mahanje rukama i rubcima, sve je jedva očekivalo, da se brod primakne i da ga tanka daska spoji sa kopnom. A čim je pristao, digao se gotovo zaglušni žamor, grlilo se to, rukovalo i ljubilo na sve strane, sve je bilo u veselom kretanju. Samo stranac i osamljen putnik mora da ostane niem i ozbiljan. Za njega nema oka, koje bi ga milo pogledalo, nema usta, koja bi ga se nježno dotaknula, nema srca, koje bi njegovim sastankom ili vidjenjem radostnije zakucalo . . . .

Dok se je sve razišlo a dok i zadnji poslužnici silnu prtljagu poredaše po kolicama i vukoše u doznačene im hotele

— stadoh i ja slobodnije šetati muljem, pa se u mislima zabavljati mnogim utiscima, što mi ih razni dnevni prizori ostaviše u duši. U razmišljanju promatrah i domaće ljude, što su poredali lake svoje ladjice uzduž obale morske, te izčekivali ne bi li tko uljegao, da ga u bajnoj večeri povezu na šetnju plavetnim morem. — Kako prije kod izkrcivanja s riečkog parobroda nisam čuo gotovo skoro ni jedne hrvatske rieči i bilo mi je nekako tužno, tako mi je opet sada bilo milo, kad svuda po ladjicama slušah, milozvučne glasove hrvatskog jezika u istarskom narječju.

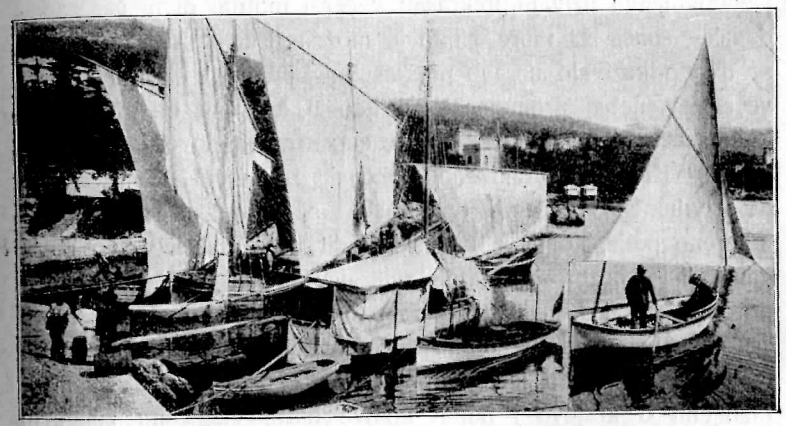

Ladjice u opatijskoj luci.

Domaći ljudi ovdje uz more većinom još čuvaju čistu narodnu sviest, pa sam bio i upravo iznenadjen, kako susjedi na ladjicama pretresivahu i neka narodna pitanja . . . . Vrhunac zanimivosti bio je svakako, kad je onaj sa ladjice „Betanie" držao veslo u vis i tumačio „Lauri, Almi, Karolini, Adriaticu, Maria Anni, Franceski, Adelini, Miatonini, Americi, Idi, Danici, Dunavu, Meteoru, Štefaniji, Mia Marii, Valenti, Deliu, Angiolini, Monte Magjoru" i drugima, kako moraju svi uvieke biti dobri

*

Hrvati i Hrvatice i kako nikad ne smiju popuštati Talijanašima i Ungarezima.

— Moramo biti vsi narodnjaki — naglasio je odlučno — — Nikad ne ćemo vsi puhat va jenu tikvu ali pravi čovik mora se dat i posekat za narodnost svoju.

* * *

Odoh još, da se prošećem poznatim obalnim putovima, gdje je bilo sada sve živo u najugodnijem razgovoru i u smiehu i zadovoljstvu uživalo prekrasnu večer i motrilo divni čar zapadajućeg sunca. U more piljilo je možda tisuć i tisuć očiju, dok se ovo prikazivalo upravo prekrasnim. Ljubičasti i zlatni trakovi večernjeg neba, prometnuše ga kao u koprenu od irisa, nad kojom se zapadno sunce blistalo, kao užarena povorka nebeskih luči. — Kad je i zadnji snop sunčanih zraka pozlaćenim sagom ovio vrhunce vrletne Učke, pružilo se more u daljinu kano srebreno polje, kojim je nebeski pastir bliedi mjesec stao polagano sijati bezbrojne zlatne zviezdice svoje. — Nastala je u prirodi ozbiljna tišina. Nad sobom mogao si samo gledati vedro zlatno nebo a pred sobom njegov odraz u srebrenom moru. K ušima dopirao ti jedino opojni šum, kojim se morski valovi razbijahu o krajeve i poput eolove harfe elegičnim zujanjem svojim i tajinstvenim trzanjem zraka prosiecahu guste krošnje lovora, paome i mirte. Kraj tako divnog prizora, kako da ne budeš dirnut, kako da ti neko posebno čuvstvo ne opoji srce i dušu?! — —

Bio sam dosta umoran a sutra valjalo mi zorom uraniti — s toga i odoh razdragan najnježnijim i upravo poletnim osjećajima ravno u svoj „Hotel — Restaurant“ na počinak.

XVI.

(Prije svanuća na putu kroz nasade Franje Josipa I. na Vrutki u Veprinac. — Izlaz sunca i susretanje žena u planinama. — Ugljenarke iz Čičarije. — Držali me plovanom „va veprinaščine“. — Dolazak na Veprinac. — U veprinačkoj crkvi i spomenik župnika Petričića. — Poviest Veprinca i s njega divni vidik na more i okoliš. — Na župnom dvoru. — Posjet istarske seljačke obitelji i mržnja na Hrvate. — Odgoj djece u školama. — Put na Veliku Učku i veličanstveni pogled s vrha na cielu Istru, u Italiju, kvarnerske otoke i hrvatsko Primorje. — Uzdisaj k Bogu za sreću biedne Istre. — Kroz Malu Učku u »lovransku dragu« i posjet vinograda. — Vrsti groždja. — Dolazak u Lovran, njegov okoliš, vinogradi i voćnjaci. — Liepe ville u Lovranu, kupalište i opis mjesta. — Potalijančivanje školske djece i razgovor o istarskim prilikama. — Vožnja u Iku i tamošnje žiteljstvo. — Liečilište za nemoćne svećenike u Ici. — Ičići. — Dolazak u Opatiju i večera medj bogatašima. — Morska razsvjeta u noći.)

Za čovjeka, koji smatra prirodu najdivnijom knjigom, s koje uči i progovara sama providnost Božja, najveći je užitak i veselje, kad može što pomnije proučiti njezinu dragocjenu sadržinu, taj neizcrpivi i nepresahljivi izvor svega znanja i umjeća ljudskoga. — — — Gonjen ovom neodoljivom željom bio sam odlučio čvrsto da iz Opatije posjetim i Veprinac a odanle, da skočim i na samu Učku goru, pa da jednim mahom razgledam čitavu Istru i svekolike kvarnerske otoke. Dvoji put, vodi ovamo gore. Jedan, kojim se jaši kraj ville Angioline a drugi, kolni preko Voloskoga, Matulja, Frančića i inih okolišnih mjesta.

Već u četiri sata bijah podpuno opremljen i kad izadjoh napolje sve je bilo mirno, samo more, kan da se nešto žestilo i nemilo pljuskalo svoje stiene. Valjda mu je bilo krivo, što ga još nije žarko sunašce svojim cjelovom usrećilo, ili zar da se ljutilo, što ga možda mjesec i zviezdice prerano ostaviše!?

Kako nisam imao ni kola da se vozim, ni konja da jašim udario sam pješke ravno državnom cestom spram Slatine, gdje kraj „Keglevićeve ville“ i „Quisisane“ zakrenuh, pa se skoro nadjoh u krasnom, lovorom i sitnim hraščem okruženom perivoju, na kome s kraja stojao napis: „Nasadi Franje Josipa I.“ — Odavle opet za 20 časaka liepim vijugastim putovima, medj ljetovnicima i perivojima spustih se preko mosta u umilno šumsko prodolje zvano Vrutki, gdje je i ploča pokazivala put k vrelu, što kao u sitnom koncu probija ovdje kroz pećinu i svojom bistrom vodom osvježuje svakoga, tko je voljan u zdravlje i sreću svoju srknuti po koju kapljicu. — Nisam ni opažao, kako se sve po lako uzpinjah sve više i više, dok me jedino vijugasta staza vodila napried a zračna linija pokazivala pravac, koji mi jamčio, da ne ću izgubiti putu njegova cilja. — Oko pete ure počelo već i sunce sa iztoka izbijati, pa sam nekako lako i zadovoljno odahnuo, što ću i opet imati jedan liepi i vedri Božji dan .... Put, što dalje kretah bio je sve strmiji i strmiji; sama krš mjestimice tek obrasla grmljem i borovicom. — Nije potrajalo dugo — kad me najednoč počele susretati čitave povorke žena, što se spuštahu s vrletnih planina dolje k Opatiji na tržište. Svaka od njih, nosila kaki tovar u košu na ledjima a i u košari na rukama. Bilo tu: jaja, jabuka, krušaka, smokava, kajsija, grožđja, šljiva, malina i gotovo svake vrsti živeža po izbor.... Neke od njih nosile su na sebi i velike vreće — kako mi rekoše napunjene „karbunom (ugljevljem)“ a nosile ga na prodaju tja „va Riku ....“ Dvie, tri sretoh pače, gdje tjeraju mule nakrcate što ugljenom, a što opet svježnjima sitnog goriva drva... Ovi me prizori živo spominjahu Crne gore, gdje takodjer gledah,

kako se i Crnogorkinje slično spuštahu sa svojih vrleti uz mazge i mulce sa tovarima drva na pazar u bajnu Boku Kotorsku. — Sve žene, što ih ovdje sretah izgledahu krepke i jake a neke mi rekoše da su tja iz Čičarije — gdje da se njihovi muževi Čiči izključivo bave proizvadjanjem „karbune“, — — — dok

Čička iz Istre. Prodavateljica ugljevlja.

š njime pazare najviše na Rieci i Trstu. Kako im je zemlja po više sati hoda goli krš, tako da si na njemu ne mogu priskrbiti živeža, to prave ugljen od drva, što ga nasieku, zaspu zemljom i onda upale. — I po osam sati daleko putuje biedna ženskadija

od svoje kuće, koju ostavlja u pol noći .... pa ide da u gradu dobije za ono robe, što nosi, po dvie tri krune — za što opet kupi kućne potrebštine te se vraća kući, kan da nosi ne znam kakovo veliko blago. Putem založe tek komadičak kruha, zaliju vodom, pa su zadovoljne i vesele, a da ni ne osjećaju daljinu i težinu puta .... Pomislih u sebi: blažena ti istarska sirotinjo, koja ne poznaješ odmora, lukavstva i varke, pa si možda ipak bogatija plemenštinom svoje duše i srca od onih, koji žive u bogatstvu i razkošju, koji ti se nameću gospodarima a na tebe jadnu zaboravljaju i puštaju te da uz siromaštvo živiš u tmini bez prave i zdrave hrvatske i narodnje prosvjete.

Čim se više približavah k veprinačkoj crkvi, opažao sam medj onima, što me susretahu, neko živahno šaputanje i kano neobično veselje. Neka starica, pače iznenada, pala na putu preda mnom na koljena i zavapila: „Bog im daj zdravlje, sad znamo da dobimo na veprinašćine plovana". — — U prvi mah nisam mogao protumačiti, što to znači, dok sam kašnje tek saznao, da je veprinački župnik bio imenovan u Trstu ravnateljem nekog zavoda, pa da je već nekoliko tjedana odsutan a „grad Veprinac da je bez plovana i kapelana ....", dok se župljani nadaju svaki čas novome duhovniku. U takovim okolnostima mogli su se dakako lako u dobroj vjeri glede moje osobe sada varati, pa sam ih bio jedva kadar u protivnom uvjeriti, da ja zbilja nisam „onaj odabrani i k njima poslani". —

Baš je minulo šest sati, kad se već nadjoh na čunjastom vrhu plovanije veprinačke. Veprinac leži 519 metara nad morem. Na najvišoj mu točci sazidana je liepa župna crkva sv. Marka, koja kan da odavle kraljuje nad kopnom i morem, dok se njezin toranj vidjeva skoro sa svih dolina Istre i hrv. Primorja. — Dok sam se približio crkvi izletio iznenada preda me iz susjedne kućice zvonar s porukom, da neka čekam dok donese ključe, pa da će otvoriti crkvu i da ću moći i odmah služiti sv.

misu. — Kad se je za čas vratio s ključima do mene, nagovarao me i dalje riečima:

— Moj jih nonić (djedo) pozdravlja i pita ča su oni sade naš plovan? ....

Da mu ne pokvarim veselja rekoh, da ću na pitanje odgo-

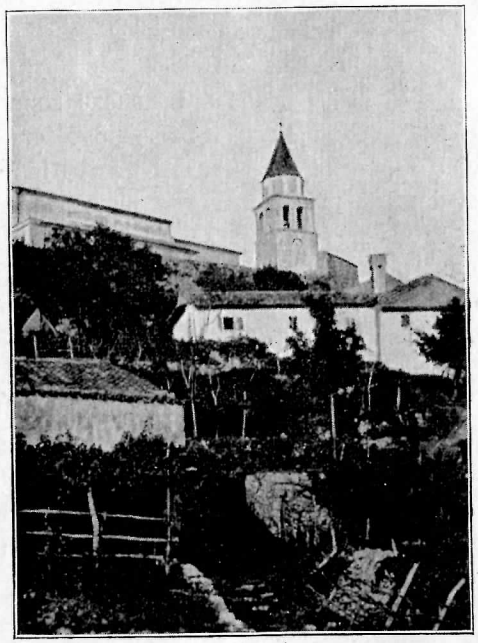

Veprinac nad Opatijom u Istri.

voriti kašnje, dok ću si medjutim sada pogledati crkvu i u njoj obaviti jutarnju pobožnost i molitvu ....

Crkva, do koje vodi preko stotine kamenih stepenica vrlo je liepa i prostrana, razdieljena u tri ladje, dok se u njoj osobito ističu i tri mramorna žrtvenika, od kojih je napose umjetno

sagradjen veliki žrtvenik posvećen sv. Marku, a izdjelan od crnoga i rumenoga mramora. Zvonik stoji zasebice udaljen od crkve od prilike kao onaj bivši sv. Marka u Mletcima. — Nekoč bijaše veprinačka crkva i zbornom, dok su ovdje stanovali i veprinački kanonici, što dokazuje i liepi kameni spomenik pred crkvom, na kojemu stoji napis:

„Tu čeka uskrsnuće
Anton don Petričić
r. u selu Katinići
17/X. 1778. kanonik i župnik veprinački

od godine 1822. do svoje smrti 1861. — Svojemu župniku domorodcu, dobre uspomene z a d n j e m u k a n o n i k u kaptola veprinačkoga starijim na radost, mladjima na izgled ciela občina i župa godine 1900. postavi"... Ovo si doslovce izpisah, pa stavljam i u ovu knjigu, da bude „na izgled" i drugima, koji uzčitaju ovo moje djelo, pa da znadu kako je liepo, kad čestiti občinari i župljani spominju se svoga vriednoga župnika i poslie smrti, pa mu u znak priznanja i zahvalnosti dižu spomenik... Ovo je tim vriednije spomenuti, što su takovi slučaji vrlo riedki.

Na mjestu, gdje danas stoji veprinačka crkva vele, da je nekoč bio kaštel, grad obitelji Thonhausen okružen tvrdim i debelim zidovima sa tri velika vrata, od kojih posljednja porušiše godine 1866. Još sada opažaju se tragovi tih debelih zidova oko crkve, dok poviest veli, da je ovdje godine 799. pao u ratu franački vojvoda Heinrich Fridlanski a godine 1615. da je štajerska posada sa kaštela više puta suzbila čarkajuće čete mljetačkog lava. Poviest veli, da su Veprinčani morali u stara vremena hodati bezplatno na stražu protiv Turaka tamo do Senja i dalje. — Godine 1593. tukli se pod Veprincem Uskoci sa Mljetčanima.

Izpred veprinačke crkve pruža se krasan vidik na široko i daleko. Stoji pred tobom skoro čitav Kvarner sa svojim liepim otocima i po njima razbacanim zaselcima. Kao sitne točke pri-

činjaju ti se odavle po moru svud razbacane male ladjice, dok oveći parobrodi i jedrenjače izgledju kano velika plivajuća korita, što ostavljaju iza sebe guste valove, što se polako gube na prostranom površju morskom. Tik na podnožju, smieši se veselo pod tobom liepa Opatija, dok odmah s desna kano na dohvatu gledaš vrhunce Učke planine. U neposrednoj blizini, svuda u naokolo krili se bujno zelenilo. Hrastove i kestenjeve šume izmienjuju se sa zelenim vinogradima, a medju njima u sredini porazmjestile se svuda prijazne kućarke skromnih istarskih Hrvata.

Ako sam i znao da domaći g. plovan boravi već dulje vremena u Trstu, to ipak posjetih i župni dvor, što se nalazi tik kraj crkve. Vriedna sestrica gospodina „odilazećeg" plovana gospojica Marija Ellnerova, baš je bila zabavljena pospremanjem pokućtva, a kad joj se predstavih bila je mnogo radostna, što me i osobno upoznala, dok nikako nije mogla izpričati neugodnost, koju će ćutiti njezin vriedni gospodin brat, kad dozna da sam ga posjetio a njega da nije bilo kod kuće. — Kako sam bio u župnom dvoru liepo dočekan, tako još i ljepše podvoren, pa s toga sam mogao još i veselije krenuti na vrhunce Učke gore, kamo sam imao skoro još dva sata hoda. Kad kretah putem spram seoca Tumpića zaustavio me neki vriedni seljak Dulmić Petrić i molio me, da posjetim i njegov nedaleki „dolac", gdje je imao nekoliko kvadrati zasadjenog liepog vinograda a pokraj u šumskom zavoju kolibicu, okruženu sa nešto zemlje, gdje mu rasla kukuruza i krumpir. Vrlo se uzradovah milom pozivu, pa rado posjetih i njegovu kućicu i čestitu obitelj. Starica od kojih 60 godina supruga mu, sjedjela ovdje u ognjanci kraj vatre i kad me opazila, skočila je ko munjom ošinuta na noge. Za čas sakupilo se i više čeljadi oko mene, a nešto i odraslije djece — kako razabrah, bila to unučad domaćinova. Pozdravismo se i lako upoznasmo. Ponudiše me i oni palentom i sa izvrstnim ovčjim sirom i mladim moštom, koji je već bio dobrano odkipio. — Nisam se gostoljubivosti otimao, samo da

si steknem povjerljivost ove blage istarske seljačke družine. Nije medjutim potrajalo ni par časaka, kad me radoznala starica upitala:

— Ča budu oni naš plovan va Veprincu? — Ča ne, da hodiju vokol i hoćeju na plovaniju?

Kad sam im razjasnio, kako sam do njih došao i što je svrha momu putovanju, rekoše mi medju ostalim, da su oni „Slavljani" „Slavinci" „Slavci", da ne trpe plovane Hrvate. Hrvati da „ne služe Bogu".

Villa kraljevne Štefanije u Opatiji.

Svoju mržnju na Hrvate podkriepiše time, što „da se va Hrvatskoj plaća glavarina i porez, i od čovika, od marve, od mačke, od kokoši", a navedoše i neke druge zanimivosti i prigovore... Kad upitah djecu, polaze li školu, rekoše, da idu „va talijansku" „va našu" „va slavjansku." — U školi da se uče jezik „istrianski" a oni da su „Austrijanci." — Učitelj im veli, kakvi su libri (knjige) takvi moraju biti i oni. Pod „istrianskim" jezikom razumjeva se talijanski, a pod Austrijancima

Talijani... Ovako pute u školama podkupljeni učitelji i renegati Talijanci hrvatsku djecu u Istri, samo da ih pretvore u odpadnike svoga hrvatskoga jezika i hrvatskoga imena. — Talijancima još za sada ne usudjuju se otvoreno nazivati, jer bi zlo prošli, s toga otrovne svoje namisli zadjevaju u „slavjanska", i „istrianska" i kojekaka druga imena. — Na razstanku sa svojim gostiteljima pokazahu mi djeca i svoje školske knjige kao: talijansku računicu, „čitanku slavjansku za austrijanske škole"; — njemački prirodopis; „liber slavjanske historije", pisan talijanštinom i „va

Putna kuća kraljevne Štefanije na Učkoj.

slavjanskom zajiku"... — Oprostih se zahvalno i odoh. Neka težka i neizreciva bol prodrla mi srce, kan da mi je bilo još i gore, nego li onomadne na Rieci. Svud zlo i naopako, svud nas ista sudba prati. Neprijatelji urotiše se da na svim linijama ubijaju u narodu hrvatsku sviest, pa da od njega prave izrode, a tudjincu tek su spas. Kako mi vriedni starac Dulmić pokazao poprečni put što je vodio na državnu istransku cestu, nadjoh se ovdje skoro, a bio sam sretan, što sam tu sreo kola,

koja su me i odmah vrlo slikovitim krajem povezla dalje tja do liepo uredjene putničke kuće pod Učkom -- prozvane po bivšoj kraljevni Štefaniji njezinim visokim imenom. Ova putnička kuća nije drugo, nego liepo uredjena gostiona, koja stoji od prilike 1000 metara nad morem, a služi najviše opatijskim gostovima i putnicima u obće za odmor a za noćište onima, koji se žele već ranom zorom naći na vrhuncu Učke i odavle promatrati izlaz sunca. Od ove gorske gostionice, imade još dobar sat hoda do na vrh vrletne ove i gorostane istarske planine, kamo me i poveo neki dobroćudni starac Mate Halja, što se slučajno ovdje desio.

Učka se gora (Monte Maggiore) proteže od sjevero iztoka spram jugo-zapada. Polagano se diže i oštri sve više i više, dok je ovdje ondje prosiecaju duboke strmine a mjestimice i sa zelenim livadcima protkani zaravanci, gdje istarski pastiri pasu svoje ovce, od kojih potječe i poznati, glasoviti „ovčiji sir“ sa Učke planine. Sam vrh Učke gore visok je 1396 metara nad morem, dok se s njega pruža predivni vidik, gotovo na čitavu Istru. Kad dodješ ovamo gore, ćutiš se kano preobražen, pa ti se čini, kan da s nebeskih visina gledaš na divni ovaj kraj, koji stoji pred tobom u slici naravnog zemljovida, kakovog predstaviti i naslikati nije kadar i najglasovitiji slikar ovoga svieta. Vide se odavle premnoga mjesta okružena gradovima, trgovištima, selima, villama i crkvama. Obalne brežuljke kraj mora zasjenjuju maslinovi i lovorovi gajevi, dok su sjeverne doline izpunjene divnim zelenim šumama. Najljepšu sliku, kan da pruža odavle liepo veliko Čepičko jezero, koje se tamo daleko spram juga složilo izpod same Učke, dok je s jedne strane okruženo šumskim proplancima, a s druge opet zelenim livadcima, kojima protiče bistra Boljunščica, što izvire iz kamenog krša. U istoj liniji ravno vide se u doljini i tornjevi crkava, a i skoro cieli okoliš pomorskog ratnog arsenala u Poli. — Sa zapada razteglo se jadransko more daleko u talijansko primorje, gdje se njiše medju lagunima Venecije, dok su pače i neki tvrdili, da

se za jasnih dana dalekozorom sa Učke vidio i bivši toranj sv. Marka u Mljetcima. A da se vide odavle i vršci talijanskih Apenina o tome nema ni sumnje. Sa sjeverne strane opaža se odavle kranjski Sniežnik i premnoge dolomitne tirolske planine sa nebrojenim gorskim grebenima, vrhuncima i prosjekama. U nji-

Čič iz Istre. Prodavalac ugljevlja.

hovom zaledju kipe opet spram neba vrletne stiene julskih i kranjskih Alpa, za kojima s desne strane sliede pomanji vrhunci hrvatskoga gorja. — Na sjevero zapadu prostire se pred tobom gola i siromašna Čičarija, gdje stanuje najbiednije ljudstvo čitave

Istre. Ovdje tek na jednoj strani imade nešto šume i borovog grmlja a onda po više sati daleko ne vidiš ništa, već samo sivi, mrtvi kamen, gdje nema ni grančice, ni slamke, ni cvietka; sve kan da je zakleto i zamrlo. Samo pećine kadkada davaju ovdje od sebe znak života, kad oštri vjetar njima zahuji i zasvira čudne melodije i čemerne svoje davorije, medju kojima čuješ po koji put pomiešane i plačne glasove gorskih jastrebova, koji zlokobnici, kruže tuj zrakom, vrebajući na svoj plien. — — Zaista žalostna slika prirode! — — Od ovoga prizora tužno ganut u duši, brzo svratih svoj pogled ravno spram juga, gdje gledah pred sobom cieli Kvarner, otoke Cres, Krk, Mali Lošinj a za njima opet i mnoge druge, što se tamo sa dalmatinskih žalova odbijaju u moru. Po sebi se razumije, da se odavle upravo prekrasno vide i gotovo sva mjesta i gradovi našega hrvatskoga Primorja... dok i spram iztoka leži pred tobom, razprostrta gotovo ciela Liburnija.

Dok se naužih, raznih divnih vidika odavle, sjeo sam na golo tjeme tvrde Učke, podbočih si u razmišljanju glavu rukama i zavapih iz dna razjadene i ponosite duše:

Krasna si Liburnijo moja — a i tebi biedna Istro ne manjka ljepote! Siromašna si istarska hrvatska zemljo, izrodima poplavljena, tek ti se počimlje smiešiti varavo zimsko sunce! — Al neka, neka, doći će i zlatni i topliji sunčani traci i na tvoja vrata. Dok se samo ogriješ bolje hrvatskom sviešću, svanut će i tebi proljeće ljepših dana a onda bit ćeš bogatija i sretnija... Tá čedo si odkinuto od prsiju majke svoje Hrvatske... pa i ne možeš da živiš, pravim životom sve dotle, dok se ne otreseš tudjinačkog zagrljaja i opet ne povratiš u toplo materinje krilo! — U to ime — Bog te čuvaj Istro moja, Istro hrvatska. — Bog ti sreću daj!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Ustah i još jednom bacih svoj pogled svuda u naokolo, pa se onda hitro spustih s vrha natrag, a dalje krenuh sprotivne

strane uzvojnim putem spram seoca Male Učke, što se u nekoj neobičnoj zabiti preda mnom smjestilo na pogledu — u gorskom zatišju i krši.

Trgovac sa jajima u Istri. — Bersečan.

Sada mi noge brzo odmicahu. Staza, gdje stupah bila je dosta pusta, nigdje nije bilo čuti čovječjega glasa, jedino pčele

i mušice zujile su mjestimice po gorskom cvieću, dok su ovdje ondje i blistavi kebri škrgutali izmedj debelih naslaga težkoga kamenja. Minuvši Malu Učku, nadjoh se skoro u vrlo romantičnoj „lovranskoj drazi“, gdje se nalazi nekoliko liepih kućarka okruženih bujnom vinovom lozom, dok odavle potiče i izvrstno lovransko vino. Posjetih uz put i jedan vinogradić, gdje mi je vriedni gazda tumačio, kako valja vinograd uzgajati visoko od zemlje, „jer je zdravije vino — reče — ča je viš, zemlja ga ne prevzame“. Pokazivao mi i razne vrsti groždja kano: „Mejsko groždje, Crni teran, Bieli terbijan, Crni Bašćan, Bielu i Crnu šupljinu, Crveni Lovrišinar, Bielu divjaku, Bieli Brajkovac, Sladkiš, Jačetićevo groždje, Maroschino“ i još neke druge. Ovo napominjem ovdje, da možda zainteresujem naše vriedne vinogradare, ne bi li pokušali i u nas u užoj Hrvatskoj uzgajati imenovane vrsti loze .... možda bi ipak uspjevala? Kako i ja imadem u svom vinogradiću do četrdeset vrsti loze, to od navedenih imena nije mi baš nijedno poznato, dok je i groždje dosta od našega različito. — Sretoh dalje na putu Bersečana, trgovca sa jajima, koji je jašući tjerao sa istarskih planina svoju mulu, obloženu škatuljama i košarama svake vrsti.

Bilo je već oko tri sata poslie podne, kad stigoh izpod Knezgrada kraj Sv. Fracisca u Lovran. Ovo je vrlo zanimivi istarski gradić na obali morskoj, okružen sa sviju strana bogatim voćnjacima, medj kojima se osobito ističu čitavi gajevi pitomih kestena, tako zvani „maruni“. Lovran udaljen je od Opatije, kojih 5 kilometara, dok u njegovom susjedstvu poviše leži slikovito istarsko mjestance Berseč, rodilište našeg slavnog romanopisca, narodnog zastupnika i domoljuba Evgenija Kumičića a još više Berseča, dižu se na visokom vrhuncu u uljikovom gaju domoljubne Mošćenice i susjedna im Draga. U istarskom Primorju općenito je poznata rečenica: „grem va Lovran po kaštan, v Mošćenice po košćice (maslinu)“. Uz „kaštan“ uspjevaju u Lovranu osobito fine kruške, jabuke, kajsije, trešnje a i žarko

groždje svake vrsti, da ga je upravo milota pogledati. Što je glavno sve se to jeftino prodaje, a na veliko izvaža i u Trst i na Rieku. Upravo sam se začudio, kad sam za 10 filira dobio skoro pun rubac najljepših krušaka .... „Kad je puno Bog dal — reče mi vesela Istranka — moramo i mi ceno (jeftino) i puno dati“. — I malo gospodarstvo uz jeftinu cienu — kako mi rekoše — donese ipak na godinu pojedincu, najmanje 50 kruna utržka za samo voće.

Lovran znamenito je mjesto i s povjestnog gledišta, dok se za stalno znade, da je ovdje godine 1509. potukao Mljetčane slavni hrvatski junak Krsto Frankopan Trsatski.

Lovran.

Od novijega vremena na glasu je Lovran kao morsko kupalište, dok se uredjuje i na način same Opatije. Imade ovdje već mnogo vrlo liepih i elegantnih villa i hotela svake vrsti kano: „Villa kraljevska;“ „Villa Carmen;“ „Villa Zagreb;“ „Villa Souvenir“ „Villa Miramare“ — a i druge. Od sviju osobito se ističe „Hotel Restaurant Lovrana“, koji je u naokolo okružen krasnim perivojem, zasadjenim maslinom, lovorom, mirtom, narančama a osobito divnim ružama svake vrsti. Perivoj diže se postepeno u vrlo slikovitim naslagama od mora do samog hotela.... Na više mjesta imadu ovdje i prekrasna počivališta za odmor sa upravo dražestnim vidicima na more i ostali slikoviti okoliš. Osobito je divan i najnoviji obalni put, što vodi iz Lovrana u Iku. Kraj

*

ovoga se puta svuda vidjevaju liepe zelene hrastove šumice, liepi nasadi smreke, paome, mjestimice iznad morskih grebena oleandri a i prerazno ino uresno grmlje. Kad sjediš tu na klupi i gledaš titranje morskih valova, možeš lako njima povjeriti sve svoje skrbi i brige, i mirno se odmarati u bujnom zelenilu na svježem morskom zraku.

Što se inače tiče samog mjesta Lovrana, ovo je zbijeno na hrpu, dok su medj kućama uzke i stisnute uličice, pa se čini, kan da su same kuće naslonjene jedna na drugu. — Mužkaraca vidjeva se i ovdje vrlo malo, jer su većinom na moru, tek djeca i žene spominju se njih u molitvama, dok traže čestokrat i utjehu u svojoj župnoj crkvi sv. Juraja, koja je podignuta na glavnome trgu. Vrlo je zanimiv i stari gradski crkveni toranj, s kojega se pruža krasni vidik na cieli okoliš. Sliku ovoga tornja, uzela si i mjestna občina za svoj grb. Lovran bio je nekoč okružen debelim zidinama, što su ga čuvale od navala neprijateljskih, od kojih se tragovi još i danas mjestimice vidjevaju.

Kad dodjoh u mjesto — začuh dječiju viku, što se razliegala sa prozora dosta pristale jednokatne zgrade. Za čas nagrnula dječurlija na ulicu i počela me pozdravljati sa nekakom čudnovatom talijanštinom; bilo je i nešto „slavjanskih" pozdrava — ali najviše čulo se: „Laudeto Ježu Christo". Upustih se sa nekima u razgovor i odgovarahu mi složno, kao ono u iztaknutoj zgodi kraj Veprinca — odnosno Učke. — Ako me i tu nešto zapeklo u duši, ipak podsmjehnuh se u sebi, kad zamjetih, kako se dva prpošna djačića grde, dok se jedan nabacuje kulturnom rieči „Te asino", a drugi „Tu Ezel". — Oba ipak se umiriše, kad im je treći doviknuo: „ča si ti asino i ezel — vi ste obadva osli".

Dok se djeca razbjegla čuo sam sa zgrade molitvu „Otče naš", u hrvatskom jeziku. Pohitih gore u prvi sprat i vodjen glasom, nadjoh u jednoj pokrajnoj sobici učitelja Hrvata, koji je takodjer odpremao djecu kući. Imadu u Lovranu četiri učitelja,

tri talijanaša a samo je jedan Hrvat, kao od spekulativne milosti ili možda neodklonive nuždе.

U Lovranu okružilo me nekoliko vriednih prijatelja, dok me uz pratnju svoga vrloga hrvatskoga učitelja Kastavca i velevriednoga duhovnoga pomoćnika, odpratiše i u gostionicu, gdje se mnogo razgovorasmo o istarskim školskim a i narodnostnim prilikama. — Razabrah, da Istra na žalost nema ni toliko slobode kao uža Hrvatska. — Hrvati i Slovenci su tuj tudjinci u vlastitoj domovini, a njihovi neprijatelji, koje oni hrane sa svojim žuljevima, ustaju proti njima, kao da su oružjem zauzeli našu hrvatsku Istru.

Imade u Istri preko osamnaest hiljada hrvatske djece, koja nemaju škole, jer se svuda dižu talijanske škole poradi potalijančivanja omladine. — Najveća je žalost i to, što se i neki domaći sinovi dadoše u službu talijanske propagande i nagovaraju ljude na odmetničtvo od hrvatske narodnosti i hrvatskog jezika. — Pripoviedaše mi, kako je vlada zabranila vjeroučitelju u Lovranu držati hrvatsku vjeroučnu obuku, a kad se tomu nije htio pokoriti, morao je plovan talijanaš — za vrieme — zadovoljiti tudjinskoj ambiciji, samo da duhove umiri i da izrodima udovolji. — To je zbilja žalostno! Imadu zaista težku i težku borbu naša braća Hrvati u Istri, pa s toga i zaslužuju da ih svestrano podupiremo.

Rastadoh se iz Lovrana zahvalno i najusrdnije sa svojim prijateljima, ali reći moram, da i odavle nisam ponesao nikake utjehe, za moje raztuženo srce. Tek neko izkustvo i gorka uspomena, popratiše moj daljni put. Kako sam osjećao težinu hoda to se dadoh u omnibus, koji više puta na dan kreće iz Lovrana u Opatiju — a baš je i sada u dobar čas za mene bio na polazku. Vrlo je zanimiv i ovaj put, kojim se sada drndasmo, dok ga s desna okruživahu gusti gajevi hrastovine, medj kojima se u daljini modrika sinje more —; s lieva opet debeli zidovi obrašteni bršljanom, štite velekrasne naslage jasno zelene vinove

loze. Tek još više — prava je naslada, pogledati čitave girlande zrelog groždja, što ovuda perivoje kiti. Vidjevaju se ovdje i na gušće posadjene smokve, al' to je samo mrtvi ures, na inače divnoj živoj slici božanske prirode.

Za kojih deset časaka stigosmo u Iku. To je malo vrlo slikovito brodarsko i ribarsko pomorsko mjestance, dok se ovdje prave i omanje ladjice i barke, koje potrebuju za ribolov i druge domaće potrebe.

Kuće u Ici čini se, kan da imadu nekaki talijanski značaj, prem su ovdje stanovnici u velikoj većini sami Hrvati, dok je svaki od njih, koj imade samo malo jače mišice radnik i mornar, a mnogi poznaje Egipat, suežki kanal, Aleksandriju, Kairo i Ismajliju bolje, nego li i rodno svoje mjesto. Jadnici težko kod kuće žive, pa moraju i oni u sviet, da nešto sebi i svojima zarade. Zemlja je istina liepa gdje stanuju, al rodi samo drvljem, a ovo nedaje kruha. — Vidi ovdje čovjek mnogo i mnogo zabrinutih i ozbiljnih ženskih lica, koja u varavom čeznuću za svojim dragima i milima često i ne slute, da su ih već odavna u dalekoj tudjini progutali morski valovi. A kad to saznaju, tko može opisati njihovu bol i žalost? — Neizvjestnu jednoličnost, kao što svuda u svietu tako i ovdje oživljuju samo djeca. Viču i sigravaju se obalom morskom, skaču nestašno i veselo po ladjicama i trabakulima, pa biš mislio, da žive u najvećem milju i razkošju. — Neka se, neka vesele! Tà traje to samo kratki čas, jer skoro će poprimiti muke i skrbi svojih roditelja i osamljeni na dalekom moru, spominjati se — dječijih igara sa rodne istarske obale. —

Ne će mi se zamjeriti, ako kao svećenik spomenem i Sanatorij t. j. liečilište za onemogle svećenike u Ici, što ga podigoše godine 1888. na spomen 40 godišnjeg vladanja kralja Franje Josipa I. Čedno uredjena kuća, nalazi se u zatišju tik kraj obale morske, okružena je odasvud liepim perivojem i nasadima, imade pristojno uredjenu kućnu kapelicu a i posebno morsko kupalište.

Svrha je ovome liečilištu, da daje stan i podpunu obskrbu bolestnim svećenicima, a i onima od njih, koji se od bolesti oporavljaju. Družtvo, što uzdržava liečilište omogućuje time mnogomu svećeniku, da dodje u prijatniji zrak, pa da uz vrlo jeftine uslove nadje — ako mu je sudjeno — i izgubljeno zdravlje, što ne bi mogao tako lako postići kod kuće. Ipak napomenut mi je, da onaj, koj želi ovdje naći zakloništa, mora biti družtveni član, u koju svrhu plaća svake godine 2 krune ili jednom za uviek 40 kruna članarine.

Dok nakon kratke stanke pregledah u Ici sve gore napomenuto, dadoh se i opet u omnibus, te sada jurismo možda još

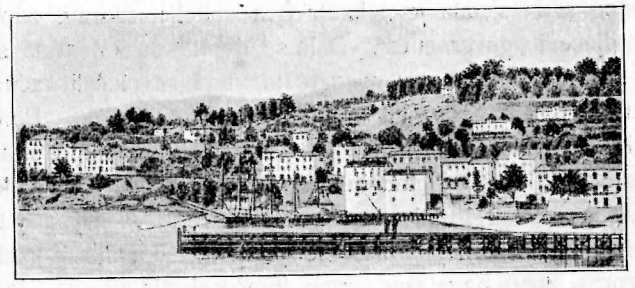

Ika.

slikovitijim krajem, nego li to već iztaknuh, dok me navlastito gotovo očarala bujna vegetacija u Ičićima, gdje se visoke ciprese, smokve i uljike izmienjivahu sa lovorom i bujnim nasadima vinove loze i raznovrstnog voća. Od mnogih umilnih ljetovnika iztiče se ovdje osobito, tamno modrim cipresama okružena, liepa „Villa Triestina".

Bilo je oko sedam sati, kad stigosmo u Opatiju. Sunce sa vrućim cjelovom praštalo se s okolicom, sveta tišina s tajnovitim snatrenjem širila se zemljom. — Mjesec uzplovio je morem nebesa i bliedim ustima svojim, počeo cjelivati svoj odsjev u žarnom

plavetnom zemaljskom — nebu, hrvatske Adrije. — Al da! Ostavih prirodu, pa se kano od znaličnosti zaputih k večeri u sjajno razsvietljeni „Hotel Grand“.... dok mi je bilo stalo, da vidim, kako se i bogataši drže i čime se zabavljaju. Uz čašu piva i porciju finog „dentala“ (vrst morske ribe), mogao sam skoro čitav sat — promatrati te „najotmenitije“ slojeve svieta ili tako zvanu „aristokraciju“. Bilo je ovdje najviše bogatih židova svake dobe i svakog spola. Svaka od pojedinih obitelji imala je kraj djece i svoju „guvernantu“.... Rekoše mi, da je to taki „bon ton“, dok se prema tomu mjeri i vriednost i važnost pojedinaca. Mora se priznati, da židovi za svoju djecu i obitelji prinose žrtve, kakove drugi ljudi ne poznaju. — Nedaleko mene kraj posebnog stola sjedila je neka takova obitelj: suprug, supruga, dvoje djece i „guvernanta“. Dali se dvoriti delikatesama svake vrsti.... pa sam se upravo zgrozio, kad su plaćali račun za večeru, koji je iznašao 70 kruna i nekoliko filira... Pomislih u sebi: Bože moj, koliko imade u svietu sirotinje, što strada u mukama a skoro i od gladi umire.... a gle ovaj ovdje, kadar je za jedan obrok izdati tako ogromnu svotu... Oj — gdje si pravednosti ljudska, kamo si se podjelo milosrdje i uzvišena djelotvorna sućut bogataša, spram trpeće sirotinje?.... Još jedina je najljepša utjeha za čovjeka nauka Kristova, koja veli: Blago si ga onima, koji trpe.... jer je njihovo kraljevstvo nebesko.

Kako nisam bio već dugo čitao novina, ako i umoran, krenuh još ipak i u kavanu „Kvarnero“... na čaj, gdje sam se još i dobar sat zabavljao čitanjem. Tražih i ovdje moje suputnike Poljake sa zagrebačkog vlaka — ali ih nisam našao. Kad se vraćah natrag u svoj stan iznenadila me veoma čudna svjetlost na moru, dok se na časove vidjevahu u noći, kano u sunčanom sjaju, svikoliki okolišni otoci a i neki primorski zaselci. Rekoše mi, da je danas stigla pomorska ratna flota iz Pole na Rieku, pa da pravi noćne vježbe sa tako zvanim „Scheinwerferom...“ pomoću kojega vidi se, na više milja daleko svaki titraj na moru a pogotovo ulazi se u trag, svakoj neprijateljskoj ladji... Bilo mi je vrlo milo, da sam mogao i to vidjeti, pa mi se pričinilo, kan da gledam u pravom smislu borbu svjetlosti sa tminom... a živa mi želja bila, da se pronadje i kakovi električni „Scheinwerfer“, reflektor svjetla, koji bi jednako u domovinskom smislu raztjeravao duševnu tminu, širom mile moje hrvatske otačbine.

XVII.

(Put iz Opatije u Volosko. — Posjet crkve svete Ane. — Otvorenje hrvatske pučke škole u Voloskom. — Družba sv. Ćirila i Metoda. — Opis Voloskoga. — Villa Minachova. — Pučanstvo u Voloskom i njegov pomorski život. — Preluka i lov na tune uz opis tunare ili tunolovke. — Kamenolom u Preluci. — Pogled u Preluci duž istarske obale. — Put u Kastav. — Razgovor sa ženama. — Vjetrovi: tramontana, široko, burin, majestral i levanto — Istarska seoca i talijanska komanda. — Sastanak sa kapucinom iz Rieke i berba groždja. — Kroz Matulje i pogled na Kastav. — Kapelica sv. Sebestijana i ulaz u grad Kastav. — Kastavci i poviest Kastva. — „Narodni Dom“ i domorodna družtva. — Župna crkva sv. Jelene i kapelica sv. Trojice. — Ruševine nekadašnje crkve i priča o njezinoj propasti. — Veličanstveni pogled sa Kastva na divnu okolicu i na more. — Nenadani poziv na ručak i razgovor sa Kastavcima. — Povratak sa Kastva i morski izlet u Omišalj na Krku. — Parobrod Liburnija i strani suputnici. — Dvie neugodnosti na putovanjima. — Kapetan na brodu i švabčarenje Zagrebčanke. — Dolazak na Omišalj i posebna ženska nošnja. — Siromasi sa Cresa. — Posjet plovana u Omišlju. — Odlazak sa parobrodom duž Opatije na Rieku. — Negodovanje mornarâ i kapetanova dobroćudnost. — Liepa mjesečina i dolazak u riečku luku. —)

Bio je treći dan kako pozdravljah svitanje zore u Opatiji, pa da mi i ovaj ne prodje, kako je neki mudrac rekao „sine linea“ (utaman), odlučih da još danas posjetim neka mjesta, što se steru i sa sjeverne strane bajnog istarskog Primorja.

U pol šest sati u jutro, izplatih stanarinu u svom hotelu,

dok ujedno zamolih, da mi prtljagu u večer oko osam sati donesu na mulj, jer se više nisam bio nakanio ovamo vraćati... Imao sam u programu prenoćiti opet na Rieci.

Kad se nadjoh na ulici bilo je već sve živo, pa je taj život i mene povukao sobom. Krenuh državnom cestom spram Voloskoga a kako je još bilo rano nije se prašina toliko dizala, pa je put ovuda bio ipak dosta ugodan. S jedne i druge strane pozdravljahu me i ovdje u liepom zelenilu naslagane vrlo ukusne zgrade, od kojih je vriedno da se navlastito spomenu ljetovnici: „Wiener Heim“; „Villa Rosalia“ i svojim slogom vrlo zanimiva villa baruna Ransonneta. — Od Opatije do Voloskoga imade pol sata hoda, pa se za pravo uslied podizanja novih kuća već i ne pozna, gdje jedno mjesto prestaje a drugo nastaje. Kad i ja za pol sata stigoh u Volosko, podjoh najprije liepim nasadima preko nekoliko stepenica u hlad krošnjatih lipa, što se nalaze pred glavnim ulazom, koji vodi u liepu župnu crkvu sv. Ane. Crkva imade dva tornja a gradjena je godine 1850., dok od više ukusnih žrtvenika osobito je krasan glavni, sav od mramora. Tik kraj crkve nalazi se i samostan častnih sestara sv. Vinka Paulinskoga, gdje „koludrice“ imadu i djevojačku školu.

Kad stigoh u crkvu, mnogo sam se obradovao. Baš sam prispio k svetoj misi, što ju služio prečastni plovan monsignor Z. a crkva bila je dubkom puna, jer se danas slavila posveta i otvorenje nove škole, što ju u Voloskom otvarala zaslužna družba sv. Ćirila i Metoda. — Kako napomenuh, bilo je kod posvete prisutno puno svieta, a svetom činu prisustvovahu uz ostale i velezaslužni predsjednik družbe, divni istarski sokol i narodni zastupnik na carevinskom vieću profesor Spinčić i podpredsjednik dr. Janežić. Upravo sam uživao, kad mi je prijatelj S. veselo saobćio, kako se u hrvatsku školu upisalo 88 djece, a u talijanskoj ostalo tek 30. Najzanimivije je to, što za ono tridesetero djece zemlja ili kako ondje vele provincija, plaća i uzdržaje dva talijanska učitelja, dok za djecu hrvatskih roditelja

ni ne pita, a kamo da bi im darovala školu i učitelja. Sve smjera onamo, da u srcima naših istarskih ljudi zatomi glas sladke hrvatske, materinje rieči.

Odtale se jasno vidi, kako težka i uzvišena zadaća predleži velezaslužnoj družbi sv. Ćirila i Metoda u Istri i kako njezin vapaj za sveudiljnom podporom sviju Hrvata, više je nego opravdan, a svakom Hrvatu upravo neka bude sveta dužnost, da svojoj stradajućoj braći pomogne. I maleni dar imade veliku vriednost, jer je položen na oltar domovine, gdje sakupljena glavnica vazda radja i nad zelenim grobom — pa i daleko iza smrti — najboljim kamatama.

Bez hrvatskih škola biednoj našoj Istri nema spasa, jer po talijanskim izrodima zavadjan narod na mnogim mjestima leži upravo u nečuvenoj zapuštenosti, dok malo prosvjetljen jedva je pristupan razlogu i pametnoj rieči. Istra za očuvanje hrvatske narodnosti, od sviju naših zemalja najviše je izložena valovima tudjinstva.

Volosko nazivlju sami Vološčani svojim „lipim diamantom." a čista hrvatska sviest još se ovdje hvala Bogu očuvala u većini, pa je za željeti, da tako potraje i u buduće. — — Kad sam stajao na glavnom trgu u Voloskom pričinilo mi se, kan da stojim u Jakinu (Anconi) u Italiji. Pače Volosko je i mnogo ljepše i slikovitije od samoga Jakina... dok su mu kućice okružene bujnim zelenilom hrašća i vinove loze, a to mu podaje osobiti čar. U Voloskom je dosta živahno, dok se ovdje uz sjedište občine, kamo spada i Opatija nalazi i ces. kr. kot. poglavarstvo, ces. kr. porezni ured i kotarski sud. Kako razabrah, imadu ovdje i liepu „posujilnicu", štedionicu uredjenu po Reiffeisenovom sistemu, koja djeluje vrlo blagotvorno medju siromašnim okolišnim istarskim narodom. Samo mjesto broji do 1800 stanovnika a diže se gotovo amfiteatralno od obale morske po strmom briegu, kao u podovima sve više i više, tako, ako ga gledaš sa mulja, možeš skoro razlučiti svaku pojedinu kuću.

Uz obična gradjanska istarska zdanja imade i ovdje nekoliko ljepših villa. Spomenut mi je elegantno zdanje, što nosi ime „Villa Minach" a stoji na najljepšem mjestu izmedju obale morske i državne ceste, dok je okruženo umjetno zasadjenim perivojem, koji se spušta i diže u većim i manjim terasama. — Ovdje kako jur spomenuh stanovao je za svoga boravka u Opatiji grčki kralj Gjuro, dok često stanuje ovdje i nadvojvoda toskanski sa cielom svojom obitelji i družinom. Bio je tu stan i

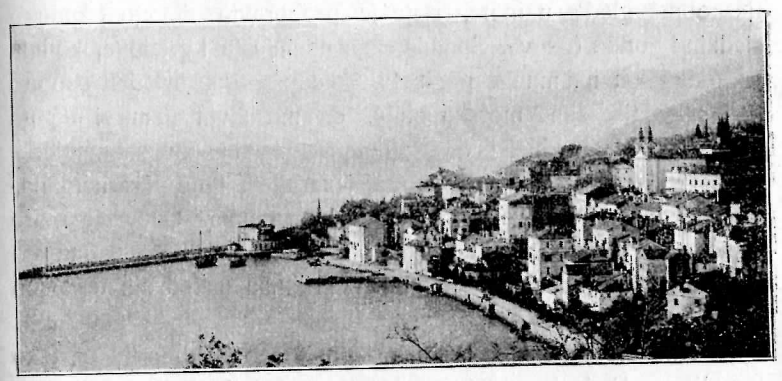

Volosko.

poznatog ugarskog državnika Julija Andrassya, — koji je i u njemu umro.

Kako je u Voloskom u obće živahno, tako je napose i u luci — pristaništu, gdje su smještene mnoge veće a i male ladjice, što se neprestance lako giblju na nemirnim morskim valovima. Na mulju možeš naći uvieke po kojega ribara s udicom, gdje baca napolje, razne vrsti sitne ribe kano „salte, orada, osliće" a i mnoge druge. Sa krajeva opet u plitčini morskoj podcikuje i veselo poskakuje polunaga dječurlija, što tuj kupi sitne školjke i razne šarene kamenčiće.

Kao što posvuda u Primorju, tako i u Voloskom nalaze se kod kuće većinom žene i starci, dok su jači muževi a i mladići na moru, jedni u dalekoj Americi ili Australiji a drugi služe cara na ratnoj mornarici. I po više godina nema ih kući, pa tako žene s djecom i starcima same vode malo gospodarstvo. Ako ipak, koji od mužkaraca i ostane kod kuće, taj se bavi najviše ribarstvom i prevažanjem putnika po moru ... More je više puta jedino baštinstvo, što otcevi ostavljaju i namiru svojo djeci... A kad starac oslabi i nikamo više ne može, tada nekako tjeskobno gleda u more, gdje je proboravio mnogo i mnogo sladkih i gorkih časova. Spominje se na mjesta i gradove, kojima je hodao a i na mnoge pogibelji, koje je morao svladati osobito kad zaprietiše silne morske oluje, da mu život uzmu i da ga biesne proždru.

Nedaleko Voloskoga, u najsjevernijem kutu Kvarnera nalazi se veliki morski zaton, tako zvana Preluka. Ovdje je more jasno plave boje i vrlo duboko, a okružuju ga visoke strme pećine a poviše još cesta, što vodi iz Matulja u Volosko odnosno i odavle na Rieku.

Kao što na nekim mjestima u hrvatskom Primorju — tako i ovdje na Preluci, vrlo je zanimivo pogledati tako zvane tunare ili tunolovke, tirade ili straže. Mjesta, gdje se nalaze ovakove sprave, pronadjena su kao najzgodnija za lov tuna. — Tune velike su morske ribe kadkada i dva metra dugačke a i do 500 klgr. težke. Žive u sredozemnom a i jadranskom moru a nikada jedna sama za sebe, već obično i njih više stotina pače i hiljada u hrpi. — Tunolov je najizdašnija i najznamenitija vrst ribolova u primorskim krajevima. Za one, koji su nakani putovati u hrvatsko Primorje ili ne vidješe još mora, ne će biti bez zanimivosti, ako im ovdje u kratko opišem, što znače one „velike lotre“ što se na mnogim mjestima u Primorju nalaze, negdje jedna a mjestimice možda i po dvie i tri. Ono što riečima iztičem, pokazuje jasnije i nazočna slika.

Tunolovke sastoje se od 14 do 16 metara visokih drvenih skalina ili ljestava, što strše koso u vis nad morem, dok im je doljni dio pričvršćen kamenjem a na najvišem vrhu nalazi se sjedalo ili koš, gdje i u danu i u noći na izmience sjedi po

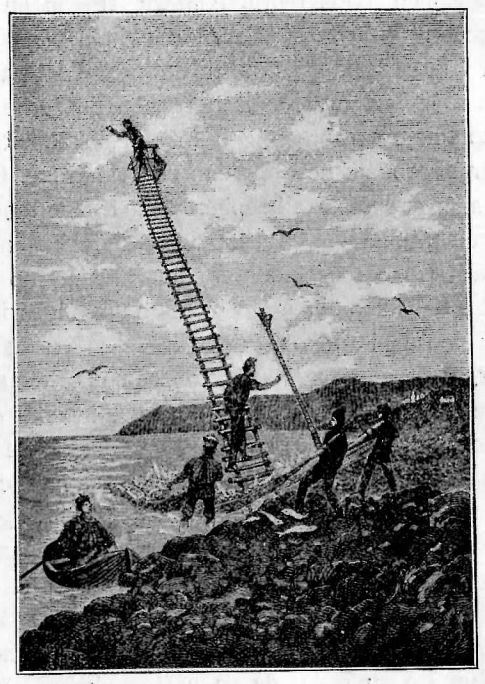

Tunara ili straža, za lov na tune u hrvatskom Primorju.

jedan stražar — ribar. — Na moru izpod takove ljestve pliva cieli okrug sitnih daščica ili pluta, gdje je pričvršćena velika mreža, što siže do dna. Na jednoj je strani mreža obično pritegnuta tik uz obalu, dok je na drugoj otvorena, da može u nju riba bez zapreke.

Kada stražar gore sa ljestava opazi da dolaze tune i da zalaze u mrežu, tada daje svojim drugovima dolje znak povicima: „tira, tira“ a oni onda počnu povlačiti i drugi kraj mreže k obali i tako čitavu čordu riba obkole. U slučaju ako nahrupi veće obilje, pa ne mogu sve odmah uljegnuti u mrežu, tada brzo razapnu na čamcima još i drugu mrežu, što ju imadu obješenu na priečkama u pripravi na obali, pa je onda ciela lovina posve osjegurana. Izvuku kadkada, kad je dobra sreća i na hiljade tuna, što je onda noževima otvore, drob izvade, da se ne pokvare, pa ih brzo odpremaju parobrodima u Mljetke, Trst i Rieku na prodaju. Kilogram prodaje se poprečno po dvie krune. Obična lovina tuna sa jednom mrežom, kad uspije, računa se od pet do 30 hiljada kilograma. — — — Razumjeva se, da kadkada i po više mjeseci straže ribari i uzalud, jer tuna uvieke ne dolazi. Kad ih onda pitaš — kako im je? Čut ćeš bolni odgovor: „Žalostno, žalostno — more ni rodilo“.

U Preluci nalazi se i osobito znamenit kamenolom, gdje radnici vrve kao mravci a imade ih dnevice i preko osam stotina, od kojih svaki služi po tri do četiri krune. Ovdje se lomi kamen, što ga odvažaju na Rieku i okolišna mjesta. Silne klisure razvaljuje još silniji dinamit, a ove se onda u obliku grumenja odvažaju po željeznim šinjama u posebnim vagonima do mora, gdje se kroz visoke kamene mostove tovare u ladje. Gledao sam, kako se tu ljudi sa natovarinjem kamenja — ako i imadu u tu svrhu zgodne sprave ipak — u težkoj vrućini, grozno muče .... Dvojica jedva što su sjela, da se nešto odmore, već ih stigao ukorljivi glas njihovog nadziratelja: „Ča vi dva sedite po Boga svetega, ča ne grete pomoć.“ — — Još ću napomenuti, kada se široke luknje napunjene strielivom u stienama ovdje zapale, prouzroči to tako veliki učinak, da se uz silnu lomljavu kamena i svakolika zemlja na široko i daleko naokolo potrese. Ori se to gorom i ječi morem na više milja daleko, tako da je ta muzika za stranca nešto neobična, ali domaći, na to se ni ne obaziru

— pa ako ih pitaš, što je to? Odgovorit će ti nehajno: „Ča bi bilo — vdaraju mine na Preluki“.

Veoma je zanimiv i pogled sa Preluke na znatni dio istarske obale. Vidiš u cielom svom sjaju Volosko, Opatiju, Iku, Ičiće, planinu Učku i pod njom i kraj nje razbacana istarska sela i kućice. Tik pred tobom je krasno more, što se u prelučkoj luci plavi najdivnijom bojom, dok se na njemu njišu težke ladje nakrcane kamenom, a tamo u kutu izpod tunolovke plivaju sitne mreže, željne obilna ribolova.

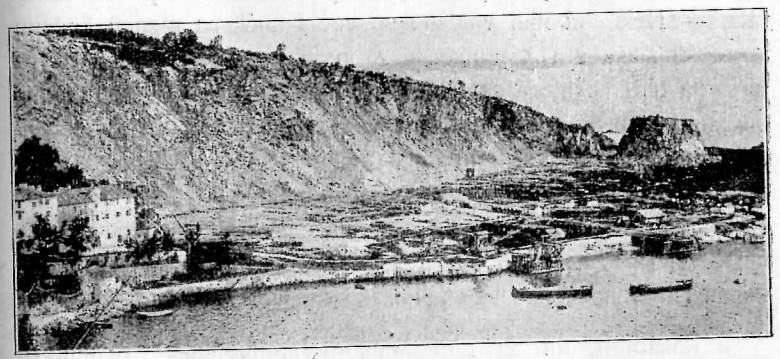

Preluka sa tunolovom i kamenolomom.

Iz Preluke krenuh nešto poslie deset sati, u oštrim zavojima i strmim putovima ravno spram Kastva. Kamenita cesta, kojom se sada dizah sve više i više, bila je vrlo slikovita, mjestimice okružena šumom a i vinogradima. Skoro pred svakom kućarkom, gdje se koja nalazila, razplele se iznad ulaza guste i široke „brajde“, a gdjegdje i duž kuće čitavi nasadi vinove loze. Rekoše mi, da ovi nasadi čuvaju ljude od sunčane žege, koja, kad nema tramontane (blagi sjevernjak), znade ovdje biti tako silna, da bi čovjek mislio, kan da se nalazi u ognjenoj peći. Kamenje tu sve puca od vrućine, a svaka travčica, što izbija izmedju

zidnih pukotina žedja mà samo i za sitnom kapljicom svježe vode. I danas bilo je baš ovuda oštro pripeklo, dok je i mene oblievao debeli znoj. Putem sretoh neke žene, što se žurile sa svojih visokih zaselaka sa kojekakvom robom na prodaju u Volosko i Opatiju. U velikim na ledjima zavješenim koševima, nosile su jedne „karbunu“ (ugljevlje), druge kokoši, piliće ili jaja, a treće opet „češpe“ ili tako zvane dugoljaste crne šljive, u nas poznate pod imenom bistrice. Pozdravljahu me uz naklon riečima: „Faljen budi Jezus Kristus. Dobar den Bog daj“. I žene kao i djevojke odjevene su dosta pristojno, dok im je narodna nošnja vrlo slikovita. — Neke od njih vraćahu se već i kući, sa raznim kućnim potrebštinama, što je nabaviše za prodane stvari. — Svaka uz teret na ledjima imala je i klubko i pletivo u rukama. Sve bijahu od znoja mokre, dok i uzdisahu za blagim povjetarcem riečima: „Se rano stanemo, se strudimo, pak je teplo — nema tramontane“. Potaknut riečju „tramontana“ zamolih neke žene a i mužkarce što pridodjoše, da mi protumače u kratko znamenovanje nekih vjetrova, što ovdje u istarskom Primorju uplivaju na vrieme... a nose posebne talijanske nazive.

Razabrah, da se pod imenom „tramontane“ razumjeva sjever, što dolazi od sjeverne strane izmedju Učke i Sniežnika a širi se preko Preluke ugodno po Kvarneru. Vjetar ovaj razblažuje zrak, dok navlastito o sunčanom zapadu u večer stvara male valove morem. Prija osobito jedrenjačama na moru, dok pospješuje njihovu plovitbu. Podnebje kraj ovoga vjetra ostaje vedro ili se ovdje ondje prevlači bielim tankim oblačićima.

Drugi je vjetar poznati pod imenom „široko (scirocco) ili jugo“ — sličan „buri“ u hrv. Primorju. Ovaj donaša kišovito vrieme i uzburka more do dna. Kad nastane ovaj vjetar, onda curi kiša po više dana pače i tjedana, dok se uslied toga i težke magle nadvijaju nad morem. Pećine, kan da potamne, more postane sivo i uzkipi u visokim valovima, koji udaraju o obale

tako silno, da se i voda preko njih prelieva na kopno. Kada široko vlada na moru, tada spopada smrtni strah svakoga, tko

Rodna kuća zastupnika Špinčića u Istri i njegova slika.

se nalazi na njemu. Već je mnogi život kraj ovog vjetra nastradao, a mnoga i najtvrdja ladja razbila se o pećine.

— Kad je široko na morju — rekoše žene — onda prosimo da pride burin z Rike. — Pod imenom burin razumjevaju ovdje mrzli vjetar, koji probija čovjeka do kosti, a čini, da zrak postane čist i da liepim krajem sije jasno sunce. — Kad se n. pr. veli: „ladje čekaiu burin“ to znači, da čekaju mirno i jasno vrieme. Još imade i vjetar „majestral“ — sjevero zapadnjak, što dolazi od Učke i „levanto“ iztočnjak ili bolje jugoiztočnjak.

Dok se nekoliko časaka zabavljah vriednim svojim suputnicama i suputnicima pokazala se najednoč preda mnom čitava hrpa raznih zaselaka, koji okruživahu u obliku elipse svekolike planine u naokolo. Sva ova seoca imadu svoja imena po raznim obiteljima, što u njima stanuju tako n. pr. Puhari, Ferlani, Jušići, Delići, Popovići, Spinčići, Frančići, Mihotići, Brnčići, Trinajstići, Rubeši, Blažići i mnoga druga. Rekoše mi, da ih imade i kojih petdeset na broju. Skoro nadjoh se na mnogim razkrižjima, pa sam morao često pitati kuda koji put vodi, da ne sadjem s pravoga. Osjetih i tu mjestimice talijansku dresuru, pa sam se upravo snebivao nad postupkom neke priproste žene, koja stojeć na pragu svoje kućarke biesnila je zbog toga, što joj se desetgodišnja kčerka, koja stajala na cesti, oglasila na poziv: „Katico, Katico!“ riečima „Ca je“... Prosjekla ju nekoliko puta ljutim očima i oštro ukorila: „Ca se govori: Ca je? — Ali neznaš da se veli: comandi?“

Na nekom zavoju stvorio se iznenada preda mnom kapucin iz Rieke, što je ovuda prolazio i obližnjim vinogorjem prosio groždje za svoj samostan... Dok kod nas u užoj Hrvatskoj „fratri“ sakupljaju mošt, to Istrom beru radje groždje, pa ga onda sami kod kuće prešaju. Rekao mi častni kapucin, da je ovako mnogo praktičnije i bolje. U Istri sviet u velike štuje samostance a kako opazih poimence kapucine. Kad dodju u selo, naspu im pune kopanje groždja a njihov „Santo ili santolo“ (tako zovu obično svećenike) dieli u to ime svakomu od djece

po nekoliko „figurica“ a ženama daje po šaku „svetstva“... to jest na fino izsjecane razne trave i cvieća pomješana sa tamnjanom.

Narodna nošnja u Istri. Djevojka iz Berseča.

Oprostiv se sa vriednim kapucinom, nadjoh se za nekoliko časaka u ubavom seocu Matulje, gdje se nalazi željeznička postaja, dok je u ravnoj liniji nedaleko s protivne strane stršio

preda mnom vitki toranj crkve u slikovitom gorskom mjestancu, što ga zovu Rukavac. — Odavle povlačila se sada cesta skoro pustom krši, dok je tek ovdje ondje izbijala po koja rastlina, željna vlage i vode. Kamenje obraslo je mjestimice grabrom-puzavcem ili smrekom. Prodjoh kraj nekoliko velikih vodnjaka takozvanih reservoara, gdje sabiru vodu, kad pada kiša, dok se i opet nadjoh na ovećem razkrižju ceste, što vodi dublje u sriednju Istru, gore u Kastav a s protivne strane na Rieku.

Oko mi ovdje uztitralo od veselja, kad zagledah kraj sebe Kristovo Razpelo a povrh njega, kano na dohvatu, na najvišem vrhu velebni, starodrevni i ponositi Kastav grad. Kad gledaš gore, već iz daleka pada ti u oči na liepoj pristaloj kući veliki napis: „Narodni dom“... dok se oko njega skupio Kastav, kano rodoljubni stražar nad cielom Istrom.

Kroz vrata, na kojima se vidi grb družbe Isusove, unidjoh skoro u sam grad Kastav. Grb nad vratima predstavlja orla, dok je ovdje utisnuta i godina 1731. i slova J. H. S.... Grad Kastav pripadao je na ime u 17. i 18. stoljeću družbi Isusovoj. — Još mi je spomenuti malješnu kapelicu, što se nalazi pred samim vratima, dok napis njezin pokazuje u koju je svrhu podignuta i komu posvećena... Podigla ju: „Dobrotvornost skrušenoga puka Kastavskoga u vrieme kolere, na čast i slavu Boga i sv. Sebestijana zagovornika“. Ovdje u blizini nalazi se nešto uzvišeno i nadkriveno mjesto, gdje su u stara vremena držali zborove i odlučivali o sreći Kastavštine. — Kastavci bijahu na ime nekoč slobodnjaci, dok su imali i neke posebne pravice, što pripadahu samo većim gradovima. Godine 1400. napisaše hrvatskim jezikom a glagoljskimi slovi „štatut ili zakon grada Kastva“, koji je sadržavao razne dužnosti a i pravice stanovničtva. — Valja mi spomenuti, da je grad Kastav samo kano kruna na glavi velikoga tiela, što imade svoja uda na široko i daleko unaokolo. Sve što je u blizini u obsegu od koja dva sata daljine, pripada rodu, kojemu je Kastav matica. Rod se ovaj nazivlje „Kastavcima“ a savkoliki okoliš Kastavštinom. Današnja občina Kastav sastoji se iz 27 županija sa preko 13 hiljada duša. Pod imenom županije razumjevaju Kastavci skupinu glavnog sela i bližnjih mu zaselaka, a nosi svoje ime po glavnome mjestu, odnosno po rodbini, koja se prva tamo naselila. Glava županije zove se župan a ovaj od prilike je isto, kao u užoj Hrvatskoj seoski starješina ili knez. Ova je uredba svakako još od davnih vre-

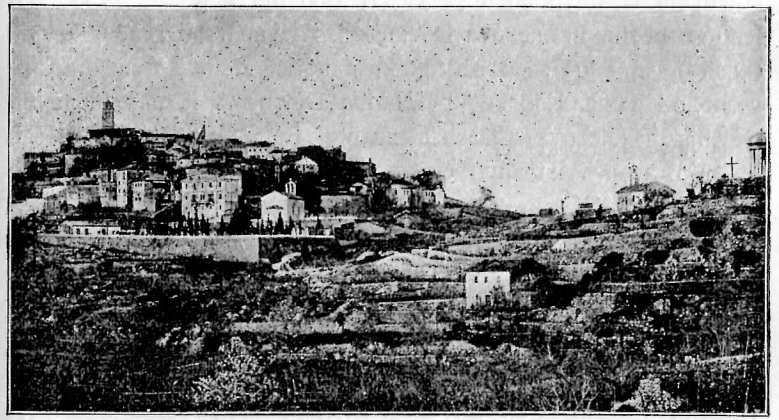

K a s t a v.

mena, dok su stari Slaveni u obće a Hrvati napose živjeli u zadrugama pod jednim poglavarom.

Zaista sretna je občina kastavska, dok stoji u takovoj zajednici. Vide to njezini neprijatelji talijanaši i Talijani — pa bi htjeli, da ju razstepu, da ju razdiele, s toga i zavadjaju neke dobrodušne ljude na te puste želje. Neka nikada ponositi Kastavci ne posluhnu taj pakleni i neprijateljski glas i bit će uvieke slavni i jaki. Veli sv. pismo: Kraljevstvo medju se razdieljeno propada. — Neka budu Kastavci kao što i dosele medju se

složni; neka budu kroz sva vremena uzorima domoljublja i hrvatske sviesti, da tako ciela Istra uvieke gledje u njih kao svoj kompas, koji pokazuje pravi put i sreću jedino u krilu cjelokupne domaje, majke naše premile otačbine Hrvatske!

Kada je Kastav nastao, pravo se ne zna. Neki misle, da su već stari Rimljani imali tu svoj tabor (castellum), drugi opet tvrde, da je već i prije Rimljana bila ovdje naselbina, što dokazuju starim oružjem od kamena, što ga tuj nadjoše. — U sriednjem vieku spominje se Kastav prvi put u godini 1139. kao leno gospoštije ili knezova Devinjskih, nazvanih po gradu Devinu (Duino), koji još sada obstoji kraj mora, kakove dvie ure sjeverno od Trsta. Kad se je Katarina Devinjska kčer jednoga od Devinjskih knezova udala za nekoga Raimberta Walse prešao je i Kastav u vlastničtvo obitelji Walsee do god. 1475. Kašnje opet imao je Kastav odnosno „Kaštel" više različitih gospodara, naročito pripadao je neko vrieme i carskoj kući a kako već spomenusmo dulje vremena i Isusovcima, dok ga je napokon godine 1843. od viteza Ivana Thierija kupio, barun Juraj Vranyczany-Dobrinić za svotu od 112.000 forinti.

Spomenuti ću, kako kroz neko vrieme u starini bijahu vrhovni ne samo duhovni već i svjetski glavari Kastva biskupi pićanski a kašnje puljski. Zanimivo je, gdje veli poviest — kako je „svaki vlastelin, koji je kupio ili dobio kastavsku gospoštiju, morao obdariti puljskoga biskupa, u znak poštovanja, sa lovskim psom, ptićem sokolom i ždrebetom bogato natovarenim". — To je bilo znamenje njihovog vrhovnog gospodstva i očitovanje poslušnosti i podložnosti.

Danas Kastav pripada hrvatskoj zemlji Istri, dok je u njemu sjedište rodoljubnoga občinskoga glavarstva, kojemu na čelu stoji ponositi Hrvat, zaslužni i dični načelnik Kazimir Jelušić. U Kastvu nalazi se i više raznih inih ureda i družtava, od kojih navlastito napominjem: „Bratovštinu hrvatskih ljudi u Istri"; „Radničko družtvo"; „Gospodarsku udrugu"; pjevačko družtvo

„Istarsku Vilu"; a osobitog je spomena vriedna „Hrvatska čitaonica" smještena u „Narodnom domu".... Kastavska „Hrvatska Čitaonica" — osnovana je godine 1866. u tmurno doba sna i mrtvila pa imade i neprocjenive zasluge za osvješćivanje hrvatske sviesti u tamošnjem kraju i u obće po čitavoj Liburniji. U „Kaštelu" gdje su u svoje vrieme prebivali kapetani t. j. namjestnici dotične vlastele, nalaze se sada škole.

Od nekadašnjih zidina i starog tornja vide se još i danas

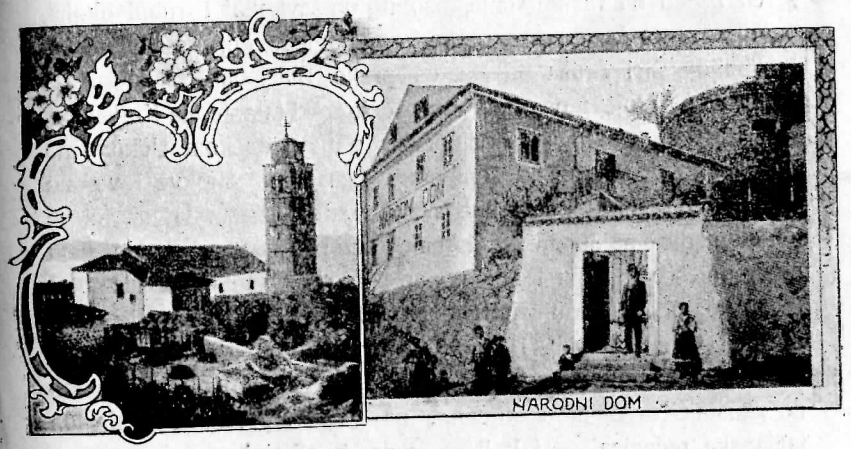

Crkva sv. Jelene i čitaonica „Narodni dom" u Kastvu.

ruševine obraštene zelenim i bujnim bršljanom. — Inače današnji Kastav imade uzke i strme ulice, dok mu se uz kuće djelomice provlače široki kameni svodovi, što te donekle sjeća na predjele oko Padove u Italiji. U sredini mjesta nalazi se crkvica sv. Trojice a na najvišem vrhu župna crkva sv. Jelene „Krstarice". — Nedaleko sv. Trojice na sjevero iztočnoj strani, nalaze se ruševine navodno nekadanje crkve svete Marije, što da su ju u 17. stoljeću htjeli ovdje sagraditi Isusovci, ali kad je

već bila skoro — gotova srušila se. Pripoviedao mi prijatelj što me u okolo vodio, da su ljudi morali ovu crkvu pod zapovjed graditi, pa da je neka vrlo siromašna žena njezinu gradnju proklela uz želju „da se ne sagradi“, pa da se je onda zbog te kletve svakolika crkva stropoštala u prah i pepeo. — Bit će, da je tamo sa riečke strane bilo tlo niže ili slabije, a kad se je temelj provalio, morala se onda i crkva porušiti.

Odavle u blizini zasadjena je liepa promenada, gdje se izmedj drvoreda otvara prekrasan, da ne reknem, upravo veličanstven izgled na razne strane, osobito na savkoliki čarobni okoliš, na more i na kvarnerske otoke. — Pogled, koji se tu u najčarobnijoj slici pruža od Kastva preko Sniežnika, Bjelolasice i Velebita na sinje more, na samu Rieku s Trsatom, na Kraljevicu, Krk, Cres i jugoiztočnu obalu Istre s majestetičkom Učkom, na slikovita seoca okružena šumama i nasadima smokve i vinove loze, a izmrežkana puteljcima svake vrsti — zaista vriedi, da se uvrsti medju najdivnije panorame evropske. — Boravio sam preko mjesec dana u Italiji a naročito i u Napulju; poznata mi je dobro neosnovano izhitrena poslovica: „Veder Napoli e poi morir“ (vidjeti Napulj i onda umrieti). Tvrdim stoga odlučno, da pogled sa Kastva na sav koliki slikoviti mu okoliš nipošto ne zaostaje za onim slavljenim, na koga se odnosi pomenuta talijanska rečenica — i koji se pruža sa zavojnih bregova slikovitog Posilipa, što se proteže nad sredozemnim morem u Napulju... Za nas Hrvate mora ovaj pogled sa Kastva biti tim čarobniji i miliji, što znademo, da svuda kud nam oko segne, stanuje naš mili hrvatski narod, koji ipak sve više počima dolaziti k sviesti, pa se hrvatski značaj ovoga kraja, nikako i nikada neće moći dati izbrisati unašanjem strane kulture, a još manje stranim gostovima... Možemo zaista, nauživ se divnih pogleda odavle, mirno reći sa pjesnikom:

Hrvatska je divna, u njoj sve nam slasti,
Za nju ćemo živjet, za nju u grob pasti!

Dok sam tako razmatrao savkoliki divni okoliš, približila mi se najednoč dva mlada svećenika... mjestni duhovnici Ž.

Pogled na Omišalj s mora.

i V. Gospoda bjehu u čitaonici, gdje zapaziše u spomenaru moje ime i prezime a valjda ih i netko uputio gdje sam, pa me

potražiše . . . Bilo je već prošlo jedan sat, pa sam i sàm htio nekamo na objed, a kad tamo tko bi i sanjao . . . prijatelji već se i prije, prem me još nikada ne vidješe, za mene pobrinuše. Čini mi se, u gostionici kod Jelušića, dadoše prirediti upravo sjajni objed. Uz obilno jelo bijaše tu i izabrana pila a naročito izvrstnog istrijanca, malvasije a i zadarskog maraskina. Sve je bilo izvrstno, oštro i vatreno kao podnebje i ljudi . . . ponositi i divni naši Kastavci.

Iza tjelesne okrepe, sliedila je i duševna zabava, dok se razgovarasmo mnogo o nekim mjestnim prilikama a i zanimivijim političkim pitanjima u Istri. Bilo se u čas sakupilo oko nas i koje desetak ponositih Kastavaca, pa mi je bilo žao, što sam se morao već u pol tri sata š njima uz najdomoljubnije i bratske osjećaje oprostiti. Kličem i ovdje zahvalno : živili dični moji istarski sokoli, živio hrvatski Kastav!

Od Kastva do Opatije, imade pol drug sat hoda. U četiri sata, odilazio je parobrod odavle na izlet u obližnji Omišalj na Krku. Kako sam bio već za to čuo dan prije, odlučio sam i ja s njime onamo poći. Na mulj u Opatiju bio sam stigao još u pravo vrieme, pače sam mogao ovuda i dosta šetati te promatrati svu silu opatijskih gostova, koji takodjer šetahu ovuda željni, da se provezu morem. Skoro dnevni pomorski izleti iz Opatije na blizu i daleko, vrlo su divni. Nedostaje mi vremena, da ih sve opisujem, pa s toga svakoga molim, komu je do toga stalo, da se u zgodnoj prilici sam o tom uvjeri.

Kad je iz Rieke doplovio parobrod „Liburnija“, ukrcasmo se na nj, da nas bilo upravo kakono vele, čudo pogledati. Uz trnje i kupinje, nagnjelo se ovamo i smilja i kovilja, zumbula i liera, ruža i ljubica — svake vrsti i raznoga mirisa. Tražio sam medju njima i crvene karamfilje — ali na žalost, ostao sam razočan, gotovo nigdje ni daška od njih! . . . Dà — nigdje nisam čuo hrvatske rieči ni za liek, sve samo njemački, madjarski, slovački i poljski. Kad je kapetan u govornu trubu zatrubio i

kad se je parobrod sa prištaništa krenuo, nastalo je medju nježnim cviećem cijukanje i neko drhtanje, pa biš mislio, da ćeš sad na zaroniti u podvodne vilinske dvore a ne da ćeš zaploviti tihim plavetnim morem, što se pred tobom steralo u podpunom svom miru i dostojanstvu. — Medjutim nastalo je skoro iza odlazka na brodu povoljnije razpoloženje. Divotni pogledi na dražestne istarske planine i na dobar dio hrvatskog Primorja, zaokupiše svačiju dušu i svačije srce. Ovdje mimogredce iskreno izpovjedit ću, da na mojim putovanjima u obće na kopnu a tako i na moru, dvie su stvari, što mi dosta smetaju a to su : pušenje i fiksiranje. Oboje izkusio sam u obilnoj mjeri i na današnjem izletu. Kamogod sam se okrenuo, posvuda stajao il sjedio kaki magjarski ili poljski židov sa smrdećom smotkom ili papiroskom u ustima. Kako se time truje krasni i ljekoviti morski zrak, ne treba ni da spominjem. Sa fiksiranjem ako i nisam zadovoljan, ipak podnašam ga lakše . . . Zar ne? Nježne gospojice i dame, jedva da bi i mogle biti bez toga užitka. Ta k čemu bi im onda i služile zurme ili durbini, što ih nose sobom na putu?!... — Pa ako je dozvoljeno fiksirati u kazalištu, kako bi se onda to moglo zamjeriti na otvorenom moru, na tom najdivnijem kazalištu svieta, gdje se svaki čas izmienjuju pred očima, drugi prizori i druge osobe? . . . — Što napokon mislim si, zar da se bojim ili da se stidim, ako i na mene pade, koji tračak sunca s čijega oka . . . ? — Ne će biti bez zanimivosti, ako spomenem, da je kapetan našega parobroda „Liburnije“ gosp. Nikola P. . . . ć rodom iz Voloskoga, bio dobroćudan muž i vrli Hrvat. Ne mogu nikada zaboraviti, kako je nekoj gospojici, što ga je njemački nagovorila, odlučno odgovorio : „Još vas nisam nikada vidio, ali vi ste iz Zagreba, poznam vas, jer me nemecki mucite. Znate, da se u Primorju hrvatski govori! . . . Mi bismo hteli biti Hrvati i Hrvatice a ne cemo hrvatski govorit . . . Ca to znači?“ . . . Gospojica na te se rieči, nešto malko porumenila, pa je na to zbilja kapetanu progovorila liepom i čistom hrvaštinom. Bio je

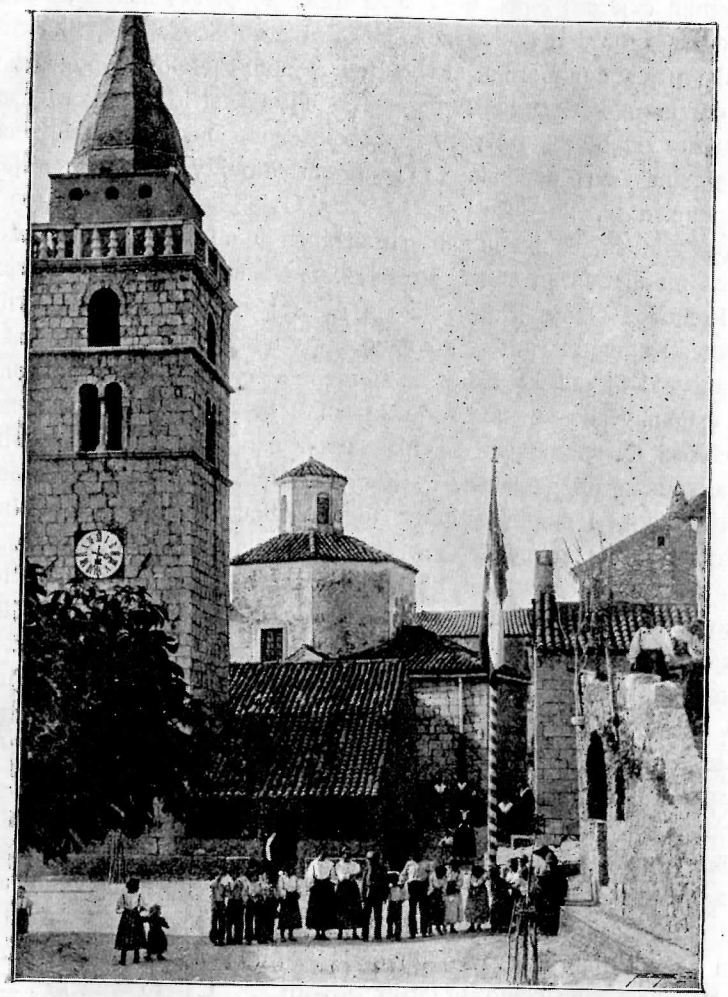

Omišalj na otoku Krku.

pravi triumf veselja za vriednog kapetana, kad je u istinu upoznao Zagrebčanku po njemačkom govoru . . . Zar ne — malko čudno i žalostno, nu ništa neobično, jer takovi primjeri zalibože nisu osamljeni . . . Kad bismo imali više ovakovih učitelja, kao što je g. kapetan P. dalo bi se koješta izliečiti.

Ladja je poput pluga, brzo orala plavetno morsko polje a kad se približismo k Omišlju, sve se grnulo k mostu i upiralo

Narodna nošnja na Krku.

poglede gore spram mjesta, koje se razložilo na visokom vrhuncu. Mnogi nastavljahu i svoje fotografičke aparate, da snime po koju dražestnu sliku morskog grebena ili inače slikovite okolice . . . Kad je parobrod pristao u luku, svi se brzo izkrcasmo i kano mravci, kad tko dirne u njihovo gniezdo, razbjegosmo se i stadosmo se uzpinjati žurno briegom, da što prije stignemo gore, a da se onda za pol drug sat odmora, opet vratimo natrag.

Omišalj leži na sjevernoj strani otoka Krka spram grada Rieke. Kao što sve zgrade tako i župna crkva i njezin toranj imade neko posebno starinsko obilježje. U okolišu omišaljskom, imade više starih gradova. Omišalj je svakako jedan od najznamenitijih, uzdiže se na plodnom briegu, okružen bujnim šumama, smokvama i gustim kućama. Ovaj grad pripadaše nekoč takodjer moćnim knezovima Frankopanima, koji su iz njega gospodovali, cielomu kvarnerskomu zaljevu.

Samo mjesto imade do dvie hiljade stanovnika. I ovdje malo se vidi mužkaraca, većinom su odsutni na moru, dok su kod kuće same žene. — Žene imadu u Omišlju posebnu nošnju, većim dielom oblače se u crninu, dok na glavama mjesto rubaca nose široke crne, pustene šešire. Nose crninu, jer još uvieke oplakuju nekdašnje svoje slavne gospodare — Zrinjske i Frankopane ... Putem do samoga mjesta, bio sam nemalo dirnut, dok gledah tuj neke ljude, koji dodjoše iz susjednoga Cresa a pružahu ruke preda mnom uz rieči: „Dajte gospodine soldo, za vas je malo, a za nas je blago.“ Nisu to molili od objesti, već od biede i glada, jer mi reče prijatelj kapetan, što je sa mnom išao, da je na Cresu „vela mizerija“, dok im filoksera uništila glavni prirod, njihove liepe vinograde... Jadnici, kako ih ne bi čovjek sažalio, tko ih ne bi pomogao? ...

Čuo sam, da je u Omišlju plovanom, bivši profesor na kr. šveučilištu u Zagrebu poznati učenjak Dr. Franki, a kako je to bio i moj predobri učitelj iz crkvene historije, veselo skočih, da ga posjetim. Našao sam kod njega i nekoliko svojih prijatelja iz Dalmacije, a naročito i dva ugledna kanonika sa Cresa, te se ono par minuta zabavismo u nezaboravnom bratinskom, prijateljskom i hrvatskom susretanju.

Kad je sa parobroda zazviždio već drugi poziv na okup, nježno se oprostih i spustih žurno k moru, da ne zakasnim. Moje družtvo bilo već skoro sve na ladji, pa tako za par časaka krenusmo natrag ... Počelo je medjutim zapadati sunce

i mladi mjesec pomolio se na nebu, te bacio svoj srebreni trag uzduž čitavoga mora ... Kad stigosmo u Opatiju, bilo je već 9 sati. Svi me moji suputnici ostaviše a ja primiv svoju prtljagu od poslužnika, što je tu čekao, krenuh s „Liburnijom“ na Rieku. — Nadjoh se sam medj mornarima na palubi, dok je kapetan otišao u kajutu tj. u doljne odaje broda ... Zametnuh s njima razgovor i opazih i njihovo podpuno nezadovoljstvo. Rekoše mi: „Smo vele mizerie, kapitan ne dela nič, samo je za jist na brodu a dobru plaću brat — 150 fiorini. Mi ne dobimo nič, malo plaće, malo jist, puno radit 20 fiorini — slaba plaća. Ne možemo jednoga cigara popušit, ako ćemo na familiju mislit“ ... Dobroćudni kapetan, valjda je čuo ove jadikovke svoje družine — jer kad je došao gore, smiešeć se reče mi: vidite plovane, moji su mornari nezadovoljni a ne znaju onu nemecku: „Wer arbeïtet hat eine Sardine — wer nicht zwei Sardinen.“ (Tko radi, dobiva jednu sardinu, a tko ne radi dvie) ... Obojica veselo se nasmijasmo, a opazka kapetana udobrovoljila je i biednu čeljad, a ja si pomislih, kako bi bilo liepo na zemlji, kad bi svuda poglavari znali tako blago postupati sa svojim podložnicima i kad ne bi odmah planuli gnjevom, ako sirotinja na svoj bezazleni način dade i oduška svojoj biedi i nevolji.

* * *

Nastala je zbilja divna večer. Tajno more zrcalilo se u dubljini, biele skaline kraj mene odsievahu u čarobnom sjaju mjeseca, zlatne zviezde povukoše mi kadkada oči spram neba a pod utiskom udivljenja, uzvišenijega čuvstva, stigosmo napokon oko 10 sati na liepi stradon riečki. Osjetio sam, kako su mi noge težke i nisam više za ničim težio, već samo za blagom tihom nojcom i sladkim snom.

Hrvatsko Primorje.

XVIII.

(Zanimiv doživljaj na riečkom pristaništu. — Parobrod „Hrvat“ i odlazak put Kraljevice. — Kostrenski poluotok. — Sv. Barbara i Lucija te rt Urinj. — Pogled s mora na Kraljevicu i njezin okoliš. — Izkrcanje i posjet crkve. — Staroslavenska služba Božja. — Poviest Kraljevice i opis samoga mjesta. — Pogled s puta na Smriku i na okoliš. — Dobroćudnost naroda. — Igra na buće ili boćanje. — Posjet čitaonice. — Rt Oštro i kraljevičko kupalište. — Posjet Isusovačkog samostana i grada Petra grofa Zrinjskoga. — Dvorana, gdje se rodio zametak „Uroti Zrinjsko-Frankopanskoj.“ — Uredjenje Isusovačkog samostana. — Lievanje kiše i povratak u svratište Zagreb. — U češkom družtvu i u mojoj spavaćoj sobi.)

Već rano u sedam sati, imao je parobrod „Hrvat“ krenuti putem hrvatskog Primorja i taknuti se Kraljevice. Meni je bilo milo, da se što prije riešim zagušljivog riečkog zraka, dok me na Rieci nije baš ništa zadovoljavalo, a još manje razveselilo. Na molu bio je već priličan broj putnika a jednako i dosta riečke fakinaže, koja baš nije odveć galantna spram stranaca, dok im dosadjuje kojekakim neslanim dosjetkama i moljakanjem. Prije ukrcanja, doživio sam ovdje i jednu zanimivu epizodu... Uzšetala se pristaništem dva derana, što prodavahu novine — dok nadvikivahu jedan drugoga, kao za okladu... Jedan će:

„Wiener Zeitung“, drugi „Il' Piccolo“; jedan „Fliegende Blätter“, drugi „Magjar Szo“; jedan „Neue Freie Presse“, drugi „Magyar Allam“ i koješta... — Stajao kraj mene neki stasiti Srbin, koj se nekako čudnovato mrgodio, — dok derani nabrajahu novine — a baš nigdje nikake srbske.

— E vjeru vam vašu — doviknu na njih... Dodjite ovamo!... Kad doletiše, reći će: Čujete imate li vi srpskijeh novina iz Beograda.... Ja ću imati beogradske „Male novine“... Imamo samo: „magjarske, nemecke, talijanske, ništ srbske“... uzvratit će ponosito, mali kulturtregeri.

— „E teo sam vam dati dve krune, al sada evo svakom jedna ćuška, da se naučite prodavati i srpske novine, znat morate da imade ovde i Srba.“

Deranima zacrveniše se lica, sasuše na brata Srbina svu silu talijanskih kletava i brzo odmagliše netragom. — Dali ih ova škola naučila kašnje prodavati srbske, novine? Ne znam. Pitam samo, kad im Srbin dao dvie ćuške, koliko ćušaka morali bi im dati Hrvati, što ne prodavaju hrvatskih novina?!... Nadam se, da je danas i u tom bolje? Tà „Novi list“ izlazi na Rieci.

Medjutim ukrcasmo se, ostavismo riečku luku i zaplovismo morem prema poluotoku kostrenskomu. Na lievo, uz duboku morsku uvalu zabila se Martinščica, svojim lazaretom, velikom zgradom, gdje za kolere ili druge pošasti brodovi pristaju, da prodju zakonom propisanu „karantenu.“

Dalje pozdravio nas znameniti kostrenski poluotok, a na njemu uz poviše omanjih zaselaka dvie župne crkvice Kostrena sv. Lucija i Kostrena sv. Barbara. Na kostrenskom poluotoku uspjevalo je glasovito kostrensko vino, al danas čini se, kan da je filoksera opustošila kostrenske vinograde, tek gdjegdje vidjeva se po koja loza, što se zeleni medj sivim maslinama i šarolikim smokvama. — Ljudi u svetoj Luciji Kostreni su gotovo svi mornari, koji ploveć morem a i stranim svietom, zaslužuju si gorki svakdašnji krušac. — Žene i ženska djeca

idu većinom na zaradu u fabrike na Rieku, gdje kako mi kazaše dobro zaslužuju. — Čuo sam, kako je ona ženskadija i vrlo nabožna, dok nedjeljom i praznikom đubkom napune svoju župnu crkvu, palè duplire i vruće mole, da im Bog očuva na moru sina, braću ili muža. One, što kleče u crnini, zapalivši voštanice, mole i tuguju za pokojnicima, dok si u crkvi otiru čitave potoke suza. — Zaista tužna sirotinja! — Bogata Slavonija pripušta u svoje krilo svakoga stranca, a naš Hrvat Primorac, mora da

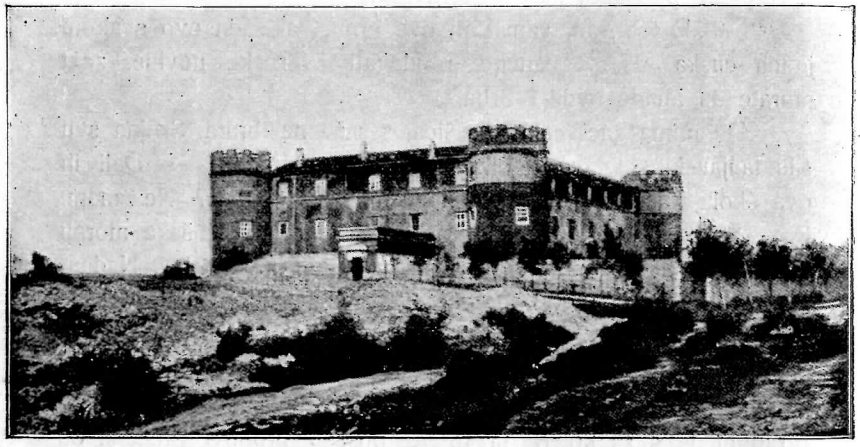

Grad Petra grofa Zrinjskoga u Kraljevici.

obija strani sviet, jer su mu doma skoro postale takove prilike, da je svaki tudjinac prvo njega. Bog da prosti onima, koji tome skriviše.

Dok tako jurismo napried otimala mi pogled sad ova, sad ona slikovita prikaza. Za nama sve polako gubila se Rieka, dok je bajnu Opatiju malne već posve zaklopio kameni otok Krk — što se počeo pomaljati s desna u podpunoj svojoj čarovitoj i šarolikoj odori.... Kad stigosmo do rta zvanog

Urinj, što leži kod Kostrene sv. Barbare, parobrod je malko postao, da se Kostrenjani izkrcaju ili ukrcaju. — Tu imade neznatna lučica, gdje je smješteno po više barčica, koje prevoze putnike s parobroda i do njega. — Kad je more mirno, lako se prevozi, ali kad zaurla bura ili naskoči jugo, tada se čovjeku, kad gleda male čamčiće, smrkne pred očima. Skaču na valovima, da misliš: sad će ná more sve poklopiti i ukopati. — Nikad

K r a l j e v i c a.

ne ću zaboraviti jednog takovog momenta, kad se i ja vozah u maloj barčici iz drevnog Dubrovnika preko u bajni Lokrum. Ladjica tako se bacala valovima, da mi se svaki čas činilo, kan da će se zalijati i sa mnom za uvieke izgubiti... Blaženi mornari, koji su tomu vikli, smatraju to tek šalom a kadkada u užasnoj borbi sa valovima, ako i do gola mokri, izadju mal ne uvieke pobjednicima.

Obala, kojom sada kretasmo počela se sve više i više mienjati, dok bi kamena hrid sad otišla u more a sad bi se opet izvalila, pokazujuć nešto zemlje crvenice, gdje je porasla po koja borovica, burom izplakano smilje i mirisavi kuš — (salvia officinalis). — Za kratko vrieme, nadjosmo se na skrajnjoj točci kostrenskog poluotoka na rtu zvanom Sršica. Uzdiže se tuj tunolovka ili tunara, gdje tunolovci ogromnim mrežama love tunu, koja se ovdje kadkada u obilnom broju sakupi. — Sa Sršice — gdje se nalazi i ruševina neke tvrdjave, koju početkom prošloga vieka srušiše Englezi — pomalja se pred tobom i Kraljevica u podpunoj svojoj dražesti i jednostavnosti. — Najprije pada ti u oči ogromna zgrada, utvrdjena sa četiri kule; to je bio nekoč najglasovitiji Zrinjsko-Frankopanski grad, dok je sada u njemu isusovačko sjemenište, gdje se blagovjestnici naoružavaju značajem i znanjem, da svetu Kristovu nauku raznose u najudaljenije krajeve svieta medj pogane i krivovjerce. Podalje na najskrajnjoj točci Kvarnera vidi se rt Oštro sa svojim glasovitim svjetionikom, koji u noći baca svjetlo na 12 milja daleko a zabliešti svake treće minute, označujuć dolazećim ladjama i parobrodima, kuda im je poći u luku. Na Oštru nalazi se i znamenito kupalište — odkale te već iz daleka pozdravlja, mila naša hrvatska trobojnica. — Nakon dobra pol sata vožnje, pristala je napokon parnjača u luci — a dok je kapetan svoj „Ferma“ kazao mašinisti, ja se izkrcah. — Ah dá „Ferma“, u hrvatskom Primorju pa talijanski jezik!!! Al valja mu se zareklo, pa neka mu s toga bude i oprošteno!

Na obali bilo je sakupljeno sila ljudi. Sve je izgledalo nekako svečano, lagodno i mirisavo, kao dah divnog majestrala, što nas okruživao... — Zaputih se najprije u liepo uredjeno svratište „Zagreb“, što leži tik na obali morskoj a zatim nakon kratkog odmora, dadoh se na razmatranje samoga trgovišta Kraljevice. Prije svega ipak posjetih mjestnu župnu crkvu sv. Nikole, što leži nedaleko pomenute gostionice. Nadjoh baš

domaćeg župnika S. P., gdje služi i pjeva sv. misu u staroslavenskom jeziku. Bilo je u crkvi i dosta naroda, dakako osim nemoćnih staraca sve same žene. Kad je župnik zapjevao „Slava va višnji Bogu“, nastavio je odmah puk pjevati „I na zemlji mir človekom blagovolenija“.. Jednako i iza intonacije „Veruju v jedinago Boga“ pjevalo se dalje „Otca vsemogućstaga, tvorca nebu i zemlji“... I ovdje djelovala je na me ova staroslavenska služba Božja, vrlo potresnim načinom, dok zaželjeh, da se staroslavenština, barem kod pjevanih služba Božjih razširi u svim biskupijama i po čitavoj Hrvatskoj. — Nakon svršene bogoslužbe, predstavih se vriednom župniku u sakristiji, koji me susreo milom dobrotom i rado dozvolio, da i ja u njegovoj crkvi odslužim sv. misu. Čim je i ovaj sv. čin minuo, — razmotrih još malko crkvu a navlastito i razne zavjetne slike, što ih tuj mnogi pomorci Bogu i sv. Nikoli na čast izvjesiše po crkvenim stienama. — Kako iz razgovora sa župnikom razabrah, Kraljevica broji do hiljadu pet stotina stanovnika, koji se najvećma bave mornarenjem i ribarenjem. — Iz crkve izadjoh tronut, a u mojim ušima, zujalo je još dugo vremena crkveno staroslavensko pienje, kao glas iz davne starine pradjedova moga naroda.

Za ime Kraljevica (Portorè, Portus regius) neki misle, da stoji savezu sa Albuinom kraljem longobardskim, koji putujući g. 612. iz Sriema u Italiju — zaustavio se na toj točci i sagradio grad, koji se po njemu prozva Portus Regius. Drugi opet drže, da Kraljevica imade svoj naziv navodno iz vremena ugarskog kralja Bele IV. koji je g. 1235. bježeći pred divljim Tatarima, ovdje našao svoj spas i zaklonište. Najobćenitije ipak je mnienje, da je Kraljevica poprimila svoje ime kao uspomenu na cara i kralja Karla VI., koji je prigodom svoga posjeta godine 1728. dao ograditi čitavu luku kamenitom obalom a i u njoj sagradio glasovito brodogradilište, koje se tuj još i danas nalazi. Uz bezbroj manjih i većih brodova, sagradjen je ovdje godine 1836. i veliki ratni parobrod „Marija Ana“, koga progutaše g. 1852.

morski valovi. Za vrieme rata sa Napoleonom I. god. 1809. našlo je u kraljevičkoj luci, bezbroj trgovačkih većih i manjih brodova svoje pristanište.

Tko hoće da razmotri krasni položaj Kraljevice, valja da se uzpne na najviši vrh liepog uzvojnog puta, što vodi odavle na Smriku. Uživao sam upravo promatranjem predivnog vidika od tuda, dok je lebdio preda mnom čitav riečki zaljev, podalje istarski poluotok sa Učkom gorom a nešto bliže, otoci Cres i Krk; — ravno na desno smijao se opet divni Bakar, dok se tik poda mnom na pogledu Bakra sakrivao umilni Bakarac . . . Nad samom Kraljevicom nasuprot, dizao se ponositi Hreljin sa razvalinama Frankopanskoga grada. Hreljin izgledje iz daleka ko druga naslaga Kraljevice, dok se nad njim dižu opet planine sa više slikovitih gorskih vienaca. — Današnja Kraljevica pričinja se na oko velika, al to je odatle, što se izmedju kuća protegnuše mnogi liepi vrtovi i vinogradi, dok imade ovdje i mnogo nasada badema ili mandula. Putem sretoh častne otce Isusovce i njihove

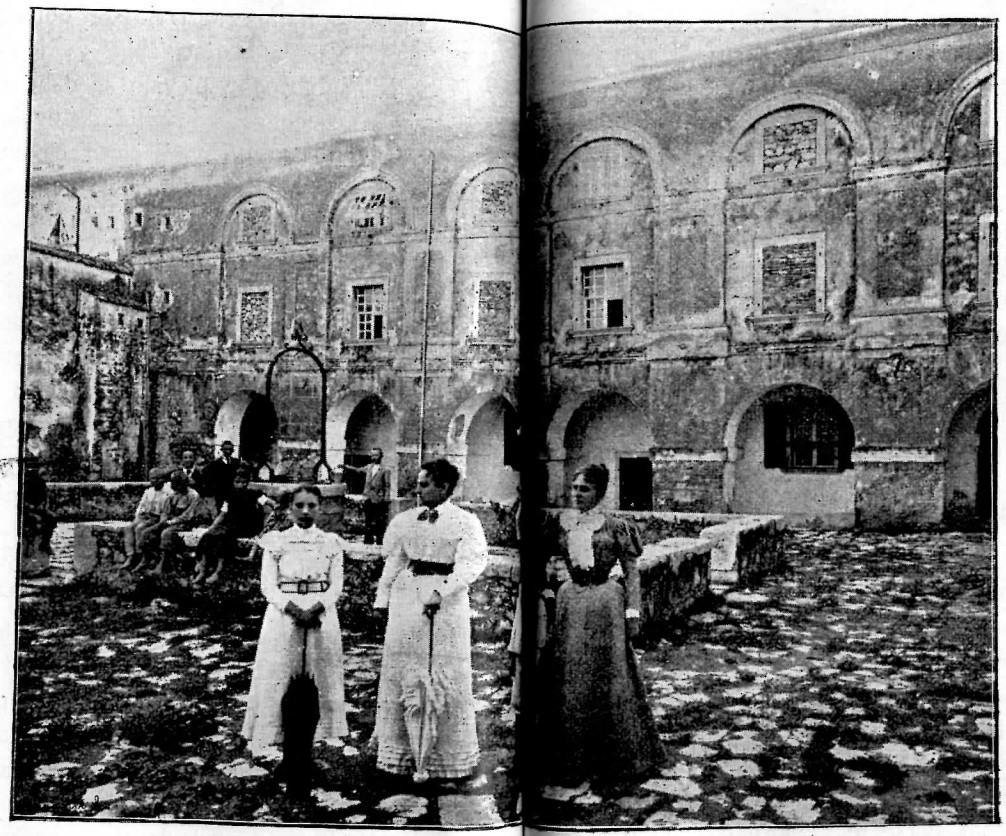

Dvorište staroga Zrinjskoga grada u Kraljevici.

bogoslove, što se tuj vraćahu šetnjom; dok se često sretah i sa seljacima iz susjednih mjesta kao Križišća, Dola, Drivenika i nekih drugih. U koliko mogoh razabrati, ondješnji narod vrlo je nabožan i uljudan, dobroćudan, radin i gostoljubiv. Pozdravljahu me vrlo čedno — a kad ih i ja pozdravljah . . . uzvraćahu mi riečima: „Bog drago ime moje, rožice moja.“ Nadjoh neke na putu, gdje beru „stružnice“ crne kupine, dok su drugi opet „brali prelog“ tj. čupali travu, za marvu i živad. Iz dvie tri kuće doneše žene preda me groždja, mandula a i smokava. Kad sam im htio dati malu novčanu nagradicu, bile su gotovo uvriedjene i nisu htjele, da prime kakovo uzdarje.

Bilo je već odmaklo 11 sati, kad krenuh „Kupališnim gajem“ s protivne strane opet k moru. U Štrosmajerovoj ulici . . . nadjoh dječarce, gdje bacaju na ulici buće tj. debele drvene kruglje.

To je kako već spomenuh — obična zabavna igra u hrvatskim Primorju, kao i gorskom kotaru a zove se „bućanje

ili boćanje", za kojom se često i odrasli zanašaju. — Uz put posjetio sam i kraljevičku čitaonicu, koja je pristupna svakom strancu. Utemeljena je godine 1861. Imade krasno uredjene prostoje a navlastito i dvoranu za predstave i zabave. — Na stolu našao sam puno raznolikih hrvatskih listova a susreo sam tuj i velezaslužnog predsjednika čitaonice prečastnoga Jakova R., koji ravna njom već preko 30 godina. Morao sam na njegovu želju i ovdje napisati nekoliko stihova i staviti svoj podpis u knjigu spomenicu.

Mimogredce spominjem, da se tik kraj župne crkve sv. Nikole, nalazi takodjer starinska jednokatna kuća — nekoč vlastničtvo slavnih Zrinjskih, dok je u gornjem spratu bio za onda smješten župni ured, a dolje nalazila se financijalna straža.

U Kraljevici imadu i dva kupališta: jedno ploveće sa zatvorenim kabinama baš u samoj luci gdje je brodarnica, drugo kako jur spomenuh, dosta udaljeno, na otvorenom moru na najljepšoj točci Kvarnera, na rtu Oštro. Oko dva sata poslie podne spustih se i ja do kupališta krasnom borovom šumicom, koja se pružila tja do samog Oštra.

Bilo je tuj sva sila gostova, što se kupahu, pa nije ni čudo, da i mene povukoše u more. Kupalište je ovo vrlo zgodno, dok se u njemu nalazi i posebni odjel za mužke a posebni za ženske — a mogu se u njemu i djeca udobno kupati, jer se plitko morsko tlo, izravnano sitnim pieskom, daleko pružilo u more – a plitčina ova postepice se gubi, pa prelazi u dubinu, odredjenu za plivače... U obće morsko ovo kupalište svojom udobnošću i jednostavnošću svakom, svake je preporuke vriedno.

Kako sam imao u programu, da još danas posjetim „Novigrad", Isusovački kolegij, to se dadoh ladjicom onamo morem... Voda na prolazu bila je osobito bistra. Vidio sam u moru skoro svakoga morskoga ježa, svaku morsku zviedu i silne one čudnolike trpe ili holoturije u raznim bojama.

U samostanu primio me i počastio poznati Isusovac častni otac Gatin, nezaboravnim susretanjem. Pokazao mi ujedno sve znamenitosti slavnog ovog nekoč Zrinjskog grada a sadašnjeg Isusovačkog samostana. „Novigrad" — sagradio je slavni Petar grof Zrinjski u talijanskom slogu a divotno uresio ga ornamentima, slikama i kipovima najglasovitijih umjetnika. U sredini samoga grada nalaze se dva prostrana dvorišta s arkadama i cisternama, od kojih jedna nosi u kamenu izvajani Zrinjskijev grb sa napisom i godinom 1651. U prizemlju grada nalazi se i velika dvorana, čiji strop urešen je bielim i crnim mramorom na način mozaika i predstavlja priliku ruže. Vele, da se u toj dvorani začela „Urota Zrinjsko-Frankopanska," gdje se obdržavala u tom poslu, prva tajna skupština a obzirom na ures stropa, gdje se urotnici skupiše, imalo se dogovorene tajne držati „sub rosa"... Neki domoljubi Hrvati, da uvieke imadu taj dogodjaj u pameti tvrde, da se odtale i datira izraz „sub rosa", koj se danas obćenito rabi, ako kome saobćiš kakovu tajnu i ne ćeš da je dalje širi. Medjutim moje je mnienje, da izraz „sub rosa" ne potječe nipošto iz vremena Zrinjskih, nego iz Englezke. Tamo se je tajna predavala uz bielu ružu, pa tako i posta taj izraz.

Kad su godine 1883. putem milosrdnih sestara zagrebačkih prekupili Isusovci iz Španjolske odnosno Italije Zrinjskijev dvor od financijalnog erara, smjestiše ondje svoje sjemenište a čitavu nutrinju zgrade znatno preuredišе prema svojim potrebama, a dozidali su i čitav jedan sprat. U ovome spratu nalazi se vrlo umilna sjemeništna kapelica sv. Josipa, gdje imadu sačuvan i jedan izvorni rukopis sv. Alojzija Gonzage. — Velč. g. Gatin pokazao mi i zavodski fizikalni kabinet: „rerum naturalium studiosis," velesjajnu knjižnicu — a uveo me i u pojedine sobice ovog sjajno uredjenog samostana. Napokon spustismo se u samostansku bašču, što je obzidana kamenom ogradom a stere se tik kraj mora. Bilo je u njoj nešto povrća, dosta cvieća, nešto smokve,

loze a izticao se u okolo zgrade zasadjen liep nasad mladog drvoreda.

Dan bio već skoro na izmaku, tamo od Senja počela se dizati magla, što kako mi častni Isusovac reče — uvieke sigurno donaša kišu. Oprostih se sa ovim vriednim samostancem i vratih žurno obalom natrag u svoj stan. Iza pol sata počela zbilja na polju rominjati kiša i lievala kašnje baš dobrahno, skoro podpuna dva sata.

Dadoh se u blagovalište, gdje nadjoh već gotovo sve stolove zapremljene. Prikrpah se k družtvu dviju čeških obitelji, što se tuj kraj posebnog stola stopiše u jedno... Primiše me u svoj krug vrlo rado, dok me držahu po sličnim crtama lica za kateketu iz Kraljevog Gradca u Českoj — pa me i kano takovog pozdraviše, čudeć se, kako sam se i ja našao u Kraljevici. Jedva, što sam ih mogao uvjeriti da se u tom vrlo varaju, dok nisu ipak nikako htjeli vjerovati da sam Hrvat, pa me i na razstanku držahu Čehom. U toj dobroj misli nisam ni htio, da ih bunim. Tà zabavljasmo se veoma ugodno.

Napolju medjutim bio se zrak već prilično pročistio, oblaci se razstrgaše a kiša podpuno prestala. Na plavoljubičastom nebištu uzliebdio i bliedi mjesec; srebrenim, nujnosanim svojim tracima probio je gustu noćnu tminu, pa sred neke svete one tišine duljio se i milio tamnom morskom pučinom, poput velebne čarobne zmije, hrlo treperio i blistao poput biserja.

Stajah još neko vrieme kraj prozora svoje spavaće sobe. Bio sam kao očaran veličajnim prizorom tajinstvene te noćne idile. Neki sladki spokoj zatravio mi dušu. — Topio sam se upravo od milinja, promatrajuć taj velebni noćni sklad svemira.

XIX.

(Odluka za put u Bakar. — Romano i njegova ladjica „Slavulj." — Zakraljevica i tunolov u Bakarcu. — Bakarski vinogradi i bakarska vodica. — Bura u bakarskom zaljevu. — Izvori žive vode. — Magazini za ugljevlje. — Dalazak u Bakar i poviest grada. — Nautička škola u Bakru. — Grad Bakar nekoč i sada. — Crkvica sv. Margarite. — Tunolov u Bakru. — Ganutljivi prizor žene za mužem i sina za otcem. — Odgovor na pitanje: ča ste Vi kapitan? — Na trgu Sv. Andrije. — Casa turca i biskupija. — Posjet crkve i bakarskih kanonika. — Zrinjsko-Frankopanski grad u Bakru. — Crkvica Sv. Križa i crkva Majke Božje. — Posjet čitaonice i sudbina samoga grada. — Put u Praputnik i posjet župnika. — Samostan i škole čč. sestara milosrdnica u Praputniku. — Kroz Višnjevicu na Krasicu povratak u Bakar. — Moje razočaranje i čarobna a i užasna večernja vožnja bakarskim zaljevom.)

Razmišljah hoću li proslediti svoj put dalje ili da danas još ostanem ovdje, pa da posjetim i starodrevni grad Bakar. Kad u jutro otvorih prozor, osjetih kako je zrak vlažan, sasićen prozirnom maglicom, tih i miran. I more bilo je mirno kao ulje, sivkasto kao i magla — gotovo jednolično. Opremih se i dadoh u šetnju obalom morskom. — Ovdje bilo je sve živo. Sa susjednog Krka doplovile barčice s drvima, dok druge opet onamo od Bakarca dovažahu sladku vodu, na kojoj Kraljevica s pomanjkanja izvora upravo oskudjeva. Medjutim pokazalo se i sunce u podpunom sjaju, razpršilo maglicu i stvorio se upravo

prekrasan dan. — Odlučih obalom morskom poći pješke u Bakar. Imade s desne strane zaljeva krasna cesta tako zvana „Strada Susani“, što ju godine 1778. vlastitim troškom ovdje sagradio neki kraljevski savjetnik Marko Susani — da može izvažati ugljevlje i drvo. — Od moje odluke da podjem pješke, odvratio me ipak ovaj put stari Romano, koji je svojom ladjicom „Slavuljem“ . . . čekao kraj obale morske — ne bi li ga tko najmio, da ga proveze morem.

— Ej gospodine — doviknu mi starac — ča grete va Bakar ? Podjite ladjicom — lepše je — po kraju bi si čovik rumiral svoj život. Odpeljam Vas za tri korune a počekam na Vas do sedam ur na večer.

Proseći glas siedog starca — milo me dirnuo, poslužih se bez svakog daljneg nagadjanja njegovom ponudom i odmah skočih u ladjicu. Romano mnogo se razveselio nad mojom odlučnošću, stao razapinjati jedarca nad barčicom, al kako se nije osjećao nigdje ni ćuh povjetarca, da ih nadune — valjalo mu se latiti vesala — pa veslaj, veslaj, dok nije izveo ladjicu iz lučke tišine. — Kraj dosta napornog veslanja, začeo mi stari pričati, kako mu imade 70 godina, kako je „navigal“ 50 ljeta morem po cielome svietu u Americi, Australiji i Africi — a sada evo da mora pod starost držati svoju ladjicu „Slavulj“, jer inače da nije na moru, već bi bio odavna umro . . . Napomenuh već, kako je Primorcu more kruh i život, bez njega nebi mogao živjeti, ni disati, kao ni bez zraka. Na moru se naučio, na njemu živi i umire. — Ladja je njegov dom a more živalj, gdje se on ćuti srećnim i slobodnim. Dok tako tiho plovismo . . . pokazao mi starac „sanitu“, luku od zdravlja — gdje se nalazi zgrada, gdje svaki brod, koj dolazi stoji i imade dati podpisati svoje izprave. Kad skretasmo kraj Isusovačkog samostana, zamjetih tuj ruševine nekake stare tvrdje — a tako i s protivne strane na rtu Sršici. Kako reče Romano — bile su tuj „fortice“, što čuvahu nekoč neprijatelju ulaz u bakarski zaljev i Bakar. — O častnim Isusovcima spomenu vriedni starac, kako je „njihova stvar najprvo, da se čovik ide izpovidit. Ovo vredi mnogo, mnogo, čovika to dirne u srce i spozna, da je stvor Božji“ . . . Zaista najljepše priznanje uzvišenom djelovanju častnih otaca. Iza samostana stigosmo u Zakraljevicu, gdje se takodjer nalaze tunolovke a jednako i u ubavom mjestancu Bakarcu, koje se posadilo u zelenoj dolini a kraljevičkim gostovima služi kao Emaus. U čitavoj uvali bakarskoj navlastito Bakarcu, lovi se vrlo mnogo riba, osobito tuna, što imovnoj občini i narodu donaša liepu

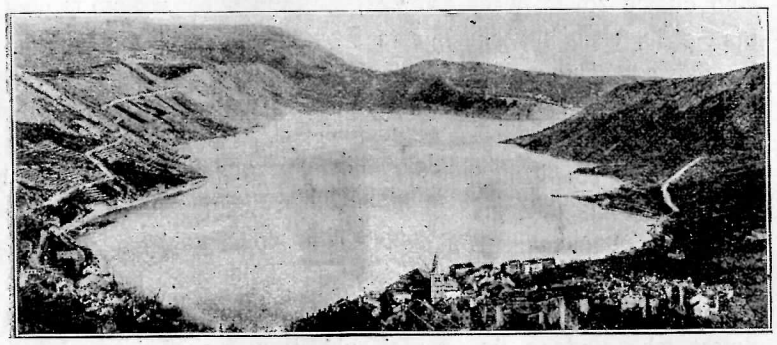

Bakarski zaljev.

korist. — U Bakarcu izkrcah se na časak, te razgledah umilno mjestance i okriepiv se dobrim zajutarkom, sjedoh u barku i zaplovismo dalje. Odavle pružao se baš najljepši pogled na starodrevni grad Bakar, — koji se iz daljine prikazuje čovjeku u tako čarnoj slikovitosti, kan da gleda praví pravcati Betlehem. — Desna obala kraljevičkoga zaljeva je pusta, dočim lievom uz krš i gromače razširila se vinova loza, rodilica glasovite bakarske vodice. To je neka osobita vrst pjenušice ili šampanjca, što se prodaje u bocama kao naravno vino. Kad čovjek pogleda na vinograde bakarske — mislio bi prije na sve drugo, nego da su to vinogradi.

Dižu se ovdje poput velikih stepenica, a te prave zidovi, koji prieče, da se ne ruši zemlja, što ju marljive ruke ovamo donesoše, a gdje zasadiše lozu, koja stoji izprepletena na drvenim stupovima, što ih „ruže" zovu. Kad se u jesen zaodjene loza svojim zelenilom, onda ti siromašni i maleni vinogradi pružaju tako čarobnu sliku, kan da gledaš najdivnije perivoje jedan do drugoga. To su većinom vinogradi grada Bakra i plovanije sv. Josipa na Praputniku, što se uzdiže nad Bakrom. — Natuknuo mi Romano — da je u tim kamenim gromadama „toplina od sunca tako silna kano u gorućoj peći — zato da u okolici i vino odavle zovu „pečeno vino." . . . Kada u bakarskom zaljevu bura puše, vlada tuj silna magla i baca vodu na široko i daleko. Bura ova uz žarko sunce opali kadkada sve grožđje i načini silne štete. — „Da nema bure, još bi se živelo u ovom kraju — al tako težko" — uzdahnuo je stari Romano. — Gdjegdje po kršu vidjeva se i sitni nasad borića, što ih dala ovamo zasaditi zemaljska vlada u Zagrebu. — Duž bakarskog zaljeva moći je opaziti množinu većih i manjih izvora žive — pitke vode. Iz tih izvora odnašaju a i odvažaju vodu u pokrajna gorska sela a i u samu Kraljevicu. Vele, da je ta voda za najveće žege i omare tako studena, da po njoj zubi trnu, a u zimi je mlačna. Na mjestima sakuplja se ova voda ponornica u posebnim reservoarima ošancanim zidovima u tolikoj množini, da tjera mlinove na čigru ili turbinu, a u slici vodopada ulieva se šumom u more. Vidi se to naročito u neposrednoj blizini grada Bakra. . . . Kraj nekih izvora nalaze se i kupališta — al slabo se rabe, jer je sladka voda mnogo mrzlija od mora, pa nije toliko za kupanje. Prije nego uljegosmo u sam Bakar, padoše mi u oči veliki magazini — odkale iztovarivahu u ladje ugljevlje — što ga odavle — kako reče Romano — voze u Veneciju i još dalje u Italiju a „skupo je ko kruh."

Bilo je upravo deset sati, kad je barčica stigla u luku. Ja skočih na ulicu zvanu „Primorje" — gdje se nalazi bakarski

Corso. Romanu dadoh jednu krunu — i upozorih ga na dogovor, kako valja da me sigurno čeka . . . najkašnje do 7 sati. — Dakako, on mi je to kano pod prisegom obećao. — Čim stupih na kopno, nadjoh se odmah u bujnoj hladovini, dok se tuj tik kraj mora nalaze orijaška stabla od topolâ, što je kako kašnje razabrah najglavnije šetalište, gdje se Bakrani za sparnih ljetnih

Sliepi vodonoša u Bakru.

večeri dugo i dugo šeću zanimivom morskom obalom. Baš ovdje imade i nekoliko ljepših i modernijih zgrada, gdje su smješteni pojedini uredi i oblasti a i znamenita kr. nautička škola.

Bakar je iza Senja najstariji grad u Hrvatskoj. Broji do dvie hiljade stanovnika. Nekoč obitavahu ovdje Grci a prozvaše ga imenom „Patrasi", kašnje zvao se „Lokaj" a po tome imade svoje ime jedna ulica, što danas vodi kraj crkve Majke Božje

u stari Frankopanski grad i Frankopansku kulu. Kad poslie Grka zagospodovaše gradom Rimljani, prozvaše ga imenom „Velcera". Odmah iza došašća Hrvata u VII. vieku, pripao je grad Hrvatima i dadoše mu ime Bakar. — Od godine 1193. bijaše grad Bakar vlastničtvo knezova Zrinjskih i Frankopana, a kad godine 1671. stignu kobna smrt Petra Zrinjskoga i Krstu Frankopana u Bečkom Novom mjestu, propade im vlast nad sveukupnom imovinom a tako i nad gradom Bakrom. Sva njihova dobra preuzela je kraljevska bečka kancelarija a tako i Bakar.

Poviest kazuje, da si je velike zasluge za grad Bakar stekao otac kraljice Marije Terezije Karlo IV., koji je godine 1726. sagradio cestu, po njemu prozvanu „Karolinku". Gradnjom ove ceste spojio je Primorje sa ostalom Hrvatskom i tako omogućio, da se je mogao morem lakše izvažati domaći proizvod i time znatno unapredio pomorsku trgovinu i procvat grada. Trgovina počela se sada silno dizati, brodovi graditi, dočim Rieka bijaše samo ribarski grad. Godine 1778. proglasila je kraljica Marija Terezija Bakar pomorskom lukom, a godinu dana kašnje kr. slobodnim gradom i pripojila ga neposredno kraljevini Hrvatskoj. Ovo bi bila u najkračim crtama poviest grada, a sada da si pogledamo njegove znamenitosti.

Podjoh najprije uz more, gdje posjetih kr. nautičku hrvatsku školu. Ovo je jedina pomorska škola u Hrvatskoj, a na žalost i jedina s nastavnim hrvatskim jezikom u čitavoj kraljevini, da ne reknem carevini. Poviest ove škole tako je burna, kao što je i burni život plemenitih gradjana grada Bakra. Sad se dizala, sad padala a i propala, dok i opet nije godine 1871. uzkrsnula, a tek godine 1884/85. dobio je zavod ovu novu zgradu uz more, gdje sam se evo i ja u ovaj par našao. Podigao ju sam grad svojim troškom, dok je kr. zemaljska vlada tek dala neznatnu novčanu pripomoć. Nautička bakarska škola sastoji iz 7 razreda. Kad učenici školu dovrše, tad polože izpit zrelosti a onda nakon plovitbe po moru, kroz dvie godine podvrgavaju se posebnom izpitu, gdje se usposobe za pomorskog poručnika. Kašnje opet ploveći kroz dvie godine morem u tom svojstvu, mora se svaki podvrći strogom stručnom izpitu za pomorskog kapetana. Iza položena izpita uvršćuje se dotičnik u listinu trgovačkih pomorskih kapetana duge plovitbe a dobiva u tu svrhu i posebnu diplomu. Svakako nautička škola u Bakru je hram iz koga naši pomorci prelaze na brodove, a time vežu našu hrvatsku domovinu cielim svietom. Željeti bi bilo, da bakarska kr. nautička škola napreduje što sjajnije, pa da svaki

Grad Bakar.

Hrvat a navlastito hrv. zem. vlada pregne oko njezinog napredka i u buduće što ozbiljnije, jer valja znati, da iz ove škole izlaze sinovi, koji plove daleko i daleko, te upoznavaju tudji narod sa hrvatskim imenom i zastavom... Ali čini se, kad da se slabo mari za ovaj velevažni zavod u domovini a jednako i za nekoč najglasoviti grad Bakar i bakarski zaljev. Ako se i gdje možda pruži pripomoć, to je tek onako za obsjeniti prostotu i javno mnienje. — Kad sam nedaleko same kr. nautičke škole posjetio veleuglednog prijatelja i bakarskog trgovca g. Andru A. kazivao

*

mi, kako je Bakar posjedovao nekoč i preko sto ladja na jedra a danas nema skoro ni jedne. Crikvenica da je neđavno dobila šest hiljada kruna podpore, koja je pala u dio stranomu družtvu za uredjenje Crikvenice — dok za Bakar, kan da se i ne pita. — Čovjek bi morao proplakati, kad to čuje i vidi — al vremena su takova. — —

Tik kraj nautičke škole stoji crkvica sv. Margarite, sagradjena godine 1868. do ove smještena je gradska „ribarnica", a kraj ove jedna tunolovka, koja — kako mi kazaše — donaša kadšto obilnog lova a i koristi za zakupnike a i samu gradsku bakarsku obćinu. U Bakru uz cestu „Karolinku", nalazi se još i jedna tunolovka udaljena od ove koje pet — šest minuta. — Kad kroz drvored stigoh u pristanište sa zanimanjem promotrah ribare, — gdje bacaju mreže za lov na sitne ribe. — Nedaleko odavle nalazi se i gradsko kupalište sa perivojem. Bilo je to nekoč glasovito bakarsko brodogradilište, u kome se sagradilo mnogo i mnogo liepih i velikih jedrenjača — naročito tamo izmedju godine 1848—1856. — Bilo i prošlo; — žalibože sada mu ostala samo uspomena, al mu nema ni najmanjega traga. Kupalište što je sada ovdje, uredjeno po najnovijem ukusu dosta je znamenito a posjećuje ga svake godine i više hiljada gostiju, što dolaze onamo i iz dalekih strana svieta kao Englezke, Franceske, Talijanske, Njemačke i od drugud.

Kad se u gostionici k „Primorcu" malko odmorih, — uputih se odmah poslie objeda uzbrdice u stari grad uz kuću, na kojoj stoji napis „Studio et labore". — Putem pozdravljahu me žene riečima: „Bog daj zdravlje i Mati Božja" . . . Biednicama, uviek je skoro samo taj pozdrav na ustima, — jer one se u njemu razstaju sa svojim muževima i sinovima, š njime na njih misle i u njemu se nadaju opetovnom sastanku. U Bakru malne svaki mužkarac, već za najmladje dobe ostavlja svoju rodnu kuću i daje se morem u daleke krajeve. Mužkarci „navigaju", a ženske kod kuće šiju i marljivo gospodare. — Vrlo

ganutljivo dirnuo me prizor, — kad je spram mene dolazila još dosta pristala, mlada Bakranka — a za njom brzao sinčić od kojih šest godina. Mali vukao joj suknju i plačući opetovano pitao: „mamo, mamo, kade su japa"?... Na jednoč zaustavih se i zamjetih, kako ju oblijao čitav potok suza . . . Podigla maloga na šake i jecajući kažiprstom pokazivala mu, tamo daleko na

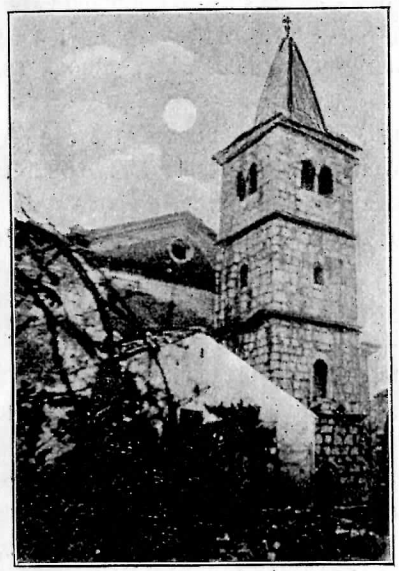

Stolna crkva u Bakru.

more. — — — — — — — Dok tako razmatrah okoliš i kuće, iznenada iztrčao preda me dječarac u dobi oko 12 godina i uljudno zapitao me: „Gospodine ča ste vi kapitan, ča iščete?" . . . Kad mu uzvratih, kako „iščem" dobre ljude i da nisam kapitan već „plovan", veselo se nasmješio i odmah iščeznuo. Valja znati, da Bakar daje svietu — kako već spomenuh — ne samo liepi broj mornara, već i priličan broj glasovitih pomorskih

kapetana. Nije s toga čudo, što se kadkada na stranca upravi gornje ili njemu slično pitanje, kojemu se i ja od srca nasmijah.

Za nekoliko časaka dodjoh, na trg sv. Andrije. Ovdje odmah spetih neku čudnovatu zgradu tako zvanu „Casa turca". Sagradjena je u orientalnom slogu. Neki misle, da je turska kuća, nu prije će biti grčka, jer Turci ako i stanovahu u Bakru, ipak ga nisu nikada zaposjeli . . . Znamenita je na ovom trgu i kuća „biskupija", . . . na kojoj se još i danas opaža biskupski grb — a stanovahu ovdje nekoč, mnogi senjsko-modruški biskupi.

Na trgu nalazi se i stolna crkva sv. Andrije sa pristalom slikom ovoga svetca, što ju naslikao g. 1882. akademički slikar Janez Šubić Slovenac. Neki tvrde, da ova crkva potiče iz XII. vieka. Bijaše to gotova ruševina, al je godine 1861. nastojanjem župnika Soića — kašnjeg biskupa — obnovljena. Zvonik pred crkvom stoji zasebice, dok se u samoj crkvi nalazi svetište i tri vrlo dugačke ladje sa poviše ukusnih žrtvenika . . . Kad razgledah crkvu, posjetih prečastnu gospodu kanonike Š. i P., koji me primiše vrlo ljubezno i podvoriše pravom „bakarskom vodicom".

Oprostiv se sa prečastnom gospodom, posjetih još i stari Frankopanski grad, koji se koči u vis kraj crkve sv. Andrije a sagradjen je u obliku trokuta. Na vratima kule, vidi se glagoljski napis od god. 1530., kad se ova tvrdjava gradila. Inače cieli kaštel nalazi se u vrlo lošem stanju, dok na mnogim mjestima svjetlo zeleni bršljan zabada svoje korienje. Kaštel ovaj sagradiše knezovi Frankopani, da njime utvrde sam grad Bakar — kako bi mogao lakše odolievati tcžkim tatarskim, mongolskim a i turskim navalama. U tvrdjavi pokazuju i sada navodno mjesto, gdje da je godine 1530. znameniti turski paša Alipašić Čengić-aga imao svoj ležaj.

Digoh se i u najviši predjel grada tako zvanu „Zagradu gornju". Ovdje vlada gotova pustoš. U razvalinama leži

do stotinu kuća mornara, a i trgovaca, koji se izseliše na Rieku. Tek čudotvorna crkvica sv. Križa, što se tuj nalazi, pokazuje još prilično tragove života. U čitavom starom gradu u obće, ulice su izvanredno uzke i krivuljaste, kano kaki labirint, gdje se je svakako vrlo težko snaći.

Kroz „Velika vrata" dodjoh na ulicu „Voj" — odkale spram zapada vodi cesta na Sv. Kuzmu. Ulicom „Lokaj", spustih se zatim u glasovitu crkvu Majke Božje, „Sancta Maria ad portam." Crkva je ova okružena liepim perivojem a sagradjena godine 1666.

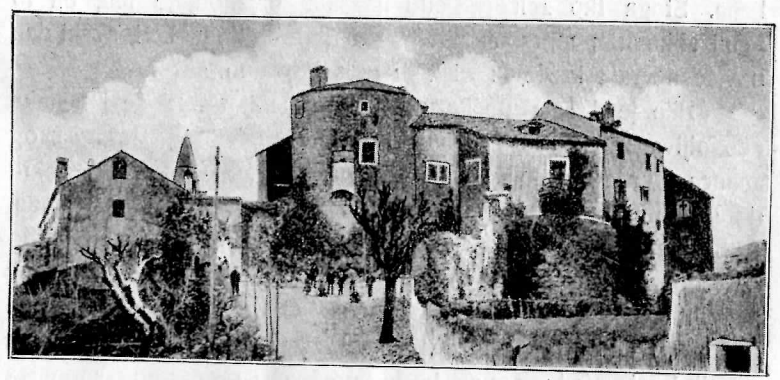

Frankopanski grad u Bakru.

za banovanja slavnog hrvatskog bana Petra Zrinjskoga — kako to svjedoči latinski napis u crkvi, koj glasi: „Sub Illmo ac Ecc. Domino Petro — Com. Zrinio Regni Croaz., Dalm. et Slav. Bano aedificata". U samoj crkvi imade takodjer raznih nadgrobnih napisa, od kojih se i mnogi odnose na uspomenu Zrinjskih i Frankopana.

U Bakru posjetih još „Narodni Dom", — gdje imaju svoje sjelo liepo uredjena hrvatska čitaonica i primorsko hrvatsko pjevačko družtvo „Sklad". U čitaonici nadjoh odličnog domoljuba

i prijatelja B., koji se takodjer spominjao zlatnog doba, kad je Bakar bio na vrhuncu svakog procvata i blagostanja. Od godine 1863. počeo je grad najednom padati. Trgovina već je znatno pala uslied izgradnje želježničke pruge Sisak-Zidanimost, a izgubila se posve uslied sagradjenja pruge Karlovac-Rieka. Sada tek dolaze u poslu trgovine u bakarski zaljev pomanji trabakuli i bracere iz Dalmacije, Istre i Italije, a najveći je uvoz parobrodom Ungaro-Croata iz Rieke. Sve je to samo sitna trgovina od neznatne vriednosti. Ovdje još mimogredce spominjem, da je žeželjeznička postaja Bakar od samoga grada skoro čitav sat udaljena. Stoga tko želi posjetiti i Bakar najzgodnije mu, da to učini slikovitim morskim putem i to parobrodom, koji svaki dan u više navrata kreće iz Rieke i dolazi ovamo.

Bilo je 4 sata poslie podne. U meni rodila se i nekaka neodoljiva želja, da još danas posjetim uglednog starog svog znanca i prijatelja župnika na Praputniku g. Š-a. — Od Bakra do Praputnika imade poprečnim putem, dobra pol sata hoda. Ako sam i bio već i dosta umoran, ipak skoknuh još uz brdo i uz dobru volju — skoro da i nisam osjetio, kako se najednoč nadjoh pred praputničkom plovanijom. G. župnik sjedio baš na dvorištu i čitao, a bio sam i nemalo iznenadjen, kad kraj njega opazih i veleuglednog svog bivšeg profesora prečastnog kanonika Martina Š. — Obojica jedva da me i prepoznaše. Kad im se predstavih, obsipaše me gotovo najnježnijom bratskom dobrodošlicom. — Kako je moj boravak u Praputniku imao trajati samo jedan sat, bilo mi je vanredno milo, što je vriedni moj profesor odmah spremno pošao sa mnom i sproveo me gotovo cielim Praputnikom, te mi pokazao sve, što je u prijatnom tom gorskom zaselku ljepšega i vriednijega. — Samo ubavo mjesto Praputnik broji do 1400 duša. Pravi mu je ures prekrasna crkvica sv. Josipa, po kojoj nekoji zovu i cielo mjesto svetim Josipom. — U crkvici nalazi se liepi oltar crkvenog tog svetog zaštitnika, ukusni križni put, šest liepih novih zvonova, dok je

i sva crkva dosta ukusno bojadisana. Sve je to svojim novcem crkvi pribavio vriedni domaći sin, kanonik i profesor Dr. M. Š. Za sva vremena moraju biti Praputničani zahvalni svom vriednom zemljaku, što im je u mjestu sagradio upravo elegantnu jednokatnu djevojačku školu i zabavište. — Smjestio je ujedno onamo i častne sestre milosrdnice, koje malene obučavaju zamjernim trudom i nastojanjem. Zaista gospodin kanonik i profesor, Dr.

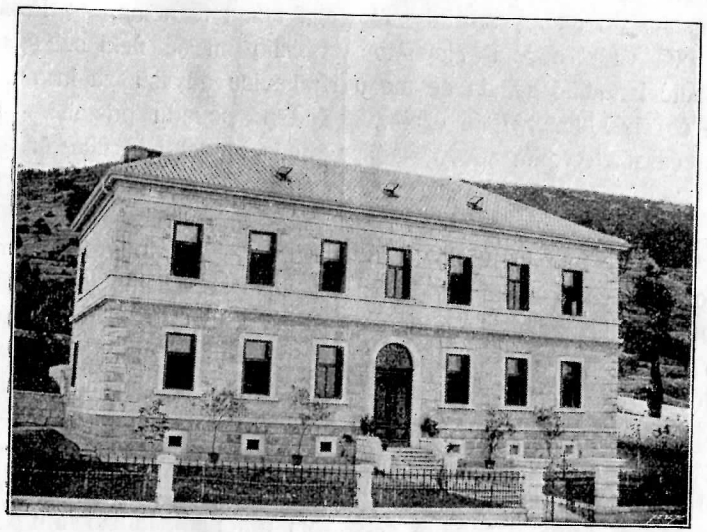

Škola i internat u Praputniku.

M. Š. učinio si u svom rodnom mjestu, još i za života, spomenik takav, kakav mu nitko nikada poslie smrti ne bi bio kadar postaviti.

Prijatelj župnik priredio medjutim malu užinu i nakon kratka odmora, sprovedoše me oba ta velevriedna svećenika tja izvan sela, a kad se š njima oprostih, udarih niz Višnjevicu, kroz umilno seoce Krasicu. — Ovdje se osobito izticala pred kapelicom jedno-

katna pučka učiona, a podalje ukusna zgrada sa napisom „Čitaonica“. Za dobra četvrt sata nadjoh se već na gatu u bakarskom pristaništu. — Al — koje razočaranje?!

Pogledah na sat — bilo je polak sedam. O Romanu nigdje ni traga, ni glasa, a ni njegov „Slavulj“ nije više biljisao u pristaništu. Kako mi kašnje rekoše, bio već u pet sati odjedrio u Kraljevicu, dok je odpeljao onamo iz Bakra neka dva gospodina. Stadoh se šetati obalom gore dolje u mislima, da će se moj Romano po mene vratiti — al njega nema te nema. — Prošla je bila već i deveta. Najednoč približio mi se neki suhonjavi mladić i nudjao se, da će me u Kraljevicu odvesti za krunu, a da će si ladjicu negdje uzajmiti. Kad na ponudu pristah — za par časaka stvorila se već ladjica preda mnom i ja uljezoh.

* * *

More je bilo mirno kano mrtvo, gladko kao grobna mramorna ploča. Tek laki dodir vesala s ladjice kuželjio je površinu vode. Ladjica odmicala je tiho — tajinstveno. Što dalje krilismo, to se u bajnoj noći otvarao sve ljepši i ljepši vidik na Bakar. Stotina električnih svjetiljaka, što rasvietljuju grad a i titranje svjetla iz pojedinih kuća, sve je to poput sićušnih zvjezdica na nebesima odrazivalo se, na plavetnoj površini morskoj. Pričinilo mi se gotovo, kan da i ladjica po nebištu plovi, dok je i sjajni mjesec sa čitavom svojom nebeskom pratnjom, kupao se u podpunoj slici u dubini morskoj. Sve ovo sjetilo me na lagune mljetačke i na ono nekoliko divnih noći, što ih u svoje vrieme sprovedoh u nezaboravnoj Veneciji, vozeći se čamcem po mljetačkom zaljevu. U mjesto čarovite pjesme talijanskih gondoliera, dopirahu mi ovdje k ušima sa morske obale, skladni zvuci hrvatskih melodija, koje u različitim mjestima poput slavulja, izvadjahu milopojne Bakranke. Kad mi je već ladjica dostigla sredinu bakarskog zaljeva, osjetih najednoč lako bibanje morsko. Sa pristaništa bakarskog začuo se oštri zvižduk neke ovelike parnjače, koja se

kano prenula oda sna i začela bezbrižno i žurno parati vodu, krenuvši za nama. Vodeni valovi postajahu sve veći i veći. Moja ladjica počela škripiti i liegala, sad na desno, sad na lievo. Gledah skoro plaho mog ladjara, koji se živo uhvatio vesala i začeo ladjicom skretati sa sredine zaljeva na desno, spram obale kostrenskog poluotoka . . .

— Tko bi i mislio — reći će, da će taj danas na put — da će krenuti?! — Ne bojim se ja toliko njega, koliko me je strah, da se ladjica ne skrha ili da joj valovi ne odbiju dno. — Već je stara i slaba — ima preko 50 godina, što je napravljena.

Svak si može misliti, kako sam na te rieči kano protrnuo. Mislio sam na očitu smrt — tek jedina iskra nade i spasa, bila je moja moćna zaštitnica bl. nebeska Gospa, kojoj se u taj par preporučih što najtoplije.

— Kapetan nas sigurno ne vidi — nastavit će moj ladjar, dobaciv mi škatulju žigica, da ih palim. — Zapalih sve na jedanput. I kan da je pomoglo. Sa palube velikog broda — što je bio već u neposrednoj blizini — začuo se kano zvuk trublje, kojom je podielio kapetan valjda nalog. Iznenada odjeknuo uvalom sa parobroda opetovno bolni zvižduk i parnjača počela laganije skretati na lievo. Valjda nas opaziše?

Meni je u taj par nešto odlanulo, — ako i gledah kako mi se ladjica po valovima njiše, kao da će se sad na prekrenuti i zalijati vodom. — Ladjar medjutim prestao veslanjem i dok nas je parobrod već minuo i daleko prestigao, spustismo se i mi uz lagano ljuljanje za njim.

Zaista nikad ne ću zaboraviti ove u pravom smislu „strašno liepe“ večeri, što ju sprovedoh u trošnoj ladjici na mekim krilima, našeg bajnog hrvatskog mora.

XX.

(Parobrod „Velebit“ i put iz Kraljevice u Crikvenicu. — Otok sv. Marka. — Kanal „Morlacca“ i plovanija sv. Jakova. — Crkva sv. Jelene i Dobrinj na Krku. — Pogled s mora na Crikvenicu. — Madjarsko i hrvatsko pristanište u Crikvenici. — Ponositi hrvatski pomorski kapetan. — Život na hrvatskom pristaništu. — Poviest Crikvenice i negdašnji samostan Paulina. — Hrvatski slikar Julio Clovio. — Pravo ime Crikvenice. — Kako su Magjari došli do Crikvenice. — Uredjenje crikveničkog kupališta po Magjarima. — Opis Crikvenice. — Posjet stare paulinske a sada župne crkve. — Narodna gostiona. — Ladislavovo dječije liečilište. — Hrvatsko crikveničko kupalište. — Put iz Crikvenice u Selce. — Opis okolice. — Primorske masline i smokve. — Solane u hrvatskom Primorju. — Dolazak u Selce i pogled na Vrbnik. — Ribarske kućice i mjestno kupalište. — Posjet kod župnika i njegovo zamjerno veselje. — Promatranje mora za zapada večernjeg rumenila. — Rt „Šilo“ i ladjice sa ženskim veslarima. — Večernja molitva kraj mora.)

Granulo sunce i ponešto odskočilo, razplinulo se nešto magle, što se slegla nad tihom morskom površinom a ja podjoh ravno na parobrod da krenem u Crikvenicu. — Parobrod dao treći znak za odlazak, digao most, odvezao remenje i maknuo se. Izvilo se još nekoliko bielih rubaca zrakom odovud i odonud sa parobroda i s obale. „Velebit“ ostavio kraljevičku luku, koja kroz malo minuta postajaše oku sve više sićušnom, dok ne iščeznu posvema kao maglom obasuta.

„Velebit“ jurio je dosta snažno i poput vijugaste jegulje strigao more, ostavljajuć za sobom ponešto zapjenjene brazde, nalike inosmjernim prutovima nad morskom površinom.

Za čas nadjosmo se u tako zvanom kanalu Maltempo, u kome se s lieve strane liepo ističe trouglasti otočić sv. Marka, koji se tuj izmedj hrvatske obale i otoka Krka položio u obliku driemajućeg lava. Otočić izgledje iz daleka gol i pust — al kad tamo, to je samo varka, jer vele, da na njemu raste najfinija trava i miloduho cvieće svake vrsti. Napomenuo mi prijatelj moj suputnik profesor M., kako i s otoka Krka preko kanala Maltempo svaki dan pliva marva na školj sv. Marka — a kad se ovdje napase i najede vraća se natrag, — jer hrane imade tuj dosta — ali manjka pitka voda. — Prolazeć uzkim tjesnom morskog rukava, ostavismo luku Grabrovu sa tunerom a nad njom s primorske strane zaselak Dubno a i ubavo seoce Germani, čije se kućice smiešile u bujnom zelenilu, kao biela oka kerubina u bistrome zraku. S desna na otoku Krku ostavljasmo tuneru: Voz i Peškieru, gdje se izmedju njih na morskom grebenu izticao i omanji svjetionik. Iza pol sata vožnje uljegao parobrod u široki kanal „Morlacca“, koji se protegnuo izmedj obale hrvatskog Primorja i otoka Krka. Doskora nadjosmo se u svetojakovskoj drazi pred plovanijom sv. Jakova, gdje se parobrod malko zaustavio, da izkrca i ukrca putnike. Kućarke sv. Jakova poredale se ovdje kraj mora u polukrugu, kan da bi ih razložio po jajetu. — Vidjelo se tuj i dosta plodne zemlje, dok se na šarolikim slogovima žutjela pšenica i razni drugi usjevi, a izticala se i zelen kojekakih nasada od drveća. Nalazile se ovdje i dvie tunere a na rtima bjelasale ribarske kućarke. Rekoše mi, da narod u plovaniji sv. Jakova prilično dobro živi, s toga da i ne ide nikamo u sviet.

Za nekoliko časaka obadjosmo i rt Glavinu i Kačjak — gdje nas u daljini pozdravljala crva sv. Jelene i umilno mjesto Dobrinj sa Krka. Otok Krk, koj se pričinjao dosele gol i pust

— počeo se dalje prikazivati u čarnijoj i bujnijoj slici gotovo u podpunom zelenilu. I more počelo se sada sve više i više širiti, jer se i krčka i hrvatska obala daleko razilazi, sve tamo do Vrbnika, koj se već opaža i ponosito diže nad morem, na visokoj planini.

Još samo par časaka i pokazala se spram juga na lievo i Crikvenica u čitavoj svojoj svečanoj odori. Pogled otimlje ti odmah sjajna gostiona (hotel) od sto soba, pod njom u sjajnom perivoju (restaurant) blagovalište, a još niže uzplivalo morem prostrano i ukusno uredjeno kupalište. Zvonik od crkve, kan da se dignuo na stražu povrh crikveničkih kuća, što se nanizale duž obale, a pročeljem okrenute k moru, kan da ničU iz morske pučine. Čitavo mjesto stoji u divnom smještaju duž same obale morske. U Crikvenici od novijeg vremena nalaze se dva pristaništa najprije: „magjarski porat“ — a onda „hrvatski“ . . . Kapetan našeg parobroda pričinjao se vrlo odlučnim Hrvatom — jer kad je kod prvog pristaništa stao parobrodom — kano i nehotice uzhahnuo je i izgovorio rieči, koje se ne usudjujem ovdje opetovati, samo da ne zamećem kavge sa crvenom olovkom. „Sve se bojim, da će još doći vrieme, kad ćemo mi pomorski kapetani morati nositi crvenu kapu, bielu košulju i zelene hlače“. — — -- Ovo je bio konac tužaljkâ plemenitog kapetana.

Za čas se parobrod okrenuo i za malo pristao opet uz kameni nasip starog „hrvatskog“ pristaništa, gdje se i ja izkrcah na molo i nadjoh se u Crikvenici u živoj vrevi ljudi, što iz mjesta ovamo nagrnuše, jedni da dočekuju svoje znance, rodjake i prijatelje . . . a drugi opet da pomažu strancima nositi robu i prtljagu, pa da tako zasluže koju paru za svakdašnji živež.

Tko bi pitao od mene da mu kažem poviest same Crikvenice odgovaram mu, da je ova uzko spojena sa ostalim primorskim gradovima i mjestima. Kao što malne cielim hrvatskim Primorjem tako i Crikvenicom sve do godine 1671. gospodovahu

ponositi Zrinjski i Frankopani. Tamo iza današnje Crikvenice stoji osamljen visoki brežuljak zvani Kotor, sličan kusatoj piramidi, gdje danas imade nekoliko kolibica i ruševine starinske crkve sv. Antuna odkale i svojim porieklom potiče ime same Crikvenice . . . U blizini ove starinske crkve, sagradio je izmedju godine 1395—1415. pobožni Martin Frankopan veliki samostan i predao ga u ruke Paulinima, koji su ovdje uz kršćansku prosvjetu medj narodom njegovali takodjer i liepu crkvenu a i svjetsku slikarsku umjetnost . . . Glasoviti hrvatski slikar i umjetnik Julijo Clovio — koji je umro godine 1578. crpao je baš ovdje u samostanu paulinskom izpod Kotora, prvu svoju slikarsku obuku, kojom proslavio je kašnje sebe i savkoliki hrvatski narod. — Kad je car Josip II. ukinuo sve samostane u zemlji, moradoše i Paulini seliti iz Crikvenice. Mnoge se umjetnine tom prilikom izgubiše. Od paulinske stvorila se župna crkva, dok je sam samostan, bio predan na razpolaganje občini . . . Kako je stari Kotor gotovo posve opustošio — a kuće se stale dizati oko paulinske crkve . . . prozvano je ovo čitavo mjesto po ovoj crkvi „Crikvenicom“. — Nekoji ga zovu i Crkvenicom, drugi Cirkvenicom. — Svakako bit će najpravilnije Crikvenica jer i sam narod u okolišu a i čitavom hrvatskom Primorju u svom čakavskom narječju veli crkvi: — crikva — prema tome je najnaravnije, da ovo mjesto jedino nazivljemo pravim krstnim imenom Crikvenica i nikako drugačije. Sama Crikvenica broji do 1800 duša. To su čakavci s posebnim svojim narječjem, vrlo razgovorljivi, a skoro i odviše radini i marljivi.

Kad su u najnovije vrieme naši susjedi probili sebi put do hrvatske Rieke, zanieše se i za hrvatskim morem, pa stali smišljati gdje bi bilo najlakše na tom „magyar-tengeru“ stvoriti i „magyar gyurgyholy“ — magjarsko klimanatičko morsko kupalište. Smisliše, odlučiše i napraviše. Najzgodnijim mjestom proglasiše Crikvenicu. Dok su pribavili sebi blagonaklonost crikveničke inteligencije a po tom i pučanstva — stvoriše godine 1891. konsorcij i dadoše se

na oštri posao, da odluku svoju provedu . . . Visoka vlada u Zagrebu, dala je konsorciju dozvolu zamoljene koncesije, za pojedine gradnje, pače i preuzela na sebe brigu oko uredjenja crikveničke obale, — dala sagraditi vodovod, koji dovadja vodu iz najuvaženijih gorskih vrela, glasovitog Vinodola.

Čim je konsorcij dobio vladinu dozvolu, sagradio je odmah već godine 1895. jur pomenuto velesjajno svratište k „Nadvojvodi Josipu", uredio ga sa svakim mogućim konfortom, što se samo pomisliti dade. Dobije se tuj podpuna dnevna obskrba za 6 kruna. Jednako sagradio je konzorcij, ukusno blagovalište i dražestan paviljon sa liepom verandom i veličajnim izgledom na more i okoliš. Prostor pred paviljonom parkiraše prekrasno u više hiljada metara sa najbiranijim tropičnim drvljem i eksotičnim biljem. Samo kupalište nedaleko paviljona, sagradiše u elegantnom švicarskom štilu položivši ga na pilote, spustiše ga oko 30 metara daleko u more. Kupalište spojeno je sa obalom posebnim mostom, dok je smješteno na sigurnom mjestu, dosta je plitko i namuljeno pjeskom, dakle je zgodno za svakoga, osobito za neplivače, dok plivačima ova plitčina skoro da je i dosadna. Kupalište imade posebni odio za mužke a posebni za ženske. Pojedine kabine plaćaju se po 60 filira. Kupanje — pišu i drže mnogi — za jedanput doista skupo.

Dok Magjari sve prednavedeno urediše, dala si je i pomorska oblast „Ungaro Croata" napraviti i novo pristanište, što leži tik pred hotelom. Ovim posebnim pristaništem postavljena je na neki način brklja, koja imade odmah na početku mjesta svu navalu gostova zaustavljati za konsorcij, dok se sama Crikvenica imala povratiti svojoj prošlosti. — Tudji ljudi ne poznavajući naš jezik i naše običaje, bez obzira na našu političku individualnost i naše svetinje, stvoriše si novo pristanište, jer nisu htjeli da gledaju kako čestiti hrvatski puk, naše Primorke, krvavo služe koru kruha, noseći vreće za parobroda na obalu. A da im oni što dadu zaslužiti?! — Veli naša poslovica, dodjoše divlji i iščeraše pitome.

Zar je sve to tako moralo biti? — Zar će se Hrvat još uviek dati voditi za nos? — Zar smo trebali pustiti i našu krasnu Crikvenicu tudjincem? Zar se nije mogao naći i koji hrvatski konzorcij, — koji bi bio mogao isto učiniti, što i mà koji drugi narod? Oj biedni — biedni Hrvat — u tvojoj krasnoj hrvatskoj domovini, svaki tudjinac nadje privrede i kruha — a ti ustupaš mu mjesto — pa ideš, da u tudjini tražiš ono, što kod kuće imadeš. — Ah — tko — tko je tomu kriv i kad će, — kad će već jednom biti tomu konac? — Ima li koga da se za ovaj narod nešto zauzme?

Kad uljegneš u Crikvenicu, stoji odmah pred tobom kr. pošt. i brzojavni ured sa noćnom službom. S desne strane uzdiže se ugledna kuća g. Ivana Skomerže a u njoj smješteno svratište „Klotilda". — Svratište ovo nosi ime po prejasnoj nadvojvodkinji Klotildi, supruzi velezaslužnog pokrovitelja Crikvenice nadvojvode Josipa. — Kako bijah žedan, skočih u svratište da popijem čašu piva i kad konobara upitah nešto hrvatski — uzvratio mi naprasito „nem tudom horvatul se nemet" — što znači: niti znadem hrvatski, niti njemački. — Liepo — pomislih, pa ostavivši gostionicu vinuh se na desno spram Polićeve ljekarne. Zapazih nešto podalje kip svoga patrona sv. Ivana Nep. što se obično meće na mostove. — Odoh spram njega. Našao sam se tuj zbilja na mostu, što je nadsvodio Vinodolku, koja za kišovita vremena silno nabuji i ovdje utječe u more. Imade tuj i kazalo uz brdo sa napisom: „U Grižane 6 klmt. a ravno u Selce 2 klmt." Nedaleko odavle zjaju vrata izpred „kaštela" — jur napomenutog nekoč paulinskog samostana, što ga je občina godine 1892. poklonila Njegovoj Visosti nadvojvodi Josipu, a ovaj dao ga velikodušno uz ogromne troškove popraviti i preurediti kao liečilište za nemoćne častnike. Odmah u predvorju samog „kaštela" nalaze se u latinskom jeziku dva napisa jedan na lievo — drugi na desno. Onaj s lieva glasi: „MCCCXCV. Pro fratribus Eremitis Scti Pauli Martinus Comes Frangipani aedificavit. (Za braću

samostance sv. Pavla, sagradio knez Martin Frankopan). S desna opet čita se: „MDCCCXCII. Serenissimus Princeps Austriae Josephus archidux restauravit et valetudini infantium dedicavit“ (Prejasni austrijski nadvojvoda Josip popravio, i za nemoćne častnike uredio). Ovdje nalazi se i nekoč Paulinska a sada župna „crikva“ Bl. Djevice Marijinog Uznešenja. Nad crkvom uzdiže se stari čadjavi toranj sa kamenom verandom u naokolo. Izpod tornja nad crkvenim vratima imade Razpelo u staklu, što ga god. 1887. smjestiše ovamo pobožni mornari. Inače sama nutrinja crkve vrlo je jednostavna. — Nad velikim žrtvenikom nalazi se „Božje oko“ i crna starinska slika Majke Božje, koju nose dva angjela, dok se nad slikom nalazi lovor vienac urešen ljubicama i gjurdjicima. Pred žrtvenikom smještena je nadgrobna ploča s napisom: „1775. fratres orate pro nobis“ (braćo molite za nas). Od modernijih predmeta, ističe se u crkvi jedino liep kip Majke Božje Lurdske. Drugo sve ništa nije osobita. Čini se, da ne bi bilo s gorega, kad bi se u Crikvenici sagradila ljepša i veća crkva. I groblje nije daleko od crkve. Sasma je priprosto bez osobitih spomenika i spomena vriednog nakita.

Napolju počelo se malko smrkavati a i grmiti — s toga vratih se žurno natrag spram pristaništa i tamo uz obalu morsku, krenuh na lievo u „Narodnu gostionu“, gdje se vrlo dobro i jeftino blaguje. U to spustila se i jaka ploha kiše, — što je potrajalo samo nekoliko časaka, jer se u brzo razvedrilo i sunce počelo sipati suho zlato po moru, ulicama i krovovima. — Kad opet izadjoh napolje bilo je vrlo ugodno, ko što obično poslie kiše. Preda mnom proteglo se crikveničko pristanište, natrpano barkama i ladjicama svezanim konopima uz debele stupove. Pred samom gostionom počimlje krasni drvored, što ga s lieve strane podigla hrvatska vlada uz more do samog kupališta, s desna opet uzduž su liepe kuće po novijem ukusu, — od kojih se osobito ističe u slikovitom zelenilu „Veljačićeva villa — Villa mira.“ Kako je kupalište udaljeno od samog pristaništa do 300 metara, — skočih

onamo na omnibusu, a opet natrag dopeljah se barkom. O uredjenju kupališta i njegove okolice pisah već napried — s toga mi nije nuždno da isto ovdje opetujem. Još mi je napomenuti, da se u Crikvenici nalazi i tako zvano Ladislavovo dječje liečilište u posebnom domu tik kraj crkve. Ovamo roditelji šiljaju bolestnu djecu na oporavu, koja ovdje stoje pod brižnom pazkom častnih sestara milosrdnica. Kako razabrah, plaća se za cielu obskrbu mjesečno 60 kr. — Čuo sam, — da je u najnovije vrieme i crikvenička občina sagradila sebi posebno občinsko kupalište sa 50 kabina, što je svakako hvale vriedno, i sa svakog gledišta vrlo pametno. — Sada više ne će biti čestiti Hrvati i prijatelji Hrvata upućeni na kupalište, što ga „koloniste“ imadu u monopolu — a moći će u Crikvenicu mirnije dolaziti, — kad će znati, da svoj novac ne davaju tudjincu i ćifutu u ruke, već da njime pomažu svoju sirotinju. Imade u Crikvenici i dosta čestitih hrvatskih gostiona a i jeftinih privatnih stanova. Ove treba da svaki pošten Hrvat potraži, pa da se i tuj drži one: „Svoj k svome.“

Bilo je oko četiri sata poslie podne i već ništa nisam u Crikvenici našao, kamo bi me srce vuklo. Sjetih se kažiputa: „U Selce 2 klmtra.“ I nisam baš ništa razmišljao, već odmah krenuh spram strane, gdje sam prije podne prednavedene rieči čitao. Put, kojim udarih spram Selaca zaista vrlo je zanimiv. — Prijatne seljačke kućarke poredale se tuj do mora, dok kraj svake skoro imade po koja vinova loza, smokva, mandulja, uljika a možda još i drugo koje voćno drvo. Vrlo značajni utisak čitavoj ovoj okolici podaje sijaset uljikovog drveća, — što ga vidjevaš skoro kraj svakog koraka. Drveće ovo sriednje je veličine, granje mu čvorasto, a lišće, koje i u zimi ne odpada je zagasito sivo zelene boje. Uljike cvatu u svibnju a donašaju plod u studenom. Od uljika pravi se veoma fino ulje, za „ribu frigat“ izvrstno. „Kad pride bura, pa otrese uljike“ — tad biedna Primorkinja tuguje i jadikuje.

Uz put vidjevah s desne strane svuda kraj puta male čestice zemlje, — slične kakovoj maloj sobici i ogradjene kamenjem, što je visoko jedno na drugom naslagano, a obrašteno trnjem, kupinjem, bršljanom, a i inim kojekakim miloduhim primorskim biljem. To su mala primorska gospodarstva — gdje pojedini gospodar posjeduje tek nekoliko kvadratnih metara zemlje, koju mora najprije zamjernim trudom od kamenja očistiti, a onda tek obradjivati. Posiju tuj po šaku pšenice, raži, po koji klip kukuruze, a najradje mrvičak prosa. — Ovdje iztiču se u velikom broju i smokova stabla, čije se grane mjestimice preko svojih ograda nadvile daleko na put. Kako su imale na sebi baš u taj par i svu silu već zrelog ploda — odkinuo sam negdje dva tri komadička i kušao. Smokve bile su baš fine, sladke ko med. U Primorju ih nižu na konac — pa tako suše na suncu — a i prodavaju kilogram po 60—80 filira — ili kako oni vele, po 30—40 soldi. — Putem sretoh i dosta žena, što nošahu iz Selaca u Grikvenicu tako zvanu darovanu sol, koja se ovamo dovaža iz Bakra — a u Bakar ne znam od kuda. Ovdje opazih, kako je zbilja žalostno, što u cielom Primorju neima nigdje nijedne solane za proizvadjanje morske soli. Svakolika Hrvatska a i Ugarska moraju sol dobavljati iz Austrije za skupe novce, — a zar nebi mogle namirivati svoje potrebe iz Primorja. Kako bi se i time siromašnim Primorcima pomoglo, — dok na dobro uredjenoj solani može naći kruha i preko stotinu obitelji. Ne bi li bilo za dušu našoj hrvatskoj zemaljskoj vladi, — da i u tom pogledu štogod pokrene za siromašni primorski narod? — Ove misli nisu samo moje, već mi ih evo u pero metnuše i same siromašne žene, što razgovarah š njima putem. — „Bog š njima — doviknula mi srčano neka odvažna Primorkinja, — nikad lipše dok nebumo Hrvati svoji — Ungarez čisto nas romina — mačka ga pojila."

Bilo je blizu pet sati, kad posve laganim korakom stigoh u Selce.

Predražestno ovo mjestance posadilo se nad more, kao bieli labud. Baš na pogledu Selaca ravno na povisokoj litici smieši se na Krku i drugo čarobno mjestance Vrbnik. — Slavno je to rodilište premnogih hrvatskih uzor-značaja, muževa čiste otačbeničke samosviesti i prave učenosti. — Kad ga onako u zračnoj liniji promatrah, — sjetih se i nehotice one omiljene naše hrvatske pjesme:

„Vrbniče nad morem visoka planina".

Kad bacih oko Selcima, opazih, — kako se i tuj na malenom prostoru zbilo mnogo ubavih kućica raznog oblika. Mjestance prodjoh uzduž i poprieko u nekoliko časaka. Nadjoh se i na obali morskoj u ribarskoj kućici, — gdje je šest ribara izpiralo i plelo mreže, a tužili mi se, da im je zlo, jer nisu već „dugo — dugo nič čapali". Nalazi se ovdje nedaleko i malo bistro i udobno kupalište. Dolaze i ovamo gostovi u kupanje, osobito oni, koji žele sprovadjati dneve svoga odmaranja u idiličnoj mirnoći. Posjetih u Selcima i plovaniju, gdje je vrlom župniku I. P-u bio moj posjet osobito mio. Župa u Selcima obstoji od godine 1807. sa crkvom sv. Katarine. Župnik kriepio me vinom i podvorio izvrstnim smokvama, s kojih je baš Selce na glasu na široko i daleko.

— Drago mi je, da vas i lično poznam, govorio župnik — barem ću štogod liepa čuti od vas. Uviek ste medju knjigama, pri ruci vam časopisi i listovi svake šare, à kako ste sretni. Ja sam ovdje kao rak na oseci, zabavljen poslovima svoga zvanja, riedko s kime dodjem, da mu se mogu prijateljski odkriti. Živarkam od dana na dan... radim što mogu, jer mi i plovanija nije daleko, dok samo fućnem i ciela je na okupu...

Sa milim starcem — župnikom razgovarah o koječemu a skoro i ne opazih kako se je približio sedmi sat, u kojem se oprostih s odličnim domaćinom i krenuh natrag putem, kojim sam i došao.

* * *

Sada mi je more zaokupilo čitavu pozornost i dušu moju. Nad morem kružilo je, veliko jato bielih galebova. Nastala je tiha večer a sunce počelo je zalaziti — i sipati grimizni ognjeni čar nad kopnom i vodom. Titrajuće njegovo zlato, kan da se je lomilo u drhtavom morskome srebru — a gubilo se tamo visoko — visoko — daleko — daleko, u neizmjernome prostoru...

Kad se skoro već približih Crikvenici — spazih tamo s protivne strane na rtu zvanom „Šilo", kako se sa Krka... miču žene i ukrcavaju u barčice. — Imadu tamo na Krčkom otoku naši Primorci nešto svoje zemlje, što ju, u njihovoj odsutnosti, obradjuju njihove marljive i velevriedne žene. — Gle — gle... sada se vraćaju s posla kući. Svaka imade svoje veslo. Lete hrlo i hrlo, a kud im misli blude — tko bi i znao?!... Zar možda i ne žele, da bi sa suncem, što se eno tamo gubi iza Učke... izgubile se i sve nevolje i patnje, što ih trpe,... a da im to sunce opet kad svane, dovede njihove drage i mile iz dalekog svieta sretne i zdrave u njihov zagrljaj...

Tihano — tihano izgubio se i posljedni odsjev sunčanog svjetla i zadnji ostatak zlatnih titraja posvema iščeznuo... Provukla se podnebjem čista modrina... Uz čarni mjesec izvlačile se ovdje ondje i sitne zvjezdice... Iz starog paulinskog zvonika zazvonjelo muklo zvono — Mariji na pozdrav... Sva — sva narav spremala se na san... a sve živo na moru i zemlji sklopljenih ruku i odkrite glave, šaptalo je sa mnom angjeosku molitvu: Zdravo Marijo — Zdravo Marijo!

XXI.

(Večer i noć u Novome. — Kapelica Sv. Trojice. — Vidik sa humka Kalvarije na more, Novi i okolicu. — Razgovor sa staricom. — Dolazak do "škulje" ili podzemne špilje. — Djevojčica izpod mosta pobire „suho lajno". — Vinodolskom dolinom k Bribiru. — Vinodol i „vinodolski zakon". — Blaga klima u Vinodolu. — Marljive Primorkinje i njihova nošnja. — Dolazak u Bribir i odmor u gostionici. — Opis Bribira i ruševine Frankopanskog grada. — Plaćanje poreza po ženama. — Crkva sv. Petra i Pavla. — Posjet kod župnika. — Sv. Filip i Jakov u Novome. — Napisi u stolnoj crkvi novljanskim biskupima. Crkvica Sv. Fabijana i Sebastijana. — Novljanski stari Frankopanski grad. — Posjet kod nar. zastupnika Dra. M. — Kupalište Lišanj. — K čemu služi morska kupelj. — Senjskom cestom na grad Lopar. — Otočić sv. Marine. — Seoce Povile. — Kraj uzburkanog mora. — Čudnovati morski ribar i razgovor š njime na morskom grebenu. — Život naših Primoraca u Africi, Americi i Australiji. — Ribarstvo i vrsti riba u hrv. Primorju. — Riba sv. Petra. — Primorci ponositi Hrvati. — Razmišljanje u mojoj spavaćoj sobici. — Sva su primorska kupališta naša. — Podupirajmo svoju sirotinju.)

Od Crikvenice do Novoga imade 30 časaka vožnje parobrodom. Put ovaj provalih još sinoć, te su u Novome smjestih u gostionici vrlog domoljuba Franje Ježića. Ovdje nadjoh mladog hrvatskog pjesnika — sada na žalost pokojnog prijatelja M... Boravio je u Novome na oporavi sa svojom dragom i opjevanom gospojom Paulinom... Dugo u noć zabavljasmo se u ugodnom razgovoru, dok je i vrli prijatelj predivno udarao na kitaru,...

čije nježne elegične akorde ... pratila mu njegova nježna golubica upravo divnim izvijanjem, čarobnih hrvatskih pjesama... Tek nekoliko sati u toj nezaboravnoj noći provedoh u sladkome snu a već ranom zorom nadjoh se na ulici, da se naužijem divnog morskog zraka, da se pomolim Bogu, pa da se dadem na razmatranje ove liepe, rodne kolievke slavnog hrvatskog pjesnika Ivana bana Mažuranića.

Nedaleko od moga stana spazih mali probušeni zvonik, u kojem zvonovi prosto vise, dok se izpod njih nalazi obli prozor u slici deteljina lista. — Krenuh tamo i nadjoh se u gotičnom slogu sagradjenoj novljanskoj kapelici Sv. Trojice. Nalazi se tuj originalni veliki oltar, gdje je nad kipom Majke Božje smještena

Crikvenica. (Vidi str. 273.)

u staklu slika sv. Trojice. S jedne i druge strane oltara su dva orla, od kojih jedan drži u pandžama napis „Bogu hvala“; a drugi: „Slava Tebi Kriste“... Ovdje odslužih tihu sv. misu, a zatim spustih se još bliže k moru podno Ospa, kraj Rječine uzpeh se po samom mramoru, liepo uredjenim putem na samotni humak Kalvarije, što se — ako gledaš s mora — podigao s lieve strane Novoga.

Na „Kalvariji“ sazdana je god. 1860. mala kapelica Muke Isusove... a kraj nje napolju postavljena su dva velika križa.

Odavle pruža se prekrasni vidik na sve strane. Stoji ovdje kano na dlanu čitavi Krčki otok, s njega pozdravlja te znani Vrbnik... a tamo prema jugu od senjskoga Vratnika pruža se stoglavi,

kršni Velebit, rušeć se tako rekavši u more. Tik pred sobom gledaš čitavo novljansko pristanište. Na lievo podigao se veliki kameni nasip, što dieli pristanište od ušća bribirske Rječice, koja se tuj izpod kamena mosta razlieva i dalje mieša s morem. Dà gotovo sav Novi sa svojih 600 na prvi pogled nepravilno poredanih kuća stoji pred tobom, a kad se malko okreneš na desno, sjekne ti oko dobrim dielom Vinodola sve do preko Bribira.

Izpod Kalvarije na desno vodi cesta u Selce. Ovdje sretoh neku staricu, što je košarom u ruci išla u smokve a pričala mi, kako su svuda naokolo bili občinski pašnjaci do godine 1866. Kašnje sva se ova velika krševita okolica razdielila medj obćinare, dok svaki pojedinac imade sada po jedan uzki slog, ogradjen kamenjem a zasadjem po kojom lozom ili šmokvom. — „Ah slabo je ovde ljeto — uzdahnula starica — sve se suši. Bog je sve vzel". — Kako mi je ovaj uzdisaj bio težak i što sam u srcu ćutio — mogu li izreći ili opisati? — Kojih deset časaka potroših šetnjom u razgovoru sa čestitom staricom, koja me najednoč upozorila na veliku „škulju", što se tuj medj grmljem — obraštena korovom i trnjem, probila u pećini. Reče, da je škulją dugačka kojih 100 metara. Ja samo malko zavirih kroz otvor, a nisam htio dalje, jer mi se pričinjalo, kan da su u špilji silna gujina gnjezda — odkale se zmije na mene biesno uzsiktale. Kad sam kašnje sa svoga putovanja došao kući — pogledah Hirčevo „Hrvatsko Primorje", gdje je ova špilja potanje opisana — s toga tko želi, neka si to tamo pročita — a koga zanima, dopuštam, da si ju i sam potanje razgleda.

Nisam htio istim putem dalje već se vratih natrag — spustih se k Rječini spram mosta, gdje se takodjer nalazi spomenik svetog moga Imenjaka — a kako razabrah iz latinskog napisa podignut je „u čast svetomu Ivanu Nepomučkomu zaštitniku biskupije modruške". — Stojah neko vrieme na mostu, pod kojim u taj par baš nije bilo vode, jer je uslied suše bila Rječina presahnula. Dok tako gledah u daljinu spram Bribira, —

moljila se iznenada izpod mosta djevojčica od kojih 10 godina sa košaricom na ruci. Kad ju zapitah — što ovdje radi — uzvratila mi:

— Pobirem suho lajno od krav — da nam bude gnoj za krumpir. I ova zgodica pružila mi jasan dokaz, — kako je primorski narod u svom siromaštvu vanredno gospodarstven i štedljiv. — Gdje bi se to dogodilo n. pr. u našoj Podravini ili Posavini — da bi tko u košarice sabirao „lajno od krav"?! — Izsmijali bi ga!

Bujna zelen, što ju gledah pred sobom povukla me medj krasni drvored, — pa korak za korakom, ako i nisam imao u programu kretah u nutrinju hrv. Primorja liepom cestom — ubavom vinodolskom dolinom k Bribiru.

Vinodol! — Tko već od nas Hrvata nije čuo tu rieč — a ipak, kako ih malo imade, koji bi znali, što se za pravo pod njom razumjeva — gdje taj Vinodol leži? — Vinodolom zvao se u staro vrieme onaj dio Hrvatske, koji se protezao k moru u nutrinji Primorja i to izmedju Rieke i Senja. Sve to bijaše vlastničtvo knezova krčkih, bribirskih i modruških. — Najznamenitija mjesta ovdje bijahu: Grad Novi, Ledenice, Bribir, Grižane, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat i Grobnik. U svakom od ovih mjesta bijaše kaštel, pa i kuće bjehu sa zidinama obšancane, stoga se i svako mjesto od njih zvalo grad. Godine 1280. sakupiše se u Novom starješine vinodolskih obćina, gdje stvoriše tako zvani „Vinodolski zakon". — Izpisaše u taj zakon i običaje svojih pradjedova od starine — te označiše točnije medje svojih pojedinih obćina. — Najsnažniji gospodari cielog Vinodola bijahu nekoč moćni grofovi Zrinjski i Frankopani. Kad oni izumrieše, stegnuo se i sam Vinodol — pa se za pravo danas samo pod tim imenom razumjeva prostor, od kojih 20 kilometara i to zamorska dolina, što se stere od Kraljevice odnosno Crikvenice, do Novoga. Danas dieli se Vinodol u južni i sjeverni. Južna dolina stere se spram Novoga a glavno joj mjesto Bribir — udaljeno od Novoga od

prilike 2 kilometra. Sjeverna dolina proteže se spram Crikvenice, dok joj glavno mjesto u nutrinji Grižane — udaljeno od Crikvenice od prilike 6 kilometara. — Vinodol prekrasni je predjel naše domovine, koji zaslužuje svojim prirodnim krasotama svako udivljenje i pažnju. S jedne i druge njegove strane dižu se visoke planine, sad gole, sad opet obraštene šumom. Klima u Vinodolu vrlo je blaga. Bura pristupa onamo nema, pa dok se vihrovi sigravaju po visočinama — ovdje se gotovo ni ne osjećaju. Rekoše mi, da je već koncem veljače ovdje posve liepo, toplo i zeleno, pače da su već i mandulje u podpunom cvatu. U Vinodolu liepo uspjevaju i trešnje, smokve i oskoruši, a da tuj u obilju raste i vinova loza — razumjeva se to već i samo po sebi, — dok se i ciela dolina baš i s toga nazivlje Vinodolom. — Preporučam svakomu od srca, tkogod posjeti, koje od primorskih kupališta, neka nipošto ne propusti zgode, a da se ne uputi u Vinodol, pa da se i tamo naužije prirodne ljepote, nasiti čistim zrakom i okriepi kristalnom izvor vodom. — Kad ti tamo kraj mora bura zakuha — kreni za čas u Vinodol i bit će ti ugodno.

Putem, kojim kretah dizahu se s desna u počeku velike i guste šume od hrastovine i brestovine, koje su — kako mi rekoše — vlastničtvo senjsko-modruškog kaptola. Gore dalje a i s lieve strane opažah i nešto zemlje oranice, zasadjene krumpirom i kukuruzom. Gledah tuj marljive Primorkinje, kako sade krumpir, ubiru kukuruzu, a i sumporom siplju groždje, da ga obrane od pliesni. — Mužkarca, jedva da sam ovdje mogao opaziti. — Tek jednoga ili dva starca spetih, — kako tamo u močvarnom livadku režu vrbove grančice, da od njih spletu družini sepeta i košare — nuždne za pospremanje jesenskog priroda. Svuda je sama ženskadija i to uvieke — uvieke zaposlena. — Sretah mnoge, gdje na ledjima nose tovar kukuruze, a o rukama visi im vezivo — pa i marljivo prebiru iglama i pletu čarape. Nošnja im je posve jednostavna. Nose šarenu suknju, gore

biela košulja a na njoj „rekla“ bez rukava. Glava im odkrivena a noge il su im bose, ili na njih pritegoše lake opanke. Stare

Svečana narodna nošnja djevojke u Vinodolu.

žene odjevene su obično u crnini — a zašto? Lako je odgonetnuti. — Il oplakuju muža ili sina, što pomrieše na moru ili daleko u tudjini. Vjera u Boga u njih ipak je uzorna i živa. —

Kad zapitah ovdje neku prolazeću staricu, zašto je nekako tužna i zabrinuta — reče mi:

— Jedva čekam, da se sastanem sa svojim sinom gore na nebesima. — Bilo mu 30 ljet „more ga pojilo“ — čula sam to ovih dana. Žalostna sam — žalostna. — Bil je on sve ufanje moje — — — — — Mlad je bil i moral je skončati — „ah puno se puno kožic i mladih vastroji“. Težko je uzdahnula biedna žena a meni se pričinilo, kan da mi je oštri mač prosjekao, moje nježno i ćutljivo srce. — Vidio sam i po gdjekoju ženu, gdje tjera pred sobom mulu, koju kako mi rekoše rabe „da se na nju klade kakovi tovar krumpira, ali ono ča čovik ne može nosit.“

Promatrajuć tako u razgovoru liepi ovaj vinodolski kraj — nisam skoro ni osjetio, kako se najednoč iza jednosatnog hoda nadjoh pod bielim stienama ponositog Bribira. Po najvišem vrhu naslagala se tuj liepa kita vrlo ukusnih kućarka, — ponositih bribirskih žitelja. Kad se uspeh gore... zapazih najprije napis „Gostiona k Vinodolcu“. Vlasničtvo je to čestite gospoje Viktorije Stanić, koje se suprug prigodom poznate katastrofe sa „Ikom“ na moru utopio. Ovdje udjoh u gostionicu da se malo odmorim, a da sam ovdje slastno popio i čašu, pače čitavu flašu ožujskog piva, ne treba ni da spominjem.

Sam Bribir leži na najljepšoj visočini vinodolskoj. Na ulazu odmah vidjevaju se ruševine drevnog Frankopanskog grada od kojega još obstoji kula i dio bedema. — Dalje u nutrinji samog mjesta imade i nekoliko baš vrlo elegantnih modernijih i novijih zdanja. Imade u Bribiru i liepa pučka škola a za občinsku zgradu vele, da je najljepša u čitavoj domovini. Zanimivo je kad gledaš pred občinom, gdje stoje same žene, a svaka od njih drži u ruci modru poreznu knjižicu. Novac, što ga ovdje plaćaju došao je iz daleka, iz tudjine... Krvava je to zaslužba njihovih muževa, sinova i braće, .. koji se tamo u Americi, Africi i Australiji kine, da ovdje u domaji plaćaju

porez... akoprem im zemlja ništa na daje a država za njih slabo mari... Ne bi li se morali u to ozbiljno zamisliti? Ne zaslužuje li ovaj narod bolju sudbinu?

Posjetih tuj i prekrasnu župnu crkvu sv. Petra i Pavla. — Glavni oltar prikazuje divni prizor, kako Isus predaje sv. Petru ključe. Inače ciela je crkva sagradjena u tri ladje, od kojih je sriednja najviša a pokrajne razmjerno manje. Sva crkva uredjena

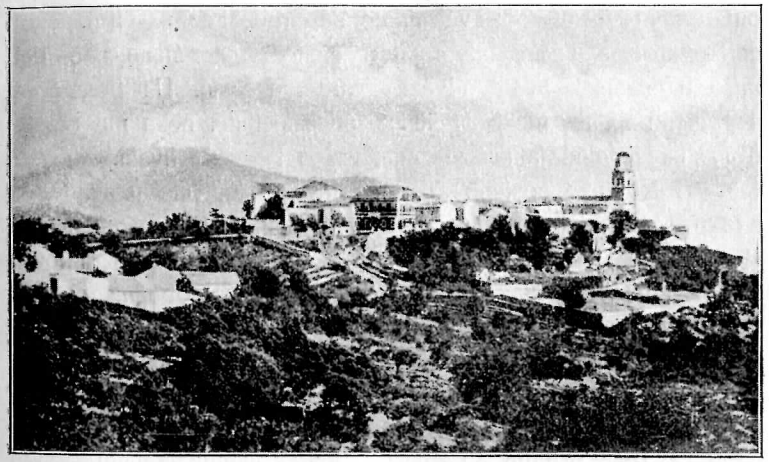

Bribir sa zapadne strane.

je vrlo ukusno — gotovo elegantno. Vele, da je to najbogatija crkva u biskupiji. Župnik dobiva za crkvu iz tudjine mnoge milodare a i pojedine oveće zavjetne svote, što ih imućniji Primorci šiljaju ovamo. Sa crkvenog cintorija pruža se predivni vidik na vinodolsku dolinu, daleko tamo iza mora. Vidjevaju se i svuda razasute mnoge umilne kućice, dok se i u šumskim proplancima ovdje ondje ističe po koji vitki toranj nekih kapelica, što spadaju pod bribirsku župu, koja u svemu broji nešto preko

pet hiljada duša. — Razumjeva se, da u Bribiru posjetih i vrlo odličnog, zaslužnog i obljubljenog župnika prečasnoga kanonika Franju L. Ovaj čestiti i ponositi hrvatski svećenik bio je nad mojim dolazkom više nego razdragan, te gotovo nije znao kamo da me smjesti. U tinji čas sakupila se u župnom dvoru oko mene skoro sva mjestna inteligencija, na čelu joj načelnik, učitelj a i koje desetak vrlo uglednih gradjana... a i neki strani gostovi i domaćinovi prijatelji. — Vrli župnik i prečastni kanonik... ako me i nikad prije osobno poznao nije, počastio me je ovaj put upravo grofovskom i velesjajnom dobrodošlicom — a napokon odlikovao me i posebnom dragocjenom uspomenom a dao me i u posebnoj kočiji odvezti natrag u Novi. Uz preugodnu uspomenu na toj njegovoj liepoj obzirnosti... neka mu bude i ovdje izražena moja najsrdačnija, trajna i vječna hvala.

U Novome posjetih sada najprije stolnu crkvu sv. Filipa i Jakova, koja je sagradjena u XIII. ili XIV. vieku u romanskom slogu. Crkva imade tri ladje ili broda, od kojih je sriednji viši i pokriven ravnim štakaturom (Sturzboden) a pobočna dva su niža i svodjena na oblo. Svetište dieli od sriednjega broda obli luk neba, dok mu je svod okrugao poput kube. Na glavnom oltaru vidi se liepa slika svetih zaštitnika crkve iz mletačke škole. Jednako i oltarna slika sv. Ivana Nepomučkoga vrlo je liep umotvor. Pred velikim oltarom stoji nadgrobna kamenita ploča sa izvajanim likom modruškoga biskupa Kristofora († 1517). Biskup ovaj rodom iz Dubrovnika pribjegao je iz Modruša u Novi pred Turcima godine 1493. ovdje udario svoju stolicu i ovu stolnu crkvu posvetio. Njegov nećak, Feliks Plianko Dubrovčanin, postavio mu na ploči i sliedići napis:

Christophoro Episcopo Modrusiensi Felix
Pliancus De Ragusio Patruo Ob Amorem
Pientissime Posuit MDXVII.

Sa svake strane na stienama svetišta osobito su zanimive mramorne grobne ploče senjsko-modruških biskupa Kabalina

(† 1783.) i Ježića († 1833.) Obojica bijahu Novljani. Kako se razabire iz napisa podigao je Kabaliniu spomen ploču njegov sinovac Stjepan vitez Kabalini pl. od Slavnigrada... Na ploči

Nutarnjost crkve u Bribiru.

izpisane su malne sve znamenitije točke iz biskupova životopisa. — Nazivlje se tuj „Antistes Piissimus Et Incomparabilis“ (Biskup najpobožniji i neprispodobiv) „Pastor Optimus“ (najbolji pastir) „In Patrio Solo amantissimus“ (na rodjenoj grudi naj-

obljubljeniji)... Na pročelju same crkve diže se iznad sriednjih vrata liepi zvonik u visini na dva poda. Poduprt je sa strane pobočnimi zidovi a pokriven šiljastim krovom. U sakristiji čuvaju se moći svete Uršule i srebreni krst navodno s komadićem drveta od Isusova križa i stopalom sv. Jakova... Kraj stolne crkve nalazi se nedaleko i gotična crkvica sv. Fabijana i Sebastijana... sagradjena je godine 1511. kako se to razabire iz glagoljskog napisa, koji stoji na ulazu nad glavnim crkvenim vratima.

Imade u Novome na posebnoj kamenom potaracanoj pijaci a okruženoj sa 17. krošnatih dudovih stabala i liepo mramorno Razpelo sa napisom:

„Isuse ufanje naše
Smiluj se nam.
Davni zavjet svojih djedova
Zahvalni potomci obnoviše
Godine 1897."

Na glavnome trgu imade i znameniti stari polurazoreni Frankopanski grad. Sada se u jednom njegovom dielu navodno nalazi škola i sud. Inače zapadna i sjeverna strana grada, gdje stojaše nekoč kapela, od koje se vidi još jedan gotički prozor, porušena je skoro sasvim. Nekoč bijahu na ovom Frankopanskom gradu četiri kule, od kojih Novljani ostaviše na spomen slavnim Frankopanima samo jednu i to na iztočnom uglu kod glavnoga ulaza. U neposrednoj blizini Frankopanskoga grada nalaze se i dosta ugledne manje zgrade... kano: občinski ured, „radnička zadruga" a iztiču se i mnoge liepe gradjanske kuće n. pr. trgovina Karagačia, Čorića, Žanića, a i neke druge. — Mnogo imadem zahvaliti vriednom novljanskom načelniku g. I. Š..u, koji me pratio Novim, te mi i pokazivao koješta zanimivijega i znamenitijega. U Novome posjetih i prečasnu gospodu kanonike a napose prepoštovanoga starinu prepošta preč. gospodina Ivana P. Sa prijateljem sada već pok. Magdićem našao

sam se i u odličnoj kući plemenitog kremenjaka, hrvatskog značaja, domoljuba i narodnog zastupnika Dr. Bogumila M. Ovdje izmienismo neke političke nazore, dok me vriedni otačbenik koječim podvorio i susreo baš prijateljskim nježnim osjećajima... Sjećam se dobro, kako bijasmo na liepoj verandi njegove ville — odkale puca divni vidik na more i na neposredni okoliš.

Požurih se još, da stignem k dragulju Novljana u dražicu Lišanj. Ovdje se nalazi ukusno kupalište sa preko 60 kabina a uredjeno je po kroju crikveničkom. Do njega vodi liepa cesta nasadjena mladim drvoredom, dok kraj same obale morske uzdiže se visoko stienje, što se u Lišnju kano izgubilo, da otvori laki pristup k moru. Kako sam bio umoran, da se malko osvježim, spustih se i ja ovdje u more. Morska voda vrlo mi godila, pa sam i odmah počeo lakše disati. Vele, da je morska kupelj od osobite koristi za one, koji se od raznih bolesti oporavljuju, a navlastito da imade vanredni uticaj na sve kolike osobito živčane bolesti, dok se neurastenija, histerija, migrene i razne grieške na srcu skoro i jedino dadu radikalno izliečiti uporabom morskih kupelji. U moru rado se kupa i zdravi i bolestni... jedan da se odmori, a drugi da se oporavi. — Reći moram, da je i morsko kupalište u Lišnju veoma udobno, dok mu je i dno sama priroda odnosno more nasulo najfinijim bjelutkovim i vapnenačkim pieskom. — Kad se vratiš sa kupanja možeš odmah uživati i dah svježeg zraka i to šetnjom u divnom lišanjskom drvoredu. Naslagalo se ovdje drveća svake vrsti. Imade: hrastova, jasena, smokve, uljike, loze a i raznog uresnog grmlja gotovo na pretek. U bujnom zelenilu nalaze se i dva sasma elegantno uredjena svratišta... jedno pod imenom „Lišanj" — a drugo „Slavulj." — Dobije se i inače u samom Novom vrlo jeftinih i udobnih gradjanskih stanova, dok imade nekoliko zgodnih i čestitih hrvatskih gostionica.

Kad se u Lišnju nešto okriepih, podjoh i malko dalje

senjskom cestom i stvorih se na razvalinama prastaroga grada Lopara, o kojem neki tvrde, da je tuj stajao rimski grad Lopsica, drugi opet hoće, da je tu bila rimska štacija „Ad turres“ — a treći tvrde, da je tu morala biti kaka vojnička postaja na cesti, što je vodila u staru Seniu — Senj. Imade odavle do Senja 24 klmtra. Sam grad imao je u obsegu kako ga promjerih, kojih 60 koračaja daljine i toliko širine. Počivao je na debelom fundamentu, gradjenom od samog tvrdog kamenja. Danas su većinom svi zidovi podrovani, obrašteni korovom i gustim bršljanom. Ovamo dolažahu ljudi sa svih strana kopati blago, ali nadjoše mjesto njega, kao obično, muku i žuljeve.

Sa Lopara zadivljuje te u velebnoj slici — podalje obale — dražestni otočić Sv. Marina, na kome se bjelasa i kapelica, podignuta u čast ovoj ugodnici Božjoj. Na otočiću nalaze se i dvie „straže“ — visoke stube nagnute nad mrežom. Ovo značajno obilježje našega Primorja pokazuje, da se i tuj nalazi tunera ... Par koračaja od Lopara imade i zanimiva morska draga tako zvana Muroska. — Nalazi se ovdje i izvor žive vode, kamo idu po vodu a i sa susjednih sela nose rublje na pranje. — Tri kilometra od samog kupališta stere se milovidno seoce Povile. Zabilo se medj same planine ili kako to narod ondje zove „glavice“. Čitavo seoce stvara koje dvadesetak kuća, a pomalja glavu svoju iz bujnog zelenila, kan da je tuj bieli labud sazdao gniezdo svoje. Inače po „glavicama“ pase narod svoje mule a i nešto mršave rogate marve. Pred samim selom smještena je i tuj u morskoj dragi jedna tunera.

Skoro da se već počela hvatati i noć, kad se vraćah iz Povila natrag u Novi. More bilo je sada veoma burno. Ogromni valovi dizahu se i padahu. Sve vrije, šumi i pjeni se. Čas valovi stadoše poput šiljaste stiene, dok napokon oskočiše — svijajući se poput zmije. Najednoč nestaje ih, padaju, ruše se u dubinu, da se opet uzdignu još s većom snagom vode, koja u svom biesu zašumi, zahuči, udari o visoke stiene i obale, dok se

ujedared opet ne razpane u bielu pjenu i ne izgubi u zagrljaju vrtloga. — — — Dobra pol sata promatrah s obale ovu biesnu igru veličanstvene prirode. Iznenada smirila se, kano da bi presekao. Valovi se posvema izgubiše ... a tek ovdje ondje pokazivao se kano neki laki titraj, nagovještajuć da je morska srčba prestala i da će se sad na u tihoj vodenoj modrinji početi kupati tajinstvene morske vile, ovjenčane srebrenom mjesečevom krunom a obasute zlatnim nebeskim zviezdjem.

Dok tako mirno zamišljen stupah napried, spazih, kako se nešto tamo daleko od ceste tik kraj obale na grebenu morskom miče i kan da nešto vitla zrakom. Ipak nisam mogao razpoznati, da l' je to utvara ili kakova zbiljska pojava u čovječjem liku. Upravih korake ravno onamo i preko raznog grumenja i kamenja stigoh na metu — gdje nadjoh čovjeka ... kako sjedi kraj mora i diže na sitni konopac nataknuta željeza a reda po njima sitnu meku, a da ih onda opeta baci u more.

— Nazvah uljudno pomoć Božju na pozdrav — a moj mi prijatelj i jednako uljudno odzdravio ... Ne obaziruć se dalje, ni malo na mene, zurio je sve jednako u more — a i ja, da ga ne smetam sjedoh mirno kraj njega na greben ... Trajalo to koje četvrt sata, niti je on meni štogodj, a niti ja njemu progovorio ... Već je bio i zaplovio pun mjesec podnebjem i morem. Skoro da me je i driem i umor bio uhvatio, kad na jednoč osjetih silni pljusak — a kraj mene na grebenu stvorila se neobična morska životinjica. Moj susjed povukao željezo i uhvatio osmokraku morsku ribu čudne vrsti. Ova nam riba razvezala jezik i mi se upoznasmo. Bio je to plemeniti novljanski gradjanin Vicko Mažuranić, koji je tuj lovio na rake plien i tražio ribu zvanu „mrkač“, ... što se obično hvata kraj mirna mora, za tihe mjesečine, u večer a i daleko u noć. — Kad nametnuh prijatelju — kako mi je čudnovato, što se ne boji a da se sa ovog strmog grebena ne posklizne u more ... uzvratio mi odlučno:

— A ča bi se bojal — ja se ne bojim, samo ako ja nju sčapim...

U ovom kratkom odgovoru odkrila mi se u podpunoj slici svakolika narav, požrtvovnog našeg i mukotrpnog Primorca. — Ne boji se on ničesa — pa ni smrti, samo ako može štogod „sčapiti"... da prehrani sebe i biednu obitelj svoju... Pripovjedio mi prijatelj, kako se pred dva tjedna vratio iz Afrike, gdje da je u Johanesburgu i Kiptonu radio na željeznici, al da je morao uslied englezko-burskoga rata odavle pobjeći, dok sve „Austrijance" jednostavno iz zemlje protjeraše. Reče. mi, kako u Africi imadu naši ljudi liepu plaću... U našem novcu najmanje 12 kruna na dan. Bave se poslovima na željeznici, klesarijom i zidarijom. U njihovom radu da ih pomažu i crnci, koji tamo stanuju u škuljama, dok su posve goli a „samo preko naravi malo zastrti". Govore posebni svoj jezik. Dvore ih kod zidanja a donašaju kamen i maltu. U radnji dakako nisu nipošto uztrajni. Svaki crnac — reče — imade dvie do tri žene a medj ovima neke su i Europejke — posve biele puti. Zanimivo je, kako put djece uvieke ovisi o otcu. Ako je otac crnac a mati bielka uvieke dobiju crno diete. Jednako, ako je otac bieli a mati crnica radja se bielo diete. Crnačka djeca imadu skoro sva jednolično ime. Mužkiće zovu obično imenom Aron a ženskinje Maria.

Protumačio mi moj vrlo poštovani noćni znanac i to: kako se u Afriku naseljuju najviše Holandezi i Englezi, al da tamo imade i dosta Hrvata, koji se iz Hrvatske posve izseliše, te si u Africi posagradiše svoje kuće i ondje se udomiše tako — da se u Hrvatsku više nikada povratiti ne misle. Afrika da je vrlo plodna zemlja, imade ondje prekrasnih poljana, na kojima uspieva kao i kod nas: ječam, pšenica, krumpir, kukuruz a i razni u nas poznati drugi usjevi.... Prijatelj Vicko reče mi i to, kako je i preko osam stotina ljudi iz samoga Novoga svake godine u dalekom svietu. Osim Afrike nalaze se

i u Australiji, gdje kopaju tako zvanu „gumu", zemlju iz koje se iztresa i izabire zlato. Mnogo njih imade i u Americi, gdje rade u fabrikama a kopaju i „karbunu" to jest kameni ugl'en. U Africi kako jur spomenuh, bave se većinom poduzetničtvom kod željeznica, klesanjem kamena i zidanjem kuća. Kad je dobra sreća — reče prijatelj — zasluži se tako preko ljeta, hiljadu do hiljadu pet sto kruna u našem novcu. Donese kući neki baš liepi kapital od više hiljada kruna — a neki opet ne dobije baš ništa, već kako komu mišice, sreća i pamet služi. Sve kuće, što su ljepše u Novome — naglasio vriedni prijan — podigle se u posljednje vrieme a sagradio ih krvavim žuljevima zasluženi novac u dalekom svietu.

Postepeno svratismo svoj razgovor i na gospodarstveni, družtveni a i domoljubni život našega Primorja. Razabrah, kako je ribarstvo ovdje najunosniji prirod, kojim Primorcu rodi more... Osim drugih najobičnije su ribe: „tune, pišmolji, oslići, golci, mlieči, lokarde, srdjele, minčoni, barbune, oblice, trilje, olige" a i ne znam sve kakove vrsti spominjanih riba. Još mi je spomenuti i jednu osobitu vrst ribe — o kojoj mi prijatelj reče, da se zove, kapica ili „Petrova riba"... Riba ova ulovi se vrlo riedko... reče prijatelj, da potiče od roda onih riba, o kojima veli sveto pismo, da je iz ustiju jedne od njih sv. Petar izvadio novac, da plati caru porez za Isusa i sebe. Tamna obilježka ribe u obliku filira s jedne i druge strane, da potiče od svetog Petra, koji je na onom mjestu ribu prstom pritisnuo i tako učinio, da je porezni novac na zapovied Gospodnju izbacila. — Neka mi se ne zamjeri, što i ovu pobožnu, narodnu priču ovdje iztičem. Čini mi se, da je svakako vrlo značajna. — Što se tiče družtvenog života... razabrah — kako su Primorci u obće ponositi Hrvati, dok su im njihovi glasovitiji ljudi uvieke u živoj uspomeni... a i o njima pjevaju pjesme u kolu, kojeg svake godine redovito o pokladama provode u nekim ovećim i pomanjim primorskim mjestima.

Bilo je skoro već 11 sati u noći, kad je moj prijatelj

Vicko zamotao špage i udice i vratio se sa kojih pet — šest „mrkača“ sa mnom kući u Novi. — Noć je bila upravo veličajna. — More mirovalo, zemlja snivala, a nebesa sjala... Kad

svoju sobicu i pomoliv se Bogu, dadoh se u krevet.... Nikako nisam mogaó usnuti, dok mi se glavom vrzle razne misli a i doživljaji dnevni. Gledah pred sobom gotovo čitavo hrvatsko

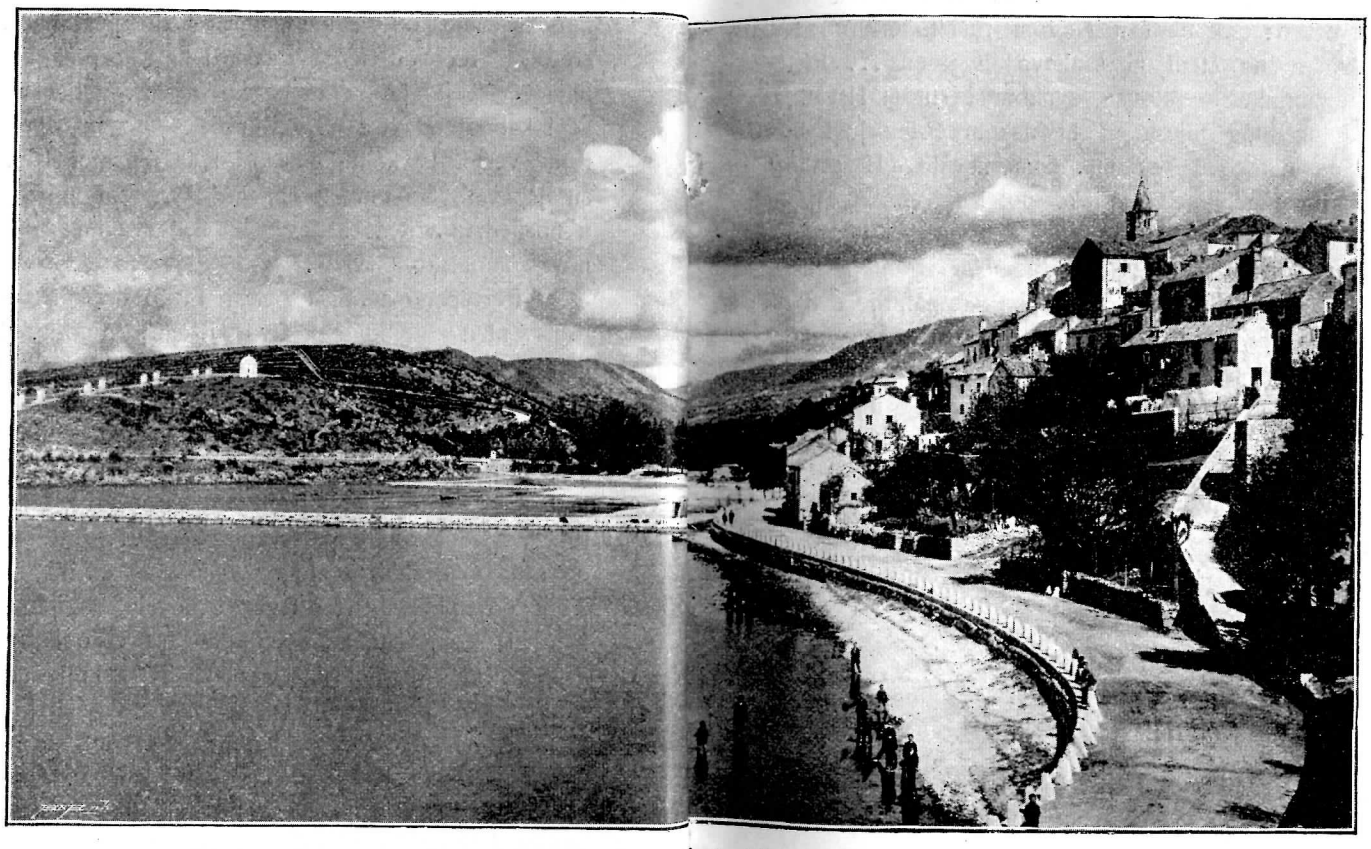

N o v i. (v. str. 282.)

Ospom udarih uzbrdo putem svog stana, ne zapazih baš nigdje ni žive duše. Zato ipak u Ježićevoj gostionici bilo je još sve živo i budno... Nisam se ovdje ništa zadržavao. Potražih samo

Primorje: svu njegovu ljepotu, sav prirodni čar, sve narodno bogatstvo a i cielo narodno siromaštvo. — More i zrak u cielom Primorju — tako i kupanje mislim, svagdje je jednako.

— Što ljudi govore, da je more ovdje ili ondje ljepše, to po mom sudu nipošto ne stoji. More je svagdje divno, gdje je čisto. U čitavom hrvatskom Primorju uz tek vrlo neznatnu razliku klima je jedna te ista. Bura, kada puše, vele Primorci „i u loncu puše". Rekao je netko: dok bura u Novom ruši topole, obara i crikveničke uljike a ne štedi ni kraljevičkih jasena... Ele, smišljah, kako bi najradje savjetovao svakom čestitom Hrvatu, da ne zazire od nijednog mjesta u hrvatskom Primorju i da se ne obazire na nikakovu reklamu. Sva mjesta „Hrvatske Riviere", koja se protežu izmedju Rieke do iza Karlobaga — valja da nam budu draga i mila. Prije nego usnem, još bih htio jedno ipak reći a to je: u svakom mjestu neka Hrvat potraži najprije samo ono, što je hrvatsko. Neka podupre najprije svoju biednu hrvatsku sirotinju. — Neka svaki Hrvat znade, da ako svoj svoga poduprieti neće, kako može i smije tražiti, da mu to učini tudjinac?... Kako će on to učiniti, kad mi sami rodjenoj svojoj krvi ne volimo...!?

Dok tako razmišljah — pričinilo mi se, kan da mi je iznenada nevidjena ruka zaklopila vedje, dok me moj angjeo čuvar najednoč zanjihao u težki i duboki san.

XXII.

(Šetnja u novljanskoj luci. — Put iz Novoga spram Senja. — Ratna ladja Karlo VI. — Klanac sv. Josipa. — Pogled s mora na Senj. — Biskupski dvor i magazini. — Poviest Senja. — Uskočki rat. — Opis grada. — Gospina stolna senjska crkva. — Nadgrobne ploče u crkvi sv. Franje. — Crkvica sv. Ambrozija. — Zrinjsko-Frankopanski grad. — „Ožegovićianum". — Glavni trg „Cilnica". — Josipova cesta i senjski vrtovi. — Nehaj — grad nad Senjom. — Bitka s Turcima pred Nehajem. — Senjani čuvajte Nehaj-grad. — Senjska bura. — Divni vidik sa nehajgradske visočine. — Sa Nehaj-grada duž Kalvarije na Rt ili Art. — Senjsko morsko kupalište i šetalište na Rtu. — Kapelica sv. Marije Magdalene Kortonske od Arta. — Čarobni prizor za sunčanog zapada. — Obalom morskom u svratište „Nehaj." — Smrtni strah i neugodni susretaj oko pol noći.)

Čekajući u Novome parobrod, koji je imao doći iz Rieke u pol 11 sati, imao sam vremena dobrano se odpočinuti a i dosta sam još dugo šetao obalom morskom, promatrajući nestašnu novljavsku dječurliju, kako se, spustiv u more korita i škafove, uči po njima plivati. Samo par časaka pristao parobrod i čim nas se nekoliko ukrcalo, krenusmo odmah dalje. Na parobrodu bilo nekako sve veselo, dok sa zanimanjem promatrasmo čitavo jato delfina, kako se bacahu morem, dok neki i uzplivaše za nama. Putem sretosmo ogromnu oklopnjaču i ratni brod „Karlo VI." Kretao je spram Rieke. Reče mi kapetan, da je na gradjenje ovoga broda potrošena ogromna svota od

20 milijuna kruna. Vijahu se na njemu pomorske i austrijske zastave, dok je momčad u živahnom razgovoru šetala palubom.

Što se tiče okolice ova je od Novoga do Senja više pusta, uz kamenita brda, morske grebene, vidjevaš mal ne svuda provale i ponore. Tek gdjegdje vidi se nešto zelenila i po koja samotna kućarka. Kad prodjosmo kraj malene luke Porta tepla zvane, upozoriše me na razvaline Frankopanskoga grada Ledenice, što se tamo razsule po brdu, pod kojim leži župno mjesto istoga imena. Nedaleko samog Senja opažahu se tragovi crkvice sv. Jelene, gdje je bio nekoč paulinski samostan, kraj kojeg — kako mi rekoše — stoji klanac sv. Josipa, valjda na tužnu uspomenu cara Josipa, koji je kraj mnogih inih i taj samostan digo.

Bilo je nešto poslie 11 sati, kad zagledasmo Senj. S lieve strane na obali morskoj diže se pristali jednokatni biskupski dvor, što ga je o svom trošku sagradio veliki senjski dobrotvor, nezaboravni pokojni biskup Mirko barun Ožegović. Vide se podalje i nekaki visoki „carski“ magazini navodno od soli, dok se naokolo naslagala i ostala kojekaka zdanja . . . a medju njima izvirivao i po koji toranj senjskih crkava. Sa najvišeg vrha pozdravljao nas stari, glasoviti Nehaj-grad. Sama senjska luka učinila na mene utisak starca, koji sjedi kraj obale morske i tužan razmišlja sretnije i bolje prošle dane. Sada sve ga odbjeglo i skoro ga posve prepustilo njegovoj sudbini a i oni, koji bi morali, ne će da mu pomognu.

Bio nekoč Senj uz Bakar najvažniji trgovački grad, a danas je tek slaba sjena prošlosti svoje.

Poviest drži, da je Senj najstariji grad u Hrvatskoj a slavni senjski povjestničar Pavao Vitezović, razložno tvrdi, da je Senj sagradio veliki vojvoda Belovez već godine 521 prije Isusa. Kako je poznato, slovio je Senj sa svoga junačtva već od najstarijih vremena, dok u siednjem vieku stojahu osobito na glasu tako zvani senjski gusari, koji su pohlepnim Mletčanima na jadranskom moru pravili silne i velike neprilike. Neprijateljstva izmedju

senjskih uskoka i Mljetčana bijahu kriva i tako zvanom „Uskočkom ratu“, koji je trajao dvie godine (1615—1617). A što da re-

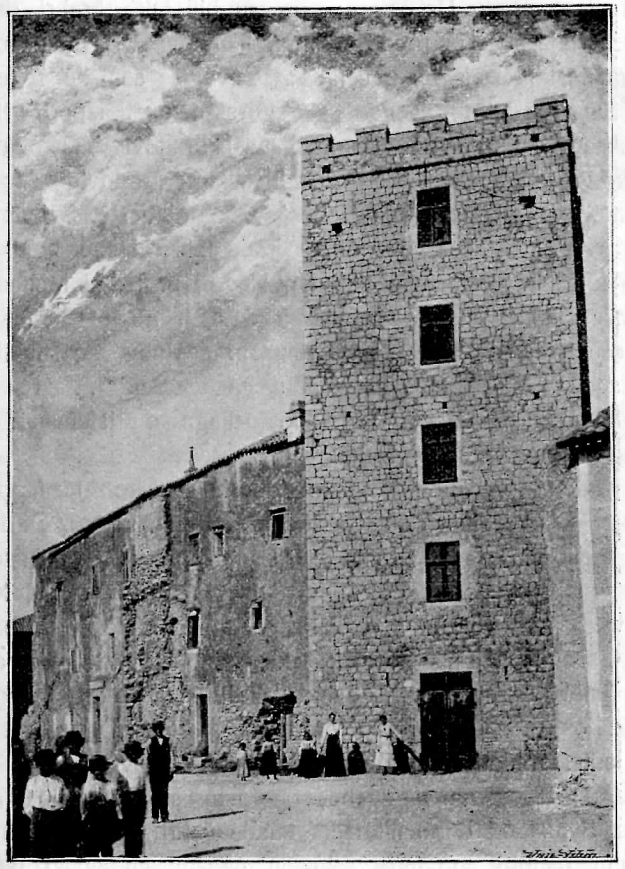

Grad Novi — danas.

knemo o junačkim Senjanima, koji su sa svojim hrabrim „Uskocima“ u više navrata i hametom suzbili i silnu tursku

vojsku, koja je znala iznenada preko Vratnika provaliti u senjsku dragu i htjela da čarka po Senju pa i čitavom Primorju. Dogadjalo se to počesto izmedju godine 1558 i 1604. Neki talijanski pisac piše o Uskocima: „da su bili tako hrabri, da njih dvadeset nije bježalo pred stotinom Turaka“ ... Nije s toga ni badava nastala značajna rečenica: „Čuvaj se senjske ruke.“

Sam grad Senj slegao se u gorskoj uvali izpod vrletnog Vratnika. Ako su i svi primorski naši gradovi duž obale jadranskoga mora slični starim talijanskim gradovima, to grad Senj nosi na sebi i neko posebno južno obilježje. Svjedoče to veoma tjesne i nepravilne ulice grada izpripletene kojekakvim starim kućama a da im skoro ni oblika ni broja, ni računa znati ne možeš. Ipak sva ta nesimetrija daje ti neku romantičnost, koju ćeš badava tražiti u modernim gradovima sadašnjosti. — „Nema takovega grada na svietu ča je Senj“ ... rekao mi ponosito neki starac, koji mi nosio prtljagu sa prištaništa i doveo me u senjsko svratište „Nehaj.“

Kad se u gostionici malko odmorih i nešto založih, podjoh da najprije posjetim Krista Spasitelja u stolnoj crkvi. Okriepljen ovdje molitvom, stadoh promatrati i samu svetinju. Stolna senjska crkva gradjena je u slici bazilike kako poviest veli u XIII. il XIV. vieku. Posvećena je moćnoj zaštitnici nebeskoj Gospi bl. Djevici Mariji. Glavni žrtvenik izklesan je od bielog mramora. Nad njim iztiču se basrelifi svetog Juraja „gradskog patrona“ i Majke Božje sa angjeoskom pratnjom . , . Crkva razdieljena je u tri ladje, koje medju sobom diele obli lukovi ili tako zvane arkade, što počivaju na debelim prosto stojećim zidanim pilovima. Svaka od pobočnih ladja imade četiri kapelice s oltarima, od kojih osobiti spomen zaslužuje ukusni angjeoski oltar sa moćima svetog Formosa. Pred samim svetištem s desne strane stoji spomenik, što ga u čast blagopokojnom senjskom dobrotvoru i biskupu Ožegoviću ovdje podigao zahvalni senjski kaptol. Crkveni zvonik stoji po starinskom ukusu osamljen spram

crkve na zapadnoj strani. Baš ga u taj par majstori popravljahu. Medju znamenitije spomenike sriednjega vieka, što se uz ine bogate dragocjenosti čuvaju u stolnoj senjskoj crkvi — spada i starinski ključ grada Klisa, što ga Senjani tu sahraniše, kad je pomenuti grad godine 1596. pao u turske ruke.

Posjetih i drugu znamenitu crkvu u Senju a to je crkva sv. Franje, zidana godine 1552. za vrieme senjskoga kapetana i generala Ivana Lenkovića. Crkva imade sliku bazilike a krasno pročelje riesi okrugli prozor urešen liepom rezbarijom. Medj grbovima, koji stoje na pročelju imade i jedan Frankopanski. Sama nutrinja crkve sastoji od tri ladje, od kojih je sriednja viša i šira, poput one u stolnoj crkvi. Pobočne ladje imadu po tri obla prozora.. Šestokutno svetište dieli od sriednje ladje obli luk, počivajući na polupilovima. Ova crkva imade nekoliko prekrasnih slika iz talijanske škole ... od modernijih umotvorina, osobito je liep kip i oltar majke Božje Lourdske. — Inače imade u crkvi i mnogo nadgrobnih ploča s grbovima i napisima iz XVI. do XVIII. vieka. U crkvi ovoj sahranjeni su mnogi glasoviti junaci i patriciji senjski. Kad se je godine 1888. sva crkva popravljala dadoše nadgrobne ploče sa grobnica uložiti u pokrajne crkvene stiene. Tako n. pr. imade u samom svetištu — ako pravo brojih — 14 ploča sa raznim grbovima, a u pobočnim ladjama crkve 17. Uz grbove iztiču se tuj osobito simbolički znakovi kano: mač, turska glava, orao, konj, oklop, sablja, lav, sjekira a i kojekaki drugi. Nad svakim imade i posebni latinski napis.

Nadjoh se i u trećoj crkvici sv. Ambrozija, što se nalazi kraj biskupskog dvora a gradjena je godine 1728. Smještena su u njoj tri mala oltarića, dok je i inače dosta prijatna, čista i uredjena.

U obće može se reći, da nijedan grad današnje Hrvatske ne ima toliko starih gradjevnih spomenika, koliko upravo Senj. — Imade tuj spomen na gradski kaštel od god. 1340. ponov-

ljen od Matije Korvina oko 1480. Kraj župne crkve nalazi se starinska kuća carice Marije Terezije sagradjena na dva sprata sada gotovo podpuno zapuštena, dok je za vrieme moga boravka ondje stanovala u njoj kano od nužde, tek jedna siromašna senjska obitelj. U starinskom gradu Zrinjsko Frankopanskom nalaze se sada občinski zatvori, dok je kraj njega smještena ukusna novija zgrada tvornice duhana. Uz premnoge i druge starije gradjevine kao: katoličko sjemenište, valja mi spomenuti i novije n. pr. humanitarni zavod „Ožegovićianum“ — biskupski konvikt na Zvonimirovom trgu. Ovaj je zavod — kako to kazuje napis na kamenoj ploči — „utemeljen godine 1857. po biskupu Mirku barunu Ožegoviću a proširen i smješten u ovu zgradu prve godine biskupovanja Dr. Antuna Maurovića god 1896.“

U Kačićevoj ulici posjetih i liepu gimnazijsku zgradu, koju je takodjer osnovao zaslužni biskup Ožegović — pa mu je i tuj u znak zahvalnosti podignuta odmah na hodniku krasna mramor ploča, koja je posvećena „Viro Patriae Amantissimo“ . . . „Maecenatique Benignissimo“ (Mužu u domovini najljubljenijemu, dobrotvoru najblagostivijemu).

U Senju osobita je spomena vriedan i prostran, veoma znamenit glavni trg „Cilnica“, gdje se nalazi u sredini liep zdenac sagradjen na početku XIX. vieka, a popravljen godine 1845. Ovdje znade kadkada biti živahni saobraćaj sa trgovinom na kolima, koja dolaze ovamo preko Vratnika iz Otočca a i dalje iz Like a i nekih obližnjih mjesta.

Iztočno od grada nalaze se veoma liepi i slikoviti senjski vrtovi napunjeni smokvama, mandulama, vinovom lozom a i na glasu stojećim senjskim kajsijama, što ovdje, kad vrieme posluži baš i obilno rode. Izmedju vrtova kraj liepih aleja imade i krasna Josipova cesta . . , gdje se kadkada za ljetnih večeri senjski gradjani vrlo rado razhladjuju. — Odavle laganim korakom uzpeh se po visokoj hridi, tako zvanim Trbušnjakom i na stari slavni — tisuć puti opjevani Nehaj-grad nad Senjom.

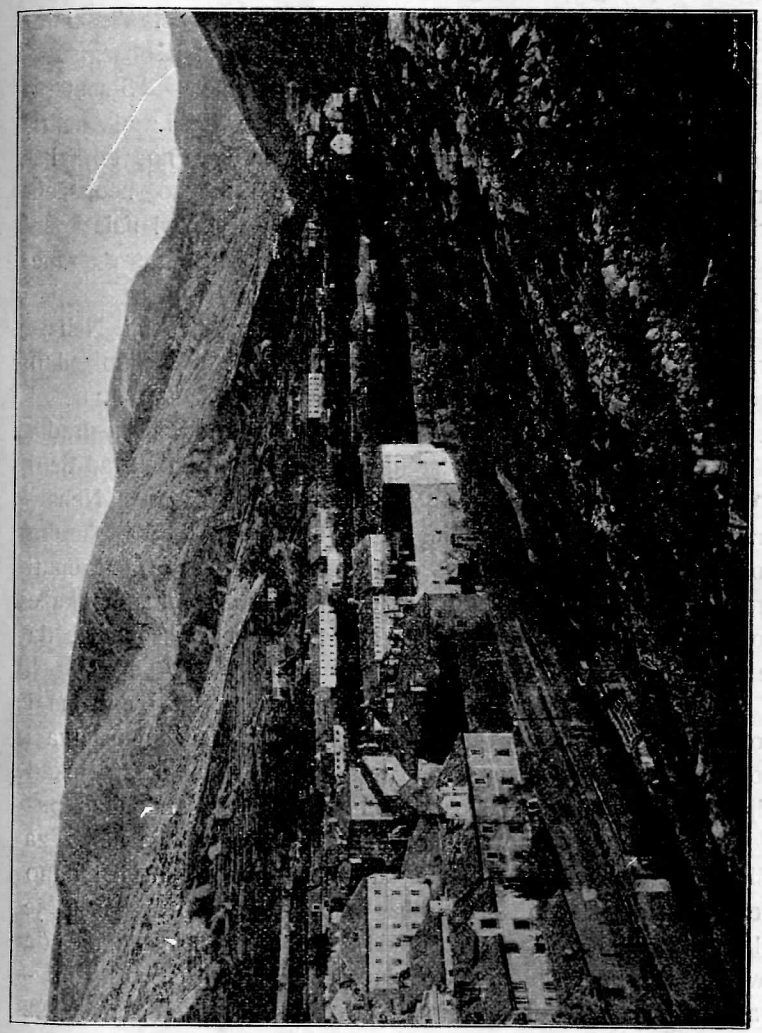

Senj.

Nehaj sagradio je godine 1558. iz strategičkih razloga slavni junak, general i kapetan senjski Ivan Lenković. Visoki je to grad na dva kata, sazdan u obliku četvorine a u obsegu — kako to opisuje senjski povjestničar Mile Magdić — 15 metara visine a 23 metra širine. Na gradu nalaze se još i sada četiri tornjića, gdje je za prijašnjih ratnih vremena dan i noć boravila straža, da se neprijatelj s nijedne strane nije mogao neopažen približiti ka gradu Senju i tvrdjavi. U samoj tvrdjavi nalazi se mnogo velikih otvora, gdje bjehu nekoč smješteni na sve strane topovi ili tako zvane puškarnice.

Čitavo hrvatsko Primorje imade mnogo zahvaliti Nehaj-gradu, a navlastito pako i sam grad Senj. Uz svekoliko silno junačtvo ondašnjih hrvatskih junaka i senjskih Uskoka ... ne bi se bio mogao od Turaka nitko uzdržati, da nije bilo Nehaj-grada. Skoro 50 godina uznemirivahu turske čete neprestance grad Senj i okolicu mu, ali vazda bjehu izvržene žestokoj vatri s Nehaj-grada. Kad je najposlje godine 1598. došlo preko 8000 Turaka pod sam grad Senj, morali su suzbijeni s Nehaj-grada krenuti prema grobničkom polju, gdje ih je u nekim klancima kako kaže poviest, dočekala mala četa Uskoka i tako junački smlatila, da je veći dio ostao mrtvih.

Nehaj-grad slavnim senjskim generalima, vojskovodjama i vojnicima, donesao je uvieke najslavniji lovor vienac junačtva i pobjede. On smješten na visokoj hridi od kojih 100 metara, nikad nije se bojao onih, koji stojeći pod njim niti su mu mogli puškama, a još manje topovima nahuditi ... Nehaj nije hajao za nikakove neprijateljske i turske nasrtaje ... s toga mu je i dano nezaboravno i slavno ime Nehaj-grad. Tvrdja ova danas je vlastničtvo senjske občine — grada Senja. — Na Senjanima je, da ovaj slavni spomenik hrvatskog junačtva i hrvatske prošlosti čuvaju na vječnu uspomenu kroz sva vremena čitav i neoštećen. — Slava Senja uzko spojena je s Nehaj-gradom — s toga, čuvajte ga Senjani kao zenicu oka svoga!

Kao što sva okolica oko Senja, tako i oko Nehaj grada sve je kano golo i pusto. U novije vrieme kušali su da nekako cieli brežuljak ošume, ali težko to ide. Zbog slaba humusa zasadjeno drveće ne će da se prima .. A i poznata strašna senjska bura sigurno škodi rastu drveća. Kad ova bura zaigra užasne svoje davorije, uzdršće ne samo svačije ljudsko srce, već i svaka travčica i biljka gdjegod se nalazi. Govore u hrvatskom Primorju, da se bura u Senju radja, u Bakru ženi, a u Trstu umire. Što je za gorski kotar sniežna mećava, to je za hrvatsko Primorje, a osobito za Senj bura. Znade ova u zimi potrajati svaki put po više dana, a tada sprieči svaki život na moru i svaki promet na ostalim primorskim mjestima.

Sa nehajgradske visočine pruža se prekrasan vidik na sve četir strane. Pod nogama gledaš cieli grad Senj ... Mogao bi odavle skoro svaki dimnjak i žliebnjak prebrojiti. Na sinjem našem hrvatskom moru poskakali premnogi otoci. Vidi se južna strma kosa Velebita ... a i skoro svakolika primorska mjesta, što se steru tamo od Učke ovamo. Skreneš li okom spram Vratnika, — opažaš mnoge senjske ljetnike i liepe vrtove a tik Vratnika priklopilo se brdo Veljun ili Orlovo gniezdo, gdje se nalazi znamenita špilja, koja bijaše dugo vremena utočištem i zakloništem senjskih Uskoka. Povučeš li pogled opet u neposrednu blizinu, to gledaš po vrletima svakake puteljke, koji se križaju simo tamo poput žila na ljudskome tielu. Tko bi i opisao savkoliki čar, što se odavle gleda?!

Sa Nehaj grada spustih se kraj Kalvarije uzkim puteljkom na ovisoki obližnji vrhunac zvani Rt ili Art. Strši baš nad morem u vrlo slikovitom položaju. Pod njim smješteno je senjsko morsko kupalište, a po njemu zasadjen je mladi drvored ... Bit će to zaista posebne vrsti šetalište za one, koji ljube tišinu i mir, i koji uživaju u veličanstvenoj prirodi i u predivnim prizorima, kakovih ćeš jedva naći i u najdivnijim alpinskim predjelima. Na Rtu nalaze se i dvie crkvice jedna katolička a druga grčko-

*

iztočna. Katoličku zovu „Sveta Marija od Arta.“ Imade u njoj tri oltarića a na stieni glasovita starinska slika Sv. Marije Magdalene Kortorske... pokornice, — po kojoj i sama crkvica nosi svoje ime.

Ovdje na šetalištu upoznah dva odlična svećenika senjske biskupije, vrlog domoljuba i profesora Dra N. V. i kateketu senjske gimnazije prijatelja Š. — Dugo razgovarasmo o koječemu a medjutim me prijatelji ostaviše.., dok ja ostah sàm sjedeć na klupi a u mislima zavezoh se u ona davna vremena, kad su junački senjski sokolovi Vlatkovići, Hreljanovići i Daničići, uz tisuć svojih drugova, ponosito se borili za slobodu grada Senja, i na kopnu i moru iznieli vienac najsjajnije pobjede protiv osmanskoga zmaja i krilatoga lava. Pomislih, Bog daj gradu Senju — sve dobro i najljepšu budućnost, kako to u podpunoj mjeri i zaslužuje po svojoj krvavoj i junačkoj prošlosti.

* * *

Približilo se i sedam sati a sunce počelo zalaziti. Promatrah odavle čarobni prizor, kako je morska voda počela drhturiti i odrazivati se u blieštećem žaru zapadajućeg sunca. Uznjihalo se najednoč morskom površinom bezbroj raznobojnih blieštećih se pločica, sličnih velikim ljuskama šarenih riba. Titra to hrlo i nemirno površinom vode a kano tajinstveno krade si za izmjenu sad svjetlost, sad boju šarnu. — Ne znam hoću li se još kada naužiti onako čarne ljepote večernjega rumenila kraj zapada sunčanog svjetla. — Tamo iza gore počelo se sunce sakrivati, smiešeć se kao nevino djevojačko lice, zrak bio je bistar kao kristal a mirnim morem razsulo se večernje rumenilo poput žeženoga zlata.

Rosso di sera, bel tempo si spera (Rumena večer — nadaj se liepome vremenu) vele mornari, pa i ja u toj blagoj nadi, spustih se sa Rta kraj obale morske, gdje nadjoh sve živo na večernjoj šetnji. Ostavih silni taj sviet i dadoh se ravno u svoj

Nehaj-grad.

stan u svratište „Nehaj“. — Mislio sam, da ću sladko i mirno snivati al me nada prevarila. Nešto me kano grizlo i nisam mogao nikako pravo odpočinuti a gotovi užas spopao me, kad se oko pol noći razsvietlila iznenada moja sobica i spazih u njoj čovjeka, kako u jednoj ruci drži svjetiljku a u drugoj debeli štap. Skočih brzo s kreveta, što je mog prijatelja tako poplašilo — da mu je izpao štap i svjetiljka i da ga nestalo ko munje. Čuo sam tek, kako je za njim zaškrinula ključanica... a kad se obazreh, spetih — da su u mojoj sobici još i jedna vrata... Bilo mi je sada odmah sve jasno... Prijatelj morao je proći preko moje sobice u svoju, a da nije prije znao za mene a niti ja za njega. Zaista vrlo neugodni susretaj. Što si je moj komšija mislio o meni ne znam, nu znadem samo to, da sam ja jedva čekao jutarnje zore, da što prije odavle odmaglim, pa da ne vidim kako moj uplašeni susjed kupi svoj štap i svjetiljku.

XXIII.

(Iz Senja do Karlobaga. — Družtvo na ladji. Bonaca ili bonaccia, — Razgled s ladje po moru i okolici. — Sv. Juraj kod Senja. — Lukovo Otočko. — Oružnici na brodu. — Biljuća. — Smrt ribara Mudračine. — Seoce Klada i planina Vukutić. — Starigrad kod Jablanca. — Primorkinja i lokarde. — Pogled na Rab i Lopar. — Mjesto Jablanac. — Domoljublje Primoraca. — Selo Štokići, uvala Purnjača i Rakovica. — Rtova, Mali i veliki Vranjak, Vrulje, Bačvica i Svatska draga. — Kapelica Sv. Ivana Krstitelja na Lomivratu. — Plovanija Prizna, otočić „Kozji rešt“ i Bieli bregovi. — Draga Koromačina, Kurozeb, Jurišnica i Cilo vino. — Smojveruša, Badnjina i Punta Kantarište. — Teleći paprikaš na ladji. — Plovanija Cesarica i njezinih sedam glavnih grieha. — Nomadsko duhovno pastirstvo. — Drinovica i Bojna draga. — Bartolova noć i seoba morskih lastavica. — Crkovni gaj, Brkinac i Tatinska draga. — Dolazak u Karlobag.)

Bilo je baš pet sati rano, kad se nadjoh u senjskoj luci na parobrodu, što me imao odvezti dalje duž hrvatske primorske obale do Karlobaga. — Dan je bio prekrasan, da ljepšega nisi mogao ni zamisliti. Bilo mi je vrlo milo, što sam se na ladji mogao pozdraviti sa vrlim pobratimom Hrvatićem, koji se sa svojom vriednom gospojom suprugom vraćao u Gospić sa putovanja iz Venecije. Na brodu nalazio se i mnogo poštovani prijatelj Andre P., financijalni poglavica iz Lukova Šugarja sa više svojih sudrugova. Mjestance Lukovo Šugarje nalazi se još sat dalje od Karlobaga na skrajnjoj točci hrvatskog Primorja.

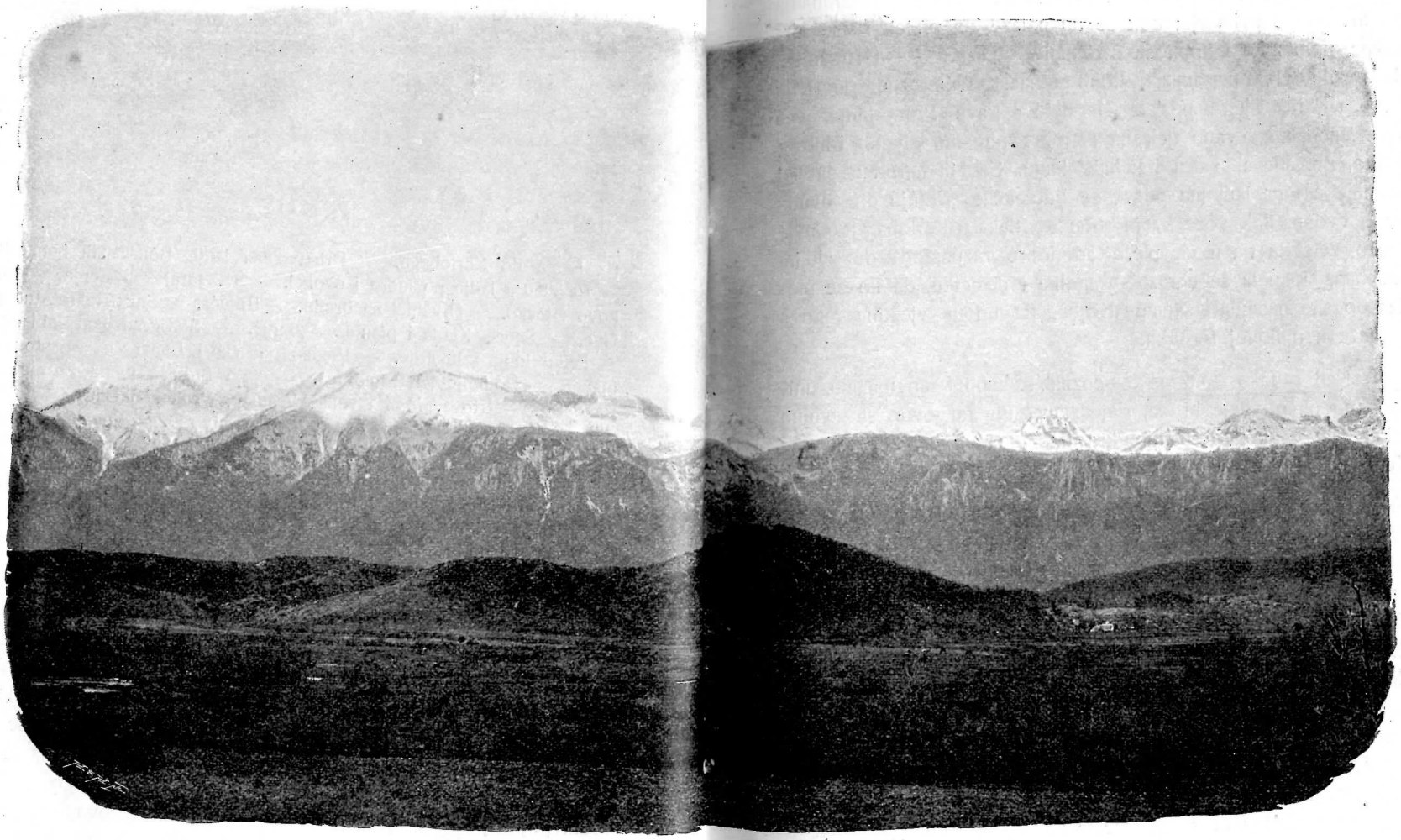

Pogled na Velebit.

— Zanimivo je, što su otac Andrijin i još tri njegova brata svi financi. Ova je služba vrlo unosna i mnogo razgranjena po hrvatskom Primorju, dok se tuj nalaze na pretek razne državne, pomorske i kopnene carinarske oblasti. — Na stražnjem dielu palube bilo nagomilano kojih petnaest vreća raznog povrtelja i voća, kraj njega posjele se dvie garave Primorkinje, već vremešne žene, čvrsta tjelesna ustroja i vanredno laganog i hitrog jezika. Zapalile si vatru i kuhale kavu. Sav ih narod u okolici poznaje a i na ladjama posve se udomaćile. Putuju one ovuda svaki tjedan, dok voze svoju robu sa Rieke u Karlobag a odavle preko Velebita tja u Gospić. Kad dobro razpuste uzde svojim jezicima, siplju iz sebe razne vragolije i dosjetke, da im se možeš do sita nasmijati. Nema dvojbe, da im ta vještina mnogo pomaže u njihovoj trgovini.

Kad se tako — donekle upoznah sa svojim suputnicima, unidjoh u dolnje odaje broda, gdje zametnuh razgovor sa svojim prijateljem Gjukom o bajnim krasotama čarne Italije i o divnoj Veneciji, koja je i u meni radjala mnoge krasne uspomene, iz vremena, dok sam i ja bio njezinim gostom.

Stajasmo još dobra četvrt sata u luci, kad najednoč paroplov se uzvrpoljio i uzsiktao i mi se odtisnusmo u ime Božje. — Kapetan broda nagovještao nam sretnu plovitbu, jer je more bilo mirno a u t. zv. senjskim vratima, gdje obično biesni oštra oluja, vladala je „bonaca". — Ovim izrazom označuju mornari za plovitbu najpovoljnije vrieme. Parobrod plovio je sada ko labud sred zrcalasta jezera, no sve hitrije i hitrije, dok napokon nije dostigao brzinu pastrve u gorskoj rieci. Daktao je ko divlji vepar usred guste šikare i lomio silne talase, koji se bukom i pjenom uklanjahu na desno i na lievo. Kad se tako nadjosmo nasried morske pučine, vidjevao se još za nama u zračnoj daljini stari senjski grad Nehaj; pred nama razapelo svoj srebreni sag sinje more; s lieva podigle se visoke planine

senjskog Bila, dok nam s desna mamili pogled prijatni i slikoviti dalmatinski i istarski otoci.

Brzo uminusmo morske drage Spasovac, Ujču, Vlašku, Grabovu i za jedan sat vožnje nadjosmo se u luci sv. Jurja kod Senja. Parobrod primio tuj nešto malo neznatne robe i u tren krenuo dalje. Samo mjestance sv. Juraj pričinilo mi se kao dosta neznatno, dok se je kraj crkvice s oblastim tornjem nanizalo tek nekoliko poljepših kuća.

Na daljnem prolazu osobito se umilno izticahu u daljini otoci: Krk, Prvić, Rab, izmedju kojih poput gniezda zabio se otok sv. Grge, a još niže otok Goli sa svojom pustom i plješivom glavom. Sa Krka pozdravljahu nas u maslinovom zelenilu mnoga prijatna seoca a napose biele kućice ponosnog mjestanca Nove Baške.

Dok tako razmatrasmo divni okoliš, počelo je i zlatno jutarnje sunašce kupati svoju odoru u srebrenom zrcalu našega mora. Prijatelj Gjuka izvadio iz žepa flašicu cognaca, pa nas njime sve redom obilno počastio.

Ne mogu a da ne spomenem, kako su i naše prijateljice Primorkinje bile spram nas galantne i nudjale nas crnom kafom.

Uz veselo čavrljanje stigosmo tako na drugu pomorsku postaju zvanu — L u k o v o Otočko. Nad samom lukom strši u visini stara tvrdjava Klis, dok se oko nje po briegu razbjegle kućarke sela Lukova. U prijatnoj, dubokoj morskoj uvali postavljena je znamenita tunera, gdje je, kako vele, uvieke osobito obilan lov na tunine.

Iza Lukova počeo se već u cielom svom dostojanstvu pomaljati kukasti Velebit, čije se izbočine — što dalje kretasmo — dizahu sve više i više. Na parobrodu nasta najednoč oštra vika, naš kapetan nešto se ozlojedio na pridošla dva oružnika, koja u Lukovom uljegoše na parobrod . . . Sjedjeli su jadnici posve mirno i držali u rukama svoje puške sa nataknutim bodovima. Kapetan naložio im oštro, da bodove odmah skinu, jer da

je to protiv pomorskih zakona držati na brodovima puške u tome položaju. Od srca nasmijah se našim Primorkinjama, koje na zapovied kapetanovu u tren skočiše na svoje hitre noge i postaviše se spram oružnika uz rieči: „Ako virujete v Boga, ki je na nebesi, posluhnite i kapitana, ki je na vapori (brodu). Bog i kapitan su na vapori dva najveća gospona". — — Oružnici dakako spremno posluhnuše kapetana, dok se i oni nasmiehnuše blagim riečima naših brižnih suputnica.

Prodjosmo dragu Vlašku, u čijoj je zubatoj uvali do nedavna bila znamenita tunera i kretasmo dalje duž drage biljućke, nad kojom bjelasa se u maslinovom gaju ubavo seoce Biljuća.

Prijatelj P. pripovjedio mi tuj zanimivu zgodicu, kako je pred par mjeseci u biljućkoj drazi zaglavio neki glasoviti ribar Ivan Grželta, koga je zbog njegove mudrosti i oštroumlja sav narod u okolici poznavao pod imenom Mudračine.

Jednoga liepoga dana sjeo se Mudračina na obalu morsku, bacio špagu i udicu, da hvata ribu zvanu zubac. Udica najednom zapela mu o kamen u dno mora, a on ni pet, ni šest, već privezao špagu za prste od noge, svukao se i išao plivati. Kad se nadvio nad najveći ponor htio udicu riešiti i začeo silno lamati nogom lievo i desno, kraj česa svijala se špaga sve više i više oko morskog kamenog grebena i vukla Mudračinu sve dublje i dublje... U očitoj očajnosti izdahnuo je tuj nesretni ribar svoju dušu i tek drugi dan nadjoše ga njegovi prijatelji, gdje je osovce svezan nogama o morski greben stajao u moru, dok mu je samo glava virila sa površine. — Ova nas istinita nezgoda uči, kako i mudračine mogu stradati, ako su odveć preuzetni, a malo obzirni.

Podalje Biljuće izpod planine zvane Salpina zabilo se seoce Klada sa istoimenom dragom. U tome seocu zbog vrlo prijatne klime — kako mi prijatelj reče — uspieva osim limuna gotovo svakovrstno voće. Pače u planini imade i izvor žive

vode, što je inače vrlo riedko u tome pustome kraju. Nad samom planinom osobito liepo ističe se vrh t. zv. Vukutić, na kojemu se vidjevaju bujni vinogradi.

Prošav dragu Grbačku pristadosmo na trećoj postaji od Senja i to u Staromgradu kraj Jablanca.

Nad mjestancem razapeo mrki Velebit visoko svoja krila, dok se izpod njega skupile biele čiste kućarke Staroga grada sa ukusnim jednokatnim župnim dvorom i liepom novom crkvom sv. Jakova. Dok je ovdje parobrod stojao kojih pet časaka, skočih, da razgledam nutrinju same crkvice. U njoj nadjoh nešto pobožna svieta, gdje se kraj pobočnih oltara sv. Antuna i sv. Roka moli Bogu. Na povratku začuh od neke starice uzdah „lipa crikva, ali je gola".

Naše se družtvo na parobrodu nešto pomnožalo, dok je neka Primorčica dovukla sobom i čitavu veliku mrežu lokarda. Ribice bile su sve žive i drhtale ko živo srebro. Moj vrli suputnik izvadio iz žepa rubac i zamolio Primorčicu, da i njemu dade nekoliko komada. Nasula mu gotovo pun rubac, a kad joj zahvalio na preobilnom daru, reče mu: „E rano moja, nije svak prijatelj ko ja."

Kad otisnusmo dalje pokazao nam se s desna pred očima stražnji šiljak otoka Raba, na kome u veličajnom zelenilu svjetlucalo se krasno seoce zvano Lopar. Rekoše mi, da je u Loparu zemlja vanredno plodna i da tamo uspievaju sve vrsti žita a navlastito i preliepa kukuruza.

Dok tako brodismo duž Ivančanske i Miškulinske drage, dojedrilo najednoč pred nas par ladjica sa susjednog seoca Stinice, pa kad im naš kapetan dobacio nekoliko vreća žita, odnjihaše se veselo natrag svojim putem.

Bilo je već skoro osam sati, kad stigosmo u prostranu i liepu luku Jablanac, gdje je i posljednja brodarska postaja do Karlobaga.

Ubavno i čisto mjestance Jablanac naslonilo se na tvrda ledja kršnog Velebita. Kako razabrah, ljudi se ovdje i dosta bave ribarenjem, dok imade u mjestu i ribarska udruga. U liepom polukrugu nagomilale se čiste kućarke, dok je u samoj sredini liepa zgrada pomorske oblasti, a do nje župna crkva sv. Josipa, al bez tornja. Tek nešto više nad crkvom na kamenoj hridi s desna strši u vis toranj kapelice sv. Nikole — oko koje, ako se ne varam — razbilo se mjestno groblje, što sudim po krstovima, koji se iz daljine vidjevaju.

Parobrod stajao je tuj skoro četvrt sata, dok se iztovarilo preko stotine vreća žita, a mi dotle podjosmo mjestom. Prijatelj P. veselo pozdravljao je znance riečima: Bog i narod — a svi odzdravljahu mu sa: Bog i Hrvati! — Naši Primorci u obće rado se ponose sa svojim čistim domoljubljem, pa s toga nije ni čudo, da mu svakom zgodom daju i oduška. . . . Težki pomorski život naučio ih ljubiti kamenu grudu svoje rodne postojbine, dok u obćenju sa ostalim svietom naučiše osobito cieniti znamenovanje presladke i drage rieči — domovina. Oh, kad bi sav naš hrvatski narod u podpunom smislu proveo i u svoj život žarku ljubav, spram krasne al raztužene otačbine . . . !

Kad se parobrod odteretio za nekoliko metričkih centi, zazviždao je veselo i mi nastavismo daljne putovanje.

Pred nama na pogledu izmedju Raba i Paga šćućurio se otočić Dolin sa malim školjićima zvanim Cikavcima. Na početku Paga razvalilo se ubavno dalmatinsko seoce Lun, a podalje bielila se liepa Novalja.

Sve do Karlobaga s lieve strane imade mnogo prekrasnih morskih zatona, pa sam zahvalan g. poglavici P., što mi je odkrio dosta njihovih imena, dok je njemu sva ta slikovita krš predobro poznata, jer je već tuda svuda i u danu i u noći obilazio vršeći svoju službu.

Nedaleko Jablanca razbila se duboka draga zvana Zavratnica, našim carinarima dobro je poznata još od bivše vojne

Krajine, jer da se tuj u velike kriomčarilo rakijom. Nad samom dragom stisnulo´ se selo Štokići, gdje imade i nešto vinograda. — Dalje pružila se uvala Purnjača, pristanište brodovima za nevremena. Dobra četvrt sata odavle vidi se nad morskim žalom samcata jednokatna kuća u t. zv. Rakovici. Prislonjena je o pećinu kao ptičje gniezdo ili kao pribježište čovjeka pustinjaka. Živi tuj samo jedna obitelj, koja se bavi vinogradarstvom. Dalje su dražice Rtova i Mali Vranjak, gdje se nalazi vrutak žive sladke vode, s kojom se narod odavle u velike služi. U bujnom, zelenom prodolu zavilo se seoce Veliki Vranjak. — Do njega imade selo zvano Vrulje kraj rta Bačvice, gdje takodjer za nepogode pristaju brodovi.

Dalje proteže se t. zv. Svatska draga, gdje se po narodnom pričanju sretoše i potukoše svatovi, pa od njih dobila i ova draga ime. Nad njom strše u vis velike klisure zvane Bučarije, dok se tuj osobito ističe i strmina Lomivrat, kuda vele, da je hodao i sv. Ivan Krstitelj, pa da se i danas nalaze tamo njegove stope u kamenu s toga je i tu podignuta njemu na čast mala kapelica. Daljne su drage: Javorina velika i mala sa pristaništem brodova u Maslenici. U zračnoj daljini možeš opaziti na hridi staru gradinu ošancanu zidom, a kraj nje crkvicu i seoce s nekoliko kuća. To je skromno mjestance Prizna, gdje se u zabitnoj samoći nalazi i rmk. plovanija = sjedište župe . . . Podalje izbija s mora mali otočić zvani: „Kozji rešt“ — kamo da je skočila sa briega na obali koza i bila kao u zatvoru. Najednoč spuštaju se tuj visoke planine u onizku kršu, a zovu ju: Bieli bregovi — gdje da su se u šestnaestom vieku Senjani oštro tukli sa Turcima. Na tome mjestu boravili su u davnini Grci, pa su i pred nekoliko godina ondje izkopali i digli mnogo grčkog novca.

Nad dragom Koromačinom diže se branjevina Kurozeb, gdje se ističu liepi zeleni obronci zasadjeni bjelogoricom. Dalje protegla se draga Jurišnica i Cilo vino, gdje su nekoč

Grci imali svoje vinograde. Sada ovuda planduju veliki čopori blaga, što ih ljudi tjeraju iz gornjih sela k moru, da se napiju slane morske vode, dok se tuj kamenje postepeno niže i niže spušta, pa tako je za marvu pristup k moru veoma zgodan i lahak.

Daljne su drage Smojveruša i Badnjina, na kojima se nalazi selo Pejakuša i više drugih obližnjih zaselaka. — Pažki porat zgodna je luka za pristanište brodova. Kad dodje bura, tuj Karlobažani obično stoje, da mogu u Pag. — Imade nedaleko i uvala zvana: Punta Kantarište, gdje se rado mriesti riba t. zv. kantre.

Dok tako razmatrah što prostim okom a što opet kroz zurme — taj slikoviti morski kraj, pozva me pobratim Gjuka, da si naručim kod „cameriera" porciju izvrstnog telećeg paprikaša i čašu dobrog crnog vina, jer da se u Karlobagu i onako ne može dobiti ništa osobita za jelo. Prijateljeva ponuka dobro mi došla; baš se nisam mnogo otimao, jer sam skoro i sam osjećao nešto od onoga, što se zove glad. Kad sam se donekle okriepio, pobrzah opet hitro na palubu, samo da ne izgubim mnogo prizora na okolišne predjele. Na palubi podvorio me medjutim jedan od gospode financa s izvrstnim groždjem sa Biljuće, u čemu sam uz srdačnu zahvalnost osobito slastno uživao.

Dok je tako naš parobrod sve dalje krilio napried, upozori me prijatelj na hrpu kuća u prijatnoj uvali i nadoveza, da je to glasovita plovanija zvana Cesarica.

Ciela župa broji samo sedam plemena, a to su: Smojveri, Čačići, Milinovići, Vrbani, Dokozići, Bačići i Babići. Plemena ova napomenuo mi g. Prpić — poznata su u okolici pod imenom „sedam glavnih grieha" plovanije cesaričke. Bit će sigurno to samo šala, jer bez sumnje čestiti cesarički župljani odlikuju se takodjer i svim liepim i domoljudnim kriepostima naših dičnih Primoraca. — Govori se, da g. plovan provadja ovdje sa svojim župljanima posve nomadski život, dok za oštrih omarnih ljetnih

dana seli s njima tja preko Velebita, gdje im i obavlja sv. misu i ostalu službu dieli. To je svakako originalno duhovno pastirstvo.

Dalje Cesarice imade još liepa luka Drinovica, dobro pristanište za brodove; a nedaleko odavle je Bojna draga sa par kuća, kojih žitelji da žive u vjekovitoj medjusobnoj svadji, s toga i ime samoj drazi: Bojna. — Kraj Bojne strši iz mora maleni otočić znamenit — kako mi prijatelj reče — s toga, što na njega svake godine dolaze u lipnju morske laste t. zvani: Caparini (Seeschwalben), koje tuj ostaju do dana sv. Bartola, a na samu Bartolovu noć sele dalje. — Zbilja čudno i zanimivo. — Još imade tu tako zvani: Crkovni gaj, gdje je bila u davnini glasovita crkva Majke Božje sa samostanom. Spomenuti ću još morsku uvalu: Brkinac i Tatinsku dragu. Prva nosi ime od brka (ovaca), što su ih nekoč krali s otoka Paga i ovamo vukli, a druga imade ime od tatova, koji da su u njoj sakrivali ukradjene stvari. I tako vidimo, kako si narod sam za pojedina mjesta i stvari znade izmudriti zgodna i povjestna imena.

Pred nama u ravnoj daljini na skrajnjoj točci otvarala se tako zvana: „Fortička luka" — što dieli hrvatsko Primorje od kršne Dalmacije.

Bilo je 10 sati, kad se je stresao od napornog putovanja naš parobrod poput biesnog lava i svojim zaglušnim urlanjem dao nam znak, da smo hvala Bogu sretno stigli u Karlobag. — I mi se polagano izkrcasmo.

XXIV.

(Molinarijev spomenik u Karlobagu. — Župna crkva sv. Karla Boromejskoga. — Pogodba s kočijašima za put u Gospić i moj podvoz. — U kapucinskom samostanu i nenadani sastanak nakon 20 godina. — Karlobažke cisterne. — Mandule i škornjače. — Posjet „fortice“ i janjeća čorba. — Odlazak iz Karlobaga i vožnja na prostim ličanskim kolima. — Preko Velebita u Gospić. — Kako je nastala cesta kroz Velebit i njezin opis. — Paripova draga i seoce Dervišica. — Grčka crkva sv. Vida. — Trubaje i selo Vidovac. — Stari se Valento udobrovoljio. — Žitelji plovanije Dabar iz Podgorja. — Kroz Sušanj na „banderu“. — Nastojanje oko zašumljivanja Velebita. — Odmor na Mandovcu. — Sabiranje cviećа i zmija otrovnica. — Veličanstveni pogled sa velebitskog Kubusa. — Oštarijsko polje i potok Ljubica. — Velebitski dolomiti. — Posjet crkve i župnika na Velebitu. — S Velebita niz Takalice u Liku. — Brušane. — Dolazak u Gospić i smještaj u svratištu.)

Karlobag tužan je gradić na podnožju Velebita kraj mora, kako mi reče vlč. g. karlobažki župnik M.: na kraju svita. Osim nekoliko poljepših zgradica sve je drugo mršavo, štono kažu: ni oprano, ni počešljano. Tek pred par godina načinjena je u Karlobagu liepa gradska bolnica, koja će bez dvojbe za onaj siromašni podgorski narod biti od velike koristi i blagodati, dok se uredilo i morsko kupalište za Liku, u koju svrhu kako razabrah, je i sama visoka vlada darovala svotu od 1000 kruna. Nedaleko morske luke ističe se Molinarijev spomenik, a za njim jednokatna zgrada lučkog ureda, gdje je ujedno smještena kopnena i pomorska financijalna straža. Sama zgrada stoji tuj težko izranjena, jer kad ju pogledaš, vidiš, gdje iz njezinih stiena strše debele željezne kruglje, što ih sasuše ovamo sa susjednog otoka Paga francuzki topovi god. 1809. Kad su Francuzi pod svojim generalom Marmontom udarili na Dalmaciju, na prolazu ne poštediše ni Karlobaga.

Župna crkva sv. Karla Boromejskoga stoji tik nad morskim žalom; u nutrinji razdieljena je na dvie ladje sa više ukusnih žrtvenika kao npr. sv. Ivana, sv. Margarite, sv. Josipa i sv. Nikole, dok joj je i sama vanjština dosta pristala. Pred crkvenim vratima imade kamena grobnica, u kojoj je sahranjen bivši karlobažki župnik i hrvatski pisac Šime Starčević, skrbnik i ujak našeg neumrlog Antuna.

Prije nego sam išao da se još dalje razgledam gradom, dadoh se u gostionicu k Smokvini — da pitam, bili gdje mogao dobiti kola za Gospić. Bila ondje doduše jedna kočija iz Gospića, što je dovezla ovamo nekakvu gospodu, ali već mi je drugi oteše a k tomu bila skupa, 20 kruna do Gospića. — Medjutim opazih pred lučkim uredom nekoliko praznih ličanskih kolija i zapitah prisutne junake, bili me tko od njih htio odvezti u Gospić? — Tri u jedan glas odvratiše zašto ne? Hoćemo! Kad se stadoh nagadjati tražio jedan sedam drugi šest, treći pet „vorinti“. Nastala živahna galama i natjecanje. Kad se sve stišalo digao se napokon sa zemlje starac siede kose, mrka pogleda i razgalenih prsiju a dobaci mi: „ja ću vas gospodine, odvezti za četiri vorinta — pa eto siroma sam — što ću?“ — Bio to starac Valento Kovačević iz Vidovca 3 milje daleko od Karlobaga. — Pokazao mi odmah čitavu ekvipažu. — Čovjek slabih živaca morao bi se poplašiti, kad bi zagledao one duge lotre i pusto sjedalo od nešto slame, a što tek, kad bi vidio ono dvoje mršave na pola crknute kljusadi, što je stojalo zapregnuto pred kolima . . . poniknute glave tja do zemlje. Bog da prosti.

*

Medjutim mene to nije mnogo smetalo, dok mi je već sama pojava siromašnog starca duboko dirnula srce, zapitah ipak, da li vranci mogu micati kostima, na što starac ošinuo nekoliko puti bičem a oni zavrndaše glavom, kano da su bili uvriedjeni mojim pitanjem, dok me je starac kraj toga uvjeravao, da će tjerati po mojoj volji ili polako ili brzo njemu svejednako. — Ne smeta — reče, — što su mrhe slabe, idu ko munja. — „Povezt će vas uz Velebit, da ćete se sve diviti. Ni sv. Ilija — Bog mu dao dobro — nije se lipše vozio u nebesa.“ — Neka bude odvratih starcu, i turnuh mu jedan „vorint“ kapare u šake uz opazku, da za poldrug sat bude posve spreman, pa da želim, da mi za sjedalo natrpa nešto više slame. — Biće — uzvrati veselo starac — znadem što patri, kad vozim gospodina!

Dok sam tako imao osjeguran podvoz, nastavih dalje razgledanje samoga grada. Prekrižah nekoliko uzkih ulica i stvorih se najednoč pred vratima kapucinske crkve i samostana. Nategnuh zvonce i za časak pokaza se preda mnom mali bradati starčić u dugoj kapucinskoj haljini. Kad mu očitovah, da želim razgovarati sa častnim otcem gvardijanom, povede me spremno duž širokog hodnika i za časak nadjoh se u ćeliji poglavice samostana. — Ali koliko iznenadjenje!...

U častnom otcu gvardijanu upoznah svoga kolegu iz gimnazije zagrebačke č. O. Josipa K. Nisam ni trebao da mu se predstavim, jer me i on na prvi pogled prepozna, dok me sav iznenadjen zagrli uz rieči: Oh moj dragi Jemeršiću!... Dvadeset godina bilo je prošlo, što se ne vidjesmo! — Moj se prijatelj znatno promienio; u tielu se razvaganio, dok mu je glava gotovo posve osiedila.

Pokazao mi veselo cielo bogatstvo svoga samostana. Liepa i čista samostanska crkvica vrlo mi se dopala. Stoji pod zaštitom sv. Josipa a osnovana je g. 1711. Uz bogatu kapucinsku knjižnicu pregledah i neke druge prostorije, a navlastito i prostranu dvoranu za blagovalište. Nasried dvorišta nalazi se

velika t. zv. cisterna ili nakapnica, to je bunar bez vrela, gdje se sabire voda sa krovova kad pada kiša, a kako je dno u cisterni nasuto sitnim prudjem, to se voda kroz to očisti i učini sposobnom za pilo i kuhanje... U Karlobagu u obće nema vrela žive vode, pa se ova za vrieme suše, kad cisterne presahnu — mora dovažati i sa susjednog otoka Paga pače i iz Oštarija uz skupe novce. — Nije mi poznato, ako je u tom pogledu u najnovije vrieme, što povoljnijeg učinjeno?

Moj vrli kolega pokazao mi i samostansku bašču, koja je obilno zasadjena sa drvljem od mandula, baš su ih u taj par sakupljali i imali već veliku hrpu od kojih 25 mjerova. Uslied velike žege, što tuj vlada, ne može u bašči skoro i ništa drugo uspievati, dok sunce gotovo sve izpija.

U posebnoj ogradi bašče imade prijatelj na stotine i stotine velikih i malih škornjača, koje se tuj provlače medj korovom i kamenjem a služe samostancima umjesto govedine i pečenke. Vele, da je od njih osobito izvrstna čorba. — Kad se do sita svega nagledah, razabrah iz prijateljeva razgovora kako karlobažki kapucini dobivaju na godinu 2100 kruna podpore od carinare, dok imadu i svoju kolekturu na susjednom otoku Pagu, gdje dobivaju nešto žita a i vina.

Prijatelji htjedoše silomice da ostanem kod njih na ručku ali morao sam se i nehotice zahvaliti, jer mi je vrieme bilo kratko a put dalek.,. Natrpah si pune žepove mandula i sa zahvalnošću oprostih se sa častnom braćom.

Popeh se još do tako zvane „fortice“ nad gradom Karlobagom, gdje je nekoč stanovalo vojničtvo, a zatim spustih se natrag k moru do gostione k Smokvini, tu založih nešto janjeće čorbe i na ražnju pečenog pileta, a zatim skočih da potražim svoga starca Valenta.

Preko Velebita u hrvatsku Liku.

Bilo je je jedan sat poslie podne. Sunce baš oštro peklo, a stari već držao vojke u šakama.

Pogladio si brkove s lieva i s desna, pljucnuo nekoliko puta u šake, švignuo dva tri put bičem i uz poklik: „hi ha“, krenusmo u ime Božje.

Kad se sprtih na svoje sjedalo osjetio sam, kako je stari, upotriebio u tu svrhu nekaku škrinju i ometao ju slamom. A má baš po gospodsku! — Kraj sve udobnosti ipak mi nije bilo pravo, što je moj čiča sjedio daleko od mene, pa tako nisam mogao da ga što pitam i da s njime razgovaram. Ako reknem, da su čitava kola bila dugačka kojih 5 metara, a ja da sam sjedio na skrajnjoj osovini a čiča prekrižio noge na golim daskama odmah iza ruda, to si može svatko lako predstaviti, kako je bilo sunce daleko od zemlje. Medjutim u prvi mah nisam ništa prigovarao, jer mi je bila duša sva zaokupljena onom veličajnom divotom, koja me dizala nebu pod oblake, kad se uzpinjasmo krasnim serpentima na vrh Velebita.

Velebit je najveličanstvenija, najdulja i najviša planina naše hrvatske domovine, dok je duga preko 165 kilometara, a široka 14 kilometara.

Najzgodniji je prelaz preko te užasne gore kroz t. zv. oštarijsko sedlo, koje je udaljeno od Karlobaga 21 kilometar — a vodi te u našu kršnu Liku a naročito u njezinu metropolu Gospić. Od Oštarija do Gospića imade takodjer 21 kilometar puta. Ovaj put imao sam danas prevaliti.

Cesta, što vodi iz Karlobaga u Oštarije, u svakom je pogledu vriedna udivljenja. Kako nam pripovieda naš zaslužni putopisac g. Dragutin Hirc* — ovu je cestu zamislio i gradio kapetan Kekić, dični učenik majora Kajetana viteza Knežića,

[1]) Vidi brošuru „Velebit“ tiskanu u Senju 1897.

koji je otvorio i više liepih cesta u našoj domovini a naročito i onu, što vodi iz Karlovca u Senj. Narod ovu cestu zove „carskom cestom.“

Moralo je biti zaista mnogo truda i muke, — veli pomenuti putopisac — dok ovu ogromnu cestu sagradiše. Valjalo je razbiti mnogu stienu, razvaliti mnogi kuk, zasuti mnogu ponikvu i dolac, dok ju s vrha privedoše k moru ili možda i od mora k vrhu. Sive vapnene pećine izprane od vode, obžgane od sunca, razdrobljene leže tu puste i mrtve stvarajući užasnu sliku hrvatskoga krasa. Okolo naokolo dižu se ogromni velebitski vrhovi i kukovi, samo gdjegdje izmedj kamenja proviruje po koji grmuljak zakržljalog rašća ili trnovite dirake, dok se je ovdje ondje zasjela i po koja gorska ruža uz miloduhu bresinu. Kad se čovjek uzpinje ovom pustinjom sapinje mu dušu neki tajnoviti strah i trepet, dok mu se umorno oko rado vraća natrag k moru, što divotnim modrilom cjeliva skutove Velebita.

Iz Karlobaga kretasmo na prvi velebitski zavoj prema t. zv. Paripovoj drazi (210 mtr. nad morem), na desno imade malo seoce zvano Dervišica sa dvie do tri kuće, gdje se nalazi i „laktenac“ za vodu, kad pada kiša. Tuj — reče mi prijatelj — bila je nekoč grčka crkva sv. Vida, kad su se Grci ovuda selili, a i sada još opažaju se tragovi fratarskog samostana, što je negda stojao takodjer na istome mjestu. Za koja tri četvrt sata stigosmo do t. zv. kuće Trubaje na drugi ogromni zavoj (504 m.), gdje se nalazi i nekoliko biednih kućaraka sela Vidovca, odkale je bio i moj kočijaš Valento.

Ovdje zamolih starca, da se sjedne kraj mene, jer da želim, da mi koješta protumači. Al želja moja nije starcu išla u glavu, on se živo otimao riečima, da njega ne patri sjedjeti kraj gospodina, što bi njemu „svit rekao“ ... Medjutim ipak je popustio i mojoj želji udovoljio. Sve je bilo dobro, ali samo vojke prekratke, dok se moje sjedalo nije dalo napried pomaknuti.

— „Ho — ha“ propenta najednom stari, a vranci stadoše. Uboga živina dosta mi se smilila, jer ako je i bila slaba ipak je preko svakog očekivanja vanredno brzo odmicala. Izvadio stari nešto špage iz žepa i stao naštukavati vojke a zatim sjeo kraj mene. Odmah opazila se velika razlika u vožnji. Siromašna je kljusad osjetila, da je stari ne gurka bičalom, pa je tako popustila u svom kasu. Mene nije to ništa smetalo, dok se stari pri tome dosta mrgodio, jer ma da je i kako natezao ruku i bičalo još nije mogao bičem ni repa od konja dohvatiti. Medjutim udobrovoljio sam starca svojim zadovoljstvom i raznim pitanjima. Stao mi pripoviedati kako u tom kršu težko živi, dok imade ništa manje nego šestnaestero djece, koja se sva razišla ko rakova djeca svietom, a njega samoga starca prepustila, da često i gladan kuburi u svojoj starosti a jedina da mu razbibriga kratka lulica, što ju držao u ustima.

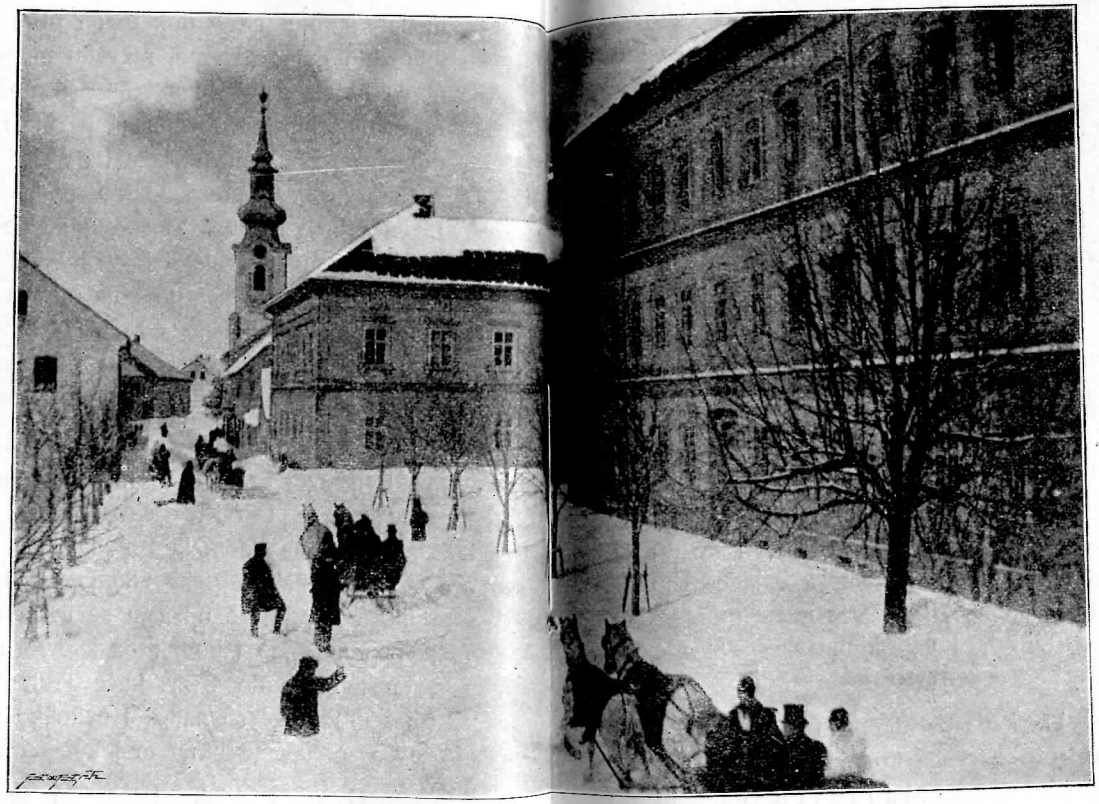

Gospić.

Dok se tako uzpinjasmo, opazih kako na lievoj strani po

strmenim obroncima nekim starim putem uzlaze trudno i težko žene i mužkarci, otirući si debeo znoj. Moj mi prijatelj protumači, da su to žitelji iz plovanije Dabar, koja leži u Podgorju 4 sata daljine od Karlobaga. Reče: „ovi sve uzimlju za svoju potriboću u Karlobagu a u Dabar da ne mogu nikud već preko planine pišice.“ Da si nabave soli nakupe kadkada nešto granja i nose u Karlobag na prodaju, pa ako pred lugarom sretno izmaknu dobro po njih, ali inače naopako. — Jao i pomagaj!

Nakon dobra poldrug sata skrenusmo na treći oveći zavoj, koji se tu svija u visini do 726 metara nad morem i pada prema selu Sušnju, gdje je sazidana i lugarska kuća, u kojoj stanuje državni cestar. Ovaj vanredno strmi predjel Velebita zove narod „banderom“. Cesta je tuj s jedne strane obzidana visokim i debelim zidom. Inače da nema toga zida, jedan skok konja učinio bi da od tebe ne bi ostalo ni kosti — ni mesa. Kad velika bura udari reče starac — odmah krene kola

i konje na zid. Vihar tuj tako puše, reče, da puška pukne nad nama, ne bi čuli. Imade tuj na mjestima više plantaža zasadjenih hrašćem, glogovinom i kojekakvim drugim kržljavim grmovljem. Poznato je, kako se u najnovije vrieme mnogo nastoji oko zašumljivanja hrvatskoga krasa, ali ne znam, koliko će trebati stotina godina, dok se pridigne slična šuma onoj, koju su nam naši dindušmani poharali.

Nekoč — piše Hirc — ne bijaše na Velebitu takova golet i još godine 1683. sizala je šuma do morskoga žala. Za ljutih bojeva sa Turcima mnogo je tuj šume propalo, a kad su Turke iz Like i Krbave izagnali, i sam narod nemilice je tuda haračio, što sjekirom, što opet nerazumnom pašom. Sada kako rekoh, nastoji se opet, da se golotinja zelenilom prikrije. — Ovomu nastojanju mnogo smetaju ličke koze i ovce, koje kako opazih, veru se mjestimice tuda po pećinama i ogrizuju mladice i onako kržljavog bilja. Ako se na oto i pazi, ali ipak kako razabrah, mjere strogosti nisu dosta ozbiljne.

U selu Sušnju vidjeh dvie kućarke i nešto mršava zemljišta, Ovo bilo je veliko kao kakova soba a ogradjeno visokim zidom skoro od dva metra. Reče mi stari, da ova zemlja imade tri gospodara, a da je jednoga „bilo bi mu jedva za salat.“ Ako im treba drva to moraju na planinu, gdje oprte mulu granjem a kad dodju kući kraj ovoga se griju i vare hranu. Zaista biedan je to i žalostan život.

Bilo je upravo četiri sata, kada se digosmo na četvrti i posljednji zavoj strmenite velebitske ceste, koji je visok 866 m. nad morem a proteže se prema t. zv. Mandovcu, gdje je sagradjena oveća državna zgrada i velika suša za kirijaše, dok imade u toj zgradi i neki Jovo Brkljašić svoju gostionicu. Ovdje se obično putnici odmaraju, otiru sa sebe znoj i gase žedju. I naša kukavna kljusad znala je to dobro, s toga je i sama bez ikakve ponuke krenula ravno u sušu.

Ja se svalih s voza i bacih svoje oči niz vrletne strmine, što ih prevalismo, dok se cesta, kojom kretasmo pričinjala kano zmija, što no repom svojim udara o plavetnu morsku pučinu, dok joj se tielo vijuga po pećini a glava joj na vrh velebitskog kubusa! — Stari dao konjićima nešto zobi, izvadio iz torbe hljeba, a ja mu naručih litru crvenike, čemu se smiešio, ko cigan bielome kruhu.

Ugodno me i tuj iznenadio pobratim Gjuka, koji je sa svojom odličnom gospojom suprugom već pred jedan sat stigao ovamo i dao prirediti slastnu užinu te me pozvao, da i ja budem dielnikom njegove skrbi i da uživam ljubežljivost njegovu i prijaznost njegove odlične drugarice. —

Dok se tako u prijatnom razgovoru okriepih — prošlo je i jedan sat a moj mi Valento javi, da je posve spreman i da možemo ako je povoljno dalje. —

Ovaj me je poziv vrlo razveselio, tko inače pozna ličke kirijaše, znade kakove čovjek ima muke, kad se oni kamo zasjednu. Moj pobratim krenuo sada prvi svojom kočijom, a ja polagano uz moga čiču i njegove konjiće udarih nekoliko koračaja pješice. Kraj puta odkinuh gdjegdje po koji listić trave i koji ljepši gorski cvietak, da mi bude uspomena na onaj dan, kad prvi put u životu stupah po gorostasnim pećinama gvozdenog Velebita. Dok ovo pišem ne mogu, a da ne spomenem, kako me je zamamio neki sitnolist crveni cvietak, na obližnjoj strmini, pa kad se sagnuh da ga uberem, skoro mi se okamenilo srce od užasa, kad zagledah kako je preda mnom zasiktala žuta prugasta i nosata zmija, koja mi skoro ovila ruku.

Moj mi prijatelj reče, da je to morala biti „šarulja“ pod kojom razumjevaju ondašnji seljaci najveću otrovnicu u našoj domovini: pepeljušu (Sandviper). Blied ko stiena skočih brzo na kola i zahvalih Bogu, da me je očuvao od gotove propasti . . . Pomislih, gle, često tako biva i u svakdašnjem životu! . . . Čovjek mora biti vrlo oprezan, kada skuplja i svija kite cvieća,

da ga ne ugrize zmija. Drugim riečima: pazi što radiš, da ne nastradaš, jer često te oči varaju, a ti se daješ svladati, jer ne znaš i ne misliš da kraj mirisavog cvieta leži i zmija, koja ti prieti propašću.

Približilo se već šest sati, kad stigosmo na vrh Velebita. Kad zagledah t. zv. kubus[1]) t. j. ogromni kamen, što je u obliku četvorine izklesan i postavljen na najzračnije mjesto povrh Velebita, rekoh svome starcu, da ustavi kola a ja skočih, da s kubusa bacim još posljednji pogled na naše hrvatsko sinje more, na njegove otoke i gore. Mimogredce ovdje napominjem, da će malo gdje biti u našoj domovini tolike promjene klime kao oko „kubusa". Čim se popneš na „kubus", kao da te ostavlja blaga topla morska struja i odmah osjećaš hladniji zadah sa svježom oštrinom zraka, koji dolazi iz velebitskih šumovitih planina sa protivne ličke strane.

Zaista divan je pogled sa „kubusa" na daleko i široko. Pred sobom gledaš — kako i Hirc opisuje — kano u zrcalu Zadar i Dalmatinsko primorje sve tamo do kamenita Knina, a još dalje tamo vidiš drevni Nin i mnoge druge dalmatinske gradove. U srebrenom morskom prstenu poput dragih kamena ističu se osobito jasno otoci Pag, Rab i Hvar okruženi mnogobrojnim školjima i školjićima. Tamo daleko lašti se i modri o zlatnom Božjem suncu veličajni Kvarner, a u njemu otoci Krk, Cres i Lošinj, dočim ga sa zapada obrubljuje naša hrvatska Istra sa svojom Učkom planinom. Još dalje tamo na kraju obzorja, kano blieda sjena, vide se i Apenini u Italiji.

Dok mi se tako pred očima razgalio veličajni taj prizor, to mi se iz duše uzvinula k nebu zahvalna molitva, koja se sva stopila u jedan uzdisaj: Hvala Ti Bože, što sam Hrvat i što si

[1]) „Kubus" u Lici, zovu „Ura". Postavljen je početkom prošloga stoljeća na spomen „cesara Ferdinanda", da služi kao sunčana ura i da se s nje gleda na more.

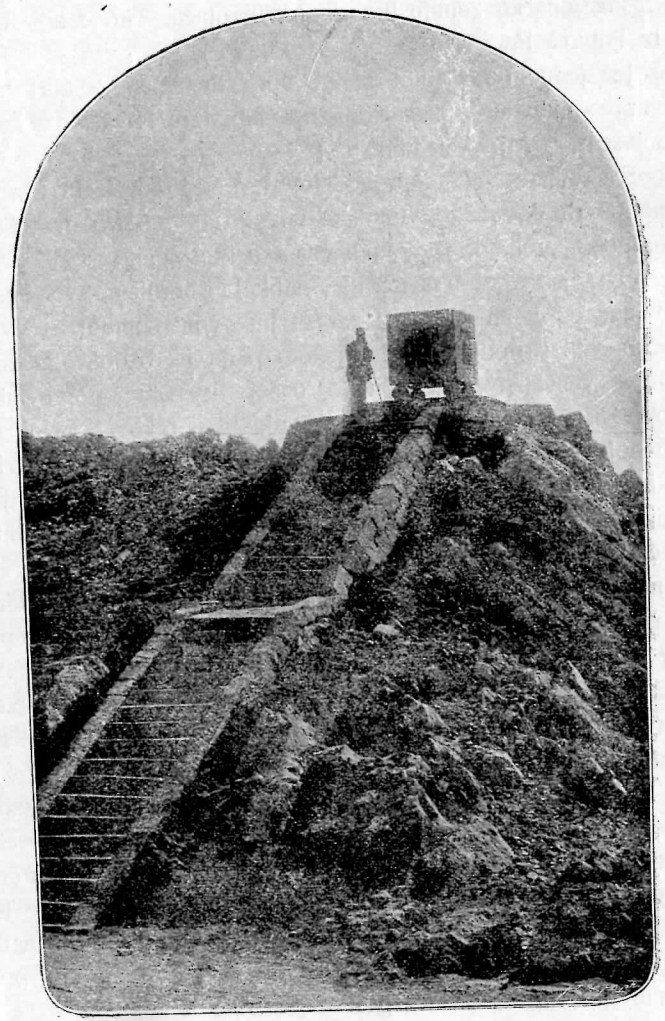

Kubus na Velebitu.

mi dao za postojbinu toli krasnu i čarobnu otačbinu. Jest, kako si krasna junačka zemljo hrabrih mojih otaca. Tko je a — da Te ne bi ljubio? Pa ipak.....

Još jednom razkrilih ruke i oprostih se s riečima: Da si mi zdravo milo moje hrvatsko adrijansko more. Hrvatsko si i naše: Neboj se! — Mi te nedamo! — — — — — — — — —

Smjestih se na svoje sjedalo, stari švignuo bičem i mi kretasmo povrh velebitskog tjemena i nadjosmo na širokom oštarijskom polju, preko kojega vodi cesta u Gospić.

Oštarijsko polje ravno je a naokolo obrubljeno velebitskim vrhovima, od kojih su desni zarasli bukovom šumom a lievi su više krševiti. Priroda na oštarijskom polju je osobito zanimiva i gotovo veličanstvena. U čitavoj našoj hrvatskoj domovini — kako i Hirc tvrdi — nema kraja, gdje bi u takovoj visini proticao potok, kao što oštarijsko polje protiče potok Ljubica, koji ističe iz obzidanog bunara, što se smjestio na oštarijskoj ravnini. Osobitu dražest podaju čitavom ovome kraju velebitske stiene, koje sastavljaju dolomiti, vapnencu nalični kamen. Ovi dolomiti — veli Hirc — na svjetlu mienjaju boje. Sad su tamni, sad modri, sad pepeljasti, sad bieli. Za sunčana se izlaza i zapada žare, za oblačna su dana žutkasti, za kiše sivi, za oluje malne crni. Dok tako razmatrah taj slikoviti okoliš iznenada zabielila se preda mnom crkvica bl. Djevice Marije, a kraj nje stisnuo se župni dvor, u kome posjetih čestitog domoljuba i vrlog župnika Daniela Č. Gospodin mi župnik odkrio mnoge zgode i nezgode svoga velebitskog živovanja, dok je iztaknuo i veliku biedu svojih župljana, koji jedva tek nekoliko kruna mogu crkvi dati godišnje milostinje, što jedva dostaje za ulje vječne luči. Kad posjetih i skromnu njegovu crkvicu morao sam opet natrag u župni dvor, da se sa čašicom dobra vina oprostim sa požrtvovnim gorskim duhovnim pastirom.

Moram napomenuti, kako moj stari „čiča“, nije više htio da sjedi kraj mene na sjedalu, već se opet povukao napried,

jer kako reče valja sada biti na oprezu, dok ćemo uvieke nizbrdice pa treba konje suzdržavati, „da se ne trefi nesrića“ pa ih kola ne sataru. — E pomislih — valja mu pamet.

Sada se zbilja spuštamo sve niže i niže u bujne i zelene ravnice ličke. Velebit s ličke je strane dobro zašumljen. Obronci zarasli su mu hrastovom ili bukovom šumom, nad koju se zahvatila klekovina, dok ovdje ondje imade guste trave i liepog alpinskog cvieća. — Gdjegdje samo uzdižu se osamljeni vrhovi prerazna oblika, koji se opet spuštaju u duboke uvale medj kojima se mjestimice vijuga mali gorski potočić, što izvire i opet ponire medj bezbrojem raznih kukova i gudura. Vijugasmo se planinom lievo i desno niz takozvane Takalice, gdje se osobito ističe prekrasna uvala, kojoj je krš s jedne i druge strane bujno obrasao bjelogoricom, dok se uz put vidjevaju ovdje ondje široke nazlage škriljavca. Kraj ovaj imade mnogo sličnosti s onim u gorskom kotaru, kad se čovjek iz Tihova spušta duž Lesnice u Brod na Kupi. S desna na velebitskoj kosi diže se visoko vrh Jadikovac i užasni Goli vrh, koji strši u visini od 1451 m. — Priroda je ovdje vrlo bogata i što se spuštamo niže to se opažala još veća bujnost u svemu. Uspieva tuj krumpir, liepi kukuruz, pšenica, zelje, konoplje, heljda, grah, leća, pače i vinova loza. Zrak je u obće vrlo umjeren i ovdje već mnogo blaži i od onoga s morske strane Velebita.

Bijaše se već prihvatio mrak, kad stigosmo u selo Brušane, čije se ukusne kućice u znatnoj duljini naslagale duž podnožja Velebita. U seljačkim dvorištima opažao sam visoke stogove slame, po čemu sudim, da narod tuj ne strada na kruhu, jer gdje je slame tamo imade i žita, a gdje je ovoga tamo nema gladi. Na početku mjesta diže se t. zv. „kastav“, gdje je smještena oružnička postaja, dok se u sredini samoga sela podigla liepa župna crkva, što se baš u taj par iznutra obnavljala. Htio sam da posjetim i župnika, ali ga nije bilo kod kuće. Samo mjestance Brušani, učinilo je na mene vrlo liep utisak, dok imade

tuj i nešto crnogorice, a nada sve čista i bistra gorska voda, koja se i odavle 12 kilometara daleko vodovodom napušta u bližnji grad Gospić.

Od Brušana dalje prema Gospiću, reče mi moj stari Valento, svuda je „lipo ravno“. Dalje nisam već mogao ništa vidjeti, samo ovdje ondje sa okolišnih kućarka zabljesnula je po koja svjetiljka, po čemu sam sudio, da nismo od grada daleko. Inače badava sam napinjao svoje oči, jer je već svuda zahvatio gusti mrak.

Kako sam bio silno umoran, to nije ni čudo, što sam želio, da se što skorije nadjem na mjestu. I biedna kljusad pred nama jedva je klipsala . . . pa sigurno i njoj trebalo je počinka.

Bilo je devet sati na domaku, kad spazih roj gorećih svietiljaka i za časak nadjosmo se u srcu kršne Like u gradu Gospiću. Starcu rekoh, da me odveze u gostionicu, za koju znade, da je najzgodnija i najljepša, pa tako nadjoh se skoro u uglednom svratištu čestitog Hrvata g. Janka Prpića.

Oprostih se sa svojim starcem, pak mu dadoh na njegova „4 vorinta“ još četiri krune nagrade. Starac bio je nad tim do suza ganut, dok mi poljubio zahvalno ruku i zaželio „svaku sriću i dobro“.

Smjestih se u ukusnoj i čistoj sobici svratišta i tek što nešto založih dadoh se na počinak.

XXV.

(Veselo noćno družtvo mladih rodoljuba u Gospiću. — Šetnja Gospićem. — Neki vrhunci kraj Gospića. — Vidik sa brežuljka zvanog Oštro. — Potok Lika. — Kod bivšeg urednika „Hrvata“. — Opis grada Gospića. — Posjet čitaonice. — U zemaljskoj gospićkoj kaznioni. — Uzničke radionice i zanimanje kaznjenika. — U uzničkoj kuhinji. — Sliepac i vječno okretanje brusa. — Uznički magazin. — Godišnji vašar u Gospiću. — Prodaja razne domaće robe. — Ličanin u svojoj narodnoj nošnji. — Ličke torbe. — Na gospićkom groblju. — Posjet gospićkih rodoljuba. — U župnoj crkvi. — Kod sudbenog viećnika P. — Na ručku i poslie objeda skok u gospićki gaj i šetalište Jasikovac. — Odlazak kočijom iz Gospića. —)

Čim je zora osvanula, nadjoh se na nogama. Do ponoći nekako sam sladko spavao, ali kašnje probudila me buka, što se iz doljnih soba gostione dizala do moje samoće. — Družtvo bilo je sigurno silno veselo, jer se noćnom tišinom razliegahu burne hrvatske pjesme: „Liepa naša domovina; Još Hrvatska ni propala; Živila Hrvatska i njezina prava“ i mnoge druge ovim slične.

Dok sam te pjesme slušao obuzimahu mi dušu neka sladogorka čuvstva, jer i nehotice pomislih, kako se Hrvati znadu oduševiti za svoju domovinu kod čaše vina, a kad treba da pregaranjem, samozatajom štogod žrtvuju za njenu bolju budućnost, tada sve je gluho i niemo, a ovdje evo, svi su hrabri junaci, složna braća i značajni domoljubi!

Kad u jutro zapitah g. Prpića, kakova je to bila skupština prošle noći, uzvrati mi: da je bio sastanak mladih domoljuba, gdje se vježbahu, kako će u buduće braniti hrvatske pravice!... Na te rieči navro mi na lice neki laki smiešak, a zatim se odputih u svježi jutarnji zrak, da razgledam okolicu.

Kako je bilo krasno jutro, to mi pogled najprije zaokupiše velebni vrhunci kršnog Velebita, od kojih osobito Gospiću na jugu krilila je nebu pod oblake Velika Visočica, koji ogroman brieg daje gradu jednu od najvellčanstvenijih romantika u domovini. Kraj Visočice naslonio se vrh Jelovac, a dalje visoki Vaganski vrh, dok tamo prema jugo-iztoku nad sv. Rokom bielilo se sv. Brdo, dočim u naokolo razbacali se razni drugi pomanji velebitski vrhunci raznog oblika i imena.

Pol sata šetnje od Gospića prema Brušanima iztiče se jajetu sličan liep zeleni brežuljak zvani Oštro, odakle se takodjer pruža krasni vidik na bujnu i zelenu ličku ravninu. Vide se odavle i neka ubava susjedna lička mjesta kano: Pazarište, Brušane, Medak, Smiljani, Klanac i mnoga druga.

S vrha Oštra spustih se prema rieci Lici, što protiče skoro sredinom grada Gospića. — Brza je to i bistra rieka, koja izvire tamo negdje pod Velebitom kod Medka, a sigurno stvaraju ju vode, što se sa velebitskih vrhova sabiru u podzemnim špiljama. Lika prima u sebe više pritoka kano: Glamošnicu, Otešicu, Bogdanicu, što izvire u Smiljanu i Novčicu, koja se ulieva u Liku kod t. zv. budačkog mosta. Sama Lika opet ponire medju gornjim i doljnim Kosinjem, gdje se gubi u bezdan.

Na povratku u grad posjetih najprije vrlog bivšeg urednika gospićkog „Hrvata“ prijatelja D. s kojim izmienih mnogo domoljubnih misli a bilo mi je vrlo žao, što mi se je prijatelj potužio, kako u Gospiću baš nema osobitog oduševljenja za našu hrvatsku stvar, dok i neki inteligentniji slojevi u okolišu Gospića nisu ni kuhani ni pečeni, ni topli ni mlaki.

Kako razabrah i družtveni život u samom gradu Gospiću nije baš u svemu bez prigovora. Razne političke nesuglasice dižu prezir, osvetu, globe, mržnju i progonstvo, kako je to na žalost u običaju i druguda po našoj domovini. — Možda je već danas ipak u mnogom, krenulo na bolje? Bog bi dao! —

Bilo mi je osobito milo, što sam kod g. Došena našao vrlog mladog prijatelja i pravnika K., koji mi se sa svom spremnošću pridružio da me prati gradom, dok mi je kraj toga štošta pokazao i protumačio.

Grad Gospić sa cielom svojom vanjštinom učinio je na mene veoma ugodan utisak. Imade tuj mnogo liepih zgrada, dok je i u samome gradu sjedište županijske i ostalih nižih oblasti. Grad se odlikuje zamjernom čistoćom, dok u njegovoj sredini imade i krasno šetalište zasadjeno lipom i kestenom, na kome se iztiče liep spomenik podignut u čast i slavu generala Zastavnikovića. Od ukusnih zdanja osobito pada u oči i krasna nova zgrada više djevojačke i niže pučke škole, samo šteta, što joj je pročelje stavljeno u jednaku crtu sa ostalim susjednim zgradama, dok bi eventualni vrtlić pred školom davao istoj neki posebni značaj i mnogo prijatniju vanjštinu. — Imade tuj i pristala občinska zgrada gdje je smještena gradska čitaonica, koja broji pet liepo uredjenih soba, gdje se nalazi i ukusna pozornica za slučaj, kad čitaonica daje kakove zabave, odnosno diletanske predstave. Čitaonica drži gotovo sve hrvatske a i mnoge strane novine. Upoznah se tuj sa više odlične gospode, a naročito i sa nekim starim penzionircima, koji su — kako mi prijatelj reče — stalni čitaonički gostovi, dok ih možeš u čitaonici naći u svako doba dana. —

U Gospiću vriedno je da čovjek posjeti i kolosalnu zgradu zemaljske kaznione, što je sagradjena godine 1878. Tek riedkom ljubežljivošću i dozvolom ravnatelja kaznione g. K. mogao sam u pratnji tamničara g. Oreškovića pregledati znamenitije i zanimivije partije u samoj kaznionskoj zgradi.

Kako sam zamjetio od svega obrta kaznenici bave su tu najviše tkanjem platna i damasta. Kad čovjek unidje u tkaonicu i pogleda duž velike dvorane one silne spreme za tkanje a kraj svake po jednog ili dva blieda uznika upalih očiju i namrštena lica, — to ga i nehotice spopane neko sažalno čuvstvo, nad biednim stvorovima, koji tuj čine težku pokoru za crna svoja nedjela. U dvorani vlada tišina — od sto glasa — glasa čuti nije; tek tkalački čunj šeće simo tamo po svom koritu i udaranje strojeva o grebene narušava ovu ozbiljnu samoću. U toj dvorani nalaze se uznici, kojim je pravda ljudska dosudila, da tuj do posljednjeg daha svoga života trape svoje tielo i čine pokoru. Ova crna slika živih mrtvaca duboko mi se kosnula srca, s toga i zamolih tamničara, da me što prije odvede iz ovog carstva muke i tmine.

Nešto veseliji život opazih u ostalim radionicama, gdje su obavljali svoj posao stolari, kovači, bačvari, farbari i ostali manji majstorski naučnici. Ovih nije tako veliki broj, pa su nekako i živahniji, dok u drugu ruku rade više na otvorenom zraku i u zračnijim prostorijama, pa i bolje izgledju od onih prvih, koji se bave tarom. — Zanimivo je gledati u praonici utamničenike, gdje poput najvještijih pralja peru i žmiču razno uzničko rublje i odjela. Imadu u kaznioni i posebnu sobu t. zv. brijačnicu, gdje brijači briju svoje drugove i šišaju im kosu.

U pekarni miesilo je do 10 majstora kruh, koji je u ostalom, kako sam ga kušao, dosta liep i tečan. U kuharni okretalo se oko kamina takodjer kojih dvanaest sakača-utamničenika, što pripravljahu hranu za cielu kaznioničku družinu. Osobito mudro medj ovima držao se t. zv. „nadzornik kuhinje“, koji je i imao pred sobom vagu i nabadao na tanke drvene šiljke tek nekoliko deka težke komadiće svinjetine. Svaki utamničenik uz nešto hljeba, dobije i po jedan šiljak pržena mesa, dakako hrana je to tek za životaranje, za razdražiti glad i živce.

Pred kuhinjom smješten je veliki i težki brus, što ga je okretao neki sliepac, dok je drugi uznik brusio po njemu škare i noževe. I ovaj sliepac, kako mi pripovjediše osudjen je na doživotnu robiju zbog prostog umorstva, što ga je proizveo na svom rodjednom bratu. Kako u cieloj kaznioni skoro nitko ne planduje, to je i njemu dosudjen posao, kojim se bavi od rana jutra do kasna večera, dok mora okretati uvieke brus i onda, kad se na njemu ne brusi.

Nagledavši se do sita svih tih žalostnih prizora, odoh da se zahvalim g. ravnatelju K. na njegovoj dobroti, kojom mi je dozvolio pregledati uzničke prostorije, dok me je ovaj odveo još i u posebnu dvoranu u t. zv. „skladište obrta“ gdje su smješteni razni predmeti, što ih uznici sgotavljaju. Vide se tuj raznovrstni ormari, stolci, djevojačke škrinje za udaju, bukare iz kojih se pije voda; uz mnogo koješta drugoga svidjeli mi se osobito i liepi ručnici izvezeni po narodnom motivu i s liepim bojama, od ovih kupio sam si za uspomenu četiri komada, i tako uz općenitu zahvalnost oprostih se sa čitavim predstojničtvom slavne zemaljske gospićke kaznione.

U Gospiću bio je baš taj dan godišnji vašar, pa stoga bilo mi je drago, što me je prijatelj K. odveo i na vašarište. Tuj mogao sam u podpunoj slici razmotriti družtveni život naših kršnih Ličana, koji navrieše ovamo sa sviju okolišnih a i daljnih strana. Neki dojahaše na konjima, dok preko sedla prebaciše t. zv. „šarenicu“ ili lički ćilim; drugi idjahu pješke i tjerahu svoje koze, to najmilije blago ličkih kordunaša; treći opet oprtiše se opancima i jarećim kožama; jedni ovako, drugi onako. Kao što obično na sajmovima tako i tu vladala je zaglušna vika i vanredna živahnost.

Osobito čovjeka iznenadjuje, kad gleda tuj i silne kolije Bošnjaka sa Une, koji dovoze ovamo iz Bišća na prodaju gotovo sve vrsti žita .... Zaista tu se i nehotice namiću čovjeku rieči: „tužna Liko, što si dočekala, kad te Bosna kruhom hrani!“

Bošnjak sada tuj mirno trguje sa Ličaninom, kan da medj graničarom i turčinom nikada ne bijaše ni najmanje kavge. Vremena mienjaju se, pa tako se i ljudi mienjaju. Bog neka dade, da se zbilja što više sdružujemo i sprijateljimo; — pa da i u dušu bosanskih seljaka prodre živa misao, da su oni krv od krvi naše, kost od kosti naše — da je Bosna hrvatska, a oni da su Hrvati.

Svako skoro selo bilo je na vašaristu zastupano — svojom posebnom vrsti industrije. Tako n. pr. Ličanke iz Smiljana prodavahu na lakte „opute“[1]) od ovčije kože; iz Pazarišta trgovahu sa naušnicama i prstenjem, ovakove trgovkinje zovu „prstenjarkama“; Starčevićevi zemljaci iz Klanca i Žitnika gotovo svi, sami su lončari, koji trguju nekom posebnom vrsti lončarske robe, medju kojom osobito odlikuje se t. zv. „peka“, u kojoj Ličanke peku kruh, dok ju naokolo zaspu žeravicom, to se u njoj kruh liepo zažari i izpeče. Skoro svaka Ličanka doniela je na vašar po nekoliko ličkih torba, koje prodavaju dosta skupo po 4—6 kruna komad. Ličanke osobito su vješte svom domaćem ručnom poslu, dok znadu svomu vojni izdjelati krasnu torbu i košulju, a sebi liepe šarene skute i pregaču.

Ličanin u svojoj narodnoj nošnji svakome pokazuje, da je junak od pete do glave, dok mu crven kapa na glavi ističe ponos, razgaljena prsa svjedoče o njegovoj neustrašivosti, a kožun, čime se zaodjeva i opanci, koje obuva, znak su njegove žilavosti i kadkada krvne osvete. S toga, kad Ličanin komu zaprieti riečima; „zapuhat ću ti kožun ili opanke“, znak je, da je spram njega opojen mržnjom i osvetom.

Crven kapa, opanci i kožun, glavna je oznaka ličke nošnje. — Kad u ljeti silna žega pali, tada Ličanin okrene vunu od kožuna unutra; a kada u zimi sjever brije i bura biesni, tada nosi isti kožun, ali vunu okrene napolje. Rekoše mi, da je to

[1]) Oputa,-kožnate tanke vrpce, čime Ličani omataju noge, kad navuku opanke.

vrlo praktično, jer u prvom slučaju ne pušta koža do tiela vrućinu a u drugom vuna zadržaje i odbija zimu. Svakako je to dosta zanimivo i vriedno znati.

Uz sve to, što Ličanin voli svoju narodnu nošnju, ipak se opaža, da se ova gdjegdje znatno gubi i u velike mienja i mieša. Novija moderna nošnja i tu zabada svoje prste, što se osobito opaža kod naroda u onim mjestima, što su bliže gradu i koja stoje u užem doticaju sa gradskim krojačima i trgovcima. Na ovo moralo bi se više paziti i nastojati, da se i u nošnji ističe naša hrvatska narodna osebnost, a da se ne mieša sa kojekakvim švabskim pantalonima i madjarskim čikošima. Svakomu svoje! Svak nek se svojim diči! . . .

Na odlazku s vašarišta, kupio sam si na spomen jednu ličku torbu; a zatim krenuh sa prijateljem K. duž liepo uredjene „grofije“)* na sjajno gospićko groblje, koje mi se prilično dopalo, dok se na njemu opaža liepi red, a ovdje ondje ističe se i po koji veličajni i ukusni spomenik.

Kad se vratih u grad, iztaknuo mi g. K. želju odličnog domoljuba i gospićkog trgovca g. N., predsjednika bivšeg pravaškog kluba u Gospiću — koji je saznao, da sam ondje i molio me, da ga svakako posjetim. Od srca rado izpunih želju vrlog rodoljuba, koji me zanosno pozdravio i upravo gospodski počastio. Nakon poduljeg prijateljskog razgovora, odputih se još da posjetim i jednako odličnog gospićkog otačbenika P. gdje sam u krugu njegove čestite hrvatske obitelji sproveo nekoliko ugodnih i nezaboravnih časova. — Bilo mi je dosta žao, što mi nije vrieme dopustilo, da se odazovem odličnom pozivu, pa da budem gostom ove plemenite hrvatske kuće. Svi se vrlo iznenadiše, kad im saobćih, da idem odmah poslie podne dalje putem Plitvičkih jezera; pa me listom saletiše, da moram još danas ostati medju njima, a oni, da će meni

*) Grofijom zovu Ličani plot od živice.

u čast večeras prirediti liepu hrvatsku zabavu. Težko sam se izpričao i oteo toj riedkoj ljubežljivosti i sa nijedne moje strane zasluženoj odlici.

Htjedoh još da posjetim preč. gospodina gospićkog župnika, ali kad dodjoh na župni dvor, rekoše mi, da su sva gospoda otišla na duhovni sastanak u Pazarište. Zamolio sam medjutim ključ od župne crkve, gdje sam se poklonio Gospodu pred krasnim oltarom navještenja bl. Djevice Marije.

Još mi je bila vruća želja, da posjetim svog pobratima i zemljaka viećnika kr. sudb. stola u Gospiću prijatelja P. — U krugu njegove vriedne obitelji nadjoh se gotovo kao kod kuće, jer se poznavasmo dobro još iz onog doba, kad je moj pobratim bio kot. sudcem u Grubišnom — polju. — Kao takav bio je iskren, i poštenjak od pete do glave. — I odavle težko se oteh, dok obećah, da ću se još zaustaviti kolima pred njegovim stanom, kad ću biti na odlazku iz Gospića.

Bilo već odmaknulo podne, s toga se brzo požurih u gostionu g. Prpića, da nešto založim pa da krenem dalje. U gostioni upoznah se sa vrlo odličnom gospodom svećenicima i to V. župnikom iz Klanca, B. župnikom iz Ribnika i Ž. župnikom iz Bužima. — U živahnom i ugodnom bratinskom razgovoru skoro da i zaboravih, kako me još čeka danas daleki put iz Gospića na Plitvice.

Došao medjutim i moj pobratim P. da me potraži, jer je već mislio, da sam odmaglio. Nešto poslie jedan sat dojurila pred svratište i kočija, što me imala povesti dalje k cilju moga putovanja... Moram reći, da sam si za ovaj daleki put morao naručiti i udobnija kola, jer sam već bio dosta razkliman, pa sam se bojao, da me ne bi gdje putem na prostim kolima ostavila duša, dok sam se i prije dan naužio drljanja preko ušiju. Pogodio sam s toga kočiju za 24 krune, a vozio me poznati gospićki fiaker Nikola Jelača. — Prije nego li sam konačno ostavio Gospić odvezoh se još sa prijateljem P. u

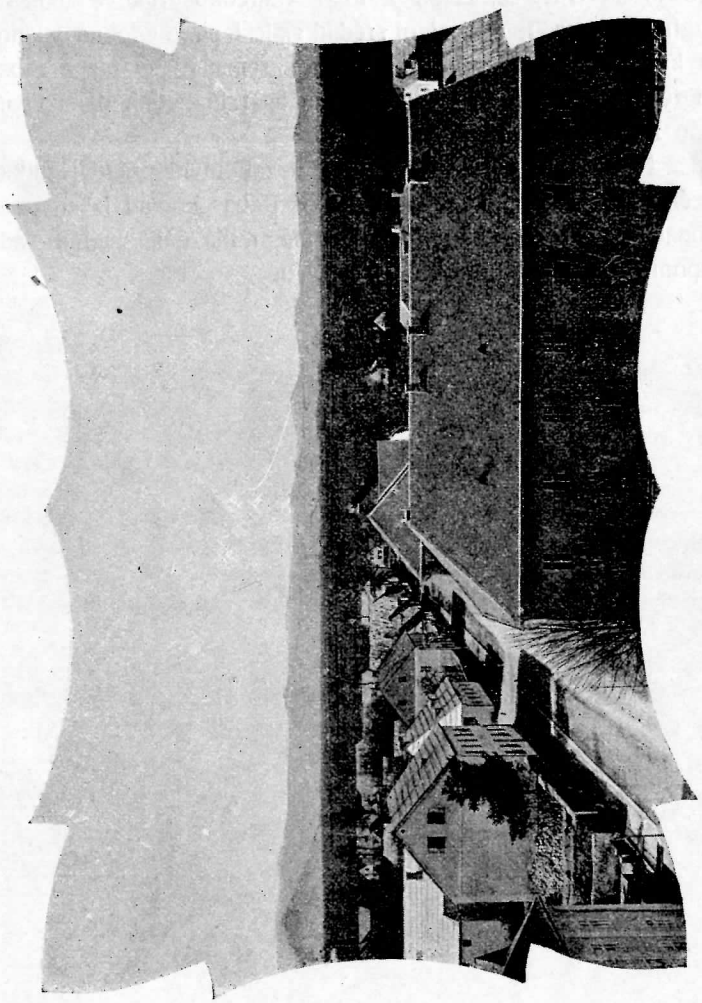

Smiljanska cesta u Gospića.

krasni gospićki gaj u t. zv. Jasikovac, koji leži četvrt sata jugo-iztočno od Gospića. Liepa je to i vanredno prijatna šumica sa dugim alejama, a u njezinoj sredini smještena je udobna gostiona sa krugljanom i sa svim mogućim spremama za razne zabave i igre. Ovamo dolaze Gospićani za sparnih ljetnih dana veoma rado na izlete i svakdašnje šetnje.

Na povratku pratio me moj nezaboravni prijatelj sudbeni viećnik, preko cieloga Gospića i još dobar komad izvan grada. Konačno oprostih se š njime, dok me pratila dalje jedina sladka uspomena na moj boravak u Gospiću.

XXVI.

(Pogled na seoce Ostrovicu i preko budačkog mosta u Osik. — Opis Osika i posjet bolestnog župnika. — Seoce Mašaluk i pop Marko Mesić. — Na Vukov most u Kulu. — Razgovor sa župnikom. — Preko Kamenog dola na Čardak u Ljubovo-gorje. — Ličke kolibice u Ljubovom. — Krbavsko polje i Laudonov gaj. — Pogled na Udbinu i okolištna sela. — Strašna bitka na Krbavskom polju godine 1493. — Mjesto Bunić i slikoviti vidik na okoliš. — Posjet elegantne katoličke crkve u Buniću. — Blagostanje naroda. — Niz bunićko pogledalo na Krbavicu. — Ličkom pustarom za crne večeri. — Dolazak u Korenicu. — Večera, galerija slika i noćište u koreničkoj gostionici: „K Plješivici".)

Kad krenuh iz Gospića bilo je točno dva sata poslie podne. Putem s jedne i druge strane nizahu se sveudilj liepe seljačke kuće od kamena, dok je sva cesta bila puna sajmara, koji se vraćahu iz grada k svojim kućama. S desna daleko tamo izpod Crnog vrha izmedj planine zvane Vranjak titrale su u sunčanom žaru biele kućarke seoca Ostrovice, od kojih osobito izticao se vitki toranj mjestne pravoslavne crkvice.

Kraj sela Budaka projurismo preko potoka Like kroz t. zv. budački most i za pol sata stigosmo u prvu župu od Gospića zvanu Osik. Mjesto Osik leži u dosta liepoj ravnici, a tik nad njim nadvio se brieg zvani Gradina a još dalje Antonovićev vrh, Mali Risovac i neke druge susjedne planine. Izpod crkve u prodolju razvile se široke poljane, dok ovdje ondje viri

medju njima po koji komad krša, a na gdjekojem kamenom šiljku opažaš po koju crnu vranu, kako bulji o zemlju i vrieba na svoj plien.

Čuo sam, da je u Osiku župnik M. B. bio već dulje vremena ozbiljno bolestan i da trpi na grčevima u želudcu. Pomislih, kad posjećujem zdrave, to mi je još veća dužnost, da posjetim svećenika i brata bolestnoga, s toga sam i toj dužnosti rado udovoljio. Gospodina župnika nadjoh u njegovoj pisarničkoj sobi sa ličkom kapom na glavi i razgaljenih prsiju bez kaputa, liepio je jadnik stranice neke stare knjige i kraj toga težko uzdisao. Kad mu se predstavih, vrlo se razveselio i nikako mi nije mogao dosta zahvaliti, što sam njega belestnoga posjetio. Oko njega bilo sve pusto — nigdje ni stvora. Kazao mi, kako već dugo nije služio sv. mise, a i crkva mu zatvorena, jer da ju udario grom i silno oštetio. Crkva je ta kašnje renovirana revnim nastojanjem sadanjeg župnika vlč. g. Grge Murgića i 17. stud. 1901. svečano blagoslovljena. Na razstanku pružio mi bolestnik svoju suhonjavu desnicu i kroz bolna usta izlanuo: „Ej, da mi je sada s vama poći!". — Zaželih mu bolje zdravlje i obećah, da ću se u tu svrhu i za njega moliti Bogu!... Nad mojim obećanjem bio je sav razdragan, a meni bilo je vanredno milo, što mi se pružila prilika, da utješim siromaka bolestnog svećenika, koji je možda tisućam i tisućam kraj bolestničke postelje dielio utjehu, a sada on sam bolestan nije imao ni koga, da mu pruži i samo čašu hladne vode. Takova je sudbina nas svećenika. — Nekoliko tjedana kašnje čitao sam u novinama, da je Mile Banić župnik u Osiku umro. Bog mu pomilovao dušu!

Pod župu osičku spada i seoce Mašuluk, gdje je živio glasoviti pop Marko Mesić, koji imade najviše zasluga, što su Turci iztjerani iz Like i Krbave. I danas se o njem pjeva, da „zlatnu mašu maši i bridku ćordu paši".

Kraj Osika na desno skreće široka cesta na Perušić, ali ja udarih ravno dalje na Vukov most spram Kule. Nije potrajalo ni pol sata, kad spazih pred sobom dva tornja, od kojih se jedan sv. Matije krstio šakom, a drugi sv. Petke sa tri prsta. Moj mi Nikola raztumačio, da se to mjesto zove Kula i da imade tuj uz katoličku i „hrišćanska" crkva. Župnikom u Kuli bio je onda ugledni mladi svećenik M. Š., koji je prije službovao kao župnik u Cesarici u Primorju. Župa mu broji 800 rimk. duša, dok su ostalo sve sami inovjerci. Gospodin župnik pozdravio me vrlo ljubezno, dok sam š njime sproveo u prijateljskom razgovoru uz čašu dobra vina nekoliko ugodnih časaka, iztaknuo je na koncu, kako mu je vrlo žao, što tako brzo odlazim i da mu se čini, kao „da sam po vatru došao".

Od Kule dalje dizala se krš sve više i više, tek ovdjeondje, pokazala se po koja krpa zemlje, na kojoj bi ovce strigle travu a medju njima vidjelo se i po gdjekoje marvinče. — Putem sretoh nekoliko ličkih kolija sa skoro dva metra visokim lotrama, medj kojima stršila bujad, što ju prijatelji vukoše kući, valjda za hranu svojim kozama.

Kraj t. zv. Kamenog dola duž Gole planine spustismo se preko Ciganuše na Čardak u velekrasno i slikovito Ljubovogorje. Odavle pruža se prekrasni vidik na sve okolišne krajeve kao na Kulu, Osik, Gospić, Perušić, ličko Vališselo, dok tamo iza velebitske Visočine proviruje seoce Klanac i neka druga podgorska mjesta. Ljubovo proteže se daleko u vrh, dok se tuj krš previja u slici kano kad more uzburka valove svoje. Ovdjeondje medj proplancima savila se po koja biedna i trošna lička kućarka, pokazajući, da i tu živu bića stvorana na sliku i priliku Božju. Gdjegdje samo opazio sam po koje čeljade, kako ubire travu i snaša korov i trnje pred kolibu svoju, da nahrani blebetajuća krda i mršavo blago svoje.

Kad kretasmo niz Ljubovo krasnim serpentinama opažalo se, kako je priroda već bujnija i bogatija, dok se s lieve i desne strane nizale liepe plantaže cvatuće djeteline, krumpira, pšenice i ostalog žita. Skoro otvorilo se pred nama u cielom svom

sjaju krasno i plodno krbavsko polje, koje je dugačko 16 a široko 6 klmtra; u sredeni toga polja ističe se poput kakova otoka krasna zelena hrastova šumica t. zv. Landonov gaj.

Tamo daleko dolje na kraju Krbave, bieli se tužna Udbina, dok iza nje prostiru se pusta lička sela Gornji i Dolnji Lapac. — Na lievoj strani prostrane krbavske doline vidjevaš nekoliko hrišćanskih crkvica u mjestu Debelom brdu, Pečanima i Jošanima. Moj mi prijatelj Nikola nametnu, da je iz Pečana rodom presvietli g. veliki župan B. B. inače da se u tom selu nalaze veliki prevrtljivci i najgori ljudi u čitavom okolišu. — Bog dao, da nije istina!

Dok sam tako promatrao to ogromne krbavsko polje, težka bol sapela mi dušu, kad se sjetih, kako su tuj Turci god. 1493. porazili Hrvate i najbolji dio hrvatskih velikaša poubijali. Tisuće i tisuće junaka u toj krvavoj bitci izginulo je, a što ih je turskoga robstva dopalo, ni broja se ne zna. Krvava bitka pod Udbinom na krbavskom polju zaprietila je skoro propašću čitavoga hrvatskoga kraljevstva, dok je od tog poraza uzdrhtala sva Hrvatska i strepila pred divljim nasrtajima bezbožnih Turaka. Na krbavskom polju zaplakalo je na tisuće otaca i matera zbog gubitka svojih kćeri i sinova, množtvo je žena obudovjelo, dok su im svi muževi bili poubijani i zarobljeni.

Uzdahnuh: crna sliko, kamo l' sreće da te nikad bilo nije!... Projurismo još nekoliko liepih zavoja i po tom nadjosmo se u prijatnom seocu B u n i ć u. Od Kule do Bunića imade 21. klm. daljine.

Mjesto Bunić podiglo se ravno nad Krbavom izpod brda Kozarice a šume Crnog — vrha. Odavle pruža se najljepši vidik na čitavo krbavsko polje, nad kojim dižu se visoke planine kano: Vučjak, Medvedjak, Goli vrh, Strmac, Mala i Velika Greda, Vranin vrh, Orlovača, Javornik i mnoge druge. U mjestu su dvie crkve jedna grčka a druga rimska. Katolička crkva osobito je elegantna i sazdana od biela tesana kamena. Crkvu ovu sv.

Gospe sagradio je g. 1864. carki erar, da izkaže time počast glasovitom austrijskom generalu Laudonu, kojega dvoje djece sahranjeno je tuj u sjajnoj grobnici, što stoji pred glavnim ulazom u crkvu. Sama crkva stojala je — kako mi reče mjestni župnik — nešto preko 80 hiljada kruna.

U crkvi na pobočnoj strani glavnog žrtvenika s desna stoji u stieni uzidana velika mramorna ploča, na kojoj zlatna slova nose sliedeće rieči:

Zur Erinnerung
an

Gedeon Ernst Freiherrn von Laudon kaiserlichen Feldmarschall, dem Sieger von Dubicza, Novi, Berbir und Belgrad der in diesem Gebiete kriegerischen Lebens zu siegen nicht nur, auch zu schaffen verstand, und dem diese Gott geweihten Räume für zwei seiner geliebten Kinder Anton — Peter und Leopold — Philipp zur ewigen Ruhestätte wurden"

Grčko iztočna župa u Buniću broji četiri hiljade duša, a katolička samo 150 a imade deset kućnih brojeva. Župnik reče mi, da je ipak njegova crkva uvieke dubkom puna, jer da hrišćani dolaze radje u njegovu, nego li svoju. Inače da nema nikakova posla: „krstiti da je skoro već i zaboravio, vjenčati nema prilike, a pokapati mora se ići učiti kamo drugamo".

U Buniću — kako razabrah iz rieči g. župnika, — vlada inače velika blagodat. Usjevi obilno rode, jer je krbavsko prodolje veoma plodonosno. Imade tu i krasnih šljivika, tako da jedan gospodar može dobiti na godinu 20 - 40 hltara rakije. Stočarstvo je takodjer obilno razgranjeno a osobito ovčarstvo tako, da jedan gazda broji više stotina pače i hiljadu ovaca.

Dok tako razgovarasmo došao je k nama i mjestni učitelj K., koji nas odveo u svoju bašču, gdje nas počastio sa veoma liepim i slastnim kruškama.

Već se sunce praštalo sa krbavskom okolicom, kada se zahvalno i ja oprostih sa svojim vrlim prijateljima i spustih se

niz bunićko pogledalo preko potočića Pečenice i riečice Krbavice, da se vozim dalje putem Korenice.

Bilo je sve mirno, kad je iznenada dahnuo oštri večernji vjetar, a k ušima dopro mi šum vode, što se rušila preko mlinskih kolesa, što se okretahu daleko tamo na Krbavici.

Moj kirijaš Niko okrenuo se spram mene i natuknuo, kako danas nikako ne možemo stići na Plitvička jezera, jer je kasno a dan je na izmaku!... Kako Bog dade rekoh, — ne marim! Glavno je, da prije gluhe noći stignemo barem u Korenicu.

Sada kretasmo duž Gole — glavice na Mrzlin vrh kroz Vrpile pravom ličkom pustarom. Nigdje ne sretasmo ni živoga stvora. Mrak počimao biti sve gušći i gušći, tielom prohujila mi neka grozničava struja, pa i nehotice zapitah prijatelja Niku: „da li je put ovuda od zlih ljudi u noći siguran?“ — E gospodine — reče — kako kada. Već se tude mnogo puti dogodilo raznih nesreća...! Bog neka nas čuva. Još nije tako kasno. Za pol smo sata u Korenici.

Kad se spuštasmo velikim zavojima u koreničko polje, dizala se tik pred nama u crnoj kopreni poput kakova strašila visoka gora, gola Plješivica.

Cesta počimala je biti sve življa i življa, pomalo dizahu se i biele kućarke, ovdje ondje čuo se lavež budne paščadi, čuo se i po koji ljudski glas i mukli pozdrav: dobar večer...! Bilo je devet sati, kad se nadjoh u Korenici na dvorištu gostione „k Plješivici.“

Kad uljegoh u krčmu za čudo — već se svi spremahu na počinak. Nigdje ni živoga stvora...! U brzo došla je medjutim domaća gazdarica, koju zamolih, da mi priredi nešto večere a za noćište da mi dade kakovu sobicu sa čistim krevetom. — Tako je i bilo. — Čekao sam dobra pol sata, dok se zagnjavilo i priredilo pile a uz to šetao sam sobom gore dolje promatrajući razne slike, što su visjele na stienama. — Bez vraga nije bila gotovo nikaka, pa sam se morao kadkada i nasmijati, kad sam

gledao kako nečastivi imade pune ruke posla i kako je sve to originalno predstavljeno. — Pakao bio je do vrha natrpan, dok u nebu bilo je tek nekoliko blaženika, koji sretno izbjegoše djavoljim zamkama...! Došla je medjutim i večera na stol, odkrhnuo sam si nekoliko komadića pečenja, pa kad sam to zalijao čašom vina, pomolih se Bogu i za časak nadjoh se u zagrljaju boga Morfeja. — Usnuo sam sladko, dok mi je san dovadjao pred oči razne krvave slike iz hrvatske prošlosti, tek pred jutro prenuo me oda sna duboki uzdah: Ah Bože, čuvaj nas i spasi Hrvatsku!

Plitvička jezera.

XXVII.

(Iz Korenice na Plitvička jezera. — Blagdan grčko-iztočne crkve. — Maglom izpod Gole Plješivice. — Seoska mlinarica. — Selo Rudanovac. — Malom Kapelom u Priboj. — Grčko-iztočno groblje. — Na razkrižju k Plitvičkim jezerima. — Dolazak na Plitvice. — Odmor u gostinjskoj sobi i opis Plitvičkog hotela. — Sastanak sa prijateljem I. Z. i posljednji oproštaj š njime. — Na izvor Biele i Crne Rieke. — Duž Prošćanskog jezera na Samolov u Leskovac. — Selo Končari i Končarev vrh. — Provodić Mile Tudić. — Vrhovskim potokom k izvoru. — Pastiri i zanimiv razgovor kraj izvora. — U gostionici k „Prošćanskom jezeru“ i gostioničarevo velikodušje. — Od Leskovca uz potok Crne Rieke do njezina izvora. — Tok Rieke i njezin opis. — Pogledalo sa litice. — Utjecaj Biele i Crne Rieke u potok Leskovac. — Pogled za mjesečine na družtveno svratište. — Promatranje gostova u gostinjskoj sobi. — Svega imade al najmanje Hrvata. — Prvi san i noć na Plitvicama.)

Iz Korenice krenuo sam put Plitvičkih jezera u sedam sati. Bio je baš nekaki pravoslavni zapovjedani svetac a kako u Korenici imade većina pripadnika grčko-iztočne vjere, to se zvonjava zvonova sa njihove parohijske crkve već rano razliegala ubavim malokapelskim krajem. Vidjevao sam ovdje ondje i pred kućnim pragom po koje čeljade — kako se vrti metlom u ruci i marljivo čisti pred kućnim dvorom... Tà na svetčan

dan, valja da bude sve na svome mjestu i u najljepšemu redu. Gledao sam kako se i pred nekim gostionicama kupilo svieta. Pozdravlja čika Pero čiku Jovu, a borme neki baš i junački natežu špiru. Valjda da i obaviše svoju pobožnost, pa se već sa „jutarnje“ vraćaju kući.

Krajem, kojim jurismo bilo je još dosta maglovito... pače bivala magla sve to gušćom i gušćom... Magla ova — kako mi reče moj kirijaš — stoji kadkada do deset a i 12 sati. Susjedni vrhunci gole Plješivice ne dadu suncu jakosti, pa se tako maglovita koprena veoma težko i sporo razbija. Kako kola dosta žurno odmicahu i kako je bila magla, jedva da sam i mogao pozornost svoju svratiti na što zanimivijega. Cestom tek sretasmo po kojeg konja, gdje osedlan i oprčen sa tovarom nosi na sebi i po dvie tri vreće kukuruze ili ječma u mlin. Na jednom mjestu pače opazih zagasitu Ličanku, kako je prebaciv „šarenicu“ preko svoga „gjogana“ — jašila na njemu kao kaki husar i tjerala pred sobom čitavo krdo kljusadi, od kojih svako nosilo po koji diel pomenutog živeža. Bila je to valjda zajednička seoska „mlinarica“?

Za dobra pol sata stigosmo u malješno ličko seoce Rudanovac. Ovdje već bilo nešto življe... Narod se valjda žurio da stigne u Korenicu k crkvi? — Neki me uljudno pozdravljahu, dok drugi opet nešto gundrahu, kan da im nije bilo pravo, što se danas tako rano smiče kočija, njihovim mirnim selom. Mišljahu valjda, da se vozi kaki „čifto“ sa trgovinom tamo preko Priboja na Bihać u Bosnu. Mužkarci, što ih ovdje vidjeh bjehu odjeveni u gaće i košulju, opasani širokim kožnatim pojasom a sa ličkom crvenom kapom na glavi; žene nosile su bjelinu od domaće tkanine, bokove opasale si uzkom šarenom tkanicom, dok im na glavi sjedio tako zvani „paradinac“ a nad njim savile rubac od svog rodjenog platna. Ove pozdraljahu me kod naših pravoslavnika... poznatim dubokim naklonom glave ili tako zvanim liturgičnim pozdravom.

*

Kad predjosmo mostom izvan sela, navodno preko potoka Rudanovca, sunce se počelo kroz maglu nešto smieškati, al se opeta u brzo zasjenilo. — Oko 8 sati uzpesmo se na Malu Kapelu, gdje se bila slegla putem tako gusta magla, da si mogao vidjeti pred sobom jedva daljinu od pet koračaja. Trajalo medjutim to samo kojih deset časaka, kad mi se kano iznenada stvorila pred očima posve čista i jasna priroda. Sunce se diglo i upilo maglu te gledah nedaleko čitavo čredo ovaca, kako strižu po obroncima travu, a koze kako brste živicu i šikare. — Mala Kapela uz put na početku posuta je grmljem a dalje obraštena je grabrovinom a i liepim ovisokim omorikama. — Put je ovuda dosta slikovit, dizasmo se i spuštasmo liepim serpentinama, dok skoro stigosmo u mjesto zvano Priboj. Drvene kućarke ovdje su raštrkane simo tamo bez ikakva reda, al držim, da narod tu ipak već nešto bolje živi, dok gledah uz put i dosta liepe oranice zasijane najviše djetelinom ; . . a i inače zeleno tlo mora da je prilično plodovito. Vidjeh i liepe plantaže zelja a i ostalog povrtelja a od voćaka izticahu se osobito trešnje. Seljaci goje ovdje i pčele. Kraj samog sela postavljeno je i grčko-iztočno groblje, al osim pustog velikog drvenog križa nema na njemu drugo, van humci od grobova bez ijednog krsta ili kakova znaka. — Kad minusmo selo, počela se Pribojska krš pokazivati opet u svom prelaznom obliku, što me nekako spominjalo na predjele oko Kozarevca u Podravini. Odavle divno se izticahu vrhunci Turske ili Gole Plešivice (1649 metara), koji se digli ovdje kano na dohvat vilovito nebu pod oblake. Skoro stigosmo i na razkrižje, gdje je jedan put vodio na Petrovoselo i Bihać u Bosni, a drugi kažiprst pokazivao prema Otočcu 12 klmetra. Moj kirijaš Niko udario ovim posljednim. Nije potrajalo medjutim ni četvrt sata, kad skrenusmo iznenada na desno a preda mnom kraj ceste pokazao se veliki stup a na njemu kažrprst sa napisom: Plitvička jezera 5 i pol kilometra.

Sada skupile mi se sve misli samo oko jedne točke. Više

se nisam na ništa obazirao — tek sam drhtavo očekivao čas, kad ću zagledati najdivniji biser hrvatske zemlje; božanskim čarom zaogrnut zemaljski raj, u kome su planinske vile razvile divne svoje dvore a gdje im je njihov mićenik hrvatski pjesnik Ivan Trnski svojim „Jezerkinjama“ sapleo vienac najčarnijih uspomena, koje za cielo svakog Hrvata prate ovamo,. . . da se divi, da se pokloni, da se zahvali providnosti Božjoj, koja je jedino hrvatskoj zemlji dala ono, što ćeš badava tražiti po cielome svietu — česa nema pod suncem Božjim. Jest:

„Divna li su, divna Plitvička jezera,
Njim dorasla nema kista niti pera“.

Zalud gledao sam i napinjao oči. S ove strane ne vide se Plitvička jezera, tek kad se koprena veličajnih šuma podpuno odgali, dopre ti k ušima čarobni šum i za čas evo te pred družtvenim plitvičkim svratištem . . . a ti misliš, kad gledaš preda se, da ti hrle u susret s onih bajnih briegova same vile, pa da te skidaju s voza i hoće odmah, da te na svojim krilima ponesu u svoj tajinstveni zagrljaj. — To su Plitvička jezera.

Bilo je polak deset, kad eto stigoh k cilju svoga puta. — Na družtvenom hotelu baš je zvonilo zvonce i valjda davalo znak gostima, ili na zajutrak ili na kaku zajedničku zabavu. Kad se svalih s voza opazih, kako je bilo na terasi sve živo, dok me i neki gostovi ljubezno pozdravljahu; nježni cvietci nešto šaptahu, a drugi opet gledahu me ko bielu vranu, jer sam uslied prašine izgledao zbilja biel ko mlinar. Uslužni gostioničar predao odmah moje stvari na razpolaganje živoj i okretnoj sobarici, koja me odvela u prvi sprat i ponudila mi na izbor više ukusnih sobica. Izabrah dakako onu u sredini sa najljepšim izgledom na gornja jezera.

Sada mi bila prva briga, da se malko uredim — a kad i to učinih nisam se mnogo odmarao, već se odmah spustih u doljne odaje u veliku i zračnu gostinjsku sobu. Ovdje napisah

nekoliko „plitvičkih razglednica“ i predadoh ih odmah pošti, što se nalazi u samoj svratištnoj zgradi, gdje je smješten i brzojav. Družtveno svratište u Plitvicama dosta je elegantna zgrada, sagradjena u najmodernijem slogu godine 1895. troškom od 140 hiljada kruna. Imade ovdje do 50 soba za stanovanje; veliko blagovalište sa terasom, gdje je u kutu smješten za zabavu glasovir; čitaonička soba sa biljardom, dok se nad samom zgradom diže i krasni tornjić vidikovac.

Bio sam odlučio dati se najprije u kupanje na najbližem jezeru Kozjaku, gdje je i smješteno ukusno plivajuće kupalište sa više kabina — ali me najednoč zaustavio poznati glas . . . mog vrlog prijatelja i znanca, prezaslužnog hrvatskog književnika i pjesnika iz Bosne na žalost sada već pokojnog učitelja I. Z. — Boravio ovdje nekoliko dana a sada baš bio spreman da sjedne u kola, . . . pa da se odveze putem Otočca preko Vratnika na Senj u hrvatsko Primorje. Ako sam i bio prekomjerno umoran, ipak nisam se mogao oteti milom pozivu prijateljevom — već moradoh i opet na kola, da ga komadičak puta odpratim i da se š njime porazgovorim.

Cesta, kojom krenusmo bila je upravo divna. Nama na desno blieskala se divotna jezera u sunčanom žaru, sitne kapljice padajuće vode pretvarahu se gotovo kano u presjajne rubine, a tajinstveni šum prenašao se kano u nebeske visine. Na lievo opet protegla se gusta, čarobna prašuma. Skoro da i sam sebi nisam vjerovao da je sve to, što gledam, zbilja. Pričinilo mi se, kan da se nalazim u onim veličajnim iztočnim vrtovima, što ih predstavlja onako sanjivo knjiga „Tisuć i jedne noći“ . . . Prijatelj tumačio mi u brzini neke svoje utiske sa trodnevnog boravka ovdje a pokazivao mi iz daljine i na neke vodene slapove, od kojih se osobito izticao galovački sa svojim lepezastim položajem i vanredno oštrim šumom. — Za čas nadjosmo se i na najvišoj točci Crnog vrha (755 metara), gdje se koči i drugo liepo u slogu švicarskom satvoreno zdanje: „Svratište k Plitvicam“ ili tako zvani Devčićevac. Ovdje htjedoh se sa prijateljem oprostiti, al me nagovorio da podjem još dalje spram Leskovca barem tamo do gornje Vrhovine, gdje da ću moći pogledati zanimivi izvor Biele Rieke a odavle skočiti i na izvor Crne

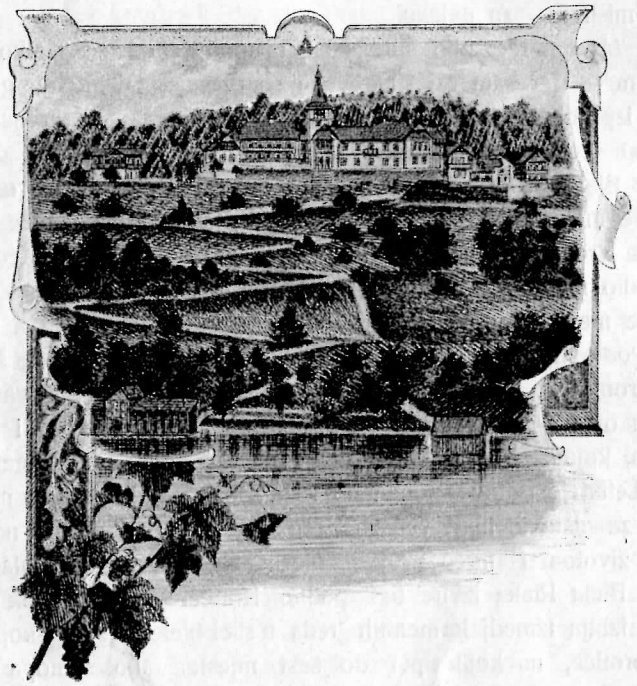

Družtveno svratište na Plitvicama i kupalište na Kozjaku.

Rieke, pa odmah vidjeti ova dva glavna pritoka, od kojih se hrane Plitvička jezera.

Što prijatelju, što znaličnosti za volju, dadoh se lako i opet nagovoriti, pa se sada vinusmo duž čarnog Prošćanskog jezera liepom šumom crnogorice kroz Samolov, gdje vozeć se oširokim poljem minusmo dvie kućarke i skoro nadjosmo se u Leskovcu.

Odavle pokazivao kažiput do Gornje Vrhovine 2 klmetra, što takodjer u domoljubnom razgovoru provalismo tako brzo, da ni ne opazih, kako se iznenada nadjosmo na razstanku... Stisnuh tuj svom plemenitom drugu bratsku desnicu i uz žarki poljubac na domoljubno čelo... razstadoh se š njime. — Tko bi i mislio — za uvieke.

Moram reći bilo mi je sada ugodno, da se malko prohodam — jer sam od silne vožnje prijašnjeg dana bio gotovo sav izprebijan. Kako nisam pravo znao gdje bi krenuo — zapitah čeljad, što je kraj ceste sušila sjeno, gdje da je izvor Biele Rieke i kuda, vodi put onamo? — E valja poći — rekoše mi — još dalje ovamo unutra, gdje je eno seoce Končari a vrelo probija tamo izpod Končareva vrha. — Medjutim ponudio mi se neki Mile Tudić, što je nedaleko pasao ovce, da će me odvesti baš onamo. — Ponudu rado primih a prijatelj vodio me kraj nekoliko omanjih slapova duž potoka, što je u hitrom toku okretao koja dva mlina i ako se ne varam i jednu oveću pilanu. Bila ja to baš sama Vrhovska ili Biela Rieka, koja se izticala svojom neobičnom bistrinom i brzinom. ... Letila je gotovo pomamno i bezobzirce, kao brižna majka, koja za ništa ne mari već za djecu svoju, što ju dan i noć napaja, pače životom i smrću svojom, njezin život čarobno pomladjuje.

Biela Rieka izvire baš podno Končareva vrha, dok odovuda izbija izmedj kamenitih greda u slici biele najsitnije koprene, što protiče, na kojih pet do šest mjesta. Oko samoga vrela naslagali se, što viši što niži proplanci obrasli travom, cviećem i zelenilom svake vrsti... Skaču ovuda nebrojena krda ovaca, dok njihovi pastiri polegli potrbuške oko izvora Rieke, pa srču, sad vodu, sad opet svježi gorski zrak... Sve je to tužna sirotinja i golotinja. Moj mi provodić Mile protumačio, da su to njegovi sumješćani iz Končara, što spada pod „pravoslavnu" parohiju sv. Nikole u Babinompotoku.

— Ej gospodine — gospodine, — uzdahnuo, — Vidite,

kako je tu „lipo" — mi se bavimo gorom i ovcama. Uzimljemo žito iz Bišća i Petrovasela, ali to nas slabo drži. Da nije gore i vode ne bi bilo i nas, zrak nas uzdržaje „mi smo ko divlja marva". Ovdi svako ko dodje ozdravi. Došao tu na Plitvice i neki bolan čovjek iz Siska, kupao se nekoliko tjedana ostao i otišao „zdrav ko tica". Mene nekako dirnuo ovaj izraz „divlja marva" — pa zapitah: Zar ne idete u crkvu i školu — zar nemate sveštenika i učitelja.

— O da imamo i nemamo izustio Mile — „pop čini službu na Božić i Uzkrs, — ne kaže nam ništa; — lerer razbolio se i otišao u špital u Otočac".... Ovo sam ovdje napomenuo s toga da se vidi, kako je naš narod osobito pravoslavni na nekim mjestima zapušten i kako bi bilo nuždno, da se ta „divlja marva" oplemeni, pa mislim bez zamjere, da „srpstvo" bez uzvišene božanske i Kristove nauke, slabo tu pomaže.

Bilo je već davno odmaknulo podne, s toga se vratih istim putem natrag u Leskovac i u gostionici „k Prošćanskom jezeru" zapitah nešto hrane. Vriedni gostioničar i kućeposjednik g. Mate Delić, podvorio me baš obilno, pa kad zamolih račun nije mi ga htio dati a niti je htio da od mene primi kakove plaće... Bilo mi je dosta neugodno, jer me prijatelj nikad dosele ni vidio, a sigurno i osobno poznavao nije.... pa sam si mislio, da nije možda tomu bilo krivo, što sam mu na početku odmah bio odgovorio na njegovo čestito pitanje, tko sam i odkale sam. — E, budi sada kako mu drago... zahvalih se na gostoljubivom primitku i oko tri sata krenuh od Leskovca kolnikom pješke, na jugoiztok uz potok Crne Rieke — do njezina izvora... Pa kad sam za Bielu Rieku rekao, da ju smatram majkom Plitvičkih jezera, neka mi bude dozvoljeno izvor Crne Rieke zvati njihovim otcem. Put, kojim ovdje prolazih bio je upravo prekrasan a sama šetnja izmed vitkih stoljetnih jela vrlo ugodna. Sve me to donekle sjećalo na nezaboravne, veličanstvene predjele u našem hrvatskom gorskom kraju... Potok

Crna Rieka posve je plitak — vuče se u širokom koritu. Valjao se kraj mene posve mirno . . . gotovo ozbiljno . . . dakle baš protivno od Biele Rieke . . . Kan da mu nije bilo nuždno, da se požuri, jer na majci uvieke leži veći teret u odgoju djece . . . Voda, što je proticala, izgledala je zbilja posve crna . . . ali kad je malko izvadih na ruku, bila je bistra i jasna kô svaka druga. Cielo plitko tlo Rieke obrašteno je nekom vrsti crne mahovine, pa će bez sumnje to biti uzrokom, da i voda u koritu izgleda posve crna — a po tome i ciela „Crna Rieka“ nosi svoje ime. Potroših podpun jedan sat, dok stigoh pred visoku pećinu Bieli vrh — gdje voda izpod same hridi siplje žestoko napolje, . . . a onda se spušta u nekoliko slikovitih kaskada koritom dalje. Nad samim izvorom imade liepo uredjeni puteljak a i stube, kojima se možeš uzpeti i 15 metara iznad same litice. — Tu imade pogledalo sa klupom za odmor, odkale se pruža upravo zamjeran vidik na cieli tok „Rieke“ i njezinu dražestnu okolicu. S lieve strane vide se po obroncima liepi zeleni šumski nasadi od omorike i smreke, a s desne sama tmasta, velika stabla. Uvalom protiče veličanstvena Crna Rieka, kraj koje sagradjene su dvie kuće jedna: lugarija a druga pilana sa mlinom. Ovdje napuštena voda uz oštri šum provaljuje niz pećinu i stvara kano neku vrst omalješnog okruglog jezera. — Cieli prekrasan neopisivi prizor odavle, prava je zaista idilska slika gorskog zatišja neobične ljepote.

Krenuh natrag, jer je već bilo dosta kasno, a do moga stana imao sam i šest kilometara hoda. Umilni tornjić pravoslavne crkvice u Leskovcu i ono desetak kuća, što se oko nje zbilo, bili mi brzo na dohvatu, dok sam svoje korake mal ne podvostručio . . . Kod Leskovca sastaju se kano na domienak ili vjenčanje Biela i Crna Rieka, dok se ovdje slievaju jedna u drugu, da se u zajedničkom zagrljaju pod imenom potoka Leskovca još nekoliko časaka provesele prije, nego li se nadju u rajskom milju divnog Prošćanskog jezera. Promatrah neko

vrieme i ovu igru prirode, kad iznenada zapazih, kako se tamo iza Ciginovca počeo smieškati bliedi mjesec, što mi je napunilo dušu čuvstvom udivljenja a i straha. Požurih još više i za pol sata zagledah družtveno svratište, koje već bilo podpuno razsvietljeno, pa izgledalo iz daljine kano kaki vilinski dvor, gdje se gorske vile sakupile, da zaigraju svoje kolo u onoj divnoj noći. Jezera, gdje prolazih, zaodjela se bila u mjesečevom sjaju nekom posebnom bojom, a mukli šum slapova bivao nekako tajinstvenijim.

Prošćansko jezero i Ciginovac.

Kad stigoh u svratište dadoh se odmah u blagovalište, gdje je već bilo sve na okupu, živo i veselo. Jedni udarali glasovir, drugi plesali, treći igrali karte, četvrti čavrljali kraj čaja, dok peti opet srkali kavu i pušili cigare.

Tu sjedi za jednim stolom trbušasti Švaba, uznojio se i zacrvenio, obilazeć Plitvicama cieli dan u naokolo. U slast jede pečenku, a još sladje mu omiče niz grlo hrvatska kapljica. Gleda vrevu sa zadovoljstvom i smiehom. Pričinja mu se, kan da je u bečkom Prateru.

Onamo je koštunasti Englez, neki pukovnik iz Malte sa svojom mladom gospojom. Tumarao je od rana jutra po pli-

tvičkoj okolici. Iz debeloga bi štapa izvadio i savio trstiku i htio da lovi pastrve. Tumarao je vele, od jednog kraja na drugi — al da nije ništa uhvatio. — U kolovozu jedva je moguće uhvatiti na Plitvicama koju pastrvu, pošto je voda na površini pretopla, te pastrve idu u dubine... Sjedi medju tim sada mirno ovdje kraj svoje nježne drugarice, drži glavu dostojanstveno i gordo, te mirno i hladno promatra sve, što oko njega biva.... Bilo je tu i gostova iz Francezke, Poljske, Češke, Graca, Berlina, Pešte a tko bi i znao sve odakle.... Razgovaralo se u kojekakim jezicima — al na žalost moram reći, čuo sam i tu najmanje hrvatski. To je znak, da Hrvati za svoja divna Plitvička jezera i njihove božanstvene krasote baš i ne mare.... pa da i vrlo malo onamo dolaze. — Naši hrvatski bogataši, veleposjednici a i tako zvani bolji krugovi, ne će da se odmaraju i oporavljuju recimo ovdje ili ma gdje u Hrvatskoj, — oni idu radje kako već i spomenuh, na talijansku Rivieru ili na tirolske Alpe i ondje tudjincu svoje groše daju, njega podupiru, pa ni ne misle na svog biednog Hrvata i na njegov krasni hrvatski kraj. Da imade u drugoj kojoj kulturnoj zemlji ovako divna prirodna ljepota, kao što su Plitvice, već bi se davno na njima dizale ville i gostione.... Hrlile bi onamo već davno željeznice — automobili i koješta, al kod nas i kod mnogih naših boljara, kan da manjka pravi narodni ponos, pa sve izgledje, kan da nismo svoji u svome. — — — — — — — — —

Ovim i sličnim mislima zabavljen, promatrah još neko vrieme šarovito i u cjelosti skoro posve eksotično plitvičko družtvo, a kad se i ja malko jelom i pilom okriepih, odoh u gornje odaje na počinak... Bio sam veoma umoran, pa nisam ni trebao dugo čekati, da mi tajinstveni šum plitvičkih vodopada otme budnost: tielo da mi odpočine, a duh da mi se zabavi prvim i presladkim sanjama u ovom zemaljskom raju... Rajskom rosom opojen usnuo sam! — Sanjao sam — al o čemu... to samo znade višnji Bog, a neka pripoviedaju planinkinje vile.

XXVIII.

(O osvitu prvoga dana na jezerima. — Narodna priča o postanku Plitvičkih jezera. — Pismena molba za sv. misu. — Služba Božja u daščari i potreba crkvice na Plitvicama. — Nešto obćenita o jezerima. — Blankin put. — Pregledavanje gornjih jezera. — Gradinsko jezero. — Vrh Gradina ili Gradište. — Nagadjanje glede bivšeg starog grada na Gradini i želja da se ovdje sagradi kapelica Majke Božje Lourdske. — Jezerce i opis njegove vode i sastojine. — Štefanijinim putem na Milino jezero. — Pogled na veličanstveni galovački pad i njegov opis. — „Vilinski dvori". — Jezero Galovac i njegov opis. — Bakinovac, Vir, Crno ili Malo jezero, Jovinovac ili Veliko jezero. — Sloga ovih jezera simbol hrvatske narodnje sloge. — Hoće li se Jovo i Ivo složiti? — Jezero Okrugljak. — Villa i svratište Devčićevac. — Okriepa u Devčićevcu i kopiranje plitvičke mape. — Prošćansko jezero i vožnja čamcem po njemu. — Jeka na jezeru. — Draga u Limanu. — Uz Vilinsko k Trnskovom vrelu. — Pjesnik Ivan vitez Trnski i njegov rad na Plitvičkim jezerima. — Pogled sa „Markovićeva pogledala". — Devčićeva pilana i jezero Ciginovac. — Špilje i kupalište na Ciginovcu. — Tomićevo pogledalo na visu zvanom Stubica. — Promatranje veličanstvene prirode za zapada sunca sa stubičkog visa. — Živ opis naravi i molitva k Majci Božjoj).

Kad u jutro već rano skinuh zastor i otvorih prozor, bilo je još nekako tamno a zamamni šum Plitvičkih jezera, kan da još nije bio zahvatio sunčevog zlata, već mi je samo donašao na dar, zemaljsko svoje srebro sa bisernih vrela božanske nedokučive, vječne dobrote i ljubavi... Htio sam, da se odmah spremim,

pa da podjem u divotni raj, gdje me biele vile, sestrice moje pozivahu, da se njima divim i da se s njima zabavim. — Ipak bilo još prerano . . .; ta jedva se prve zviezde izgubiše i još je trebalo prilično časa, dok se danica izmieni rumenom zorom — a milo sunašce da me obsipa svojim zlatom . . . Još sam dakle naslonio glavu na jastuk i stadoh si tumačiti, kako je moguće, da je baš u ovom samotnom kraju providnost Božja prosipala toliko miline, toliko čudesne dražesti?... Zagonetku, — što si postavih, riešila mi duša milog moga hrvatskog naroda, koji kad ne može naći drugog izlaza, tad sve nevolje i biede svoje, sve zagonetke i potrebe života svoga ostavlja na riešenje Bogu; u Njega se jedinoga pouzdaje a sebe kadkada i tješi pričama, što su nikle u zakutcima priprostih a često i Bogu najmilijih duša.

Rekoše mi, da je Plitička jezera stvorila „Crna kraljica" — dobra majka siromašnog al čestitog naroda hrvatske naše Like . . . Kad je bila jednoč u okolici ličkoj silna suša, da je gotovo sve živo skapalo od žedje, tad je Likom i Krbavom zavladao veliki strah i pogibali su ne samo ljudi, već i ptice i životinje a i trava izgarala je od sunčane žege . . . Ljudi dolažahu sa sviju strana na korito Crne Rieke, koja je vazda obilovala vodom, ali u taj par jao — i ona presahnula . . . Veliku biedu naroda svoga osjetilo najednoč blago srce predobre majke „Crne kraljice". . . Ganuta do dna duše, ostavila ona vilinske svoje dvore na Velebitu i zaputila se sa presjajnom pratnjom svojom u visočine malo-kapelske, te se spustila šetnjom u presahlo korito Crne Rieke . . . Narod, kad je to vidio, obradovao se silno, pao na koljena i zavapio kraljici:

— Dobra majko naša! — Naši te otci visoko štovahu i zazivahu u pomoć, u svakoj tuzi i nevolji. Dozvoli, da Te i mi molimo najponiznije, učini, da se korito Crne Rieke opet napuni, pa da se u ovoj silnoj žezi oslobodimo od žedje i smrtnog skapanja.

Predobra „Crna kraljica" milo se nasmiešila na ovu pouzdanu prošnju naroda svoga, pa je s mjesta naložila svojoj sjajnoj pratnji, da joj sazda ovdje nove dvore, pa da njimi odmah prošiknu nepresahljiva vrela najčistije, bistre i kristalne vode . . . Na te se rieči namah uznjihalo tiho povjetarce; izpod Bielog vrha probio opet široki romon Crne Rieke; — podnebje se naoblačilo i udarila silna kiša . . . Ova trajala je čitavu noć, kad u jutro opet sve se razbistrilo . . . a kad je narod došao da grabi vodu, nije samo našao puno korito Crne Rieke, već je gledao, kako se ova razlila i u posebno široko jezero, koje narod zbog prošnja svojih nazvao Prošćanskim jezerom. Uzkomešala se voda i odavle, pa se spustila u mliečnnoj crti, niz vrletne šumske litice i dalje, gdje i danas:

„Trinaest divnih niže se jezera
Što no jedno u drugo se toče;
Svako s visa u dva u tri slapa
Biser sipa, niz liticu djipa, —
To okomce, ono malim lukom
U zelenac pada čarnim bûkom!"

Ovako priča narod o postanku Plitvičkih jezera . . . . I danas još vjeruje, da divna „Crna kraljica" stanuje ondje u vilinskim svojim dvorovima, pa da uz bûk i šum čarnih svojih voda sve se više pomladjuje i pokazuje svakim danom, sve dražestnije svoje lice, pa da nije onda čudo, da se u nju zaljubilo sve što živi i što dolazi ovamo da joj se divi.

Dok ob ovom narodnom vjerovanju razmišljah, najednom začuh, kako netko kuca na vratima i kako me prizivlje da otvorim. Kad to učinih, pružila mi djevojka bezimenu kartu a na njoj napisano: „Plitvički gostovi najsmiernije mole Vašu Prečastnost, da nam izvoli dobrostivo danas u sedam sati u ovdašnjoj kapelici služiti sv. misu". Zamolba ova bila mi malko čudnovata i to s jednostavnog razloga, što nisam nigdje vidio a niti sam

znao, da gdje na Plitvicama obstoji kakova kapelica za bogoslužje.... Ipak uljudnom pozivu nisam se oglušio, već navukoh svoju halju i sa karticom odoh gostioničaru, da ga pitam što je na stvari... Ovaj mi na moje pitanje odgovorio:

— Izvolite samo, već je sve pripremno... a eno vam u ovoj škatulji kalež, dok je knjigu već odnosao čovjek, koji će vam „ministrovati...“ Kad još i sve to nisam mogao razumjeti dotrčala i supruga gostioničareva, pa mi raztumačila, kako imade kraj hotela jedna privremena kapelica, gdje da služi kadkada sv. misu i župnik iz Korenice — a i drugi svećenici, koji slučajno ovamo dodju na ljetovanje. Bilo mi je sada sve jasno. Dadoh se dakle odpeljati i u kapelicu, gdje zbilja nadjoh ukusni oltar, crkveno ruho a i sve potrebito za služenje svete mise. Bilo je tu već i prilično gospode a i seljaka ponajviše plitvičkih radnika. — Kad pristupih k oltaru, osjetih kako se i malješna kapelica drvenjarka iznenada dubkom napunila. Poslie svršene svete službe pristupila uljudno k meni neka odlična dama, te mi u francezkom jeziku izkazivala zahvalu za učinjenu svetu službu... Sve ovo dosta me nježno dirnulo, pa si pomislih: kako bi bilo vrlo nuždno a i Bogu ugodno, kad bi se našla kakova bogata ili imućna duša, ili možda družtvo, pa da recimo tamo na Gradini ili na Štefanijom otoku sagradi kakovu pristalu kapelicu a u njoj da podigne, kako bi to ondje liepo pristajalo, oltar Majke Božje lourdske... Kad bi to bilo, našlo bi se sigurno i po više svećenika, koji bi htjeli na izmjence barem uz bezplatni stan u hotelu — dolaziti ovamo na ljetovanje i tuj kadkada obavljati sv. službu. Zar bi bilo to nemoguće? Kušajmo samo, pa da vidimo! Kad bi se ovdje zbilja sazdala i crkvica... izpunilo bi se time, davno uzdisanje već mnogih i premnogih duša, a ovaj divni kraj postao bi još divnijim — gotovo božanstvenim.

Podjoh u blagovalište da nešto založim, a zatim dadoh se i na potanje razmatranje samih Plitvičkih jezera. Prije svega

valja mi ipak o njima nešto općenito reći. Plitvička jezera spuštaju se jedno u drugo u obliku krivuljaste crte što većim, što manjim biser-slapovima. Prelievaju se s poda na pod u razmaku izmedju 10—30 metara visine. Čitava povorka jezera duga je 10 kilometara. Površina prvoga jezera nadvisuje posljednje za 120 metara. Jezera se diele na gornja i doljna. Ogradjena su svuda u naokolo bujnim šumama, ponajviše bukvicima a ponešto i crnogoricom. Vijugaju se sad u širim dolinama, sad opet u

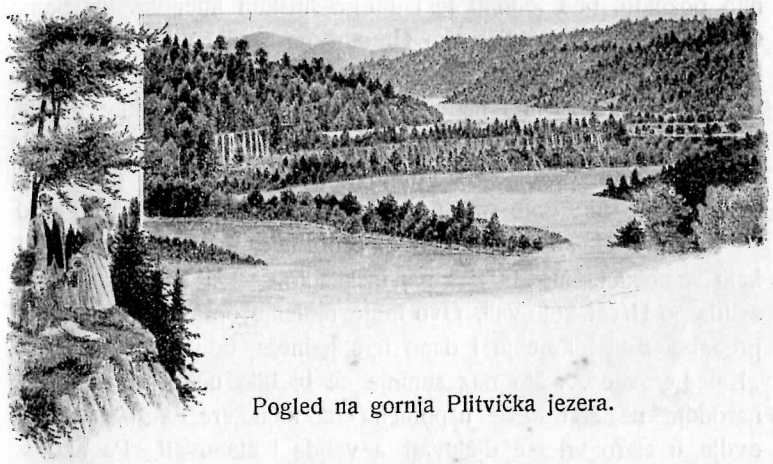

Pogled na gornja Plitvička jezera.

tiesnim kotlinama, zaokruženim strmim golim klisurama, koje su i preko 70 m. visoke. Svuda u naokolo jezera i vodopadâ u šumskoj hladovini, svijaju se vrlo zgodni puteljci, dok i mnogobrojne klupe u sjeni krošnatih stabala, mame putnika na odmor. Ovdje mimogred spominjem osobito krasan najnoviji Blankin put i odmaralište na Oštrom Medvedjaku. Kraj svakog jezera stoji i posebna ploča sa imenom jezera ili napisom dotičnog puta. Imade i sva sila drvenih stuba i kojekakih mostića, pa se tako uvieke prebaciš s jedne na drugu stranu bez i najmanje težkoće i napora.

A sada hajde — da si danas pogledamo najprije gornja jezera, a u tu svrhu valja da se spustimo od družtvenog hotela parkom nizbrdice spram jezera Kozjaka, gdje nas čeka ladjica da nas preveze preko, k podnožju vrlo slikovitog i osamljenog humka, što ga nazivlju Gradinom ili Gradištem. Ovdje sa zapada briega, stere se pred tobom po Gradini nazvano Gradinsko jezero sa svojim mnogim malim jezerskim iztocima. Medj ovima, kan da se u samom jezeru iztiče tako zvano jezerce Buk, što ga stvaraju dvostruki slapovi Gradinskog jezera, al je obćenito poznato, pod jednim te istim gradinskim imenom. — Sama Gradina, kao što i predjel oko Gradinskog jezera vrlo je šumovit. Brežuljak okružuje gusta bukova šuma, pomiešana ovdje ondje jelovinom, omorikom i tisovinom. Imade tu i raznolikog grmlja, kojekake planinske trave i gorskog cvieća svake vrsti. — Na vrhu Gradišta opažaju se tragovi nekakih zidina, pa mnogi misle, da je tu morao biti u davnim vremenima kaki rimski grad. — Meni se čini, kako bi bilo najprirodnije, da je tu morao biti kaki samostan, možda baš paulinski, koji su u sriednjem vieku svuda po Hrvatskoj cvali. Ovo moje mnienje opravdava i narodna predaja, uslied koje je i dano ime jednom od Plitvičkih jezera „Kaludjerovac“... što bez sumnje ne bi bilo učinjeno, da medj narodom ne živi neka uspomena na kaludjere, koji su morali ovdje u staro vrieme djelovati a valjda i stanovati. Pa ako su nekoč Božji ugodnici tražili sebi za stan špilje i pustinje, gdje su se hranili korienjem, svježim zrakom i napajali pitkom vodom, a divlje zvieri da su im striegle i da su im dvorile, što može biti naravnije onda od toga — da je ovo predivno gorsko zatišje moglo biti i njihovim stanom? — Što neki misle, da je tu mogla stanovati kaka otmena rimska ili hrvatska obitelj — ovo držim, da je svakako manje vjerojatno i to s jednostavnog razloga, što bi se ipak ma gdje u arkivima našli tragovi za takovu obitelj, jer otmene „hrvatske ili rimske obitelji“, kad bi i gdje živjele u samoći, nisu nigdje život sprovadjale na pustinjački a

da se za njih ne bi znalo.... Jedno bit će najvjerojatnije, da je taj stari grad — ako je još onda bio u životu — pripadao slavnim Zrinjskim ili bolje Frankopanom, koji su i njega primili u svoje vlastničtvo . . . kao nekdašnji gospodari u onim krajevima. — Možda je i slavni hrvatski ban i junački biskup Berislavić, koji je u okolici kupio silnu vojsku na Turke — sklanjao se po koji put i u samotne zidine na Gradini ili kako ju narod zove Krčin ili Pliš. Bilo medjutim ovo ili ono

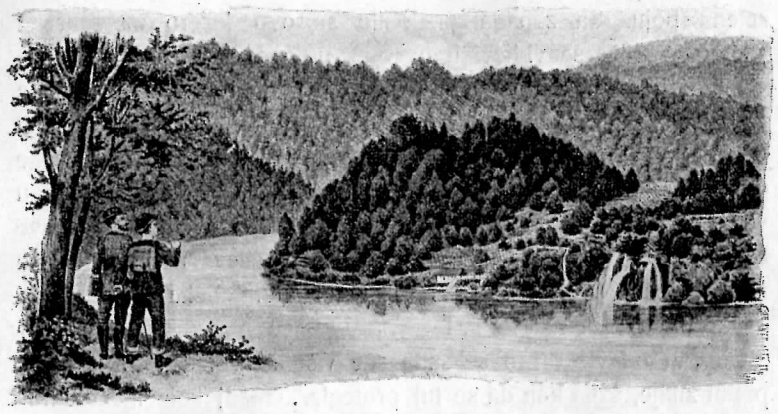

Gradište i Gradinsko jezero.

ili ni jedno istinito... za danas bilo bi — kako jur spomenuh — vrlo poželjno, da se na Gradini sagradi liepa crkvica, pa da s njezinog tornjića umilno zvonce svakim večerom zvoni Majci Božjoj na pozdrav!... O — kako bi to onda bilo ganutljivo, koli uzvišeno, kad bi narod „Crnu kraljicu“ svoju zamienio Majkom Božjom i njoj se kao najljepšoj vili i najmoćnijoj Kraljici svojoj klanjao i uticao za pomoć.

Prešav preko mostića na lievo od Gradinskog jezera imadeš nedaleko pred sobom ploču, na kojoj stoji napis Jezerce

556 metara nad morem. Ovo od Kozjaka drugo plitvičko jezero — stoji tiho i mirno, kan da se površinom ni ne miče.... a ipak ruši se posebnim slapom u jezero, što leži pod njim. Voda mu bruji izpod mostića nekako muklo, gotovo tajinstveno. I svuda u naokolo njega, kan da vlada neka ozbiljna tišina, dok ju kao iz daleka narušava tek slabi šum slapova, što se tamo iz Gradinskog jezera ruše u Kozjak. Jezero ovo obrašteno je mjestimice šikarom i šašem, s juga i sjevera zasjenjeno šumovitim i strmim izbočinama a i gustim gorskim zelenim livadama... što čini, da jezerska voda s ove strane prima posve zelenu boju. Sa zapada prislonilo se ovo jezero uz sadrenu stienu — gdje se vidjevaju u vodu urušena čitava stabla jelovine, koja je pala ovamo Bog zna od koga zemana, oko nje uhvatila se sadra, pa mi rekoše, da je sada zdravija, nego li ona, koja se posječe. Uslied biele a mjestimice i žutkaste sadrene okorušine, što se uhvatila oko razbacanog i urušenog drvlja u vodi — izgledje i sama boja ovog jezera s ove strane posve biela, što se polagano u sitnim tracima prelieva u žutu. — Nu zar je to moguće opisati?!... Imade li umjetnika, koji bi bio kadar tu dražest naslikati?!

Put odavle dizao se sada sve više uzbrdice... vijugao se poput zmije, koja kan da se tuj protegla.... medj kamenjem okruženim cviećem i zelenilom svake ruke. Put ovaj odavle pa tamo do Ciginovca, prozvaše „Štefanijinim putem“ na spomen kraljevne Štefanije, koja je posjetila Plitvička jezera godine 1888.

Kad zakreneš ovim putem na lievo... misliš da ćeš gdje opaziti kakovu ptičicu, kukčića ili leptirića... ali tomu u neposrednoj blizini jedva imade traga... Oštri šum uz prskanje vode — kan da je sve poplašio. I meni bilo je nekako čudnovato. Tá bio sam slučajno samcat u tom veličajnom vodenom labirintu, gdje kamogodj se okreneš svuda šumi, prska, buči, pjeni se i voda razprašuje u milijune najsitnijih kapljica, koje se u prerazličnim bojama poigravaju u sunčanom svjetlu, dok se napokon

opet poput bisera ne spuste u materinje krilo... Kad tako polagano stupah. dopro mi iznenada k ušima oštro žuboreći dolnji Galovački pad, koji mi skoro pokazao svoje sjajno lice — dok se i spušta ovdje u pet, što većih, što sriednjih i što manjih slapova u posebno jezerce. Sriednji od ovih bisernih slapova pada strmoglavce... dok se ostali valjaju polaganije više uz položite litice. Ovo treće jezero stajalo je tih preda mnom — a zovu ga Milino jezero — jer da se ovdje prije dva-

Galovac i Jezerce.

deset godina utopio neki seljak Mile Mirić, koji je na gužvom svezanim prutovima i daščicama ili tako zvanim kerepima ovuda zaplovio i htio da lovi pastrve... ali se gužva nesrećom razriešila i on da je propao u vodu. Ovo je jezero na mjestima modro, sad opet zeleno, a gdje-gdje i bielo.

Kad čovjek stane povrh Milina jezera, mora da se prosto zapanji od predivnog prizora, kad zapazi prvi ili gornji pad galovačkoga slapa, koji se u širokoj mliečnoj cesti ruši oštrim šumom po strmoj pećini u dubljinu od kakovih 30 metara. Silno

se to puši, dere i žesti, kano ričući lav, koji u derućoj bujici baca iz sebe divlji svoj bies i uz pomamne svoje poglede djipa žestoko po koritu svog podnožnog jezera, preokreće ovdje čitavo utrobu i uzdiže valove, koji pljuskaju u okolo kano poplašeni, dok se i dobar dio od njih zaklanja u špilju, što se tuj nalazi izpod kamene litice... Bježi u tvrdo okrilje kamene hridi, kan da se plaši veličanstvenog šuma i nesmiljenih udaraca otca i roditelja svoga.

Sjedoh na klupu, što je tu smještena pod krošnatom bukvom, zavezoh se u razne misli i dugo promatrah potresujući prizor dosad nevidjeni. Kad se odavle digoh spazih nekoliko mostića, što vode tamo na desno preko uzkih korita ovalnim puteljkom obraslim gustom šikarom. Podjoh i ovamo a staza dovela me pred tek nedavno odkrivene špilje, tako zvane „Vilinske dvore". Nalaze se ovdje razne vrsti okorušina, mnogo sige, a imade i okamina od lišća i bilja. Neke od njih posve su nježne, kan da oponašaju šumski mah a druge opet stvaraju prerazne oblike u prilici staklenog cvieća, sviralica, stupčića. Čovjek se mora upravo diviti, kakova je čudesa kadra stvoriti voda. — Put odavle vodi te natrag protivnim pravcem k pogledalu na prvi galovački pad... i kraj ovog, skoro se nađeš na obali samog jezera G a l o v c a. Ovo jezero imade vjerojatno svoje ime od kapetana Gala, koji je tu negdje vojevao sa Turcima. Leži mirno i veličajno, položaj mu je upravo dostojanstven a površina vode posve zelena, dok mu je dno vapnenasto, uslied česa i izlučuje mnogo jur gore pomenutih kamenih tvorevina. Sa juga digle se nad njim šiljate izbočine, obrasle divnim jelama, kan da si složio jednu do druge, na sjeveru opet visoko podigle se prastare šume od bjelogorice, što mu svojim zelenim granjem daleko zasjenjuju površinu, pa mu odtale i sigurno zelena boja. Jezero Galovac stvara do 11 slapova, od kojih se sriednji prelieva u koprenastom obliku a ostali razširuju se u pet, šest a i više što tanjih, što jačih trakova. Tik kraj

jezera imade i povisoki kameni izbrežak, gdje bi vrlo zgodno pristao kakav liepi gospodski dvorac a kako samo jezero spada medj poveće — ne bi škodilo, da se na njemu nadje i po koja gospodska ladjica... Hoće li i to kada biti?!

Kad se i ovdje svega dosta nagledah, vinuh se strmenitim puteljkom uz hrbat samoga Galovca do male šumske čistine, gdje uz dvoje drvene stube preko 16 stupajka predjoh mostićem u zadružno jezersko carstvo, gdje se na jednom podu uzporedo nanizalo po više umilnih omanjih jezera. Pismo kaže, da ih

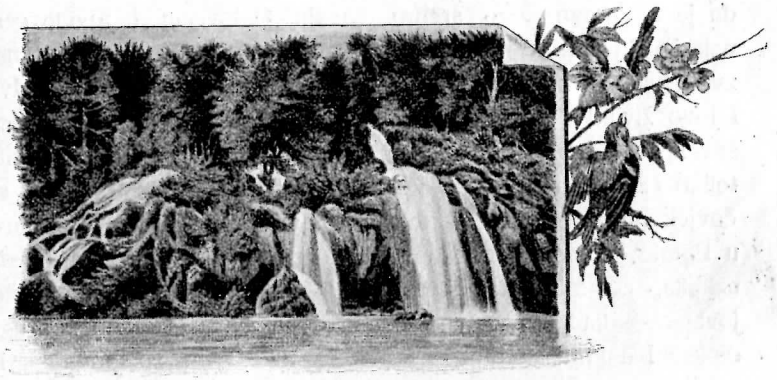

Vodopad jezera Vira u Galovac.

imade na broju četiri. Prema tomu evo im i imena: Bakinovac, Vir, Crno ili Malo jezero, Jovinovac ili Veliko jezero. Velikom jezeru dadoše i ime Jovinovac s toga, što ga je u svoje vrieme bio neki Jovo Repaić presušio, da uzmogne po njemu pohvatati ribu. Izmedj Bakinovca i Vira sjedoh na klupu, da se malko odmorim, pa da si pobliže razmotrim i ovo četvero braće. Čini se, kan da baš i ne mare mnogo jedno za drugim. Svako imade svoje korito okruženo posebnim okvirom, urešenim dolomitima, grmljem i vodenim cviećem. Tu se ne pita, tko je stariji,

tko mladji, tko veći, tko manji. Ne zavidja jedno drugome. Svako kreće svojim pravcem, pa ipak sva skupa doprinašaju k zajedničkom cilju i stvaraju, kako već jasno razabrasmo, gotova čudesa... Zaista iz ovog veličanstvenog primjera u prirodi, mogli bi se i mi Hrvati u narodnom životu, nečemu liepomu naučiti... Hoćemo li već jednom? Neka me nitko ne pita čemu? — Tà odgovorit si može lako svaki sam sebi.

Pomenuta četiri jezera — ako se ne varam — spuštaju se svako svojim rukavom neobičnim šumom u Galovac. Njihova je voda smaragdove boje a kad se siplje niz litice, mislio bih, da je to pravo, živo srebro. Medju Galovcem i Jovinovcem nalazi se još i jedno bezimeno jezerce. Ja bih ga najvolio nazvati Ivanovcem. Ako svagdje to sigurno i ovdje morali bi Ivo i Jovo živjeti... u podpunoj bratskoj slozi i medjusobnom poštivanju. Kad bi to bilo, ne bi se onda na Plitvicama pravilo toliko štete, niti bi se razbijali napisi i ploče... a niti bi se čovjek morao zgražati, kad u knjizi posjetnika na Devčićevcu i u Putničkoj kući — skoro kraj svake hrvatske rieči i hrvatskog uzklika, nadje kojekake neslane Jovine primjetbe. Oj Jovane, Jovane — kad ćeš se već jednom opametiti i udariti u druge diple? Ivani pružaju ti na razne načine ruke, a ti uvieke onaj stari: krsti vuka, vuk u goru ili vuci pasju capu na stol a ona ne će, već jednako bježi pod njim. — Hoće li nas makar naša božanstvena i divna Plitvička jezera naučiti složnome, zajedničkome radu?...

Kad gledah malko šire naokolo vidjeh, da se nalazim okružen samim visokim grmljem i htjedoh da se vratim stazom natrag, ali najedared opazih uzku brv, izpod koje pjenila se i žuborila žurna voda. Proticala je ovuda s gornjeg okrugljačkog jezera, da se u dva oveća slikovita slapa spusti u doljne basene.

Prešavši preko brvi — uzpeh se nekolikim koračajima s protivne strane k pragu novog jezera, što ga nazivlju O k r u g l j a k. Jezero ovo počiva 635 metara nad morem. Po okruglom

obliku što ga imade, nosi i svoje ime. Voda izgledje u njemu zelenkaste boje... a ruši se ovamo u obliku dvaju ogromnih vodenih stupova. Prvi širi i raznokraki dolazi tamo izkopanim jarkom Devčićeve pilane sa Prošćanskog jezera, a drugi uži probija opet iz Ciginovca i ruši se u Okrugljak oštrim šumom. Kad se stazom digoh na vrh okrugljačkog jezera, bilo mi je odmah, kan da sam odahnuo i kan da se nalazim u drugome svietu. Buka tih silnih slapova, gubila se u daljini a oko mene

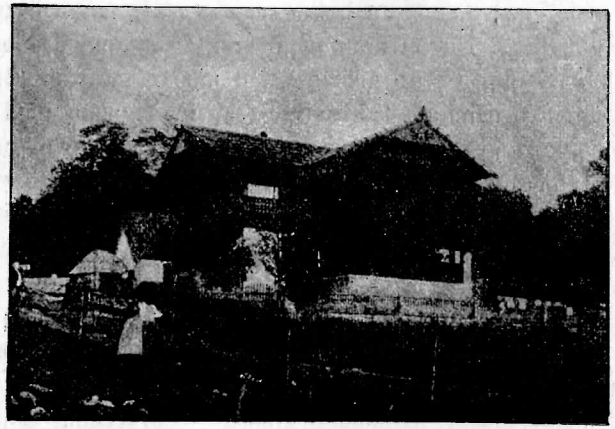

D e v č i ć e v a c.

razbila se ujedared oveća ravnica — okružena što većim, što manjim brežuljcima obraslim jelovinom, javorom a i raznom sad jačom sad sitnijom bjelogoricom. Nadjoh se izmedju Prošćanskog i Ciginovačkog jezera a baš na mjestu, gdje se jučer provezoh pred samim Devčićevcem. — „Devčićevac“ sagradio je senjski trgovac Antun Devčić, dok je kraj njega smjestio i svoju pilanu. Misle neki, da je Devčić time poremetio naravni tok vode, svedši ovu na svoju pilanu, al to se ni najmanje ne opaža. Devčićevac svakako služi na ures Plitvičkim jezerima a liep park u naokolo

sa raznobojnim cvićem i kamenim grupama, prirodnu ljepotu samo još više uzveličava.

Svak si može misliti, da sam nakon ovog svestranog razmatranja i proučavanja bio dosta umoran, dok me i sunčana žega izmorila, pa sam jedva i čekao da se u gostinskoj sobi na Devčićevcu nešto odmorim i okriepim. Bilo je već i odmaklo daleko podne, pa nisam ni dospio na ručak, već si dadoh prirediti onako nešto na brzu ruku. Medjutim stadoh razmatrati manje i oveće mape o Plitvičkim jezerima, što su tuj po stienama razložene; dok si za bolje razumievanje napravih od njih i neke kopije... Nakon kratkog al vrlo tečnog objeda, naslonih se malko na otoman, no nikako nisam mogao mirovati. Bio sam nekud uzrujan, nemiran. Jezera titrala su mi jednako pred očima a za ona, koja još nisam vidio mislio sam, kan da će mi pobjeći, — s toga nije ni čudo, što sam se već i prije odlučenog vremena, našao na obali najvišega a iza Kozjaka najvećega Proščanskoga jezera. Proščansko se jezero proteglo od Devčićevca sve tamo do Leskovca. Dugačko je preko 1200, široko preko 400 a nad morskom površinom stoji 650 metara. Boja se ovoga jezera mienja prema pojavima svjetla, dok mu je tlo namuljeno na raznim mjestima sad vapnom, sad pieskom, sad opet obraštено mahovinom i natrunjeno granjem i drvećem. S jedne i druge strane dižu se velika brda i šume... pa kako s koje strane sunce probije, takovu i boju prema sastojinama jezera i njegovoj okolini daje voda. Proščansko jezero gotovo imade u sebi sve boje duge nebeske, a negdje je i posve crno. Trebalo bi tuj Rafaelova ili Michael-Angelova kista a da bi se taj prirodni čar mogao slikovito predstaviti. — Nedaleko kraj mene baš se spremahu neka gospoda da se onamo prema Leskovcu provezu čamcem, pa mi je bilo milo, što i meni ponudiše da podjem š njima. Kad se odtisnusmo tihom — gladkom jezerskom površinom... zapjevasmo veselo: „Oj talasi mili ajte.“ ... Sva priroda oko nas odisala je nekim posebnim miljem, kan da je sav

svoj čar stapala u veličajnu molitvu zahvalnicu Bogu, koji ju tako divno okitio i predao na udivljenje liepoj hrvatskoj zemlji. — Nasried jezera stadosmo čamcem, gdje nas ugodno iznenadila neobična jeka, koja se u daljini odrazivala i opetovala posve jasno svaku našu rieč, svaki uzklik. — Kraj tako zvane proščanske ili bolje — limunske drage, zamolih prijatelje da me izkrcaju; jer mi se nije mililo da plovim i dalje k Leskovcu, dok mi je ova okolica bila i od jučer dobro poznata. U drugu ruku imao sam još i mnogo inih zanimivosti pregledati, pa mi nije dostojalo časa, da razmećem vrieme. — Draga u Limunu (pravilnije Limanu grčka rieč, znači draga ili zaton) uvalila se daleko pod goru, pa se čini, kan da stvara jezero u jezeru... Izpod tako zvanog oštrog kamena, probilo se ovdje „Vilovsko vrelo“, a odavle liepim novim obalskim puteljkom prolaziš gotovo sve proščanske drage i dražice, dok se najednoč ne nadješ na zakretaju puta, što vodi na Trnskovo vrelo.

Skrenuh i ovamo, pa za kojih pet časaka stvorih se u mirnoj šumskoj tišini pred samim vrelom. Na usadjenom stupu stoji ovdje ploča sa napisom „Trnskovo vrelo“, a nad njim Trnskovi stihovi: „Divna li su divna Plitvička jezera“... Ovu ploču i napis postaviše ovdje god. 1894. u počast našem ovjenčanom hrvatskom pjesniku, njegovi štovatelji i prijatelji. — Vrelo ovo nazvaše Trnskovim s toga, što ga je prezaslužni starina i pjesnik ovdje velikim marom uredio i učinio ga pristupnim svakomu obalnim putem, što ga je on sam uz jezero osnovao i izveo... Ali nije samo to vrelo zasluga čestitoga starine, on boraveći svake godine po nekoliko tjedana ili mjeseci na Plitvicama nije ovdje, da se samo odmara i da uživa prirodne krasote, nego od rane zore do mrkla mraka s težaci gradi staze, otvara preliepe vidike, namješta udobna počivališta, uredjuje kupališta, izvadja putove na gorskim obroncima i ne znam sve koješta. U milozvučnim svojim „Jezerkinjama“ opjevao je Ivan vitez Trnski mladenačkim žarom Plitvička jezera, ali neka znadu Hrvati, da

nije samo njegova pjesma titrala medenim svojim romonom nad ovim krasotama prirode, nego je tuj zvečala i njegova motika i lopata, kojom je nastojao da poveća prirodnu krasotu zlatnih ovih jezera. Gotovo polovicu Plitvičkih jezera uredio je pjesnik Ivan vitez Trnski svojim novcem i svojim marom, pa će mu i za to narod hrvatski do vieka haran ostati.

Sa Trnskova vrela krenuh puteljkom natrag a onda dalje obalom jezera spram Devčićevca. Ovdje na krasnom Devčićevom zaravanku, imade takodjer divno pogledalo zvano „Markovićevo“... Vide se odavle svakolika sriednja jezera, a u samoj zračnoj liniji ističe se družtveni hotel a nad njim ovisoko gorje Medvedjaka. Moram napomenuti Prošćansko je jezero od svih Plitvičkih jezera sigurno svojom ozbiljnošću, veličinom i mirom najimpozantnije. Ne vidiš tu nigdje nikakova slapa a niti opažaš kaki šum. Tihim dotjecajem potoka Leskovca odnosno Crne i Biele Rieke, Limuna, te ovog ili onog manjeg vrela pune mu se dubine. Koliko mu na jednoj strani dotječe vode, toliko se na drugoj strani prelieva u Ciginovac i Okrugljak. Bit će sigurno, da će jezero ovo imati i nevidljivih podzemnih pritoka, jer inače težko si je moći protumačiti toliku množinu vode. Kako napomenuh Prošćansko jezero napušteno je jednim trakom kraj Devčićevca u Devčićevu pilanu, dok opet drugim probija sa strane u posebni basen i stvara jezero zvano Ciginovac (639 metara nad morem). Ovo se jezero pružilo kano u zakutku izmedj dvaju ovisokih brežuljaka... a izlieva se kako već i to rekoh, posebnim slapom u jezero Okrugljak. Iz tako zvane Bigine planine provire kroz malu dragu još i jedan tanahni tračak vode u Ciginovac. Kraj samog Ciginovačkog slapa u Okrugljak, nalazi se u pećini poviše manjih a i jedna oveća špilja. Misle, da su si te špilje izdubli cigani, pa da su i ovdje imali svoje stanove, a po njima da i ovo jezero imade svoj naziv. Voda je u Ciginovcu posve zelene a samo mjestimice tamno smedje boje. Na kraju jezera smješteno je i malo kupalište, gdje se posjetnici kadkada kuplju

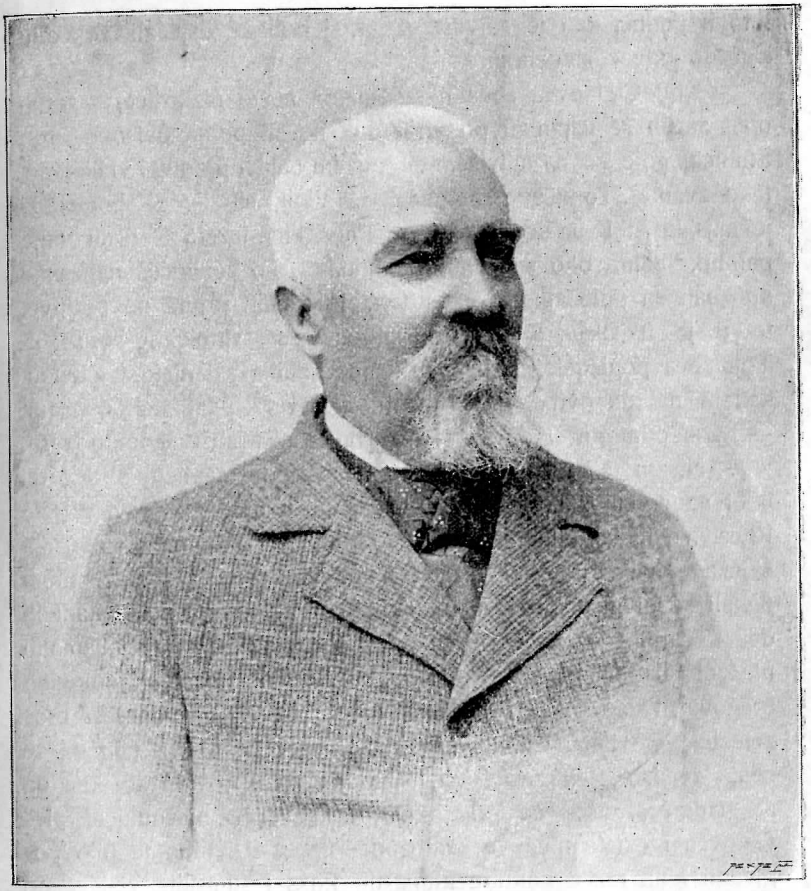

Ivan Trnski

i to u podne, kad je najveća žega, jer inače osjećali bi vodu sigurno odveć studenom.

Kraj Ciginovca spustih se stazom nešto nizbrdice, a zatim opet začeh se uzpinjati po visu, dok ne stigoh na ovisoko brdo Stubicu, gdje se na najvišem proplanku nalazi predivni vidikovac, tako zvano „Tomićevo pogledalo". Vidik sa ovoga pogledala je najslikovitiji u svem okolišu Plitvičkih jezera — ali valja pamtiti, jedino oko sunčanoga zahoda. Ako se hoćeš najjasnije upoznati sa položajnom osobitošću Plitvičkih jezera na podove, to ti je najlakše, a i jedino moguće sa stubičkog brda ili Tomićeva pogledala. I baš se sunce zbilja sklanjalo k zapadu, kad se nadjoh ovdje, gdje sjedoh na oveći panj, da odahnem, — da se odmorim i da se ujedno divim veličanstvenom prizoru.

Nisam u istinu znao, kamo da najprije segnem okom, da li bi na crveni žar zalazećeg sunca, da li na biele glavice gole Plješivice ili na tihu nebesku modrinu... Oko mene mirisala svježa gorska trava i disalo miloduho cviće. Poda mnom pjenili se divni slapovi, medju kojima caklilo se do sedam ili devet čarnih jezera... Prelievahu se kao najdivniji diamanti uloženi u smaragdave prstene — zeleno-tmastih, šumovitih bregova. Tamo poviše Prošćansko jezero treperi u svojim srebro-zelenim valovima; Ciginovac mirno sniva; Okrugljak kan da se nešto žesti, a Bakinovac, Vir, Malo Jezero i Jovinovac, kan da se nadmeću, koje će prije stići, da uzveliča bjesomučni ples Galovca i ostale njegove svatbene družbe. Divotno je bilo pogledati i na razne konture kitnjastih kosa i šumskih vršića, što se u bistrim jezerima prikazivahu strmoglavce, kan da niču iz njihovih vilivitih njedara. Valovito humlje tajinstvenog toga kraja dizalo se preda mnom postepeno sve više i više, dok nije počinulo tamo gore izpod čelave glave gole Plješivice. — Još tamo dalje u daljini spram jugo iztoka, gledah u duhu i liepe bosanske planine, — taj živi spomen na burnu i krvavu prošlost hrvatskoga naroda. Najednoč:

„Zamaklo sunce, meni svjetla žednom
Zamračilo se u u vrh Plješivice;
Upiljih zrieća sjetan, kad najednom
Gô vrh se zasjo, t' iza njeg iz tmice;
Pomolio se mjesec pun na visu:
Trenutci taki, znajte, blaženi su!"

* * *

Nastala je tiha večer. Ako je i daleko, daleko gore — na zviezdovitom jezeru zaplovio nebeski labud i počeo cjelivati družice svoje, to ipak mrak pod ovim jezerom obasutim zviezdjem, kan da je postajao sve tamnijim i gušćim. Osjetio sam, kako je iznenada nada mnom zabrujio tihi vjetrić a k ušima dopro mi i laki titraj zvončića, što odmievaše tamo odnekale iz gorskog zatišja. Čobančad tjerala za cielo ovce kući na počinak a zvonce ovna provodića, kan da je zvonilo Majci Božjoj na pozdrav. Klekoh na klecalo pred Razpelo, što ga pobožna ruka na Stubici podigla i u predivnome zagrljaju božanske prirode u ovoj čarobnoj samoći, preporučih svemožnom Bogu i nebeskoj Gospi Plitvička jezera, da im udiele sjajniju budućnost a liepoj našoj hrvatskoj otačbini bolje i sretnije dane.

Nije mi bilo žao, što se popeh i na ovu divnu visočinu i zahvalnu točku Plitvičkih jezera. Ostavio sam je zadovoljan i ne ću je zaista nikada zaboraviti.

XXIX.

(Tumaranje u noći. — Medjed u kavezu. — Posjet dolnjih Plitvičkih jezera. — Opis jezera Kozjaka. — Štefanijin otok na Kozjaku. — Krajiški mlin izpod Gradinskog jezera. — Kozjačke drage. — Ladjar Iso Grbić i njegovo pričanje. — Pogled sa gradinskog paviljona. — Dragićev mlin i pogled od mosta na dolnja jezera. — Jezero Milanovac i put Marije Dorotoje. — Gavanovo jezero, Osredak ili Okrugljak dolnji. — Priča o postanku Gavanovca. — Vjenčanje Plitvičkih jezera sa Plitvičkim vodopadom. — Jezero Kaludjerovac. — Kaludjerova špilja i narodna priča o kaludjerovom jezeru. — Novakovićev brod ili Sastavci. — Zašto se malokapelska jezera nazivlju Plitvičkima? — Promatranje i opis divnog Plitvičkog vodopada. — Slapovi Novakovićeva broda i postanak Korane. — Četiri vodopada rieke Korane. — Pčele u litici. — Modra i Crna ili Mračna špilja. — Konjska draga i seoce Luketić. — Zlovolja provodića Ise. — Povratak i fotografiranje Plitvičkog vodopada. — Oproštaj sa Isom i moje plitvičke uspomene. — Objed u svratištu i živež na Plitvicama. — Kupanje u Kozjaku. — Toranj vidikovac na družtvenom hotelu i pogled s njega. — Zavjet na Plitvičkim jezerima. — Muhamedanac i kavedžija Mujo Zolić. — Gostinjska soba i promatranje noći sa prozora moje spavaće sobe. — Čitanje knjige spomenice i neka mnienja glasovitih ljudi o Plitvičkim jezerima. — Moje apostrofiranje na opis jezera.)

Sinoć imao sam sa Stubice vrlo neugodni povratak, dok sam izpod Galovca zabasao i skoro u smrtnom strahu ovdje ostao. Tek upravo čudesnom slučaju i providnosti Božjoj imadem zahvaliti, da sam sretno izbasao. Kad sam amo tamo tumarao, stvorilo se iznenada preda mnom neko ličanče, pa mi reče:

„ovuda ne možeš kroz grmlje, moraš natrag na pogled a onda cestom, vozara više na Kozjaku nema“. Mali još me i sproveo natrag na pogledalo i pokazao mi pravi put, a onda se izgubio ... Kako mi je bilo dalje pri duši i što sam prepatio ne ću da i spominjem. U jedanaest sati u noći došao sam u družtveno svratište, pa ne pitajuć ni za jelo, ni za pilo, našao sam se namah u svojoj sobici na krevetu i tako sam tvrdo usnuo, da me i sami topovi ne bi bili probudili.

Kozjak i Štefanijin otok.

I opet odslužih oko osam sati tihu sv. misu, pa kao da se i sinoć ništa nije dogodilo, bio sam dobre i vesele volje. Tà kako i ne bi! — Svanulo je prekrasno i bistro jutro, a ja sam imao još danas obaviti važni posao, te pregledati i dolnja najromantičnija Plitvička jezera. Kad sam u gostinskoj sobi nešto založio i stvarao u sebi plan i dnevni red, začuh iznenada tamo iza svratišta silno mumljanje, viku i riku ... Pogledah kroz prozor i zapazih, kako se liep broj plitvičkih gostova skupio oko željeznog kaveza, gdje je gostioničar hranio mladog medjeda, što ga negdje u okolici nedavno uhvatiše. — Kraj toga pomislih u sebi,

što bi bilo sinoć od mene, da sam se negdje u šumi sastao s njegovom tužnom i biesnom majkom?!... Medjutim time se nisam dugo bavio, jer se za čas nadjoh pred hotelom, gdje težaci kopahu nekake šance i uredjivahu malu promenadu. Spustih se odavle letimice nizbrđom i za tren bijah već na ladjici na prvom dolnjo — plitvičkom, najvećem i najljepšem jezeru Kozjaku.

Jezero Kozjak je uzdužno, dok su sva ostala osim Proščanskoga poprečna. Ovo je jezero upravo veličanstvena karika, što u krivulji spaja gornja jezera sa dolnjima. Pruža se od jugoiztoka prema sjevero zapadu. Iznaša u duljini nešto preko 3000 metara, široko je do 600 a nad morskom površinom stoji 536 metara. Kozjak štite u uzdužnoj liniji s jedne i druge strane visoki i gusti šumoviti vrhunci bukvića i grabrika. Tek sa sjeverne strane koče se ovisoki proplanci, gdje se nalazi i preko 100 jutara zemlje oranice. Rekoše mi, da jezero imade svoje ime valjda od koza, što da se nekoč ovuda — i po okolici verahu i plandovahu u velikom broju. Samo korito jezera Kozjaka vrlo je duboko, kraj obale opažaju se gdjegdje u vodi debla, grane i svrži... Ove izgledju biele, kan da si ih izdjelao od same sadre ili sniežna mramora, a u naokolo obasuo bielim pieskom. Površina vode posve je gladka, tek sitni biserni valići lelijaju se po njoj, da ih je upravo milota pogledati. Boja je ovoga jezera većim dielom sjajno zelena, crvenkasta, ljubičasta, crnkasta, a da se i ova prema sunčanom svjetlu opeta mienja i u druge mješovite boje, po sebi se razumije. Reče mi vozač, da je voda sada bistra, al u zimi, da znade biti kano ikričava, dok se na njoj pogdjekad stvori i preko pol drug metra debeo led. — Osim Glibovite i Jasenovačke, ističe se na Kozjaku osobito liepa, bujnim zelenilom ovijena Matiašovićeva draga, do blizu koje vodi novouredjena šumovita tako zvana Gradinska staza. Osobito čarnu sliku podaje jezeru mali „Štefanijin otok", koji se nalazi skoro u samoj njegovoj sredini. Ovaj otočić poklonio je kraljevni Štefaniji neki Koren iz Drežnika — s toga je i prikazan

njezinom imenu. Može biti dugačak oko 250 a širok 30 metara. Oblik mu je jajolik a obrašten je drvećem, grmljem, biljem, i cviećem najrazličitije vrsti. Kozjak po tome otočiću bio bi sličan donekle krasnom Bledskom jezeru u Kranjskoj, samo kad bi i na njemu bila sagradjena biela crkvica. Nedaleko Štefanijina otoka na lievo, vide se čarni slapovi, kako se uz silnu huku i buku spuštaju iz Jezerca odnosno Gradinskoga jezera u Kozjak. Izpod jednoga od njih smješten je i starinski malješni krajiški mlin, koji, ako je i priprost, znao bi možda svojom predjajom ipak koješta pripoviedati ob onim vremenima, dok se još nisu oko njega vrzli gospodski štapići i suncobrani, već diljke puške i oštre sablje posjeklice.

Ladjicom može se obaći čitav Kozjak s jednog kraja na drugi, pa je zanimivo gledati sa površine, kako mjestimice po krajevima ključa voda, što je znak, da i ovo jezero imade potajnih svojih podzemnih pritoka. U svaku dragu izlieva se i po koji sitni potočić, što ih stvaraju obično razni planinski izvori žive vode.

Ladjica plovila mi hrlo jezerskom pučinom, pa biš mislio, kan da bieli labud pliva svodom nebeskim. Nastojao sam iz nje sgrnuti u dušu sve predivne one slike, što ih vječna Mudrost ovdje prosula i složila u knjigu svemirja svoga. Dok sam šutnjom u duši, sve to promatrao, razvezao se najednoč momu ladjaru Isi Grbiću jezik, pa mi stao pričati, kako nije samo sve to liepo, što se spolja vidi, već da imade i u nutrinji samoga jezera Kozjaka svakakih stvari i životinja, a najpače bistranga ili pastrva. Reče: znadu kadkada i velika gospoda ovuda vas dan brusiti gologlava i bosa, pa bulje u vodu i čude se čudom nevidjenim. Mnogi i po plitkim krajevima kriepe krakove, a po glibovima medj škrakama hvataju rake. „Nahvataju ih kadkada baš liepijeh skoro dvije šake dugačkijeh"... Kad se približismo Gradinskoj stazi, zamolih Isu da malko pristane, pa skočih s ladjice, da si i taj puteljak pregledam. Svija se oko Kozjaka liepim serpentinama

a preko nekoliko mostića i uzvojnih stuba silazi se po njemu i nizbrdo k počivalištu, gdje se nalazi liepa peterokuta sjenica, nadkrivena u obliku kišobrana a pod njom smješteno je više klupa za odmor. Odavle pruža se dražestan vidik na družtveno svratište, na gradinske slapove a najviše na Štefanijin otok, koji se gotovo ciel odrazuje u mirnoj jezerskoj pučini... Zaista ugodno se ovdje odmarati. Nema tu nesnosne žege, ni velegradskog zagušljivog zraka ni prašine, već ti se prijatno javlja majka priroda u najsvečanijem i najveličanstvenijem ruhu.

Vrativ se opet na ladjicu, krenusmo ravno spram sjevernoga početka jezera Kozjaka... te pristadosmo uz državnu cestu, kojom vodi put na jezera tamo od Josipdola, Ogulina, Karlovca i Slunja. — Ovdje se izkrcah a moj mi se Iso ponudio, da će mi biti tumačem i dalje, pa ako je po volji, da će me voditi i u prodolje najnižih jezera. Ponudu njegovu rado primih, dok mu sin Stojan, što se slučajno ondje desio, uljego u ladjicu i odbio se š njome natrag na pogled družtvenog svratišta, u njeno pristanište.

Čim izadjoh stadoh na mostu, što dieli Kozjak od najdolnjih jezera. Ovdje se digla odmah preda mnom visoka kamena stiena, preko koje se spušta Kozjak, posebnim koritom u 12 metara niže Milanovo jezero. Slapovi, što se ovdje nalaze tjeraju i tako zvani Dragićev mlin, što se stisnuo kraj ceste pod liticu a kamo donašaju na mlievo svoje žito, seljaci iz susjednog sela Rastovače i Plitvica. Kad bacih odavle pogled daleko u dolinu, obuzelo mi dušu neko posebno čuvstvo, jer kan da gledah pred sobom posve novi sviet, dok ovdje jezera padaju u duboke ponore izmedj visokih okomitih dolomitnih stiena i golemih klisurina, koje su većinom gole a samo mjestimice obrasle rujevinom, grabrovim grmljem a i po kojim grmeljkom borovice ili tisovine. Čarni prizori i oštri šum vodopada povukli me neodoljivom silom i u ovo kamenito vilinsko carstvo. — Pred kojih desetak godina, jedva da se je ovuda mogla proverati

ljudska noga, pa tko je htio, morao je gledati ove divote samo iz daleka i uhvatiti tek kano u sjeni, samo po koju čarnu al bliedu sliku .... najdivnije romantike. — Danas i tomu je pomoženo, dok vješte ruke omogućiše pristup do sviju i najnižih jezera, pače i daleko izpod njih duž prekrasnih slapova ljekovite Korane. Spuštajuć se uz stiene usječenim puteljkom, nadjoh se tako i ja skoro pred najnježnijim plitvičkim jezerom, što ga zovu Milanovac ili Milanovo jezero. Jezero je ovo du-

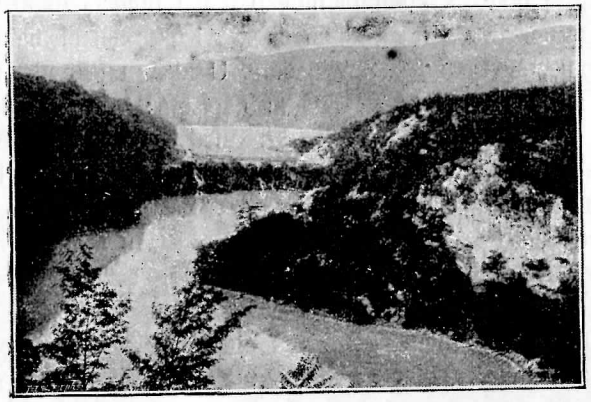

Milanovo jezero

gačko do 430 a široko 200 metara. Stvara ga jezero Kozjak, što se ruši u nj preko dolomitnog grumenja u dva široka koprenasta slapa i više slapića .... Jedan od njih nastaje ponikvom, te kroz sadrenu stienu dolazi nekim tajnovitim putem, a širokim zjalom riga iz kamene utrobe, kan da izvire iz pećine. — Kako mi reče, moj provodić Iso: Milanovac imade svoje ime po nekom Milanu Perišiću, kojemu je nekoč silna nenadana vodena bujica na Plitvicama srušila „stanje“, dovukla ga do kamene litice i svalila ovamo niz visoke stiene, a gdje se

tom zgodom i sam Perišić utopio. Ovo je jezero jasno modre boje, pa pobožna priča drži, da je sama Majka Božja iz nebeskih visina pogledala jednoč življe u divna Plitvička jezera, a modrina njezinih očiju, da se najljepše modri u jezeru Milanovcu. U sredini ovoga jezera vidjeva se kao neka naslaga od drva, na čijem je vrhu, što viri iz vode, iznikla vrst vodenog liera, što tuj stoji okružen posebnom vrsti jezerske trave — poznatom u okolici pod imenom „metvica". Zanimivo je pogledati, kako je voda oko toga osadrenog drvenog „griča" mliečno modrušaste boje, kakovu bi mogao jedva predstaviti kist i najvještijega slikara. Kraj Milanovca u visokoj stieni nalazi se i mala špilja, što ju zovu Sovinjačom. U klisuru je ovdje utisnuta i crna mramorna ploča sa zlatnim napisom: „Put Marije Doroteje. U slavu Njezine ces. i kr. Visosti prejasne nadvojvodkinje Marije Doroteje sagradilo družtvo za uredjenje Plitvičkih jezera, te uporabi predalo na dan 24. svibnja godine spasa 1896." Kako se po tome razabire, ovu kamenu stazu okrstiše imenom nadvojvodkinje Marije Doroteje supruge prejasnoga nadvojvode Josipa, koji je š njome posjetio Plitvice godine 1894.

Ovim Dorotejinim putem — izmedj hridi — gušće obraslim tamno zelenom jelovinom i sitnom bjelogoricom, spustih se i na drugo ovamošnje tako zvano Gavanovo jezero a zovu ga još i Osredak i Okrugljak dolnji. Ovo je jezero dugačko 260 a široko 125 metara. Ime Okrugljak nosi po okrugloj formi, nekoč zvalo se Osredak, a kašnje narodna priča dala mu ime Gavanovac. Govori narod, da je u okolišu Plitvičkih jezera boravio nekoč u svom gradu neki bogati gavan, koji si krivim načinom stekao veliki imetak, dok je uvieke ležao na svojim novcima, a nije htio, da ma čime sirotinji pomogne. Kad mu se već približio kraj životu, tada da je dozvao k sebi svećenika — kaludjera, da ga s Bogom pomiri i da mu dadne posljednju utjehu. Težko mu je bilo ostaviti silno blago... s toga ga je prije nego umre, dao odnieti u jezero osredsko, a sam ka-

ludjer ga spuštao u dubinu nasried vode, hodajuć po njoj kao po tvrdome tlu. Dok je i gavan umro, dodjoše samostanci po njegovo truplo .... a kaludjer izpovjednik drvenim križem u ruci, vodio sprovod, pa kad dodjoše do osredskog jezera pokazao im mjesto, gdje spustiše i gavanovo truplo na njegovo kleto blago. Od onda jezero Osredak zove se Gavanovim jezerom ili Gavanovcem.

Jezero Gavanovac postaje od Milanovca, dok se ovaj u

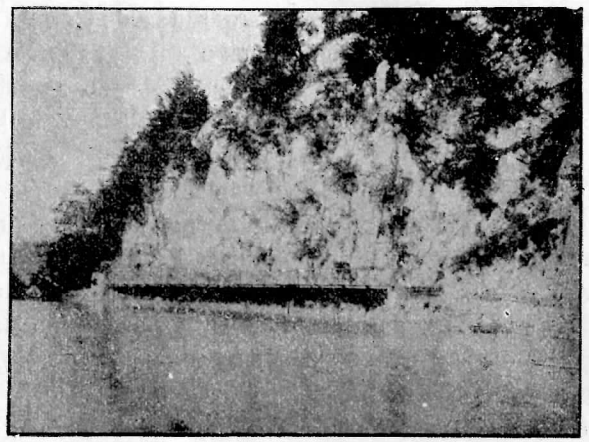

Na Dorotejinom putu.

njega ruši sa više širokih slapova... a ovi kan da u samom Gavanovcu stvaraju još i tri omanja jezera, okružena gromadama sadre a obraštena travom i mahovinom. Ovdje osobito je slikovit pogled na maljušne slapiće, što se po jezercima mahovinom valjuškaju, a u sunčanom žaru prelievaju i bliešte ko alem oka, uložena u grimiz azurno zeleno-modrušastog gavanovačkog jezera.

Odavle medj pećinama, usječenim kamenim puteljkom — dadoh se opet niže a pričinilo mi se, kan da stojim u kakovoj

škatulji, čije ogromne stiene za čas odbiše od sebe svaku buku i šum valova. Ne traje to dugo, dok prodješ kraj litice uz verande do sto koračaja dugim mostom, a nadješ se najednoč s protivne strane, kano u novom veličanstvenom predvorju, gdje se uz tajinstvenu muziku skupljaju divni svatovi sa svih plitvičkih strana i čekaju, da im vilinski kaludjer u Novakovićevom brodu otvori vrata, pa da ih odvede u presjajnu suncem satkanu a biserom, srebrom i zlatom izkićenu crkvu, gdje će obaviti vjenčanje sa najveličanstvenijim vodopadom potoka Plitvice. — Predvorje o kome govorim zove se jezero K a l u d j e r o v a c. Ovo mjeri u duljini do 280 a u širini preko 60 metara. Na jezero gledju sa obe strane svojim mračnim očima do tri špilje, od kojih je najveća i najzanimivija tako zvana Šupljara, ili kako ju i narod zove Kaludjerova špilja. Do nje valja se uzpinjati pjeskovitim nasipom a odlikuje se vanrednim bogatstvom siga svake vrsti. Mislio biš, da stojiš u kakovoj crkvi, dok se tu nalaze razni liepi pilovi od sige, što podupiru svod špilje... Po stienama imade više samoniklih vrlo umjetnih zastora, a na stropu smjestilo se na stotine figura razne veličine i preraznog oblika. — Narod priča, da je u ovoj špilji u davna vremena boravio, poslie smrti gavanove, njegov bogoduhi i dušobrižni kaludjer, koji je ondje služio svete mise i okolišnom siromašnom narodu uz duhovni posao dielio i mnoge koristne savjete, a kriepio ga angjeoskim kruhom a i u času smrti svetom poputbinom. Svake večeri posjećivao bi sa svoje špilje gavanov vodeni grob, dok bi k njemu dolazio poprečnim putem i to izpod jezera nad vodom, gdje bi samo razprostro svoj plašt i išao po njemu, kano po najtvrdjem kamenu. Navodno u počast tom kaludjeru, prozvao narod i jezero imenom Kaludjerovac. Ovo jezero postaje od više nježnih dugoljastih slapova Gavanova jezera, koji se spuštaju u Kaludjerovac preko tri stubama slična oširoka sadrena poda. Boja je vode, ovdje u sredini, tamno zelena, dalje u okolo jasno modra a po okrajcima biela ko snieg. Izgledje, kan da je

cielo jezero obrubljeno bielim čipkama od najfinije svile. Sva voda u njemu nekako dršće, poskakuje, smieši se, kan da se veseli, što je živa, pa se gizda svojom skupocjenom i milovidnom odorom. I može. — Ta saprele ju same vile planinkinje, na sunčanom vretenu od bistrog zraka i srebropjenih vodenih niti.

Da se čovjek naužije nečuvenog i nevidjenog čara, valja da se — prošav dva drvena mostića — svakako ukrca još i na N o v a k o v i ć e v b r o d. Ovo je posljednje, ako i najmanje, to ipak najveličanstvenije Plitvičko jezero. Zovu ga brod, jer naliči brodu, a „Novakovićev“, jer se je u nj neki Novaković sa plitvičkog slapa sunovratio. Dugačko je 150 a široko 70 metara. Privaža k njemu vodu Kaludjerovac, u kratkim, zaokruženim, ali oštrim slapovima, što se uz silnu jeku, plač i pjenu sunovraćaju ovamo. Boja mu je sivo zelena. Ovo jezero zovu takodjer i „Sastavcima“ s razloga, jer se ovdje svakolika jezera sastavljaju i sastaju na vjenčanje sa neprispodobivim i predivnim vodopadom potoka Plitvice, komu kako vele i najveći učenjaci, nema ravna na čitavome svietu. Potok ovaj dolazi ovamo sa sjevero-zapadne strane a izvire izpod planine Prieke kose, pa brzim tokom protiče kraj sela Plitvice, dok se nad ogromnim klisurama ne razdieli u dva raztoka a onda ruši niz vrletnu strminu u dubinu od kojih 80 metara...

Plitvička jezera zovu se bez svake sumnje, ovim imenom za to, što stoje blizu sela Plitvice, dok se samo ovo selo opet nazivlje Plitvicama s toga, što je kraj potoka Plitvice naseljeno. Tko bi htio izvadjati ime Plitvičkim jezerima tobož možda od njihove „plitčine“ ljuto bi se prevario, jer su neka od njih, naročito Prošćansko i Kozjak i preko 50 metara duboka. — Svakako nepobitno stoji, da svakolika jezera, što ih napomenusmo, imadu svoje roditelje, kako razložih, u Bieloj i Crnoj Rieci, te možda i mnogim tajnovitim podzemnim pritocima, a uz pojedino krstno im ime, nazivlju se Plitvičkima jedino zato, što stoje u neposrednoj blizini seoca Plitvice. Kako se opet sve što se rodi

svojim načinom uz providnost Božju oplodjuje, tako se i jezera naša divna u zajedničkom zagrljaju uvieke pomladjuju i rek bi natječu, kako bi što više svoga bisera raztopila na vjenčan dan u čarnome slapu potoka Plitvice i s njime nadarila porod Korane, svoje „srebro-pjene“ jedinice.

Kraj „Sastavaka“ ili Novakovićeva broda sjedoh na klupu i dugo, dugo promatrah divotni prizor božanske prirode. Dušu mi obuzimao, kano neki strah ili da bolje reknem, čudnovato čuvstvo straha i ujedno udivljenja ... Tri slapa Plitvičkog potoka, radjahu se skoro u nedoglednoj visini, vrh litice nada mnom. Prvi je od njih s desna nešto uži, onaj u sredini znatno veći, a treći opet s lieva, jednak je prvomu. Sriednji dolazi na pozorište zaogrnut srebrenim plaštem, voda mu utančena poput prozirna zastora, pa kad nad njim jutarnje sunašce prosipa svoj zlatni žar, izgledje, kan da samo nebo pere u njemu svoje predivne skute i kan da po bielome danu polaže u nj najljepši svoj ures, čarne zvjezdice svoje. — Dva pokrajna slapa, odsjevaju jednakom dražešću, neobičnom milinom i svjetlošću. Svi se na svom vilinskom putu u široko razprašuju, pa se čini, kan da gledaš pred sobom srebrenu pećinu, a jedino žališ, što je nisi kadar odnieti sobom, da od nje sakupiš milijune i milijune vozova novca, pa da njime nadieliš hrvatsku sirotinju i odkupiš zlatnu slobodu milom rodu i dragoj svojoj hrvatskoj otačbini.

Izpod sredine samoga vodopada probio se u stieni duboki jaz, u koji se sva tri slapa strovaljuju, strastveno ljube i cjelivaju, a onda opet u biesnome vrienju zajedničkim zamahajem provaljuju napolje i pljušte dalje lagano, niz pećine k Novakovića brodu. Prizor, što se tu gleda nije kadro opisati ničije pero. I ovaj moj crtež, tek je slaba kopija i sjena originala, koji je u veličanstvenom tonu i razporedu naslikao i u istinu sazdao Onaj nedostiživi, nenadkriljivi Svemogući, kome nema početka ni kraja ...

Krasni su i slapovi Novakovićeva broda, koji se ruše poput vodoskoka na podnožnu stienu, plešu i skaču simo tamo poput

sniežne vijavice, kan da im je žao, što se sa svojim starijima razstaju. Napokon se ipak kano predomisle, pa se, i bez svakog daljneg obzira, najednoč sunovraćaju i bacaju u kojih 30 metara duboko kamenito korito Korane, te sačinjavaju ovdje izvor ove ljekovite rieke, što se tamo kod Karlovca ulieva u bistru Kupu.

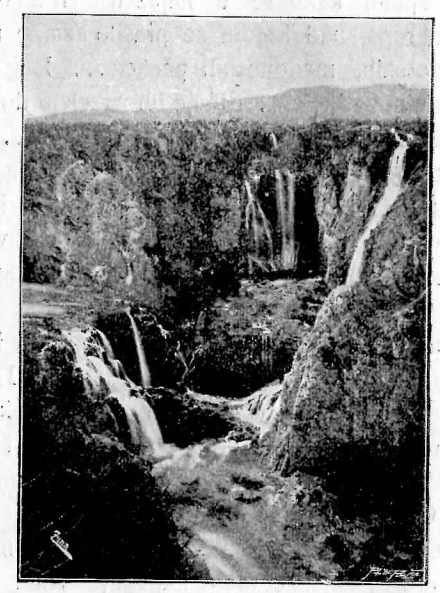

„Sastavci“, početak Korane.

Odavle spustih se preko raznih mostića zavojnim putovima niz kojih 50 što drvenih, što kamenitih stuba još i dublje spram sjevera u vrletnu dragu, gdje se u malim razmacima nalaze i četiri vrlo krasna i zanimiva Koranina slapa i vodopada. — Prvi je pad vrlo bučan, roni se niz klisurinu u jednome traku, dok srebrene iskre s njega vrcaju, ko da sipa mliečni piesak u gladno ždrielo novorodjenoga čeda. S lieve mu strane bujna

zelen, dok je krš obrasla bukovinom, smrekama i svakakim grmljem, pod kojim se smieši razno cvieće, naročito miloduhe i prekrasne gorske ciklame. S desna nasuprot gol je krš, strme litice, dok kamen izgledje, kan da ga je tko tesao ili kan da je bio tekući, pa da se onda otvrdnuo. Dugo razmatrah ovu neobičnu tvorevinu prirode, pa kad se pogledom svojim vinuh gore visoko, spetih kako se u najužem vrhu ogromne litice otvorila široka rupa, nad kojom se prašilo i zujilo možda stotine tisuća sitnih gorskih, medonosnih pčelica... Bog znade, kako već dugo stanuju ovdje?... Bit će im za cielo dobro! Ta nitko živ, osim toplih sunčanih trakova ne može do njih... a još manje, da im u njihovom posjedu smeta... Izpod ove vrletne litice zieva i ogromna široka špilja, koju — kako mi prijatelj Iso reče, — zovu Golubnjačom. Ime joj bez sumnje od divljih golubova, koji na stotine nad njom kruže, dok u njoj imadu i svoj stan svoja legla.

Drugi pad Korane lieva se u tri zvonkasta i sivo pjeneća slapa. Pod njima voda je Korane jasno zelena. I ovdje s jedne i druge strane probile se u pećinama špilje, dok onu s lieva zovu modrom a ovu s desna crnom ili mračnom špiljom. Modra napunjena je vodom, pa se u nju tako lako unići ne može. Što se pako Crne špilje tiče, ova je ogromna i velečanstvena, dok u nju vode dva prirodom satvorena gotična ulaza. Kad stupiš preko praga, čuješ odmah kapkanje vode i gledaš oko sebe bezbroj što manjih, što većih siga, na kojima imade sijaset imena, što ih razni posjetnici ovamo ubilježiše. — Tko bi htio, da se uvuće i dublje u samu špilju, morao bi imati svieću, jer je špilja u nutrinji puna mraka, da ne reknem i podpuno crna.

Prodjoh samo par koračaja, pa me odmah zaustavio i treći pad Korane. Ovaj osobito je dražestan, ruši se u širokim kaskadama na šest poda, dok mu se sitne iskre u sunčanim tracima bliešte ko kristal i kan da se spuštaju u duboki ponor, kano u kakovu košaru, gdje se cakli sve srebro i zlato, alem i

biser Plitvičkih jezera. — Možeš još pogledati i četvrti vodopad Korane, koji kano ključa izmedj kamenitih naslaga obraštenih vrbovinom i rujevinom, dok na njemu izmedj gustog šaša pliva sva sila kukčića i mušica svake vrsti. — Odavle dalje ne vodi više široki put, već samo uzka stazica — preko tako zvane konjske drage, koju prozvaše tim imenom s toga, što se u njoj satrše konji iz susjednog seoca Luketića, gdje imade kojih 30 kuća, dok mu se stanovnici bave najviše poljodjelstvom a onda mlinarijom. — Kraj četvrtog vodopada Korane zaustavih se i bacih zahvalno pogled spram modre vedrine južnoga neba, a pričinilo mi se, kan da angjeo Božji odanle siplje crveno, bielo i plavo cvieće u krilo mladoj nevjesti, pa da joj želi sretan put i najsretniji odmor u sjajnim dvorovima bistroteke i zvonkim čarom šumeće Kupe.

Istim putem, kojim dodjoh, vraćah se i natrag. — Moj provodić Iso bio već nekako nestrpljiv. Ogledavao se simo tamo, kan da mu nešto faljelo ili kan da bi što tražio. Valjda mu bilo neobično, što ja toliko propitkujem i što me kako mi i reče „svaka sitnica“ zanima. Medjutim nadjoh i toj zloj volji ubrzo lieka. Za ovakove slučaje — ako i ne pušiš — valja imati uvieke u džepu po koji cigar. Ovaj kadar je razbiti i najteže oblake... Koliko se prije spuštah nizbrdice, toliko mi se sada valjalo opet uzpinjati. Ovaj put na povratku jednako je zanimiv, kao što i onaj na polazku. Držim pače, da je i mnogo zanimiviji, jer dok su ti prije svi slapovi stojali kano iza ledja, sada ideš spram njih, a oni ti kano hrle u susret i pozdravljaju te svojom poznatom milotom, jekom i bukom u raznim akordima; sad tišim, sad opet jačim melodijama. Ti staješ, opet se diviš, gledaš i gledaš, kan da ti duša traži, da svaki taj veličajni prizor, što dublje usadiš, pa da ti čuvstva ostanu neizbrisiva. Kraj samog veličanstvenog pada Plitvice u jezera, nadjoh sada nekoga Švabu, koji se okretao na sve strane ne bi li kako zgodnije namjestio svoj fotografički aparat, pa da ovo čudo prirode snimi na papir. Da li mu je to uspjelo?... Vrlo dvojim.

Iznad Milanovca oprostih se medjutim srdačno s Isom, koji mi predao razne okamine, sige, kameno a i naravno cvieće, što sve pokupih oko jezerâ, da odnesem kući, pa da mi bude trajnom uspomenom na one nezaboravne dane, kad sam bio sretan, da već na ovoj zemlji gledam komad neba i da se nasladjujem rajskim uživanjem.

K svratištu krenuh sada liepom cestom duž jezera Kozjaka, zaštićen od sunčane žege gustom šumom. Bilo je već skoro dva sata, pa sam i ogladnio. U jutro naručih, da mi moj ručak spreme, a sada nije me bilo brige, da će morati za mene strugati lonce. Objed ako i malo skup, bio je vrlo slastan a i dobro pripravljen. Neki se možda i pravom tuže na skupoću na Plitvicama, ali ako se uzme u obzir, da se mora onamo sav živež dovažati iz daleka, a kako u blizini nema ni mesnice, onda se i ova skupoća dade lakše opravdati. — Medjutim tko hoće može i onako na putničku premetnuti torbu, ponieti sobom od kuće dobre šunke a i druge „menaže“, pa će proći najjeftinije. Imade i tomu primjera. Čini tako i jedan moj vrli prijatelj i odlični hrvatski otačbenik.

Oko četiri sata skočih opet na Kozjak, da se u jezerima ipak još i okupam. Tek par časaka mogao sam proboraviti u vodi. Bila je studena ko led, tako da me je odmah spopala neka drhtavica, pa sam jedva čekao, da se natrag zaodjenem i da dodjem na sunce. — Još sam imao u programu jednu zahvalnu točku, dignuti se na ime u družtvenom hotelu na toranj vidikovac, te odavle kano u neku cjelinu skupiti sve dosele vidjeno, pa si prenieti u dušu i jedinstvenu sliku nekih jezera i njihove čarne okolice.

Pobrzah s toga stubama kroz hodnik na najvišu verandu vidikovca. Pruža se odavle prekrasan vidik na raznolike slike divne prirode. — Gledaš pred sobom dva tri ljetnikovca a i nekoliko seljačkih kućica. Predivno i romantično jezero Kozjak ljeska se na sunčanim tracima u podpunom svom čaru... a na

njemu Štefanijin otok izgledje, kano zlatna kruna na glavi ponosite i milovidne kraljevne... U ravnoj liniji stoji pred tobom kano na dlanu, koje sedam čarnih gornjih jezera. Huče, buče i hrle s njih divotni slapovi, da ne znaš uz koji bi pristao, gdje bi okom počinuo. Veličajnošću svojom ipak, kan da se najvećma odlikuje slap Galovca i onaj najviši, što se kod Devčićevca iz

Slap Plitvice.

Proščanskog jezera prelieva u Okrugljak... A kad šikneš letimice očima u naokolo, to gledaš preko 30 vrhunaca, koji se kano u zelenim viencima, svijaju oko sebe i nadmašuju jedan drugoga, svojom vilovitošću i dražešću, dok se napokon svi spuštaju tamo k jugoiztoku i kano na poklon padaju pred koljena siede starice divne Gole Plješivice, koja diže visoko nebu pod oblake,

srebrenu svoju glavu i kan da nekim uzvišenim dostojanstvom gleda na svoju čeljad, na širok i daleki šumoviti okoliš.... Dugo bi čovjek kano očaran i zapanjen sa tornja vidikovca pario dušu svoju i oči svoje s prekrasnih prizora, al kako te šum jezera milo pozdravio na tvom dolazku, tako se i sada s tobom ljubezno prašta. Hrle ti ususret gorske vile i kan da ti nose na razstanku sa divnih dvorova svojih pozdrav velike božanske providnosti i svemoći, koja je u tome kraju razbila svoj najdivniji stan i stvorila pravi zemaljski raj, u kome uživaju tisuće i tisuće ljudi, koji vrve ovamo sa svih krajeva svieta, da se dive prirodnoj krasoti naše liepe, slavne i divne hrvatske otačbine. Jest ponos je to naš! Plitvička su jezera najdivniji biser zemlje naše a i po njima neka se ori cielim svietom slava hrvatskoga naroda... Neka sav sviet znade u kako divnoj zemlji obitavaju junački al mukotrpni Hrvati, nu neka si i to živo upamti, da mi nedamo nikada nikomu svoje čarne otačbine i da ćemo svaki njezin kraj srčano i junački braniti, pa da ćemo prije sve i najteže muke radje pretrpjeti, nego li izdajstvom oskvrniti djevičanske grudi slavne majke naše i otačbine Hrvatske! Hrvatsku i njezine pravice branit ćemo do posljednje kapi krvi svoje, do posljednjeg izdisaja svoga! — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Kad se sa vidikovca spustih natrag u predvorje družtvenog svratišta, opazih, gdje je na terasi prekrstio noge neki muhamedanac, koji se svojim osebujnim tipom vanredno izticao. Rekoše mi, da dolazi često ovamo i da je kavedžija, pa da se bavi kuhanjem prave turske kafe, što da mu i donosi prilično koristi, jer se plitvički gostovi u velike dive njegovoj „turskoj nošnji“ i njegovom posebnom načinu života; — s toga da mu i vole kadkada i skuplje platiti njegov malešni findžan, prave „turske kafe“. — Naš proslavljeni hrvatski slikar Vlaho Bukovac — boraveći na Plitvičkim jezerima, snimio i sliku Mujinu, dok mu je Bukovac morao u tu svrhu platiti dvie krune novca a i jedan

primjerak njegove slike pokloniti. — I u meni je taj originalni starčić probudio neku zanimivost, dok sam i ja htio, da ga takodjer fotografišem s njegovog vjerskog i narodnog obilježja i značaja. Na moje pitanje odgovorio mi:

— Zovem se Mujo Zolić iz Izačića. Bilo mi je šest godina, kad su Izačići prvi put gorjeli, a požar bio je godine 1836.... Pomislih, svakako vrlo je to originalna i značajna uspomena na godište svoga rodjenja.

Počeo mi se i izvinjavati, da mu ne zamjerim, što je pustio bradu, jer da je to adet kod njih: kad ostare da svaki nosi bradu; da ne laže; da ne pije rakije i da ne jede svinjskoga mesa. — Ugodno spominjao se i mladjih dana svojih, kad je „vodio hodji svoju Fatu na vinčanje“... Hodja upisao ih i predao im na čuvanje upisnu knjigu. Rodio da je s Fatom više dice, sva se u odrasloj dobi poturčila a neka i „osunatila“ ... Koliko ih je umrlo sam se i ne sjeća, al znade hodja i hodjinica, jer je mužke poslie smrti kupao hodja, a ženske hodjinica, „a oni da i vode od toga protokol“.... Hodja da mu i podučavao djecu, a sva se mole Muhamedu kao Bogu: „Sali — Alaha — hune“. — Još mi reče, da je on „pravi Turčin muhamedanac — rodna mi zemlja leži u Bosni.“ Njegov „kralj i car“ zove se sultan a stanuje u Stambulu — „ne bi pišice došao za godinu dana do cara — i nisam bio nigdje dalje od Petrovca“... Ovako pričao mi vriedni starac, a ja sam se upravo divio njegovom dubokom uvjerenju i njegovom ortodoksnom vjerskom i narodnostnom izpovjedanju... Badava! Što majka usadi u srce, to je najsvetije i tomu se bez posebne uzgoje težko ikada više oteti... — Materinje je mlieko najsladje i njezino krilo, najbolja je škola čovječanstva. Kakve majke i narod je onaki!

Razabrah, kako se kod večere u gostinjskoj sobi u svratištu pribralo i par još nevidjenih lica. Stigoše ovamo, valjda gdje

prije podne, dok sam ja u naokolo tumario. Veselilo me, što su baš to bili većinom Hrvatice i Hrvati... Medjutim ja se ovdje nisam dulje od devet sati zabavljao. Valjalo mi se spremati sutra na odlazak, dok je plitvički omnibus za Karlovac, Zagreb odnosno Josipdol već rano u pet sati odilazio.* — Zamolih gostioničara, da mi dozvoli u moju spavaću sobu na ogled ponieti veliku knjigu, gdje se bilježe posjetnici. Ovoj je mojoj zamolbi prijatelj vrlo rado i spremno udovoljio. — Mislio sam, da ću odmah u krevet al nekako, kan da mi se ipak nije dalo. ... Kraj otvorenog prozora zurio sam, dugo i dugo u liepu noć. Slušao sam tajinstveni šum jezera i gledao, kako se zviezde nekako kradomice kuplju u tihoj površini jezera Kozjaka. Sad bi se pokazale, ali za čas opet izgubile. — Iznenada počelo kano grmljeti a podnebjem začeli se nadvijati tmasti oblaci, dok se i mjesec za njima polagano sakrivao. Nastala je tama kao u rogu. Neizvjestna neka zebnja počela mi se točiti cielim tielom. Mislio sam na sutrašnji put i u slučaju kiše i na kojekake ine neugodnosti. Sa strepnjom gledao sam, kako u ovoj noćnoj tajinstvenosti, onamo gore nad Devčićevcem iza Bigina vrha medj sve gušćim i gušćim oblacima gasne i zadnje mjesečevo svjetlo. Obližnja stabla poput noćnih aveti stršila su u vis, a svojim granama, kao strašila, nadvila se nad jezera. — Pričinilo mi se, kan da čujem odanle odmievati žalobne akorde tugaljiva slavulja, kojima prati i zadnji tračak mjesečeva svjetla, što se još jednom, prije nego li je utrnulo, kano turobno ogledalo u gladkoj površini nujnoga jezera Kozjaka.

Zatvorih medjutim prozor; sjedoh k stolu i stadoh listati po knjizi posjetnika, gdje nadjoh ubilježena imena raznih odličnika i mnogih mojih znanaca i prijatelja... Našao sam tu i svu

* Tko želi saznati točno željeznički, parobrodarski i kolni privoz k Plitvitčkim jezerima sa raznih strana domovine, neka si naruči iz koje zagrebačke knjižare za 40 filira knjižicu pod naslovom: „Vodić za Plitvička jezera u Hrvatskoj."

silu liepih i poletnih stihova od naših starijih i mladjih pjesnika — naročito od dičnoga starca Ivana Trnskoga. Svi slave Plitvička jezera, svi im se dive, svi im se klanjaju a i skoro obožavaju. Imade i u nevezanom slogu liepih pohvalnica stranih i domaćih posjetnika, koji iztaknuše tu svoje misli o jezerima. Znameniti talijanski publicista L. Villani zove Plitvička jezera „čudom prirodne krasote, kojemu nema para na svietu..." Sav uzhićen poziva na Plitvice sve one, koji ljube prirodu i za nju imadu smisla.... Neka francezka spisateljica napisala je sliedeće rieči, što ih u prevodu donašam: „Ovi krajevi obiluju tolikim bogatstvom prirodnih krasota, da se ne mogu uzporediti s najčuvenijim krajevima evropskim". Znameniti češki pisac Jelinek piše doslovno: „Až klidu hledat budeš, sem zajdi v krasny země kout, a srdce pisni vzpěje až Bohu k vysinam". (Ako hoćeš mira naći, skreni u ovaj krasni zemlje kut, gdje će ti se srce pjesmom dignuti k Bogu i nebeskim visinama). I glasoviti češki publicista Kuffner piše: „Všecky obrazy a fotografie i s peknym barvotiskovym plakatem jsou pouhe stiny žive plitvicke nadhery". (Sve slike i fotografije i sa liepim bojama provedene, tek su pusta sjena žive plitvičke krasote). Neki njemački general Schnabl napisao je sliedeće: „Die Plitvicer Seen bieten eine Fülle von Natur-Schönheiten, welche zu sehen werth ist, Tausend Meilen weit her zu reisen". Kr. komornik Jagić veli: „Koji putuju u Schaffhausen, da motre vodopad Rajne, neka dodju ovamo, da vide, kako ona prirodna ljepota izčezava prema ovoj divoti..." Bilo je u knjizi spomenarki još i mnogo inih liepih preporuka, ali ja si izpisah samo ono, što navedoh..... a i to dosta govori.

* * *

Opis Plitvičkih jezera zaključujem ovim svojim riečima: Ta se divota neda opisati; jedino bi se onda shvatila, kad bi ti bilo moguće preliti u dušu sva čuvstva i dojmove iz vlastite duše. A da to uzmognem, morao bih biti duh, a ne ljudsko biće.

*

To je takova krasota i čudo Božje Svemoći, da te do suza dira i zapanjuje, da bez rieči ure i ure stapaš svoje zjenice sa smaragdovom ljepotom jezera i alabastrovom pjenom divnih slapova. To je neopisivi čar, koji si ni po najživljem opisu predstaviti ne možeš. Idi pa vidi!... To ti samo mogu reći, da ćeš tek onda moći pravo shvatiti Mihanovićev stih: „Liepa naša domovino“, — kada vidiš ta čudesna hrvatska jezera i bezbrojne slapove, koji su nevini i bistri poput suza našega miloga hrvatskoga naroda.

XXX.

DODATAK.

(Oproštaj sa Plitvicama. — Družtvo u plitvičkom omnibusu. - Posljednji cjelov Plitvičkog vodopada. — Krševitim putovima kroz bivšu staru Granicu. — Mjesto Zaborsko. — Žene i djevojke kraj bunara. — Požrtvovnost i radinost graničarskih žena. — Gospodske Hrvatice ugledajte se u graničarke! — Borovim vrhom u Jasenice. — Zajutrak u graničarskoj krčmi. — Šetnja kroz Jasenicu i poviest samoga mjesta. — Brižljiva i pametna opazka čiča Jove. — Jezero zvano Blata. — Rieka ponornica Dretulja. — Jovetićevom stazom na Plavču dragu kroz Plašćansko polje u Plaški. — U gostionici „k Jelačiću banu“. — Šetnja kroz Plaški. — Posjet grčko-iztočne stolne crkve i svečana služba Božja. — Propovied preosveštenog g. episkopa. — Najsvetija dužnost svećenika, kako valja da nastoji oko prosvjete naroda svoga. — Školska zgrada u Plaškome. — Posjet kat. župnika. — Ručak u gostionici i pržolice. — Preko potoka Vrnjike u Sabaljsku dragu. — Pogled na Klek i Modruš. — Poviest Modruš grada. — Lička pošta. — Dolazak u Josipdol. — Carevo polje kraj Josipdola. — Plovanija Oštarije i čudotvorna crkva Majke Božje. — Željeznicom kroz Karlovac na Jasku u Zagreb. — Svratište „Liebald“. — Molitva za domovinu).

Probudiše me u četiri sata u jutro. Skočih sa svoga ležišta i bio sam kao po vojničku za nekoliko časaka spremljen za put. — Podjoh najprije u gostinjsku sobu, a zatim i odmah na terasu, pred družtveno svratište. Još nije bilo nigdje ni žive duše.

Zrak je bio protkan gustom maglom i kano natrunjen sitnim vodenim kapljicama. U noći morala je svakako lievati kiša, jer su i jaružice pred svratištem bile napunjene vodom. .... K ušima dopirao mi tek šum plitvičkih slapova, dok je magleni zastor pokrivao njihovo dražestno i čarobno lice. Točno u pet sati dokotrljao se i omnibus, smjestih se odmah unutra, a za čas pridošla još i tri suputnika, pa se tako u njihovom družtvu praštah sa Plitvicama. Kočijaš prasnuo bičem, jaki konji potegoše i upraviše svoj liet spram Josipdola.

Moji vriedni došljaci odmah mi se i predstaviše, pa se tako prijateljski upoznasmo... Najstariji bio je domobranski nadporučnik S. K. iz Štajerskog Graca, sriednji, gradski ingeneur iz Ljubljane I. P. a mladji Dr. Simonides civilni tehnik iz Beča. Gospoda bijahu vrlo prijazna i ugledjena a to je prvi uvjet, da si čovjek osvoji svačije srce i da mu se ljubav ljubavlju uzvraća.

Moram reći, da je omnibus, ili kako bi hrvatski rekli dostavnik — gdje se nalazismo, bio dosta udoban, zračan i da se voljko njihao na lakim perima, ko da plivamo u Nojemovoj arci. Platneni zastori sa svake strane, dali se prema potrebi i svijati. Krov nad nama bio je čvrst a na njemu bila smještena naša prtljaga. Mnogo sam se radovao, što se iza četvrt sata, kako krenusmo od družtvenog svratišta magla već bila dobrano razbila, a počelo se tihano smieškati i sunce. — Naš kočijaš najedared stao i upitao nas ne ćemo li skočiti još i na kamen vidikovac, koji se tu sterao par koračaja od ceste... Ja to učinih vrlo rado, a za mnom povukoše se i moji suputnici. Stajasmo na samom vrhuncu i na pogledu one strme stiene, gdje se potok Plitvice ruši u jezera, odnosno u Koranu. Preda mnom stvorio se isti onaj veličanstveni prizor, što ga i dan prije promatrah. Razlika bila je u tom, što ga danas gledah s visine a jučer iz onoga ponora.... Dugo i dugo nismo se mogli otrgnuti tome divnome pojavu. — Svi bijasmo zahvalni kočijašu, što nas ovdje zaustavio. Bio je

to još kano posljednji cjelov, što nam ga za sretan put dobacio predivni plitvički vodopad. — Davno bili smo već izgubili s očiju Plitvice, ali duh naš bio je sveudilj nad njima.

Ne mogu nikako opisati što sam ćutio, kad se u obće razstajah s jezerima. Dojam s mog boravka na Plitvičkim jezerima, ostao je i ostati će do moje smrti neizbrisiv. I ako putovanje ovamo, nije mnogo oporavilo moje zdravlje, pače mu jošte možda i nahudilo, to će ipak uspomena na nj osvjetljavati posljednje dane moga života, kano žarko rumenilo večernjeg sunca.

Kraj, kojim krenusmo bijaše dosta zanimiv. Naša je to stara junačka Granica, gdje naši graničari u danu i u noći stajahu na braniku otačbine i uz tisuć najljućih patnja stražu stražijahu na kordunu, da brane sebe i svoje od biesnog i krvoločnog polumjeseca. — Odmicasmo dosta brzo uzvojnim cestama Male Kapele, što se sad dižu sad opet padaju. Nigdje nije bilo nuždno ukočivati kolesa, jer je i poznata rečenica: „Granicom se ne može polagano voziti“. Skoro stajasmo na razkrižju puta, što vodi u Drežnik, duljinom od 8 kilometara a u Zaborsko 12 kilometara. Mi krenusmo ovim posljednjim. S jedne i druge strane duž ceste dizahu se liepe šume, mjestimice protkane gustom jelovinom, što cielu okolicu nekako ljubkom prikazuje. I moji odlični suputnici mnogo uživahu u promatranju liepe prirode, dok je uživanje ovo bilo tim ugodnije, što je uslied noćne kiše nestalo prašine, pa nam mašta i duša bila bistra, kano bistri gorski zrak, što ga pomamno srkasmo.... Ovdje ondje pozdravljahu nas i pastiri, što na zaravancima napasahu ovce i svoja stada. Većinom je to već odraslija a i starija čeljad, što onako bezbrižno leži potrbuške, pa samo kadkada pozove koju ovcu na red, ako slučajno kamo u grmlje zamakne. — Bilo je upravo 8 sati, kad stigosmo privojskim seocem u mjesto zvano Zaborsko, gdje se nalazi i katolička crkva sv. Ivana Nep. a ciela župa broji, koje dvie hiljade duša. Samo je mjesto dosta dugačko i raztrešeno. Kuće su onizke, izdjelane od gologa drva

a pokrivene šindrom. U sredini mjesta nalazi se liep bunar obložen tesanim kamenom, gdje je na vrhu uklesana godine 1883. Voda iz bunara pišti kroz ciev sama, bez prestanka, kano tjerana nekom automatičkom silom. Zanimivo je bilo pogledati kako se oko bunara bila sakupila sva sila krajiških ljepotica u jutarnjem odjelu s oblim barilićima na ledjima. Ovakove barilce zovu ondje „vućijama", dok moraju s njima na vodu i po vodu često i dosta daleko, jer su bunari u bivšoj Granici riedki, pa mi se sve čini, kan da i ovaj u Zaborskom služi na uporabu cielome selu. Dok starije žene odnašahu sa bunara svoje vućije odmah, to se djevojke ovdje i dulje zabavljahu. Umivahu si rujna lica i splitahu bujnu kosu u debele bičeve, dok kraj toga živo čavrljahu i prskajuć se vodom veselo podcikivahu ... To su prava djeca prirode, s toga i zdrava, marljiva i radina, pa im mnoge nježne gradjančice mogu slobodno zavidjati i zdravlje i zadovoljstvo. —

Gledah neke, kako si — iduć na vodu — omotale predju oko glave, dok u jednoj ruci držahu vreteno a u drugoj klubko; druge opet plele su čarape od debele biele tamno smedje vune. — Čovjeka upravo dira, kako su i dojilje brižne i dobre majke. Sretasmo neke selom, gdje se žurile motikom u ruci u polje na posao, a svoje dojenče nosile bi zavješeno na ledjima u koljevci, a po koja i u bisagama.

.... Ovo su sjajni primjeri dobrih majka i radinih žena, neka se odtale uče i naše gospodske Hrvatiće, kako im valja svojim rodjenim mliekom zadajati čeda i oko njih i bez dadilje svuda živo nastojati. U drugu ruku neka ih ovaj primjer uči i tomu, da su rodjene za poslove a ne za zabave i dangube. Što će si manje steznicima lomiti rebra i zatiskivati želudac nekamo u zabitne strane, to će im se tielo uz marljivu radnju, slobodnije razvijati i prkositi svim nepogodama vremena, dok će im blieda lica zamieniti živo rumenilo, a dušu zdravlje i zadovoljstvo. Nepobitno i svakako stoji, da samo zdrave i radine Hrvatice —

mogu Hrvatskoj uzgajati zdravih i radinih sinova, plemenitih i poštenih kćeri ....

Što se tiče odjela ovamošnjih bivših graničara i graničarka, ovo je posve jednostavno, pa jer se mnogo ne razlikuju od onoga, što gledasmo u Priboju, to ga ne ću ovdje i opet potanje opisivati. Žitelji oko Zaborskoga, kako zemlju marljivo obradjuju, tako im i obilno svakim Božjim darom rodi. Imade tuj divnih poljana, zasadjenih konopljom, kukuruzom, krumpirom, zeljem, a po tako zvanim kozlima ili brkljima suši se liepa djetelina, što ju kao najfiniju i pitku hranu spremaju marvi i ovcama za zimu.

Iz Zaborskoga za sat vožnje stigosmo Borovim vrhom u pitomo vrlo zanimivo mjestance Jasenice. Ovdje se predprega mienja, s toga i omnibus stoji dobra četvrt sata. Izvalismo se i mi iz kola, pa padosmo u „graničarsku krčmu", ne bi li gdje što našli, da si ogrijemo gladne želudce, jer bijasmo još podpuno na tašte. — Moji suputnici Švabe tražili kafu, al u graničara ove ni za liek... Smijasmo se svi od srca, kad nam čiča Jovo donesao na stol luka crljenca, omašnu porciju tuste prčetine i flašu „rakije". Kako Švaba nije naučan hrvatskom obroku nije ni znao, kako bi se jela prihvatio, s toga sam morao ja najprije zarezati, a onda me sliedili i moji komšije. Razumjeva se, da se kod toga posla baš nismo junački izkazali, što je i samom kućegazdi bilo nekako neobično, pa nas, smiešeć se, kano i ukorio, da smo slabi ljudi, što nismo kadri izjesti ovo mrve prčetine. „Tà imade je samo deset vunti — a što je to?!" Ova krčmareva opazka mojim se prijateljima osobito svidjala. Nikako nisu htjeli vjerovati, kako bi čovjek mogao izjesti „deset vunti prčetine...", a kad im saobćih, da imade ovdje a još više tamo dublje u Lici ljudi, koji su kadri na jedan obrok potrošiti i čitavo janje pa i tele, snebivali se i gotovo krstili od čuda.

Mene Jasenice zanimahu i s historičkog gledišta, s toga ostavih prijatelje za čas same... a ja se u par minuta prošetah

do mjestne učione. Grad gdje je danas pučka učiona bio je nekoč vlastničtvo slavnih Zrinjskih i Frankopana a kašnje bila u njemu i kumpanija, gdje krajiški zapovjednici postavljahu svoje kapetane, da čuvaju okolišne krajeve od turskih provala... Poviest veli, da su u Jasenice godine 1592. provalili silni turski čopori i opustošili samo mjesto i čitavu mu okolicu. — Početkom XVII. vieka dodjoše u Jasenicu vlaški uskoci, koji su u okolici krali i ubijali a družili se najradje sa Turcima na štetu našega naroda... Čini se, kan da još i danas u Hrvatskoj imade nešto od te pogubne krvi, koja se radje svakim druži, nego li sa svojom rodjenom istokrvnom hrvatskom braćom ....

Samo mjesto Jasenice leži kraj potoka istoga imena, koji izvire negdje u tako zvanom Velikom i Malom vrelu a protiče dolje izpod Borova vrha Vukelićevom poljanom. Savkoliki okoliš obrasao je smrekovinom i borovinom, što se tu naslagala po ogromnim visokim stienama, uvalana i proplancima svake vrsti. U Jasenicama imade i pravoslavna parohija, dok se u ubavoj dolini šćućurio i toranj naše hrišćanske braće.

Pregledavši skoro cielo mjestance, vratih se žurno natrag do krčme Jovine, gdje su već konji bili promienjeni a dobismo i novoga kočijaša. Moji suputnici čekahu pripravni na mene. Izplativši našem Jovi dugovinu za zajutrak, htjedosmo da uljegnemo u kola, al nas Jovo vrlo ozbiljno opomenuo, kako ne bi škodilo, kad bismo i kočijašu platili još barem pol litre vina... Znate gospodo — natuknu čiča Jovo — što se veli: „Zob kola vozi, vino konje goni". Sjetih se i ja sam, kako je tomu zbilja tako, pa udovoljismo rado brižljivoj Jovinoj opomeni, a i čednoj neodkrivenoj želji, našeg kočijaša Gliše.

Izmicasmo iz Jasenica u istinu veoma brzo, dok se u slikovitoj okolici mienjahu pred nama liepi voćnjaci, livade i plodne poljane sa strmim planinama, šumovitim briegovima i zelenim dolinama. — Koje četvrt sata od Jasenica zacaklilo se pred nama i ogromno jezero, koje me vrlo zanimalo, pa zamolih prijatelje

da malko kolima stanemo, pa da si jezero barem onako iz daljine pogledam. Kočijaš Glišo protumačio mi, da narod ovo jezero zove imenom Blata — a da izvire izpod špilje, što se u blizini nalazi, koja da jezeru vodu „dava" a i „poteže" natrag. Reče još, da jezero za vrieme kiše nabuja a kad je suša da presahne, pa da onda mogu po njemu kositi liepo sieno, kakovo i sam car ne ima. Zaista providnost Božja svašta stvara, pa je tako i ova pojava u prirodi dosta zanimiva.

Dalje Blata zanimahu me vrlo mnogobrojne ponikve, dok se u sredini puta izmedj Jasenice u Plaški pokazala tako zvana Jovetićeva strana, gdje se otvara daleki vidik na sve strane. Ovdje se osobito ističe bujno Plašćansko polje, kako vele, da je najveće u čitavoj gornjoj Krajini. Osobito je dražestna i tako zvana Plavča draga, nad kojom se uzdigle visoke pećine, dok se oko nje vije i znamenita voda ponornica, koju zovu Dretulja... Ova ponire i opet izbija u premnogim mjestima, pa je s toga jedna od najznamenitijih voda ponornica, u čitavoj zemlji. Čim se više približavasmo Plaškomu, to se i Plašćansko polje kano sve više suzivalo, dok se s jedne i druge strane dizahu visoke gore a na jednoj od njih vidjevali se i tragovi staroga grada Plaškoga, koji je takodjer bio nekoč svojinom slavnih Frankopana. Danas strše u vis samo pojedini zidovi i kule, dok je sve drugo pusta razvalina.

Kad stigosmo u Plaški bilo je oko 11 sati. Krenusmo ovdje „k Jelačiću banu" u gostionicu Radoša Kraguljca, gdje smo naručili i kratki objed. Pošto je omnibus u Plaškome čekao čitav sat, imali smo vremena pregledati samo mjesto a i sve što bi u njemu bilo spomena vriedno.

Ponajprije valja mi ovdje spomenuti, starinsku grčkoiztočnu stolnu crkvu, dok se u Plaškome nalazi i sjedište pravoslavnoga episkopa, koji imade i tik kraj crkve svoju dosta pristalu rezidenciju. Sjedište same eparhije broji preko dvie hiljede vjernika svoje crkve. Nije mi bilo moguće, da samu crkvu

točnije pregledam, dok se u crkvi obavljalo nekakovo svečano bogoslužje, koje uz veliku svećeničku podvorbu služio sam vladika preosvešteni g. N. — Sa mnom išao je moj suputnik nadporučnik S. K., dok su druga dvojica ostali u gostioni. — Oko crkve nadjosmo dosta svieta, samih mužkaraca, koji tu stajahu pokrivene glave u najživahnijem razgovoru. — Kad nas opaziše najednom zamuknuše i stadoše nas mjeriti uzduž i poprieko oštrim i mrkim pogledima, tako da je moj nadporučnik bio nekako u strahu, pa me je i zamolio, da se odavle što prije pokupimo, jer bi nas narod mogao držati za kakove špijune, pa bi nas u ime toga mogao i pošteno namlatiti. Skoro da sam i sàm dielio njegove nazore, ali se ipak nekako osokolih, pa okolo stojeće uljudno pozdravih, dok mi jedva dvojica od njih nadignuv lako svoje kape nekako nevoljno odzdraviše i pristupiše k meni uz pitanje: što ovdje tražite?.... Kad im razložih, kako putujem sa Plitvica i da mi se ovo junačko njihovo mjesto divno svidja, pa bi i rado njihovo svetište posjetiti — rekoše mi:

— E volja vas — možete. Crkva je svakom otvorena. Tu se porez ne plaća.

Na te rieči nekako se i nadporučnik malko razkuražio te je pristupio bliže — dok je sve dosele daleko stajao za mnom kraj plota.... Kad uljegosmo u crkvu baš je preosvešteni bio sa amboni i počimao propovied... Osim koje dvadesetak žena i svečane asistencije, nije bilo u crkvi nikoga više... Bila po tom ogromna crkva skoro podpuno prazna. Preosvešteni gospodin držao je slovo okrenut spram ikonostasa. Ciela propovied trajala mu koje pet minuta, pa je u glavnome u cjelosti saobćujem:

„Braćo! Vidjeli ste a i danas gledate evo posvećene ikone. Neko gleda Isusa Hrista, drugi Majku Božju, treći svoje krsno ime sv. Gjordja, svetitelja i zaštitnika hriščanskoga i srpskoga naroda. Nije taj ikonostas iz jednoga dela, već iz više delova, tako isto je i život naš sastavljen iz više dela. Kad ste bili u

crkvi na Gospojinu vidjeli ste na slici Gospojinoj smirenost. A što je smirenost? To je ništetnost pred svetom i Bogom. Tko je smiren, u srcu njegovom nema oholosti. To je lepa krepost. S toga je i mati naša hrišćanska i pravoslavna crkva iznesla u Gospojinoj ikoni tu lepu sliku s m i r e n o s t, osobito za ženski svet. Današnje sveto evangjelje donosi nam nešto drugo. Na iljade i iljade bio je podanik dužan caru i on mu je oprostio. Kad vidimo tu sliku i milosrdno srce i to mi osećamo. Spasitelj dobro pozna svoj narod. Drugi dio evangjeoske priče pokazuje, kako je car bacio neurednoga slugu u tamnicu.... tako će biti i s vama i s onima, koji stoje i bleje napolju oko crkve ako se ne popravite. Ipak vi, koji ste današnje moje reči čuli, nesmijete izaći iz crkve tvrdi, ko što ste unišli. Znajte svaka znaka sunčana, sve je to dug gospodinu Bogu i svaki čas života je dug Njemu, pa mu za taj dug moramo biti zahvalni sada i u vieke. Amin".

Kad saslušah cielu ovu rieč Božju — izadjoh odmah napolje, jer me je i moj suputnik bio već nekoliko puti nategnuo za kaput. Valjda mu se besjeda nije svidjala, a bilo je još gore, što nije razumio jezika... a da je i to razumio — ne znam bili bio opet mogao shvatiti logičnu svezu, dubljinu misli i odatle crpsti pravu nauku i korist?

Pred crkvom — bilo sada sakupljeno još i više kršnih momaka i brkatijih ljudi, pa nas susretahu kao i prije, dok udjosmo. Ona dvojica, što me kod ulaza nagovoriše, učiniše isto i sada, pa me ozbiljno zapitaše:

— No — kako vam se dopada ikonostas?.... Zar ne lepa crkva?

— Lieпa — vrlo liepa uzvratih — a svidja mi se kako je vaš preosvešteni gospodin vladika i liepo prodikao. Baš znade dobro i mudro besjediti.

— E — kako ne bi znao — pridometnuo seljak. — Tko bi znao, kad on ne bi. On znade sve, što je na nebu i na zemlji. Tà on je šesti pod carem.

Prizor, što ga ovdje doživih zaista u koliko je zanimiv u toliko moglo bi se iz njega i nešto koristna izklesati i malu nauku crpsti. Moramo priznati bez svakog priuzdržavanja otvoreno i iskreno, da je naš narod na mnogim mjestima a osobito krajem, kojim evo prolazih ipak još i dosta zapušten, pa bi potrebovao više boljega nastojanja oko sebe, da se barem donekle duhovno pridigne i osviesti. Na kome to leži — neka mi ne zamjeri, ako ga u ime Boga i hrvatske domovine zamolim, da se malko ozbiljnije zamisli... kakovu će odgovornost davati jednom pred Bogom, što nije uztrajno, marljivo i živo sam mnogo učio, a po tom i zdravom naukom prosvjetljivao svoga naroda?... Što nije bilo dosele, valja živo nastojati, da bude u buduće. Badava, ako nam bilo pravoslavni, bilo katolički seljački sviet ostaje u tmini i nekoj gluposti, nikad ne će biti od nas ništa. Neuk i glup čovjek svačija je metla i svačije nakovalo. Jednako i narod, koji se od takovih ljudi sastoji ne može se ni čemu boljemu nadati, njega će svaki izrabljivati, njegovu će zdjelu svaki k sebi vući — a on će ostati bez kuće i kućišta, pogibat će od gladi i golotinje, a da ni sam ne će znati, tko je tomu kriv i kako bi si pomogao. Uprimo stoga ozbiljno i žilavo, sve sile, oko svestrane narodnje prosvjete, i naša će biti budućnost.

Kad se vraćasmo natrag spram naše gostionice zapelo mi oko i o liepu jednokatnu pučku školu u Plaškome, koja je sazdana od čista tesana kamena god. 1875. a kako napis kazuje za upravljanja Antuna baruna Molinarija. Imade u Plaškome i nekoliko inih ljepših kuća zidanica, dok se samo mjesto poslagalo u širokoj, bujnim zelenilom obrasloj krasnoj dolini, koju tek u daljini okružuju slikoviti proplanci, šume i planine.

Svog vrlog suputnika i nadporučnika dopratih do gostione, a kako još nije bio ručak spremljen, zamolih prijatelje, da za

časak izpričaju moju odsutnost, pa pobrzah niz selo, da posjetim još i katoličkog župnika S. P. i njegovu crkvu. — Katolička crkvica Sv. Ane u Plaškome malješna je, al je ipak i dosta velika sa ono 95 kat. duša, što ih broji samo mjesto Plaški i ono možda desetak, što opet dolaze u crkvu izvana. Iz razgovora za vriednim katoličkim dušobrižnikom razabrah, kako su mu ne samo katolici već i inovjerci skloni, dok u odlučnim časovima jedni i drugi pitaju radje savjeta u njega, nego li u mà koga u mjestu... Inače dušobrižnički posao ne će zadavati duhovniku ovdje mnogo brige, dok jedva u godini — kako mi reče vlč. gospodin — imade po dva tri krsta, a u dvie godine po koju smrt a svake treće, možda jedno vjenčanje... Kad posjetih kuću poštovanoga kolege — ovaj se vrlo uzradovao, pa je silomice htio, da ostanem kod njega na ručku, al izpričav mu okolnosti, rado ih i prijateljski uvažio.

Vrativ se u gostionicu nadjoh prijatelje, gdje se već kriepe čorbom, pa zaželjev im dobri glad pristadoh i odmah k njima u družtvo. Imali smo za objed svakog dara Božjega, al Bog neka mi prosti, nekako mi se ništa nije pravo računilo, a kad su došle na stol govedje pržolice, jedva sam progutao tek mali zalogaj. Bile su tvrdje od poplata a kršteno čeljade, moglo bi si bilo u njima polomiti i najoštrije zube. Medjutim gladan nisam ostao, jer sreća htjela, što smo objedovali u bašči a šljive nad nama bile rodne, pa sam se ih nakresao do mile volje. — E u nuždi medo i muve hvata!

Čim se naručasmo, krenusmo odmah i dalje, jer nas Glišo upozorio, kako valja da se požurimo, ako želimo za vremena stignuti karlovački vlak. Konji sada brzo odmicahu, pa se zanimivom zavojnom cestom preko potoka Vrnjike na pogledu zelenog briega Huma, skoro spustismo i u vrlo umilnu i plodnu Sabaljsku dragu. Ovdje izticahu se osobito liepe i plodne poljane, medj kojima bielilo se i nekoliko seljačkih kućica. Odavle otvara se i prekrasan vidik u daljini na Klek, a s bliza opet na slavni

Modruš grad. Stoje na meti jedan spram drugoga, kan da se iz daleka razgovaraju i sieéaju nekadanjih svojih mladjih dana. Sada su im razgaljene i puste junačke grudi, prosiedila im vrana kosa, razklimali im se jaki zubi, tjeme izgledje im kano narezano i narovano, a strše u vis kano najstariji svjedoci slave i patnje nekoč burne hrvatske prošlosti. Modruš bio je u davnom vremenu znameniti utvrdjeni grad, koji je u strategičnom smislu s ove strane Krajine činio u ratu sa Turcima nešto slične usluge, kao što i Nehaj-grad u Senju. U davnini bilo je ovdje i sjedište modruških biskupa, pa se na spomen toga i danas daje senjskome biskupu naslov: biskup senjsko-modruški. — Dok sam Modruš-grad stoji na visokoj goloj hridi, to se oko njega ovili slikoviti vienci zelenih gora, a na najnižem podnožju naslagale se kućarke plovanije Cerovnika. Sve to podaje ovoj prirodi umilnu sliku i oku putnika dosta godi. — Inače kraj, kojim hrlismo vrlo je valovit i slaborodan. Odasvud gledasmo samo pusto a mjestimice i krševito tlo, obrašteno nekom neobičnom vrsti paprati, vriesi i borovice. Vidjevala se ovdje — ondje i po koja ovca, gdje pase sitnu travu a striegli ih valjda ljudi, što tuj sabirahu bujad u stogove, da ju kašnje voze kući i upotriebe za stelju u stajama, a napokon i kao gnoj. Putem sretosmo i glasovitu ličku poštu, što je ovuda kretala iz Ogulina u Gospić, dok je pred njom bilo upregnuto šest dosta kriepkih konja — pa biš mislio, da se vozi Kraljević Marko u pohode Musi Kesedjiji u bosanski vilajet.

Spuštajuć se još nekoliko časaka ovim pustim krajem nizbrdice, stigosmo oko dva sata u Josipdol, koje mjestance zovu takodjer i Munjavom, dok se malo selište blizu samoga stajališta zove i Košare. — Kako je tekar u tri i pol sata dolazio vlak iz Rieke... put Zagreba — to je još bilo dosta vremena, da sam se mogao i ovdje nešto zabaviti i malo prošetati okolicom. Josipdol nosi svoje ime po caru Josipu, koji je bio dovle dopro, pa i tuj sagradio crkvu i dvie kuće. — Kod Josipdola vrlo je

zanimivo pogledati na široko i plodno tako zvano Carevopolje, gdje su kršćani sa Turcima često vodili oštre okršaje a gdje je godine 1713. i na tisuće kršćana poginulo na bojnome polju. Pripoviedao mi mjestni gostioničar i vrlo ugledni Hrvat g. Niko Pavlović, kako su pred par godina kopali lievu kosu Carevapolja, gdje naidjoše na same čovječje kosti a nadjoše i jednu posebnu od kamena izklesanu grobnicu, u kojoj se nalazila ciela lubanja i u njoj još posve svjež mozag. — Na pogledu Careva-polja koče se u vis šumoviti brežuljci, na kojima se smieši i nekoliko tornjića gorskih milovidnih kapelica. — Nedaleko odavle nalazi se i plovanija Oštarije sa glasovitom crkvom čudotvorne Majke Božje, koju je sagradio Martin Frankopan a sv. otac papa Pio II. godine 1450. providio podpunim oprostom. Crkvu ovu porušiše Turci g. 1520. dok joj ostaviše samo svetište a duž njega podigoše opet liepe zidine, — pa tako danas je ta crkva, kako mi reče prijatelj, da „takove nema pod našim carem".

Od mjesta Josipdola do same željezničke postaje imade 20 minuta hoda. — Kako se već približilo vrieme dolazku vlaka, izplatismo svaki našemu Gliši po 8 kruna u ime vozarine sa Plitvičkih jezera, a zatim krenusmo pješke do samoga stajališta u Košarama. Stigosmo baš u pravo vrieme. Vlak jurio je sada, jur poznatim vrlo slikovitim krajevima uz Karlovac, Jasku, dok napokon nije stigao nešto poslie 7 sati u Zagreb. — Na kolodvoru srdačno se oprostih sa svojim velevriednim suputnicima i krenuh odmah omnibusom dosta strven i umoran u zagrebačko svratište: „Liebald".

Bio sam silno oslabio. Dadoh si večeru donieti u svoju sobicu i nisam nikamo izilazio... Tisuć i tisuć misli rojilo se dugo u noć mojom glavom, dok sam svekolike čarne slike moga putovanja imao živo pred očima, i uživah s nekim ponosom s ljepote mile otačbine Hrvatske. — Dà krasna si, draga i sveta zemljo otaca mojih! — Divne Tvoje gore, plodne poljane,

ravnice krasne, gajevi, njive, lugovi, šume, vinogradi, voćnjaci čine Te čarobnom, zato Ti i u čast pjevamo: „Liepa naša domovina“. — Stari povjestni spomenici, bojna polja okvašena hrvatskom krvlju, sinje Tvoje more, plovke rieke, biserna jezera, gradovi i sela, sve to privlači svakog sina domovine, da Te štuje, ljubi i brani... Dozvoli otačbino zlatna, da Ti i ja svoju ljubav očitujem, pa kad ništa drugoga ne mogu, dižem oči i srce svoje k Bogu i molim se za Tebe, za sreću Tvoju i sreću naroda svoga, naroda hrvatskoga.

Bože Otče nebeski! Tvoj sveti blagoslov učinio je domovinu moju Hrvatsku krasnom i u najteža vremena štitio si ju Ti, da ljudskom pakošću izmorena ne propane, već da svakim danom cvate sve bujnije i ljepše. — Tvoj sveti blagoslov okriepio je jakošću i prosvjetlio razumom mnoge plemenite i neustrašive borioce za hrvatska prava, da majčici mojoj Hrvatskoj ne dadu propasti, već ju dižu na dostojni stupanj slave medj ostalim narodima. — Hvalim Ti od srca Bože otaca mojih — na velikoj ljubavi i dobroti Tvojoj.... Molim Te ujedno cielom dušom i pameću svojom, da Tvoj sveti blagoslov počiva i u buduće nad miljenom mojom rodnom grudom sve dotle, dokle će sunce Tvoje ogrievati hrvatske poljane, kopno i more, jezera i gore! Dà sveti Tvoj blagoslov neka počiva nad zemljom mojom, dokle bude kamena na kamenu i nad narodom mojim dragim sve dotle, dok mu neprestane živjeti sladki njegov materinji jezik. — Blagoslovi Bože, Hrvatsku moju, kada se poljubcem pramaljeća budi od zimskoga sna i zaodjeva mladjahnim zelenim ruhom, kada se najdivnijim miomirisom napunjuju njezine šume i gajevi i oživljuju čarobnim slavujskim pievom. — Blagoslovi

Gospodine i Bože moj, Hrvatsku moju, kad su joj polja i njive obsipane dozrievajućim plodovima i kada njezini stanovnici u znoju svoga lica sabiru i snašaju prirod u kuće, stanove i hambare svoje. — Blagoslovi Bože moj, domovinu moju, kada u njoj zavlada kasna jesen i daj da uvieke nadje voćnjake i vinograde zdrave i obilujuće zrielim voćem i grozdjem. — Blagoslovi Bože, Hrvatsku moju i onda, kada biela koprena pokrije njezine gore, šume i kolibe, koje su raztepene na široko i daleko, ko što i zviezde Tvoje na nebesima. — Tvoj sveti blagoslov neka prodre u palače bogatašâ, da im gane srce na dobrotvornost i sućut spram trpećeg brata; neka ne prodje ni praga siromašne kolibe, da utješi i okriepi njezinog stanara i njegovu čeljad.

Blagoslov Tvoj uzvišeni neka potraži i one siromake, koji ne znadu kamo bi naslonili glavu svoju. — Osobito blagosivljaj vazda Bože, sa svakom srećom i zdravljem braću moju Hrvate, koji ostaviše biednu svoju otačbinu i u dalekoj tudjini služe sebi i svojima težkom mukom svagdašnji krušac. Prati Gospode Bože moj, blagoslovom svojim svaku i najmanju ladjicu, koja se uznjiše morem, i koja nosi u svome krilu često jedinu utjehu i nadu biedne žene i tužne hrvatske dječice... Rosa svete milosti i blagoslova Tvoga neka kriepi i one, koji za domovinu stradaju, koji pače tamnicom, a i svojim životom odkupljuju zlatnu njezinu slobodu.

Ne zapuštaj Gospodine, naroda moga, koji je krv od krvi moje, čije je srce srcem mojim. Bdij nad njim, pazi i čuvaj hrvatski moj narod od svakoga zla i svake pogibelji i propasti.

Ne dopuštaj Gospodine, da se u narodu hrvatskom podržavaju stare prepirke, razdori, nesloge i domaće svadje! — Štiti moj narod od lukavih zamka njegovih neprijatelja i daj, da u slozi, jedinstvu narodnostnom, bratimskoj ljubavi i u savršenom miru jedino traži i nadje blagostanje svoje. — Uzbudi u srcima našima u srcima cieloga naroda moga, pravu i iskrenu ljubav

*

k domovini, pa da svi djelotvorno uzljubimo rodnu svoju zemlju, kano majku i hraniteljicu svoju, pa da budemo i pripravni u svakom trenutku sile svoje, duh svoj i razum svoj posvetiti njezinoj sreći i blagostanju.

Prosvietli Gospodine, svetom Svojom milošću i zabludjele duše, koje se stide jezika svojih predja i koje ne štuju ovo sveto i drago baštinstvo otaca naših, privedi ih k srcu zajedničke majke naše Hrvatske i učini ih zahvalnom i vriednom njezinom djecom.

Nedaj Gospodine Bože, da se narod moj hrvatski gubi u tudjinštini, a sebe, svoju krv i domovinu svoju da zatajuje i odnemaruje. — Nedaj Gospodine, da sunce domovine moje Hrvatske potamni, da je ostavi sveti njezin angjeo čuvar, da zaplače dobri duh, — genij njezin. — Prosvietli Bože, hrvatski moj narod, da izdajstvom ne propane i da sam sebi ne izkopa svoj grob.

I tako rosom božanskoga Tvoga blagoslova, svemogući Bože, obilno poškropljena Hrvatska moja, sjat će se u buduće u majskoj ljepoti. Siedi i prastari vienac gora i planina, bit će joj dragocjenom krunom; šaptajući gajevi i zelene šume, bit će joj bogatom kosom na glavi; sinje hrvatsko more, bit će joj modrim blagim i dalekovidnim očima; crven, bielo i plavo cvieće po livadama, bit će joj najdivnijim uresom na grudima; rieke i vode grimiznim odjelom, a srebrena jezera divnim pojasom, koji će spajati ljubav našu zajedničku, a sela i gradove pod hrvatskom trobojnicom privijati u topli materinji zagrljaj. — A kada ćemo složno i u bratskoj zajednici raditi — kako na poljima, njivama i pod slamenim krovovima; tako i na mjestima znanosti, učenosti i umjeća, tada će Gospodine Bože moj, sa Tvojom pomoću, Hrvatska moja doći do svoje slobode, samostalnosti, neovisnosti i jedinstva — te postignuti svoje ideale. — Jest — tada će domovina moja za cielo biti sretna i sjesti se kano

čarna kraljica, na zlatno priestolje svoje i medj svima narodima izticat će se ponajljepše, te sjati kao biser a blieštiti kao dragulj medj ostalim kamenjem.

Oj, dobrostivi moj Bože, dopusti i meni, da svojim svestranim domovinskim radom, budem na ures rodne svoje zemlje..... Učini Gospodine, da si tako tim putem zaslužim mirni počinak u njezinom krilu i udieli mi tu milost, da živući krepostnim i kršćanskim životom u krasnoj mojoj domovini, postanem vriednim jednom stupiti u vječnu domovinu sviju naroda cieloga svieta. — Bilo tako!

* * *

A Tebe Hrvatsko moja, najtoplije prosim, kada sunce mojih dneva zapane za gore vječnosti, da moliš Svevišnjega Boga, neka mi oprosti, ako sam gdje pogrješio iz žarke ljubavi spram Tebe i ako Te nisam znao poštivati, požrtvovno braniti Tebe i Tvoj dragi hrvatski narod. — U Tebi Hrvatsko moja, želim naći svoj grob a u njemu mir, koji mi sviet i stradajuće srce moje nije moglo dati. Nad grobom mi neka bdije angjeo domovine moje, angjeo moje ljubavi i angjeo vječnoga moga života. U rukama svojim neka drže, najvjerniju pratnju žića moga: križ, trnje i hrvatsku trobojnicu sa napisom: Vjerovao je u Uzkrsnuće mrtvih, borio se i umro za Uzkrsnuće Hrvatske

Poštovanog čitatelja umoljavam, da uzme pero ili olovku, pa da si izpravi nekoje sliedeće:

Krupnije tiskarske pogrješke.

Strana 30. deseti redak odzdol: iza rieči 24 krune, imade se dodati: ... a to je vjerojatno, ako se uvaži, da radnik u tvorničkoj gostioni mora uzimati hranu, piće, pa što zasluži, u danoj prilici, lako i zatroši.

Strana 44. prvi redak odzgor: u razklimanim odajima, ima biti — odajama.

Strana 58. sedmi redak odzdol: na nebouzašašća, ima biti — na nebo uznešenja.

Strana 69. šestnajsti redak odzgor: njegovo „Prisvitlost", ima biti — njegovu „Prisvitlost".

Strana 73. prvi redak odzgor: već mu sa čast, ima biti — već mu se čast.

Strana 102. drugi redak odzdol: smrieke, ima biti — smreke.

Strana 106. prvi redak odzgor: pripoviedio, ima biti — pripoviedao.

Strana 108. jedanajsti redak odzgor: natovarllo, ima biti — natovarilo.

Strana 123. dvanajsti redak odzgor: Curstvo noćnih zviezda, ima biti — Carstvo.

Strana 127. deveti redak odzdol: moje je mjerodavno mnienje, ima biti — nemjerodavno.

Strana 128. deveti redak odzgor: neobina, ima biti — neobična.

Strana 236. treći redak odzdol: ostao sam razočan, ima biti — razočaran.

Strana 249. prvi redak odzdol: igra u hrvatskim Primorju, ima biti — u hrvatskom Primorju.

Strana 250. četvrti redak odzgor: prostoje, ima biti — prostorije.

Strana 250. četvrti redak odzgor: na predstave, ima biti — za predstave.

Strana 251. treći redak odzgor: spustismo, ima biti — spustismo se.

Strana 252. četvrti redak odzgor: Dalazak u Bakar, ima biti — Dolazak u Bakar.

Strana 279. sedmi redak odzdol: Crikveniee, ima biti — Crikvenice.

Sirana 292. četvrti redak odzgor: oskočiše, ima biti — odskočiše.

Strana 300. treći redak odzdol: u siednjem vieku, ima biti — u sriednjem vieku.

Strana 335. petnajsti redak odzgor: nazlage, ima biti — naslage.

Strana 335. devetnajšti redak odzgor: što se spuštamo, ima biti — spuštasmo.

Strana 345. Slika mjesto: Smiljanska cesta u Gospića, ima biti — u Gospiću.

Strana 349. osmi redak odzdol: stvorana, ima biti — stvorena.

Strana 350. treći redak odzgor: Landonov gaj, ima biti — Laudonov gaj.

Strana 360. prvi redak odzgor: sto, ima biti — što.

Strana 366. četrnajsti redak odzgor: Plitička jezera, ima biti — Plitvička.

Strana 367. dvanajsti redak odzgor: mliečnnoj, ima biti — mliečnoj.

Strana 372. mjesto strane 272. ima biti — 372.

Strana 374. treći redak odzgor: preokreće čitavo utrobu, ima biti — čitavu utrobu.

Strana 382. šesti redak odzdol: vilivitih njedara, ima biti — vilovitih.

Strana 386. prvi redak odzgor: sastao njegovom tužnom majkom, ima biti — s njegovom.

Strana 406. četvrti redak odzgor: jer se mnogo ne razlikuju, ima biti — ne razlikuje.

Strana 410. šestnajsti redak odzgor: uvalana, ima biti — uvalama.

Strana 411. prvi redak odzdol: dvie hiljede, ima biti — dvie hiljade.

Strana 413. trinajsti redak odzgor: znaka sunčana, ima biti — zraka sunčana.

SLIKE.

Fotografija pisca na pročelju.

U sadržini:

1. Predjel iz Grubišnoga-polja 15.*
2. Križevac 21.
3. Bjelovar 24.
4. Dugaresa, tvornica predenja i tkanja pamuka 29.*
5. Grad Karlovac 31.*
6. Spomenik Radoslava Lopašića u Karlovcu 36.*
7. Zorin dom u Karlovcu 37.
8. Pogled na šetalište u Karlovcu 39.
9. Svetice 40.
10. Zrinjskijev grad u Ozlju 45.*
11. Dubovac sa sjevero-iztočne strane 49.
12. Ogulinski Frankopanski grad 57.
13. Lokve, po fotografiji Czernickoga 59.*
14. Sopač. Partija puta, što vodi iz Lokava u Delnice, po fotografiji Czernickoga 61.*
15. Mrkopalj u gorskom kraju 65.*
16. Prizor sa riečice Dobre 81.
17. Prizor iz gorskog kraja u šumi 88.
18. Veliki Risnjak 97.

19. Šumarija u Crnom lugu, po fotografiji Czernickoga 101.*
20. Lov na Risnjaku, po fotografiji Czernickoga 103.*
21. Fužina 104.
22. Na vrhu Risnjaka, po fotografiji Czernickoga 111.*
23. Koliba gorskih lugara, po fotografiji Czernickoga 113.*
24. Ponikva pod Velikim Risnjakom, po fotografiji Czernickoga 115.*
25. Tijanova kuća u Crnom lugu, po fotografiji Czernickoga 117.*
26. Delnice 120.
27. Gerovo i Vilharova parna pilana, pa fotografiji šumarnika Fürsta 125.*
28. Čabar. Glavni trg sa župnom crkvom i prednji dio mosta nad „Paklenskim jarkom", po fotografiji šumarnika Fürsta 133.*
29. Gorani na poslu pilenja, po fotografiji Czernickoga 135.*
30. Na putu u Crni lug, po fotografiji Czernickoga 136.
31. Zrinjsko - Frankopanska kula u Čabru, po fotografiji šumarnika Fürsta 139.*
32. Divlji jarac. (Capra Aegagrus). Ustrieljen u Čabru 143.*
33. Ladja na moru 153.
34. Prava slika čudotvornoga razpela u crkvi sv. Vida na Rieci 156.*
35. Gradski toranj na Rieci 157.
36. Corso na Rieci 159.*
37. Ladje u luci 162.
38. Grad Sušak 165.*
39. Crkva samostana Trsatskoga 167.
40. Mausoleum. Grobnica na Trsatu 169.*
41. Pogled na Opatiju s mora 177.*
42. Villa Angiolina u Opatiji 179.*
43. Partija iz Opatije. Perivoj Angioline 181.*
44. Plivačko natjecanje kod Opatije 15. siečnja 1903. Str. 184.
45. Okoliš crkvice sv. Jakoba u Opatiji 182.*
46. Morsko kupalište u Opatiji 189.*
47. Ribarske „bragozze" Čozota na Jadranskom moru 193.*
48. Ladjice u opatijskoj luci 195.*
49. Čička iz Istre. Prodavateljica ugljevlja 199.*
50. Veprinac nad Opatijom u Istri. 201.*
51. Villa kraljevne Štefanije u Opatiji 204.*
52. Putna kuća kraljevne Štefanije na Učkoj 205.*
53. Čič iz Istre. Prodavalac ugljevlja 207.*
54. Trgovac sa jajima u Istri — Bersečan 209.*

55. Lovran u Istri 211.*
56. Ika 215.*
57. Volosko 221.*
58. Tunara ili straža za lov na tune u hrvatskom Primorju 223.*
59. Preluka sa tunolovom i kamenolomom 225.*
60. Rodna kuća zastupnika Špinčića u Istri i njegova slika 227.*
61. Narodna nošnja u Istri. Djevojka iz Berseča 229.*
62. Kastav 231.*
63. Crkva sv. Jelene i čitaonica „Narodni dom" u Kastvu 233.*
64. Pogled na Omišalj s mora 235.
65. Omišalj na otoku Krku 238.
66. Narodna nošnja na Krku 239.*
67. Grad Petra grofa Zrinjskoga u Kraljevici 244.*
68. Kraljevica 245.*
69. Dvorište staroga Zrinjskoga grada u Kraljevici 248.
70. Bakarski zaljev 255.*
71. Sliepi vodonoša u Bakru 257.*
72. Grad Bakar 259.*
73. Stolna crkva u Bakru 261.*
74. Frankopanski grad u Bakru 263.*
75. Škola i internat u Praputniku 265.
76. Crikvenica 280.
77. Svečana narodna nošnja djevojke u Vinodolu 285.*
78. Bribir sa zapadne strane 287.*
79. Nutarnjost crkve u Bribiru 289.*
80. Novi 296.
81. Frankopanski grad Novi danas 301.
82. Senj 305.
83. Nehaj-grad kod Senja 309.
84. Pogled na Velebit 312.
85. Gospić 329.
86. Kubus na Velebitu 333.
87. Smiljanska cesta u Gospiću 345.
88. Družtveno svratište na Plitvicama i kupalište Kozjak 359.*
89. Proščansko jezero i Ciginovac 363.*
90. Pogled na gornja Plitvička jezera 369.*
91. Gradište i Gradinsko jezero 371.*
92. Galovac i Jezerce 373.*
93. Vodopad jezera Vira u Galovac 375.*

94. Devčićevac 377.
95. Ivan Trnski 381.
96. Kozjak i Štefanijin otok 385.
97. Milanovo jezero 389.
98. Na Dorotejinom putu 391.
99. Sastavci, početak Korane 395.
100. Slap Plitvice 399.

---

* Brojevi označuju stranice u knjizi, a gdje se nalazi oznaka zviezdice, to znamenuje, da je dotična slika naklada i vlastničtvo pisca ove knjige. Prvi original piščeve slike na pročelju, izdan je nakladom političke smotre „Hrvatske Države“ u Beču. — Ovdje ujedno najtoplije zahvaljujem premnogim prijateljima, što me pomogoše fotografijama, od kojih dadoh načiniti klišeje, pa mi je tako bilo omogućeno ovo djelo bogato i većinom originalno ilustrovati.

SADRŽAJ.

Strana.

Posveta . . . . . III.
Predgovor . . . . . V.
Popratna pjesma . . . . . XI.

I.

(Odlazak i oproštaj s domom. — Moji župljani. — Posjet i razgovor u Vel. Grdjevcu. — Put u Bjelovar. — Dvie tri rieči o samom gradu. — Nezgoda na putu. — Dolazak u sv. Petar-Čvrstec. — Prikaza Majke Božje. — Domoljubni kršćani.) Strana 13.

II.

(Iz sv. Petra-Čvrsteca na Gjurdjic u Križevac. — Zabava u željezničkom vozu i put u Zagreb. — Na kolodvoru u Zagrebu. — Medju učenjacima na putu u Karlovac. — Povjerljivi razgovor sa rusinskim župnikom. — Odmor u Karlovcu i odlazak u Dugaresu. — Plaćanje maltarine. — Pregledavanje tvornice pamučnine u Dugojresi. — Odlazak u Sv. Petar na Mrežnici i boravak preko noći kod tamošnjeg župnika.) Strana 20.

III.

(Na grobu hrvatskog spisatelja i župnika Petra Bučara. — Pogled sa groblja na okoliš. — Pregledavanje župne crkve kod sv. Petra na Mrežnici. — Povratak u Karlovac i šetnja gradom. — Karlovačko šetalište i spomenik Radoslavu Lopašiću. — Posjet realne gimnazije u Rakovcu. — Kod Dra. Banjavćića i rodoljuba Modrušana. — Put u Ozalj i posjet župnika u Hrnetiću i Mahičnom. — Svetice kraj Ozlja. — Dolazak u Ozalj i skok u seoce Mihaljevo. — Na starom ozaljskom Zrinjsko-Frankopanskom gradu. — Kod župnika u Ozlju. — Noć na putu u Karlovac.) Strana 33.

IV.

(Na Dubovcu kraj Karlovca. — Stari dubovački Frankopanski grad i pogled s njega na karlovačku okolicu. — U Škavićevom vinogradu. — Posjet dubovačkog župnika. — U željezničkom kupeju na putu u Ogulin. — Opis grada Ogulina. — Župna crkva i veseli svatovi. — Frankopanska tvrdjava, riečica Dobra, Gjulin ponor i špilja kraj ponora. — Pogled na Klek u zapadu večernjeg sunca. — Odmor u gostionici.)
Strana 47.

Hrvatski gorski kotar.

V.

(Put iz Ogulina u Lokve. — Uspomena na Komorske Moravice. — Doček u Lokvama i uspomena na moju pokojnu sestru Milicu. — Posjet prijateljâ i šetnja u gorje. — Ledena špilja, kamena vrata i Golubinjak. — Furmanska kola i put kroz Sunger u Mrkopalj. — Šetnja Mrkopaljem i brieg Celimbaša. — Gostba i zabava na župnom dvoru. — Povratak u Lokve i čarobna noć u gorskoj prirodi.)
Strana 55.

VI.

(Dan sv. Roka u Lokvama. — Filjarke na pijaci. — Brijač „Prisvitloga“ i moje „Prečastnosti“. — Hrvatska sviest i klima u gorskom kraju. — Sastanak sa profesorom Mudrićem. — Staroslavenska ili bolje hrvatska služba Božja. — Pobožnost i nabožnost gorskoga žiteljstva. — Župnik „Rican“, obied i stolaravnateljstvo u farofu. — Moje razmišljanje na groblju.)
Strana 68.

VII.

(Šetnja u Lokvama kroz Kalvariju na Kozilom. — Razgovor sa seljacima, što pletu stolce za tvornicu u Vratima. — Put iz Lokava na Fužinu. — Odmor u gostionici, sastanak s prijateljima i šetnja Fužinom. — Posjet t. zv. Gorice i zanimivi pogled na okolišno gorje i okolicu. — Drvena željeznica u Fužini. — Veleposjednik Ružić i njegov ljetovnik. — Posjet crkve i župnog dvora. — Vidik sa gornje strane Fužine. — Rodna kuća Dr. Franje Račkoga. — Srbsko kazalištno družtvo i pijani redatelj.)
Strana 76.

VIII.

(Rodjendan Njegovog Veličanstva i služba Božja. — Put iz Lokava u Brod na Kupi. — Stanka u Delnicama. — Slikoviti predjel kroz Marindvor, Tihovo i Lešnicu. — Izvor Kupice. — Dolazak u Brod na Kupi i opis mjesta. — Zvonarev poziv sa zvonom. — Groblje i vidik na kranjska sela. — Počivanje i okriepa u gostioni kod Baucera. — Povratak u Lokve i bajna gorska večer.)
Strana 82.

IX.

(Prikaza u noći. — Porod misli za put na Risnjak. — Čvrsta odluka i propitkivanje o putu. — Odlazak u Crni-lug. — Šumom kroz niemu čamovinu. — Molitva pred kipom Majke Božje i odmor. — Naoružanje na boj sa medjedom. — Izgubljeni put i dolazak na Zelin. — Drumom od Zelina i dolazak u Crni lug. — Gostoljublje crnolužke gospode; njihov savjet i pouke glede Risnjaka. — Listina o Risnjaku. — Pakovanje zaire i noćni počinak.)
Strana 87.

X.

(Jutarnji sastanak i odlazak na Risnjak. — Nezgode na putu. — Izdjelavanje dužica u šumi Ruhač. — Veličanstveni prizor na magleno more. — Nikoline stiene i Lokvensov ponor. — Biele stiene, Medvedova vrata i Janjičarski vrhovi. — Odmor i divlja muzika iz ptičjega carstva. — Markov brlog i Ivanovi doli. — Putnička kuća na Smrekovcu. — Kuhali bi zajutrak, ali nema vatre. — Izlaz sunca i veličajni pogled na stiene Mabog i Velikog Risnjaka. — Botaničko predavanje na planinskoj čistini. — Jeka proste narodne pjesme. — Na tjemenu Velikog Risnjaka. — Čupanje bjelolista (Edelweis). — Divni pogled sa glavice Risnjaka. — Okriepa čajem na Smrekovcu. — Morski rak na Risnjaku i puhovi u putničkoj kolibi. — Povratak i dolazak u Crni-lug. — Uzorni pučki učitelj i njegov pčelinjak. — Povratak u Lokve.)
Strana 100.

XI.

(Oproštaj sa Lokvama. — Dr. David Starčević i dogovor za put u Čabar. — Noćište i odlazak. — Divno jutro medj šumama i planinama. — Sastanak sa gorskim šumskim, drvodjelcima. — Odmor u Vršicama i pogled na šumski okoliš. — Preko Tatinskog vrha kroz seoce Kraj u župu Gerovo. — Posjet župne crkve i gerovskog župnika. — Proštenište Sveta Gora u gorskom kraju. — Gerovo u trobojnicama. —

Okriepa sa prežganom čorbom. — Razgovor sa goranima i njihova želja za čitanjem. — Prilog k upoznavanju značaja gorskih stanovnika. — Pogled na Mali lug, Smrečje i Klepčeva kuća. — Kraljev vrh, Prhci i Sokolovske stiene. — Dolazak u Trśće, posjet trgovca O. i pregledavanje rudača. — Slikovitim predjelima na Parg i serpentinama preko Tropeta u Čabar. — Gostoljublje otačbenika Fr. S. Križa. — Večernji razgovor i moji razmišljaji.)

Strana 119.

XII.

(Opis Čabra. — Čabarci za zaradom na putu u tudjinu i njihove radničke družbe. — Gorani u tudjem svietu, njihov povratak i život kod kuće. — Čabarske kovačnice i njihove glasovite sjekire. — Pakleni potok i gojilište pastrva. — Čabarsko šetalište i mjestno groblje. — Skok u susjednu Kranjsku i primjer uzornog domoljuba. — Nazdravica domovini. — Posjet prijatelja Ivana Troppea i njegov pčelinjak. — Odlazak iz Čabra. — Brzi put Čabrakom kraj vrletnih planina u Mandli. — Pradedjovina Evgenija Kvaternika. — U Plešcima i kraj sela Zamosta u Kranjsku. — Osivnica, liepa crkva i izvor Kupe. — Ribnik u Kranjskoj i Ložke stiene sa „fratrom i opaticom“. — Duž Kupe divotnim gorskim krajem. — Slavonska sela Grintovec i Mirtović. — Čamcem preko Kupe u Turke. — Pregledavanje mjesta i posjet župnika. — Pogled kroz Vozalj i Gašparce na kranjsku sv. Anu. — Kroz Srobotnik na Kuželjske stiene čarobnom brodskom dolinom i Brod na Kupi. — Oproštaj sa Davidom i noć u Delnicama.)

Strana 132.

Rieka, Sušak i Trsat.

XIII.

(Čarnim putem na pogled ličke doline. — Kolibe šumskih radnika. — Najdivniji prizor naravi: pogled sa postaje Plase na more. — Slikoviti put kroz Dragu i dolazak na Rieku. — Sa kolodvora u svratište Kvarnero i razgledavanje grada. Tužna majka i odnarodjivanje hrvatske djece uslied pomanjkanja hrvatske škole. — „Hrvatska narodna čitaonica“ na Rieci. — Posjet stolne crkve i crkve sv. Vida na Rieci. — U pučkom perivoju i posjet tvornice torpeda. — Na riečkom gradskom groblju. — Šetnja Adamićevim trgom. — Povratak u „Kvarnerovo“ i molitva k Bogu za osvješćenje grada Rieke.)

Strana 148.

XIV.

(Promatranje ladja kraj morske obale. — Tržište povrća i voća. — Posjet riečke ribarnice. — Hrvatski grad Sušak i njegova kr. velika gimnazija. — Preko 425 stuba k Majci Božjoj na Trsat. — Kratki opis povjesti trsatskog prošteništa. — U crkvi trsatske Majke Božje. — Obnova Marijine svetinje. — Kod častnih otaca Franjevaca na Trsatu. — U samostanskoj bašči i neke misli gledom na Trsat. — Posjet starog Zrinjsko-Frankopanskog grada. — Puste ruševine i grobnica obitelji Nugentove. — Stup podignut Napoleonu na bojnom polju kod Marenga. — Frankopanska tamnica a sada kapelica sv. Josipa. — Pompejsko-herkulanske starine. — U Frankopanskoj orudjani. — Knjiga spomenica. — Divni vidik na more i okolicu sa Frankopanske kule. — Odlazak sa Trsata. — Šetnja kraj morske obale i englezki parobrod za ukrvacanje konja u Afriku. — Parobrod „Štefanija“ i odlazak u Opatiju.)

Strana 161.

Istarsko Primorje.

XV.

(Noć u Opatiji. — Jutarnje sunce i pozdrav moru. — Poviest Opatije i njezin razvitak. — „Manija“ za zidanjem kuća u Opatiji. — Opatija stjecište kraljeva svega svieta. — „Villa Angiolina“ u najkrasnijem opatijskom perivoju. — Opis perivoja i njegova dražest. — Kupalište Angiolina. — Opatijska crkvica sv. Jakova. — Spomenik Schiilleru, utemeljitelju današnje Opatije. — Hotel Štefanija i kupalište „Slatina. — Sjeverni i južni obalni opatijski putovi. — Slikari i fotografi kraj obale. — Opatija liečilište za bolestne a odmaralište za zdrave. — Savjet onima, koji žele u morsko kupalište. — Objed u „Schweizerhofu“ i promatranje gostova. — Srbske jadikovke. — Poslie ručka šetnjom na Karlovo šetalište i Zorin-vis. — Njemački napis u spomen rumunjskom kralju. — Pogled sa Zorin-visa ili Aurorine terase. — Ćozoti i njihove „bragozze“ na moru. — Na opatijskom groblju. — Rendićev nadgrobni spomenik. — Doček ladje na opatijskom pristaništu. — Politička škola na primorskim ladjicama. — Zapad sunca na moru i bajna opatijska večer.)

Strana 175.

XVI.

(Prije svanuća na putu kroz nasade Franje Josipa I. na Vrutki u Veprinac. — Izlaz sunca i susretanje žena u planinama. — Ugljenarke iz

Čičarije. — Držali me plovanom „va veprinašćine.“ — Dolazak na Veprinac. — Poviest Veprinca i s njega divni vidik na more i okoliš. — Na župnom dvoru. — Posjet istarske seljačke obitelji i mržnja na Hrvate. — Odgoj djece u školama. — Put na Veliku Učku i veličanstveni pogled s vrha na cielu Istru, u Italiju, kvarnerske otoke i hrvatsko Primorje. — Uzdisaj k Bogu za sreću biedne Istre. — Kroz Malu Učku u „lovransku dragu“ i posjet vinograda. — Vrsti groždja. — Dolazak u Lovran, njegov okoliš, vinogradi i voćnjaci. — Liepe ville u Lovranu, kupalište i opis mjesta. — Potalijančivanje školske djece i razgovor o istarskim prilikama. — Vožnja u Iku i tamošnje žitelistvo. — Liečilište za nemoćne svećenike u Ici. — Ičići. — Dolazak u Opatiju i večera medj bogatašima. — Morska razsvjeta u noći.)
Strana 197.

XVII.

(Put iz Opatije u Volosko. — Posjet crkve svete Ane. — Otvorenje hrvatske pučke škole u Voloskom. — Družba sv. Ćirila i Metoda. — Opis Voloskoga. — Villa Minachova. — Pućanstvo u Voloskom i njegov pomorski život. — Preluka i lov na tune uz opis tunare ili tunolovke. — Kamenolom u Preluci. — Pogled u Preluci duž istarske obale. — Put u Kastav. — Razgovor sa ženama. — Vjetrovi: tramontana, široko, burin, majestral i levanto. — Istarska seoca i talijanska komanda. — Sastanak sa kapucinom iz Rieke i berba groždja. — Kroz Matulje i pogled na Kastav. — Kapelica sv. Sebastijana i ulaz u grad Kastav. — Kastavci i poviest Kastva. — „Narodni Dom“ i domorodna družtva. — Župna crkva sv. Jelene i kapelica sv. Trojice. — Ruševine nekadašnje crkve i priča o njezinoj propasti. — Veličanstveni pogled sa Kastva na divnu okolicu i na more. — Nenadani poziv na ručak i razgovor sa Kastavcima. — Povratak sa Kastva i morski izlet u Omišalj na Krku. — Parobrod Liburnija i strani suputnici. — Dvie neugodnosti na putovanjima. — Kapetan na brodu i švabčarenje Zagrebčanke. — Dolazak na Omišalj i posebna ženska nošnja. — Siromasi sa Cresa. — Posjet plovana u Omišlju. — Odlazak sa parobrodom duž Opatije na Rieku. — Negodovanje mornarâ i kapetanova dobroćudnost. — Liepa mjesečina i dolazak u riečku luku.)
Strana 218.

Hrvatsko Primorje.

XVIII.

(Zanimiv doživljaj na riečkom pristaništu. — Parobrod „Hrvat“ i odlazak put Kraljevice. — Kostrenski poluotok. — Sv. Barbara i Lucija te rt Urinj. — Pogled s mora na Kraljevicu i njezin okoliš. — Izkrcanje i posjet crkve. — Staroslavenska služba Božja. — Poviest Kraljevice i opis samoga mjesta. — Pogled s puta na Smriku i na okoliš. — Dobroćudnost naroda. — Igra na buće ili boćanje. — Posjet čitaonice. — Rt Oštro i kraljevičko kupalište. — Posjet Isusovačkog samostana i grada Petra grofa Zrinjskoga. — Dvorana, gdje se rodio zametak „Uroti Zrinjsko-Frankopanskoj. — Uredjenje Isusovačkog samostana. — Lievanje kiše i povratak u svratište Zagreb. — U českom družtvu i u mojoj spavaćoj sobi.)
Strana 242.

XIX.

(Odluka za put u Bakar. — Romano i njegova ladjica „Slavulj“. — Zakraljevica i tunolov u Bakarcu. — Bakarski vinogradi i bakarska vodica. — Bura u bakarskom zaljevu. — Izvori žive vode. — Magazini za ugljevlje. — Dolazak u Bakar i poviest grada. — Nautička škola u Bakru. — Grad Bakar nekoč i sada. — Crkvica sv. Margarite. — Tunolov u Bakru. — Ganutljivi prizor žene za mužem i sina za otcem. — Odgovor na pitanje: ča ste Vi kapitan? — Na trgu Sv. Andrije. — Casa turca i biskupija. — Posjet crkve i bakarskih kanonika. — Zrinjsko-Frankopanski grad u Bakru. — Crkvica Sv. Križa i crkva Majke Božje. — Posjet čitaonice i sudbina samoga grada. — Put u Praputnik i posjet župnika. — Samostan i škole čč. sestara milosrdnica u Praputniku. — Kroz Višnjevicu na Krasicu povratak u Bakar. — Moje razočaranje i čarobna a i užasna večernja vožnja bakarskim zaljevom.)
Strana 253.

XX.

(Parobrod „Velebit“ i put iz Kraljevice u Crikvenicu. — Otok Sv. Marka. — Kanal „Morlacca“ i plovanija sv. Jakova. — Crkva sv. Jelene i Dobrinj na Krku. — Pogled s mora na Crikvenicu. — Magjarsko i hrvatsko pristanište u Crikvenici. — Ponositi hrvatski pomorski kapetan. — Život na hrvatskom pristaništu. — Poviest Crikvenice i negdašnji samostan Paulina. — Hrvatski slikar Julio Clovio. — Pravo ime Crikvenice. — Kako su Magjari došli do Crikvenice. — Uredjenje cri-

*

kveničkog kupališta po Magjarima. — Opis Crikvenice. — Posjet stare paulinske a sada župne crkve. — Narodna gostiona. — Ladislavovo dječje liečilište. — Hrvatsko crikveničko kupalište. — Put iz crikvenice u Selce. — Opis okolice. — Primorske masline i smokve. — Solane u hrvatskom Primorju. — Dolazak u Selce i pogled na Vrbnik. — Ribarske kućice i mjestno kupalište. — Posjet kod župnika i njegovo zamjerno veselje. — Promatranje mora za zapada večernjeg rumenila. — Rt „Šilo“ i ladjice sa ženskim veslarima. — Večernja molitva kraj mora.) Strana 268.

XXI.

(Večer i noć u Novome. — Kapelica Sv. Trojice. — Vidik sa humka Kalvarije na more, Novi i okolicu. — Razgovor sa staricom. — Dolazak do „škulje“ ili podzemne špilje. — Djevojčica izpod mosta pobire „suho lajno“. — Vinodolskom dolinom k Bribiru. — Vinodol i „vinodolski zakon“. — Blaga klima u Vinodolu. — Marljive Primorkinje i njihova nošnja. — Dolazak u Bribir i odmor u gostionici. — Opis Bribira i ruševine Frankopanskog grada. — Plaćanje poreza po ženama. — Crkva sv. Petra i Pavla. — Posjet kod župnika. — Sv. Filip i Jakov u Novome. — Napisi u stolnoj crkvi novljanskim biskupima. — Crkvica Sv. Fabijana i Sebastijana. — Novljanski stari Frankopanski grad. — Posjet kod narodnog zastupnika Dra. M. — Kupalište Lišanj. — K čemu služi morska kupelj. — Senjskom cestom na grad Lopar. Otočić sv. Marine. — Seoce Povile. — Kraj uzburkanog mora. — Cudnovati morski ribar i razgovor s njime na morskom grebenu. — Život naših Primoraca u Africi, Americi i Australiji. — Ribarstvo i vrsti riba u hrvatskom Primorju. — Riba sv. Petra — Primorci ponositi Hrvati. — Razmišljanje u mojoj spavaćoj sobici. — Sva su primorska kupališta naša. — Podupirajmo svoju sirotinju.) Strana 279.

XXII.

(Šetnja u novljanskoj luci. — Put iz Novoga spram Senja. — Ratna ladja Karlo VI. — Klanac sv. Josipa. — Pogled s mora na Senj. — Biskupski dvor i magazini. — Poviest Senja. — Uskočki rat. — Opis grada. — Gospina stolna senjska crkva. — Nadgrobne ploče u crkvi sv. Franje. — Crkvica sv. Ambrozija. — Zrinjsko Frankopanski grad. — „Ožegovićianum“. — Glavni trg „Cilnica“. — Josipova cesta i senjski vrtovi. — Nehaj-grad nad Senjom. — Bitka s Turcima pred Nehajem.

— Senjani čuvajte Nehaj-grad. — Senjska bura. — Divni vidik sa nehajgradske visočine. — Sa Nehaj-grada duž Kalvarije na Rrt ili Art. — Senjsko morsko kupalište i šetalište na Rtu. — Kapelica sv. Marije Magdalene Kortonske od Arta. — Čarobni prizor za sunčanog zapada. — Obalom morskom u svratište „Nehaj“. — Smrtni strah i neugodni susretaj oko pol noći.) Strana 299.

XXIII.

(Iz Senja do Karlobaga. — Družtvo na ladji. — Bonaca ili bonaccia. — Razgled s ladje po moru i okolici. — Sv. Juraj kod Senja. — Lukovo Otočko. — Oružnici na brodu. — Biljuča. — Smrt ribara Mudračine. — Seoce Klada i planina Vukutić. — Starigrad kod Jablanca. — Primorkinja i lokarde. — Pogled na Rab i Lopar. — Mjesto Jablanac. — Domoljublje Primoraca. — Selo Štokići, uvala Purnjača i Rakovica. — Rtova, Mali i Veliki Vranjak, Vrulje, Bačvica i Svatska draga. — Kapelica Sv. Ivana Krstitelja na Lomivratu. — Plovanija Prizna, otočić „Kozji rešt“ i Bieli briegovi. — Draga Koromačina, Kurozeb, Jurišnica i Cilo vino. — Smojveruša, Badnjina i Punta Kantarište. — Teleći paprikaš na ladji. — Plovanija Cesarica i njezinih sedam glavnih grieha. — Nomadsko duhovno pastirstvo. — Drinovica i Bojna draga. — Bartolova noć i seoba morskih lastavica. — Crkovni gaj, Brkinac i Tatinska draga. — Dolazak u Karlobag.) Strana 311.

Preko Velebita u hrvatsku Liku.

XXIV.

(Molinarijev spomenik u Karlobagu. — Župna crkva sv. Karla Boromejskoga. — Pogodba s kočijašima za put u Gospić i moj podvoz. — U kapucinskom samostanu i nenadani sastanak nakon 20 godina. — Karlobažke cisterne. — Mandule i škornjače. — Posjet „fortice“ i janjeća čorba. — Odlazak iz Karlobaga i vožnja na prostim ličanskim kolima. — Preko Velebita u Gospić. — Kako je nastala cesta kroz Velebit i njezin opis. — Paripova draga i seoce Dervišica. — Grčka crkva sv. Vida. — Trubaje i selo Vidovac. — Stari se Valento udobrovoljio. — Žitelji plovanije Dabar iz Podgorja. — Kroz sušanj na „banderu“. — Nastojanje oko zašumljivanja Velebita. — Odmor na Mandovcu. — Sabiranje cviećа i zmija otrovnica. — Veličanstveni pogled

sa velebitskog Kubusa. — Oštarijsko polje i potok Ljubica. — Velebitski dolomiti. — Posjet crkve i župnika na Velebitu. — S Velebita niz Takalice u Liku. — Brušane. — Dolazak u Gospić i smještaj u svratištu). Strana 322.

XXV.

(Veselo noćno družtvo mladih rodoljuba u Gospiću. — Šetnja Gospićem. — Neki vrhunci kraj Gospića. — Vidik sa brežuljka zvanog Oštro. — Potok Lika. — Kod bivšeg urednika „Hrvata“. — Opis grada Gospića. — Posjet čitaonice. — U zemaljskoj gospićkoj kaznioni. — Uzničke radionice i zanimanje kaznjenika. — U uzničkoj kuhinji. — Sliepac i vječno okretanje brusa. — Uznički magazin. - Godišnji vašar u Gospiću. — Prodaja razne domaće robe. — Ličanin u svojoj narodnoj nošnji. — Ličke torbe. — Na gospićkom groblju. — Posjet gospićkih rodoljuba. — U župnoj crkvi. — Kod sudbenog viećnika P. — Na ručku i poslie objeda skok u gospićki gaj i šetalište Jasikovac. — Odlazak kočijom iz Gospića.) Strana 337.

XXVI.

(Pogled na seoce Ostrovicu i preko budačkog mosta u Osik. — Opis Osika i posjet bolestnog župnika. — Seoce Mašaluk i pop Marko Mesić. — Na Vukov most u Kulu. — Razgovor sa župnikom. — Preko Kamenog dola na Čardak u Ljubovo-gorje. — Ličke kolibice u Ljubovom. — Krbavsko polje i Laudonov gaj. — Pogled na Udbinu i okolištna sela. — Strašna bitka na Krbavskom polju godine 1493. — Mjesto Bunić i slikoviti vidik na okoliš. — Posjet elegantne katoličke crkve u Buniću. — Blagostanje naroda. — Niz bunićko pogledalo na Krbavicu. — Ličkom pustarom za crne večeri. — Dolazak u Korenicu. — Večera, galerija slika i noćište u koreničkoj gostionici: „K Plješivici“.) Strana 347.

Plitvička jezera.

XXVII.

(Iz Korenice na Plitvička jezera. — Blagdan grčko-iztočne crkve. — Maglom izpod Gole Plješivice. — Seoska mlinarica. — Selo Rudanovac. — Malom Kapelom u Priboj. — Grčko-iztočno groblje. — Na razkrižju k Plitvičkim jezerima. — Dolazak na Plitvice. — Odmor u gostinjskoj sobi i opis Plitvičkog hotela. — Sastanak sa prijateljem I. Z. i posljednji oproštaj š njime. — Na izvor Biele i Crne Rieke. —

Duž Proščanskog jezera na Samolov u Leskovac. — Selo Končari i Končarev vrh. — Provodić Mile Tudić. — Vrhovskim potokom k izvoru. — Pastiri i zanimiv razgovor kraj izvora. — U gostionici k „Proščanskom jezeru“ i gostioničarevo velikodušje. — Od Leskovca uz potok Crne Rieke do njezina izvora. — Tok Rieke i njezin opis. — Pogledalo sa litice. — Utjecaj Biele i Crne Rieke u potok Leskovac. — Pogled za mjesečine na družtveno svratište. Promatranje gostova u gostinjskoj sobi. — Svega imade al najmanje Hrvata. — Prvi san i noć na Plitvicama.) Strana 354.

XXVIII.

(O osvitu prvoga dana na jezerima. — Narodna priča o postanku Plitvičkih jezera. — Pismena molba za sv. misu. — Služba Božja u daščari i potreba crkvice na Plitvicama. — Nešto obćenita o jezerima. — Blankin put. — Pregledavanje gornjih jezera. — Gradinsko jezero. — Vrh Gradina ili Gradište. — Nagadjanje glede bivšeg starog grada na Gradini i želja da se ovdje sagradi kapelica Majke Božje Lourdske. — Jezerce i opis njegove vode i sastojine. — Štefanijinim putem na Milino jezero. — Pogled na veličanstveni galovački pad i njegov opis. — „Vilinski dvori“. — Jezero Galovac i njegov opis. — Bakinovac, Vir, Crno ili Malo jezero, Jovinovac ili Veliko jezero. — Sloga ovih jezera simbol hrvatske narodnje sloge. — Hoće li se Jovo i Ivo složiti? — Jezero Okrugljak. — Villa i svratište Devčićevac. — Okriepa u Devčićevcu i kopiranje plitvičke mape. — Proščansko jezero i vožnja čamcem po njemu. — Jeka na jezeru. — Draga u Limanu. — Uz Vilinsko k Trnskovom vrelu. — Pjesnik Ivan vitez Trnski i njegov rad na Plitvičkim jezerima. — Pogled sa „Markovićeva pogledala“. — Devčićeva pilana i jezero Ciginovac. — Špilje i kupalište na Ciginovcu. — Tomićevo pogledalo na visu zvanom Stubica. — Promatranje veličanstvene prirode za zapada sunca sa stubičkog visa. — Živ opis naravi i molitva k Majci Božjoj). Strana 365.

XXIX.

(Tumaranje u noći. — Medjed u kavezu. — Posjet dolnjih Plitvičkih jezera. — Opis jezera Kozjaka. — Štefanijin otok na Kozjaku. — Krajiški mlin izpod Gradinskog jezera. — Kozjačke drage. — Ladjar Iso Grbić i njegovo pričanje. — Pogled sa gradinskog paviljona. — Dragićev mlin i pogled od mosta na dolnja jezera. — Jezero Milanovac i put Marije Dorotoje. — Gavanovo jezero, Osredak ili Okrugljak

dolnji. — Priča o postanku Gavanovca. — Vjenčanje Plitvičkih jezera sa Plitvičkim vodopadom. — Jezero Kaludjerovac. — Kaludjerova špilja i narodna priča o kaludjerovom jezeru. — Novakovićev brod ili Sastavci. — Zašto se malokapelska jezera nazivlju Plitvičkima? — Promatranje i opis divnog Plitvičkog vodopada. — Slapovi Novakovićeva broda i postanak Korane. — Četiri vodopada rieke Korane. — Pčele u litici. — Modra i Crna ili Mračna špilja. — Konjska draga i seoce Luketić. — Zlovolja provodića Ise. — Povratak i fotografiranje Plitvičkog vodopada. — Oproštaj sa Isom i moje plitvičke uspomene. — Objed u svratištu i živež na Plitvicama. — Kupanje u Kozjaku. — Toranj vidikovac na družtvenom hotelu i pogled s njega. — Zavjet na Plitvičkim jezerima. — Muhamedanac i kavedžija Mujo Zolić. — Gostinjska soba i promatranje noći sa prozora moje spavaće sobe. — Čitanje knjige spomenice i neka mnienja glasovitih ljudi o Plitvičkim jezerima. — Moje apostrofiranje na opis jezera.)

Strana 384.

DODATAK.

XXX.

(Oproštaj sa Plitvicama. — Družtvo u plitvičkom omnibusu. — Posljednji cjelov Plitvičkog vodopada. — Krševitim putovima kroz bivšu staru Granicu. — Mjesto Zaborsko. — Žene i djevojke kraj bunara. — Požrtvovnost i radinost graničarskih žena. — Gospodske Hrvatice ugledajte se u graničarke! — Borovim vrhom u Jasenice. — Zajutrak u graničarskoj krčmi. — Šetnja kroz Jasenicu i poviest samoga mjesta. — Brižljiva i pametna opazka čiča Jove. — Jezero zvano Blata. — Rieka ponornica Dretulja. — Jovetićevom stazom na Plavču dragu kroz Plaščansko polje u Plaški. — U gostionici „k Jelačiću banu“. — Šetnja kroz Plaški. — Posjet grčko-iztočne stolne crkve i svečana služba Božja. — Propovied preosvešćenog g. episkopa. — Najsvetija dužnost svećenika, kako valja da nastoji oko prosvjete naroda svoga. — Školska zgrada u Plaškome. — Posjet kat. župnika. — Ručak u gostionici i pržolice. — Preko potoka Vrnjike u Sabaljsku dragu. — Pogled na Klek i Modruš. — Poviest Modruš grada. — Lička pošta. — Dolazak u Josipdol. — Carevo polje kraj Josipdola. — Plovanija Oštarije i čudotvorna crkva Majke Božje. — Željeznicom kroz Karlovac na Jasku u Zagreb. — Svratište „Liebald“. — Molitva za domovinu).

Strana 405.

Kazalo ili alfabetički imenik osoba i mjesta.

A.

Abraham 22.
Adamićev trg i put na Rieci 151, 159.
Adrija 148, 172, 216.
Afrika 173, 254, 286, 294, 295.
Akvarij 162.
Albuin kralj longobardski 247.
Aleksander kralj srbski 181.
Aleksandrija 214.
Alipašić Čengić-aga 262.
Alpe 207, 364.
Amerika 30, 80, 134, 147, 222, 254, 286, 295.
Andrassy Julije 221.
Antonovićev vrh u Lici 347.
Apenini 207, 332.
Art ili Rt kraj Senja 307.
Augustinci 177.
Aurore pogled u Opatiji 192, 193,
Australija 222, 254, 276, 286, 295.
Azija 142.

B.

Babin-potok kraj Plitvica 360.
Bačvica rt u Primorju 319.
Badnjina draga u Primorju 320.
Bakar 150, 248, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 276, 283, 300, 307.
Bakarac 248, 253, 255.
Bakinovac jezero na Plitvicama 375, 382.
Bandera na Velebitu 329.
Banija kraj Karlovca 27, 28, 46.
Baška Nova u Dalmaciji 315.
Beč 30, 54, 171, 416
Bečko Novo mjesto 46, 258.
Bela IV. kralj ugarski 247.
Belice seoce u Kranjskoj 142.
Belovez veliki vojvoda 300.
Benedikt XIV. papa 126.
Benediktinci 177.
Beograd u Srbiji 243.
Berislavić hrvatski ban i biskup 371.
Berlin 364.
Berseč u Istri 178, 210.
Betlehem 255.
Biela Rieka na Plitvicama 359, 360, 361, 362, 393.
Biela vodica kraj Crnog-luga 101.
Biele stiene na Risnjaku 102.
Bieli bregovi u Primorju 319.

Bieli vrh na Plitvicama 362.
Bigina planina na Plitvicama 380, 402.
Bihać-Bišće u Bosni 341, 355, 356, 361.
Biljuća seoce u Primorju 316, 320.
Biograd 21.
Bitoraj u gorskom kraju 79.
Bjelolasica 234.
Bjelovar 13, 16, 17.
Blankin put na Plitvicama 369.
Blata jezero u Krajini 411.
Blažići selo u Istri 228.
Bledsko jezero u Kranjskoj 387.
Bogdanica potok u Lici 338.
Bojna draga u hrv. Primvrju 321.
Boka Kotorska 198.
Boljunščica u Istri 206.
Borov vrh u Lici 409, 410.
Bosiljevo 171.
Bosna 134, 140, 341, 355, 356, 358.
Boševci seoce kraj Ozlja 42.
Bribir u hrv. Primorju 282, 283, 286, 288.
Brkinac morska uvala u hrv. Primorju 321.
Brnčići seoce u Istri 228.
Brod na Kupi 82, 84, 112, 141, 142, 146, 335.
Brušane selo u Lici 335. 336, 338.
Brzni potok-gorski kotar 129.
Bučarije klisure u hrv. Primorju 319.
Budak selo u Lici 347.
Budjeliv u Poljskoj 26.
Bugarska 80.
Buk jezerce na Plitvicama 370.
Bukov vrh na Risnjaku 111.
Bukovac-vrh-gorski kotar 62, 90. 103.
Bukovac Vlaho, slikar 400.
Bunić, seoce u Lici 350, 351.
Bužim seoce u Lici 344.

C.

Carevo-polje kraj Josipdola 417.
Celimbaša gorska kosa u Mrkopalju 64.
Cerovnik mjesto kraj Josipdola 416.
Cesarevac vrelo u Ogulinu 51.
Cesarica plovanija u hrv. Primorju 320, 321, 349.
Ciganuša u Lici 349.
Ciginovac jezero na Plitvicama 363, 373, 377, 380, 382.
Cikavci školjići u hrv. Primorju 318.
Cilnica trg u Senju 304,
Cilovino-draga u hrv. Primorju 319.
Clovio-Julio hrv. slikar 271.
Cres otok 112, 192, 208, 234, 240, 248, 332.
Crikovni gaj u hrv. Primorju 321.
Crikvenica 260, 268, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 278, 283, 284.
Crna gora 198.
Crna Rieka na Plitvicama 359, 361, 362, 366, 377, 380, 393.
Crna špilja na Plitvicama 396.
Crne lazi — gorski kotar 130.
Crnilug 76, 90, 91, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 107, 110, 115, 116, 123.
Crni vrh – gorski kotar 79, 143.
Crni vrh na Risnjaku 111.
Crni vrh kod Gospića 347, 350.

Crni vrh na Plitvicama 358.
Crno jezero na Plitvicama 375.
Custozza u Italiji 116.

Ć, Č.

Čabar 85, 118, 129, 130, 132, 133, 134, 137, 141, 142.
Čabarka potok 128, 136, 142, 144.
Čačići selo u Kranjskoj 142.
Čardak u Lici 349.
Česi 14, 15, 16, 30, 190.
Češka 252, 364.
Čepičko jezero u Istri 206.
Čičarija gorje u Istri 198, 207.
Ćozoti na moru 192.

D.

Dabar kraj Velebita 329.
Dalmacija 140, 161, 240, 264, 321, 323.
Debela kosa u gorskom kraju 79,
Debelo — brdo u Lici 350.
Deliči selo u Istri 228.
Delnice IX, 58, 82, 83, 86, 122, 138, 141, 147.
Dergomelj Mali 83.
Dergomelj Veliki 83, 86.
Dervišica seoce na Velebitu 327.
Dervčićevac na Plitvicama 359, 376, 378, 380, 399, 402.
Devin-grad 232.
Devinjski knezovi 232.
Dobra riečica 40, 41, 54.
Dobrinj na Krku 269.
Dol mjesto u Primorju 249.
Dolin otoćić u hrv. Primorju 318.
Dorotejin put na Plitvicama 390.
Draga u Istri 210.
Draga kraj Sušaka 62, 150.
Dretulja voda kod Plaškoga 411.
Drežnik 386, 407.
Drinovica luka u hrv. Primorju 321.
Drivenik u hrv. Primorju 249, 283.
Dubno selo u hrv. Primorju 269.
Dubovac kraj Karlovca 47, 48, 49.
Dubrovnik 245, 288.
Dugaresa kraj Karlovca 27, 28, 29, 31, 32, 35, 58.

E.

Egipat 214.
Emaus 255.
Englezi 246, 294.
Englezka 251, 260.
Erjavac seoce kraj Ozlja 40.
Europa 81, 179.

F.

Fara u Kranjskoj 85.
Ferdinand I. 170, 332.
Ferlani seoce u Istri 228.
Filipović general 51.
Fiorenca 159, 182.
Flora na Risnjaku 108, 109.
Fortička luka kraj Karlobaga 321.
Francezka, Francezi IX, 134, 158, 260, 323, 364.
Frančići seocc u Istri 197, 228.
Franjevci 36, 166.
Franjo Josip I. kralj 82, 140, 181, 198, 214.
Frankopan Martin 171, 271, 273, 274, 417.
Frankopan knez Krsto 44, 173, 211, 258.

Frankopan knez ban Nikola 165.
Frankopan Katarina 41, 43, 46.
Frankopan vuk Tržački 46,
Frankopani 240.
Frankopanska kula u Bakru 258, 262.
Frankopanska kula u Bribiru 286.
Frankopanska kula u Dubovcu 48, 49.
Frankopanski grad na Hreljinu 248.
Frankopanski grad u Ledenicama 300.
Frankopanski grad u Novome 290.
Frankopanski grad u Ozlju 46.
Frankopanski grad u Senju 304.
Frankopanski grad na Trsatu 168, 172, 173.
Frankopanska orudjana 171.
Fužina u gorskom kraju 77, 78, 79, 80, 81.

G.

Gal kapetan 374.
Galovac jezero na Plitvicama 358, 373, 374, 375 376, 382, 384, 399.
Gašparci seoce u gorskom kraju 146.
Gavanovo jezero na Plitvicama 390, 391, 392.
Gaza u Karlovcu 36.
Germani seoce u hrv. Primorju 269.
Gerovčica potok 128.
Gerovo u gorskom kraju 122, 125, 126, 127.
Gjulin ponor u Ogulinu 53.
Gjurdjic kraj Križevca 20.
Gjuro I. kralj grčki 181, 221.
Glamošnica potok u Lici 338.
Glavina na Risnjaku 103.
Glavina rt u hrv. Primorju 269.
Glibovita draga na Plitvičkim jezerima 386.
Gola glavica u Lici 352.
Gola planina u Lici 349,
Goli otok u Primorju 315.
Goli vrh u Lici 335. 350.
Golubinjak u gorskom kraju 61, 62, 77.
Golubnjača špilja na Plitvicama 396.
Gomirje 55.
Gorice u Fužini 78, 79, 80.
Gorski kotar 54 i dalje.
Gospić 53, 311, 314, 323, 326, 334, 336, 338, 339, 341, 343, 344, 346, 347, 349, 416.
Grabova morska draga u hrv. Primorju 315.
Grabrova luka u hrv. Primorju 269.
Grac 364.
Gradac u Štajerskoj 35, 406.
Gradina kod Osika u Lici 347.
Gradina na Plitvicama 368, 370, 371.
Gradinsko jezero na Plitvicama 370, 372, 387.
Grbačka draga u hrv. Primorju 317.
Grci 257, 258, 319, 320, 327.
Grčka 161,
Grdjevac Veliki 14, 16.
Grdun kraj Karlovca 41.
Greben šuma u gorskom kraju 146.

Greda Mala i Velika 350.
Grintovec selo u Kranjskoj 145.
Grižane u hrv. Primorju 273, 283, 284.
Grobničko polje 1, 11, 306.
Grobnik 74, 283.
Grubišno-polje 58, 344.

H

Heinrich Fridlanski 202.
Herkulani u Italiji 91, 170.
Holandezi, Holandezka 158, 294.
Homer seoce u gorskom kraju 123.
Hrastje kraj Karlovca 41.
Hreljin u hrv. Primorju 150, 248, 283.
Hrib gorski kotar 143.
Hrnetić kraj Karlovca 28, 38, 40.
Hrvatsko-seoce u gorskom kraju 144.
Hum brieg kod Plaškoga 415.
Hvar u Dalmaciji 332.

I.

Išići u Istri 186, 215, 225.
Ika u Istri 112, 178, 211, 214, 215, 225.
Indija 30.
Ismailija 214.
Istra, Istarsko Primorje 112, 140, 172, 175, 178, 191, 197, 208, 213, 220, 236.
Isusovci 177, 230, 232, 233, 248, 251, 254.
Italija IX. 98, 166, 169, 182, 220, 233, 234, 247, 251, 256, 260, 264, 314, 332.
Ivančanska draga u hrv. Primorju 317.
Ivanovac jezero na Plitvicama 376.
Ivanovac vrh u gorskom kraju 90.
Ivanovi doli na Risnjaku 106.
Izačići u Bosni 401.

J.

Jablanac kod Senja 317, 318.
Jablonski vrh u gorskom kraju 83.
Jadikovac vrh u Lici 335.
Jadransko more 149, 165, 172, 176, 192, 206, 222, 300, 302, 334.
Jakin (Ancona) 165, 220.
Janjičarski vrhovi na Risnjaku 103.
Japan 26.
Jasenice 409, 410.
Jasenovačka draga na Plitvicama 386.
Jasikovac perivoj u Gospiću 346.
Jaska 147, 417.
Javorina Velika i Mala u hrv. Primorju 319.
Javorje gorski vrh 79.
Javornik vrh u Lici 350.
Javorov vrh na Risnjaku 111.
Jaškovo kraj Karlovca 41.
Jelenje 111.
Jelisava kraljica 180, 191.
Jelovac vrh u Lici 338.
Jezerce plitvičko jezero 371, 387.
Ježić biskup 289.
Johanesburg 294.
Jorin vrh u gorskom kraju 62.
Josip II. car 311, 416.
Jokip nadvojvoda 158, 272, 273, 274, 390.
Josipova cesta 304.
Josip dol 388, 402, 406, 416.
Jošan u Lici 350.
Jovetićeva strana 411.

Jovinovac jezero na Plitvicama 375, 376, 382.
Jurišnica draga u hrv. Primorju 319.
Jušići seoce u Istri 288.

K.

Kabalin biskup 288.
Kačjak rt u hrv. Primorju 269.
Kairo u Egiptu 214.
Kaludjerovac jezero na Plitvicama 370, 392, 393.
Kaludjerova špilja na Plitvicama 392.
Kalvarija 76, 90, 92, 281, 282, 307.
Kameni dol u Lici 349.
Kamenski hrib u gorskom kraju 143.
Kamensko kraj Karlovca 28.
Kapela Mala 354, 356, 366, 407.
Kapela Velika 64.
Kapucini 288, 325.
Karlo IV. 258.
Karlo VI. car 157, 247, 299.
Karlo nadvojvoda štajerski 35.
Karlobag u hrv, Primorju 298, 311, 314, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 325, 327, 329,
Karlovac 23, 24, 27, 28, 31, 32, 35, 36, 45, 46' 264, 327, 388, 395, 402, 417.
Karol kralj rumunjski 180, 191.
Karolinska cesta 62, 258, 260.
Kastav u Istri 112, 192, 225, 230, 231, 232, 233, 234, 236.
Kaštel 28.
Kavkaz 134, 142.
Kinezka 26.
Kipton u Africi 294.
Klada seoce u hrv. Primorju 316.
Klanac u Lici 338, 342, 344, 349.
Klis kod Senja 303, 315.
Klek kraj Ogulina 53, 54, 415.
Klement XII. papa 126.
Klotilda nadvojvodkinja 273.
Kneippovo liečilište 62, 137.
Knin u Dalmaciji 332.
Knezgrad kraj Lovrana u Istri 210.
Koloman kralj ugarski 21.
Komorske Moravice 55, 56.
Končarev vrh na Plitvicama 360.
Konjska draga na Plitvicama 397.
Kosinj gornji i dolnji u Lici 338.
Kostrena sv. Barbara 243, 245.
Kostrena sv. Lucija 243.
Kostrenski poluotok 243, 246, 267.
Korana 19, 28, 35, 38, 50, 394, 395, 396. 397, 406.
Korenica 352, 354, 355, 368.
Koromačina draga u hrv. Primorju 319.
Korvin Matija 304.
Korzika 145.
Košare seoce kraj Josipdola 416.
Kotor kraj Crikvenice 275.
Kozarevac u Podravini 356.
Kozarica brdo u Lici 350.
Kozilon vrelo u gorskom kraju 76, 92.
Kozjak jezero na Plitvicama 370, 372, 378, 385, 386, 387, 388, 389, 393, 398, 402.
Kozji rešt otočić u Hrv. Primorju 319.
Kozji vrh u gorskom kotaru 130.
Kraj seoce u gorskom kotaru 125.
Krajina-Granica 29, 35, 319, 407, 408, 411, 416.
Kraljev Gradac u Češkoj 252.

Kraljev vrh u gorskom kraju 129.
Kraljevica u hrv. Primorju 150, 234, 242, 246, 247, 248, 252, 253, 256, 266, 283.
Kraljević Marko 416.
Kranjska 35, 83, 84, 124, 126, 129, 138, 144, 387.
Krasica u hrv. Primorju 150, 265.
Krbava 330, 348, 350, 351, 366.
Krbavica potok u Lici 382.
Krčin na Plitvicama 371.
Kristofor biskup 288
Križevac 17, 20, 21, 22.
Križišče u hrv. Primorju 249.
Krk otok 112, 192, 208, 234, 236, 240, 244, 248, 253, 269, 277, 278, 281, 315, 332.
Kubus na Velebitu 332.
Kučni vrh na Risnjaku 111.
Kula seoce u Lici 348, 349, 350.
Kupa rieka 19, 28, 35, 38, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 84, 128, 142, 144, 145, 395, 397.
Kupeško jezero u gorskom kraju 144.
Kupeški vrh u gorskom kraju 144, 125.
Kupica riečica u gorskom kraju 84, 85.
Kupjak 58.
Kurozeb branjevina u hrv. Primorju 319.
Kuželj mjesto u gorskom kraju 146.
Kuželjske stiene 146.
Kvarner u hrv. Primorju 112, 180, 182, 197, 202, 208, 222, 226, 240, 246, 332.
Kvaternik Eugen 143,

L.

Ladislavovo liečilište u hrv. Primorju 275.
Lapac Dolnji i Gornji 350.
Laudon general 351.
Laudonov gaj 350.
Lavov 26.
Ledena špilja u gorskom kraju 61.
Ledenice u hrv. Primorju 283, 300.
Lenković general Ivan 303, 306.
Leopold I. car 28, 44, 157, 166.
Leopold nadvojvoda 116.
Leska seoce u gorskom kraju 101.
Leskovac seoce na Plitvicama 359, 361, 362, 378, 379.
Lešnica seoce u gorskom kraju 84, 335.
Liburnija 148, 208, 233.
Lič-gorski kotar 79, 81, 149.
Ličanka potok u gorskom kraju 78, 80, 149.
Ličko poije i dolina 79, 149.
Lika hrvatska 326 i dalje.
Lika potok 338, 347.
Limun draga na Plitvicama 379, 380.
Lišanj u Novome 291.
Ljubica potok na Velebitu 334.
Ljubljana 406.
Ljubovo-gorje u Lici 349.
Lokrum kraj Dubrovnika 245.
Lokve u gorskom kraju 58, 59, 64, 67, 68, 69, 77, 82, 85, 90, 93, 118, 119, 122.
Lokvensov ponor na Risnjaku 102.
Lomivrat strmina u hrv. Primorju 319.

Lopar stari grad u hrv. Primorju 292.
Lopar na Rabu u Dalmaciji 317.
Lopašić Radoslav 35, 43, 44.
Lopsica grad rimski 292.
Loreto u Italiji 165, 166.
Lošinj otok u Istri 112, 208, 332,
Lovran 112, 178, 210, 211, 212, 213.
Lovranska draga 210.
Ložje u Kranjskoj 145.
Ložke stiene 144, 145.
Lujzinska cesta 82, 111, 123, 170, 172.
Luketić seoce na Plitvicama 397.
Lukovo otočko u krv. Primorju 315.
Lukovo Šugarje u Hrv. Primorju 311.
Lun u Dalmaciji 318.

M.

Mačkovica vrh u gorskom kraju 79.
Madjari 13, 15, 51, 190, 272.
Mahično župa kraj Karlovca 38, 40.
Malavoda potok u gorskom kraju 91, 123.
Mali-lug seoce u gorskom kraju 128.
Malo jezero na Plitvicama 375, 382.
Malo vrelo 410.
Malta 363.
Maltempo kanal u hrv. Primorju 269.
Mandli selo u gorskom kraju 142, 143.
Mandovac na Velebitu 330.
Marengo u Italiji 169.
Marija Ana carica 178.
Marija nadvojvodkinja Doroteja 390.
Marija Terezija 258, 304.
Marija Trošt u gorskom kraju 83.
Marindvor u gorskom kraju 83.
Markov brlog na Risnjaku 106.
Markovićevo pogledalo na Plitvicama 380.
Marmont general 323.
Martinščica kraj Rieke 243.
Maslenica pristanište u hrv. Primorju 319.
Mašaluk seoce u Lici 348.
Matiašovićeva draga na Plitvicama 386.
Matulje u Istri 192, 197, 222, 229.
Mažuranić Ivan ban 280.
Medak u Lici 338.
Medvedjak planina u Lici 350.
Medvedjak Oštri na Plitvicama 369, 380.
Medvedova vrata na Risnjaku 103.
Meja željeznička postaja 150.
Mekušje seoce kraj Karlovca 28.
Mesić pop Marko 348.
Metlika 42.
Michael Angelo 378.
Mihaljevo seoce kraj Ozlja 42.
Mihotići seoce u Istri 228.
Milan kralj srbski 181.
Milanovac jezero na Plitvicama 388, 389, 390, 391, 398.
Milino jezero na Plitvicama 373.
Mirtovič selo u Kranjskoj 145.
Mišulinska draga u hrv. Primorju 317.
Mletci, Venecija, Mletčani 98, 112, 202, 206, 207, 224, 256, 266, 300, 311, 314.
Modra špilja na Plitvicama 396.
Modruš grad 288, 416.
Molinari barun Antun 414.
Molinarijev spomenik u Karlobagu 322.
Mongoli 111, 262.
Morlacca kanal u hrv. Primorju 269.
Mošćenice mjesto u Istri 178, 210.
Mrežnica riečica 28, 30, 34.
Mrkopalj u gorskom kraju 62, 63, 64, 65, 74.
Mrzla vodica u gorskom kraju 90, 111, 115, 123.
Mrzlin vrh u Lici 352.
Mrzlo-polje kraj Karlovca 28.
Munjava-Josipdol 416.
Muroska morska draga u hrv. Primorju 292.

N.

Napoleon I. 145, 169, 248.
Napulj u Italiji 162, 170, 176, 182, 234.
Nazaret 165, 166.
Nikola crnogorski knez 181.
Nikoline stiene na Risnjaku 102.
Nin u Dalmaciji 332.
Nehajgrad kraj Senja 300, 304, 306, 307, 314, 416.
Niemci, Švabe 14, 15, 22, 23, 190.
Njemačka IX, 260.
Novaki seoce kraj Ozlja 92.
Novakovićev brod jezero na Plitvicama 392, 393, 394.
Novalja u Dalmaciji 318.
Novčica potok u Lici 338.
Novi u hrv. Primorju 279, 281, 282, 283, 284, 290, 292, 294, 296, 298, 299, 300.
Novigrad u Kraljevici 250.
Norvežka 158.
Nugent grof 168, 169. 170, 171.

O.

Ogulin 50, 51, 54, 55, 388, 416.
Okrugljak jezero na Plitvicama 376, 377, 380, 382, 390, 399.
Omišalj na Krku 236, 239, 240.
Opalenac vrh na Risnjaku 111.
Opatija 25, 27, 112, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 188, 189, 191, 192, 197, 198, 203, 210, 213. 215, 218, 219, 220, 221, 225, 236. 241, 244.
Orlovača vrh u Lici 350.
Orlovo gniezdo kraj Senja 307.
Osik seoce u Lici 347, 348, 349.
Osivenski vrh u gorskom kraju 63.
Osivnica u Kranjskoj 144.
Ospo u Novome 281, 296.
Osredak jezero na Plitvicama 390, 391.
Ostrovica seoce u Lici 347.
Oštarije kraj Ogulina 417.
Oštarije na Velebitu 325, 326.
Oštarijsko polje 334.
Oštarijsko sedlo 326.
Oštrac u gorskom kraju 90, 92.
Oštro kod Gospića 338.
Oštro rt u hrv. Primorju 246, 250.
Oštri vrh u gorskom kraju 79.
Otešica potok u Lici 338.
Otočac 304, 356, 358, 361.

Ozalj 38, 42, 44, 45, 46.
Ožegović barun Mirko biskup 300, 302, 304.

P.

Padova u Italiji 233.
Pag, otok u Dalmaciji 318, 320, 321, 323, 325, 332.
Pakleni potok u gorskom kraju 129, 137.
Pakleno vrelo u Istri 188.
Pakleni vrh na Risnjaku 111.
Papeži seoce u Kranjskoj 142.
Parg u gorskom kraju 130.
Paripova draga na Velebitu 327.
Pariz 170.
Paulini 41, 177, 271, 370.
Pazarište u Lici 338, 342, 344.
Pažki porat 320.
Pečani seoce u Lici 350.
Pečenica potok u Lici 352.
Pejakuša selo u hrv. Primorju 320.
Prhutov vrh i draga u gorskom kraju 130.
Peršova kosa u gorskom kraju 79.
Perušić u Lici 348, 349.
Perzija 142.
Peškiera tunera u hrvatskom Primorju 269.
Pešta 364.
Petrovac u Bosni 401.
Petrovoselo u Lici 356, 361.
Pio II. papa 417.
Planine u gorskom kraju 84.
Plase željeznička stanica 149, 150.
Plaški 411, 414.
Plašćansko polje 411.
Plavča draga kraj Plaškoga 411.
Plešci u gorskom kraju 128, 141, 143, 144.
Pliš na Plitvicama 371.
Plitvica selo 388, 389, 393.
Plitvička jezera 343, 344, 352, 354 i dalje.
Plitvički vodopad 392, 393, 394, 397, 406.
Plominj u Istri 178.
Plješivica gola ili turska u Lici 352, 355, 356, 382, 383, 399.
Podgorje u Lici 329.
Podobrh kraj Čabra 136, 140.
Podravina 283, 356.
Podstiena gorski kraj 144.
Pokupje 40.
Pola u Istri 206, 216.
Poljaci 26, 216.
Poljane u Istri 112.
Poljska 26, 27, 364.
Pompeji u Italiji 91, 170.
Ponikve primorske 110.
Popović seoce u Istri 228.
Porta tepla luka u hrv. Primorju 300.
Posavina 283.
Posilipi u Italiji 234.
Povile seoce u hrvat. Primorju 292.
Praputnik 150, 256, 264, 265.
Prater u Beču 363.
Preluka u Istri 222, 224, 225, 226.
Prezid gorski kotar 98, 130.
Prhci u gorskom kraju 129.
Priboj u Lici 355, 356, 409.
Prieka kosa na Plitvicama 393.
Primorje hrvatsko 242 i dalje.
Prizna mjesto u hrv. Primorju 319.
Proščansko jezero na Plitvicama 359, 362, 367, 377, 378, 380, 382, 386, 393, 399.
Prvić otok 315.

Puhari seoce u Istri 228.
Punta Kantarište u hrvat. Primorju 320.
Puntica u Opatiji 174.
Purnjača uvala u hrvatskom Primorju 319.
Putnička kuća na Risnjaku 106.
Puži Breg kraj Opatije u Istri 192.

R.

Rab otok 315, 317, 318, 332.
Rača kraj Severina 16.
Rački Dr. Franjo 81.
Radišev vrh na Risnjaku 111.
Rafael 378.
Rakovac kraj Karlovca 28, 37.
Rakovica u hrv. Primorju 319.
Rastovača seoce na Plitvicama 388.
Ravnagora u gorskom kraju 64.
Ravnice vrh u gorskom kraju 130.
Rendić Ivan, hrvatski kipar 35, 36, 194.
Ribnik u Kranjskoj 144.
Ribnik u Lici 344.
Riečica kraj Karlovca 28.
Rieka 25, 51, 68, 111, 112, 122, 124, 147, 150, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 160, 161, 162, 168, 170, 172, 178, 182, 192, 194, 198, 199, 205, 211, 216, 219, 222, 224, 228, 230, 234, 236, 240, 241, 242, 244, 258, 263, 264, 271, 283, 298, 299, 314, 416.
Rim 98, 159.
Rimljani 232, 258.
Risnjak u gorskom kraju 81, 90, 91, 95, 96, 99, 101, 102, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 123, 124.
Risovac Mali vrh u Lici 347.
Riviera hrvatska 182.
Riviera talijanska 364.
Rječina potok kraj Rieke 162, 164, 172.
Rječina u Novome 281, 282.
Rovišće kraj Bjelovara 17.
Rtova dražica u hrvatskom Primorju 319.
Rubeši seoce u Istri 228.
Rudanovac potok i seoce u Lici 355, 356.
Rudolf Kraljević 180.
Ruhač šuma kraj Risnjaka 102.
Rukavac mjestance u Istri 230.
Rusija 134, 158.
Rusini 26.

S.

Sabaljska draga 415.
Salpina planina u hrvatskom Primorju 316.
Samolov na Plitvicama 359.
Sanatorij u Ici 214.
Sastavci na Plitvicama 393, 394.
Sava rieka 19.
Selce u hrvatskom Primorju 273, 275, 276, 277, 282.
Semering 186.
Senj 28, 29, 98, 202, 252, 257, 283, 292, 300 302, 303, 304, 306, 307, 308 317, 327, 358, 416.
Senjsko Bilo 315.
Senjska cesta Josipova 28, 292.
Senjska luka 311.
Sibirija 141.
Sigismund kralj 21.

Sisak 264, 361.
Slatina u Istri 21, 86, 188, 198.
Slaveni 26, 231.
Slavetić kraj Karlovca 41.
Slavonija 244.
Sljeme 111.
Slovenci 14, 213.
Slovenija 84, 144, 192.
Slunj 388.
Smiljan u Lici 338, 342.
Smojveruša draga u hrvatskom Primorju 320.
Smrečje u gorskom kraju 128.
Smrekovac na Risnjaku 106, 114.
Smrika kod Kraljevice 248.
Snježnik Veliki 124, 226, 234.
Snježnik Kranjski 81, 111, 124, 207.
Sokoli seoce u gorskom kraju 124.
Sopač u gorskom kraju 82.
Sorent u Italiji 182.
Sovinjača špilja na Plitvicama 390.
Sovinjak vrh u gorskom kraju 79.
Spasovac morska draga u hrvatskom Primorju 315.
Spinčići seoce u Istri 228.
Srbi, Srbija 15, 22, 23, 190, 243.
Sredozemno more 162, 176, 222, 234.
Sriednji jarak u gorskom kraju 123.
Sriem 22, 247.
Srobotnik u gorskom kraju 146.
Sršica rt u hrvatskom Primorju 246, 254.
Starčević Dr. Antun 128, 323, 342.
Starčevićev dom 127.
Starigrad kod Jablanca u hrvat. Primorju 317.
Stinice seoce u hrvatskom Primorju 317.
Strmac planina u Lici 350.
Stubica na Plitvicama 382, 383, 384.
Suežki kanal 214.
Sunger u gorskom kraju 63.
Sušak u hrvat. Primorju 58, 62, 150, 152, 158, 162, 164, 168, 192.
Sušanj seoce na Velebitu 329, 330.
Svatska draga u hrvatskom Primorju 319.
Sveta Ana u Kranjskoj 146.
Sveta Gora u gorskom kraju 126, 143, 144.
Sveta Marina otok u hrvat. Primorju 292.
Sveti Jakov plovanija u hrvat. Primorju 269.
Sveti Juraj kod Senja 315.
Sveti Kuzam mjestance u hrvat. Primorju 150, 263.
Sveti Marko otok u hrvat. Primorju 269.
Sveti Petar Čvrstec kraj Križevca 18, 20.
Sveti Petar na Mrežnici 31, 34.
Sveti Petar kraj Ogulina 54.
Sveti Rok u Lici 338.
Sveti Stjepan 23.
Svetice 41.
Sveto Brdo u Lici 338.
Svetog Grge otok 315.

Š.

Šilo rt u hrv. Primorju 278.
Šipak kraj Karlovca 50.
Široko brdo u gorskom kraju 79.

Škrbići u Istri 186, 192.
Škrljevo 150.
Španjolska 251.
Špičunak vrh u gorskom kraju 90.
Špičunki kraj Risnjaka 102.
Štajerska IX.
Štefanija kraljevna 180, 206, 372, 386.
Štefanijin otok na Plitvicama 368, 386, 387, 388, 399.
Štefanijin put na Plitvicama 372.
Štokići seoce u hrvatskom Primorju 319,
Šupljara špilja na Plitvicama 392.
Švarča kraj Karlovca 28.
Švedska 158.
Švica gorska 124.

T.

Takalice na Velebitu 335.
Talijani 14, 51, 116, 205, 231.
Tatari 247, 262.
Tatinska draga u hrvatskom Primorju 321.
Tatinski vrh u gorskom kraju 124.
Tihovo seoce u gorskom kraju 83, 84, 335.
Tirol IX.
Tisovačka planina u gorskom kraju 123.
Tomićevo pogledalo na Plitvicama 382.
Thonhausen obitelj 202.
Trbušnjak brdo kraj Senja 304.
Trg kraj Ozlja 42, 43.
Triangeringspunkt na Risnjaku 110.
Triglav 112.
Trinajstić i seoce u Istri 228.
Trnski Ivan vitez, hrvat. pjesnik 379, 380.
Trnskovo vrelo na Plitvicama 379, 380.
Tropeti u gorskom kraju 130.
Trsat kraj Rieke 161, 165, 166, 168, 171, 234, 283.
Trst 199, 200, 203, 211, 224, 232, 307.
Tršćanka potok u gorskom kraju 129.
Tršće mjestance u gorskom kraju 129.
Trubaja na Velebitu 327.
Tumpići seoce u Istri 203.
Turci 28, 35, 49, 54, 64, 202, 262, 288, 302, 306, 319, 330, 348, 356, 371, 374, 410, 416, 417.
Turke župa u gorskom kraju 145, 146.
Thurn Taksis knez 77, 92.

U.

Učka planina u Istri 112, 172, 180, 182, 183, 192, 196, 197, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 225, 226, 228, 234, 248, 278, 307, 332.
Udbina u Lici 350.
Udbinje kraj Karlovca 28.
Ugarska 134, 276.
Ujča morska draga u hrv. Primorju 315.
Una rieka 341.
Urban V. papa 166.
Urinj rt u Istri 245.
Urota Zrinjsko-Frankopanska 251.
Uskoci 202, 301, 302, 306, 307.
Uskočki rat 301.

V.

Vaganski vrh u Lici 338.
Vališselo ličko 349.
Valsee obitelj 177, 232.
Varljevo seoce u Istri 191.
Varšava 26.
Velebit 112, 234, 282, 307, 314, 315, 317, 318, 321, 324, 326, 327, 330, 331, 332, 335, 338, 366.
Veliko jezero na Plitvicama 375.
Veliko selo u gorskom kraju 95.
Veliko vrelo u Jasenicama 410.
Veljun brdo kraj Senja 307.
Veprinac nad Opatijom 197, 200, 202, 204, 212.
Vörishofen 62.
Vezuv 91, 176.
Vidovac kraj Karlobaga 323, 327.
Vilim II. car njemački 181.
Vilinski dvori na Plitvicama 374.
Vilovsko vrelo na Plitvicama 379.
Vinodol u hrvatskom Primorju 272, 282, 283, 284.
Vinodolka potok 273.
Vir jezero na Plitvicama 375, 382.
Virovitica 17.
Visočica Velika u Lici 338.
Visočina na Velebitu 349.
Viševica Velika u gorsk. kraju 79.
Višnjevica u hrv. Primorju 265.
Vlaška morska draga u hrvat. Primorju 315, 316.
Vode selo u gorskom kraju 128.
Vojni križ 90.
Volosko u Istri 112, 178, 186, 192, 197, 219, 220, 222, 225, 226, 237, 241.
Voz tunera u hrv. Primorju 269.
Vozajl u Kranjskoj 146.
Vranin vrh u Lici 350.
Vranjak vrh u gorskom kraju 79.
Vranjak Veliki seoce u hrvatskom Primorju 319.
Vranjak Mali dražica u hrvat. Primorju 319.
Vranjak planina u Lici 347.
Vrata kraj Fužine 77, 78, 79.
Vratnik kraj Senja 281, 304, 307, 312, 358.
Vrbnik 270, 277, 281.
Vrbovsko 55.
Vrelčeva pilana 95.
Vrhovci vrh u gorskom kraju 130.
Vrhovina gornja na Plitvicama 359, 360.
Vrnjika potok kraj Plaškoga 415.
Vrpile u Liei 352.
Vršice u gorskom kraju 350.
Vrulje seoce u hrv. Primorju 319.
Vrutki dolina kraj Opatije 198.
Vučjak planina u Lici 123.
Vučja šija u gorskom kraju 123.
Vukov most u Lici 350.
Vukutićev vrh u hrvatskom Primorju 317.

Z.

Zaborsko 407, 408, 409.
Zadar u Dalmaciji 332.
Zagorje 34.
Zagreb X, 22, 23, 38, 111, 116, 142, 237, 240, 402, 416, 417.
Zakraljevica 255.
Zalesina u gorskom kraju 112.
Zamost u gorskom kraju 128, 144.
Zastavniković general 339.
Zavratnica draga u hrvat. Primorju 318.

Zeitnik vrh na Risnjaku 111.
Zelin u gorskom kraju 94, 123.
Zidani-most 264.
Zorin-dom u Karlovcu 36.
Zrinjski ban grof Petar 28, 43, 44, 46, 173, 258, 263.
Zrinjski i Frankopani 283, 371, 410, 411.
Zrinjski Nikola 43.
Zrinjski grad u Brodu 84.
Zrinjski grad u Kraljevici 246, 251.
Zrinjsko-Frankopanska kula u Čabru 133.
Zvečaj grad Frankopanski 34.
Zvirjak vrh u gorskom kraju 79.

Ž.

Žagari gornji u gorsk. kraju 142.
Žitnik u Lici 342.
Žumberak 42.

910
JENERS
kop

OSNOVNA ŠKOLA PROF. F.V. ŠIGNJARA
VIRJE

910
JEM
k

2283N